

Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník IX 1 • 2013 cena 2,99 €

I.

ó u R

U R O

S O

POLICAJNÉ RIADITEĽSTVO V PREŠOVE 1942 – 1945

PROCES S ANTONOM KAMILOM VANČOM

PREPRAVA UKRAJINSKEJ DISIDENTSKEJ LITERATÚRY

VÝSTAVA / EXHIBITION

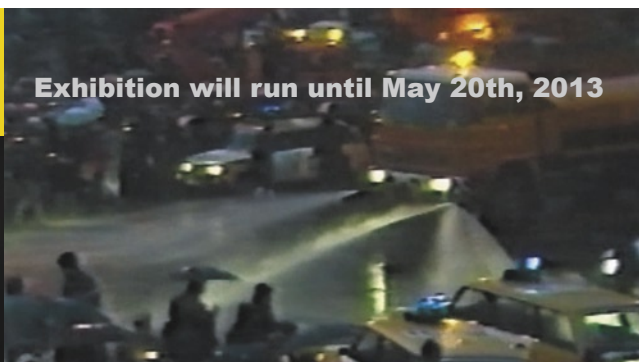
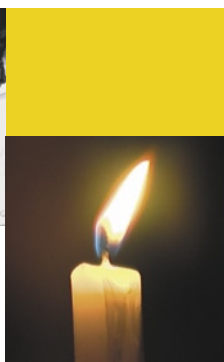
SVIEČKOVÁ MANIFESTÁCIA

25. MARCA 1988

CANDLE MANIFESTATION

MARCH 25TH, 1988

SNM – Historické múzeum, Bratislavský hrad /
SNM – Museum of History, Bratislava Castle
Denne okrem pondelka od 10.00 do 18.00 hod. /
Open daily except Monday from 10.00 am to 6.00 pm

Organizátor
Organizer

Spoluorganizátor
Co-Organizer

Partneri
Partners

Generálny partner SNM
General Partner of SNM

Ondrej Krajňák
predseda Správnej rady ÚPN

Vážení čitatelia,

v posledných marcových dňoch sme si s veľkou vážnosťou pripomenuli dvadsiate piate výročie Sviečkovej manifestácie – najvýznamnejšieho verejného protestu občanov proti normalizačnému komunistickému režimu. Veriaci aj neveriaci občania na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave so zapálenou sviečkou v ruke manifestovali za občiansku aj náboženskú slobodu. Napriek závanu Gorbačovskej perestrojky zasiahli mocenské a represívne zložky bývalého Československa brutálnou silou proti modliacim sa pokojným občanom. Napriek vyhrážkam zo strany mocných, napriek ich dezinformáciám a intenzívnemu zastrašovaniu zhromaždení ľudia vyslali celému svetu jednoznačné posolstvo viery, odvahy a statočnosti. Napokon až po novembri 1989 sme sa na základe vyšetrovania dozvedeli, že kordón policajných oddielov bol okrem obuškov vyzbrojený aj ostrými nábojmi, ktoré našťastie neboli použité. V krátkom čase sa Sviečková manifestácia (alebo Bratislavský Veľký piatok) stala udalosťou, o ktorej hovoril celý svet. Udalosťou, ku ktorej sa môžeme s hrdosťou hlásiť, pričom 25. marec sa právom stal pamätným dňom Slovenskej republiky. Posolstvo zhromaždených občanov rezonuje už dvadsaťpäť rokov a ostáva veriť, že aj zásluhou časopisu *Pamäť národa* bude rezonovať naďalej.

Vážení čitatelia, v rukách držíte prvé číslo deviateho ročníka vedeckého časopisu ÚPN, ktorý od svojho vzniku prešiel významnými zmenami. Postupne sa etabloval na úroveň uznávaných vedeckých časopisov, mapujúcich obdobie nacizmu a komunizmu. Publikuje výsledky vedeckého výskumu, odhaľuje a zverejňuje fakty o dobe neslobody. Poďme ale k jeho začiatkom. V októbri 2004 predseda Správnej rady ÚPN Ján Langoš v úvodníku prvého čísla časopisu *Pamäť národa* napísal: „Známe sú síce mená desaťtisíc obetí komunistického režimu, ale nie vinníkov. Doteraz bol na Slovensku odsúdený len jeden, z exponentov komunistického režimu, a to na podmienecnú stratu slobody.“ Žiaľ, podávanie desiatok trestných oznámení na generálnu prokuratúru nám ani doteraz nezaručilo odsúdenie samotných vinníkov...

Mladá ponovembrová generácia slovenských historikov (kam patria aj pracovníci ÚPN) sa s odvahou vyjadruje k témam, ktoré boli v minulosti tabuizované. Budem sa usilovať, aby sme v spolupráci so šéfredaktorom a predsedom redakčnej rady vytvorili v časopise *Pamäť národa* priestor na akademickú diskusiu o výskume i interpretácii sporných udalostí našich dejín. V osobitných rubrikách dáme priestor osudom obetí totalitných režimov a rovnako kariéram ľudí, ktorí sú zodpovední za ich utrpenie. Stránky časopisu sú otvorené nielen pre pracovníkov ÚPN, ale poskytujú priestor na prezentáciu výsledkov vedeckej práce všetkých bádateľov obdobia neslobody zo Slovenska i zahraničia. Preto aj touto cestou vyzývam odbornú verejnosť na publikovaní článkov a odborných štúdií v našom periodiku. Naskytá sa nám priestor na tvorivú spoluprácu i odbornú diskusiu medzi vedeckými pracovníkmi i vedeckými inštitúciami. Vážim si každý príspevok, ktorému sa darí poodhaliť biele miesta našej histórie, priniesť do nepoznaného viacej svetla a pravdy, preukázať fakty. Za rovnako dôležité považujem odкрývanie ľudského utrpenia, odhaľovanie metód, ktoré používali mocní na ponižovanie slabých, pomenovanie vinníkov.

Vážení čitatelia, budem vďačný za každý podnet, či kritiku, ktorá pomôže nášmu časopisu byť vyváženým, odborným a nezávislým. Som presvedčený, že aj vďaka Vám bude *Pamäť národa* vedeckým časopisom, ktorý plne uspokojí očakávania náročných čitateľov.

ŠTÚDIE

- 3 Zuzana Tokárová
**„Budeme na stráži proti rozvratným živlom.“
 K činnosti Policajného riaditeľstva v Prešove
 a jeho riaditeľa Pavla Macháčka 1942 – 1945**
- 15 Mária Gregušová
Proces s Antonom Kamilom Vančom
- 32 Taras Muraško, Jerguš Sivoš
**Keď žije jazyk, žije celý národ. Preprava
 ukrajinskej disidentskej literatúry Ukrajincami
 žijúcimi na Slovensku**

DOKUMENTY

- 54 František Vnuk
**Denník čatára Františka Hečka z mobilizácie
 v roku 1938**

OBETE

- 86 Margita Zimanová
**Ján Valent. Obeť komunistických procesov
 v 50. rokoch**

KARIÉRY V ŠTB

- 88 Jerguš Sivoš
**Velitelia Štátnej bezpečnosti na Slovensku
 1945 – 1989**

ROZHOVOR S PAMÄTNÍKOM

- 95 Peter Sokolovič
**Rozhovor o praktikách Štátnej bezpečnosti
 a novinárskej cenzúre s básnikom
 a redaktorom Jánom Motulkom**

PREDSTAVUJEME

- 107 Peter Sokolovič
**Pravdu treba povedať, aj keď niektorých
 zabolí. Rozhovor s pátrom Šebastiánom
 Labom SJ**

RECENZIE

ÚPN INTERNE

REAKCIA

147 PREHĽAD ČLÁNKOV UVEREJNENÝCH
 V ROKU 2012

Pamäť národa

1 • 2013
 ročník IX
 vychádza 4 × ročne

VYDÁVA

Ústav pamäti národa
 Námestie slobody 6
 817 83 Bratislava 15
 Slovensko
 IČO 37 977 997
 redakcia@upn.gov.sk
 www.upn.sk

REDAKCIA

Šéfredaktor

PhDr. Peter Sokolovič, PhD.

Redaktori

Mgr. Branislav Kinčok
 Mgr. Ján Mitáč
 Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.

REDAKČNÁ RADA

Predseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia

PhDr. Igor Baka, PhD.
 doc. ThDr. Jozef Haľko, PhD.
 prof. Dr. Phil. Emília Hrabovec
 Beáta Katrebová Blehová, PhD.
 prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
 Mgr. Norbert Kmeť, CSc.
 PaedDr. ThDr. Ondrej Krajňák, PhD.
 PhDr. Mgr. Peter Mulík, PhD.
 PhDr. Michal Pehr, PhD.
 doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.
 Ivan A. Petranský, PhD.
 Mgr. Ondrej Podolec, PhD.
 PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
 doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.
 prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Zuzana Rakšányová

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Ing. arch. Mgr. Ján Pálffy, PhD.

TLAČ

Róbert Jurových – Nikara
 Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Fotografie zo sledovania
 Juraja Baču, október 1967
 Zdroj: AÚPN

Objednávky časopisu zasielajte
 na adresu vydavateľa.
 Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2013
 Všetky práva vyhradené
 Evidenčné číslo EV 3973/10
 ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
 12. 4. 2013

„BUDEME NA STRÁŽI PROTI ROZVRATNÝM ŽIVLOM“

K ČINNOSTI POLICAJNÉHO RIADITEĽSTVA V PREŠOVE A JEHO RIADITEĽA PAVLA MACHÁČKA 1942 – 1945¹

ZUZANA TOKÁROVÁ

Pre vytvorenie obrazu celkového fungovania mocensko-represívneho aparátu slovenského štátu sa žiada rozpracovanie činnosti nielen centrálnych orgánov, ale i nižších organizačných zložiek, ktoré svojím vplyvom a činnosťou prispievali k etablovaniu režimu a posilňovaniu štátnej moci. Cieľom predkladaného príspevku je podať náčrt činnosti Policajného riaditeľstva v Prešove pôsobiaceho na regionálnej úrovni a priblížiť jeho zriadenie, štruktúru i aktivity jedného z jeho policajných riaditeľov, Pavla Macháčka.

Slovenský štát pri svojom vzniku prevzal existujúcu policajnú štruktúru z obdobia 1. ČSR. Od augusta 1920 fungovalo na území Slovenska Policajné riaditeľstvo v Bratislave, ktorému hneď po zriadení pripadla úloha aktívne napomáhať pri budovaní organizačnej siete policajných úradov, predovšetkým však pri zriadení Policajného riaditeľstva v Košiciach, ktoré začalo svoju činnosť 25. decembra 1920.² Územnú pôsobnosť Policajného riaditeľstva v Košiciach zahŕňal vtedy obvod Podtatranskej a Košickej župy.

V dôsledku Viedenskej arbitráže 2. novembra 1938 sa Košice stali súčasťou arbitrážneho územia, ktoré pripadlo Maďarsku. Na území okliešteného východného Slovenska bola neskôr zriadená Šariško-zemplínska župa s centrom v Prešove, kam bolo už bezprostredne po arbitráži presťahovaných niekoľko politických inštitúcií a úradov z Košíc, vrátane celej agendy policajného riaditeľstva.³ Zriadenie Policajného riaditeľstva v Prešove 8. novembra 1938 na základe vládneho nariadenia číslo 51/1936 Sb. z. a n. o organizácii policaj-

nej správy a služby a o niektorých iných opatreniach v odbore vnútornej správy⁴ bolo jedným z viacerých štátno-správných a bezpečnostných opatrení autonómnej vlády, vyplývajúcich zo zložitých národnostno-politických pomerov na východe Slovenska.⁵ Novozriadené policajné riaditeľstvo malo pôvodne začať svoju činnosť od 1. decembra 1938, ale v dôsledku ubytovacích problémov sa tak stalo až 1. januára 1939.⁶ Územná pôsobnosť Policajného riaditeľstva v Prešove nebola úplne totožná s územím Šariško-zemplínskej župy.⁷

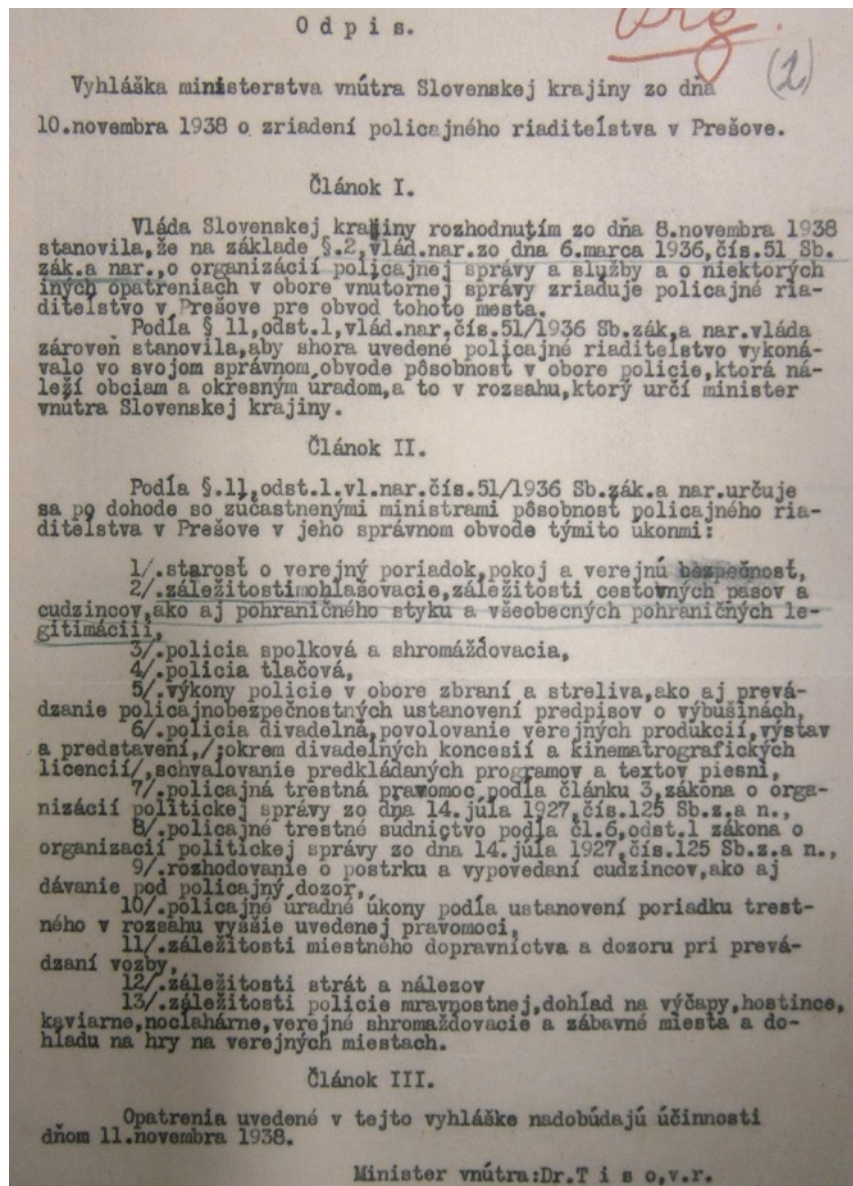
- 1 Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA MŠVVaŠ SR číslo (č.) 1/0114/12 Od československej k slovenskej štátnosti. Židia a ich osudy vo vybraných východoslovenských mestách (1918 – 1945).
- 2 Policajné riaditeľstvo v Bratislave bolo zriadené vyhláškou Ministerstva vnútra č. 538/1920 Sb. z. a n. z 2. augusta 1920 a Policajné riaditeľstvo v Košiciach vyhláškou Ministerstva vnútra č. 646/1920 Sb. z. a n. zo dňa 18. decembra 1920. Oba úrady boli zriadené na základe zákona č. 165/1920 Sb. z. a n. zo dňa 16. marca 1920, „kýmž sa vláda zmocňuje zřizovati státní policejní úřady“. Pozri: Slovenský národný archív Bratislava (SNA), fond (f.) Policajné riaditeľstvo v Bratislave 1920 – 1950, dočasný inventár, strana (s.) 2 – 5. Do 31. 12. 1939 pôsobilo na Slovensku i Policajné riaditeľstvo v Žiline, ktoré bolo zrušené Vyhláškou ministra vnútra č. 42/1939 Sl. z. zo dňa 30. decembra 1939 o zrušení policajného riaditeľstva v Žiline.
- 3 PEKÁR, M.: Východné Slovensko 1939 – 1945: politické a národnostné pomery v zrkadle agendy Šariško-zemplínskej župy. Prešov 2007, s. 52; bližšie pozri tiež: PAŽUR, Š.: Protifašistický odboj na východnom Slovensku. Košice 1974, s. 24 – 25.
- 4 Štátny archív (ŠA) Prešov, f. Policajné riaditeľstvo v Prešove (1938) 1939 – 1944 (PR PO), škatuľa (šk.) 1, inventárne číslo (inv. č.) 8, odpis Vyhlášky ministerstva vnútra Slovenskej krajiny zo dňa 10. novembra 1938 o zriadení policajného riaditeľstva v Prešove.
- 5 PAŽUR, Š.: Protifašistický odboj na východnom Slovensku, s. 24 – 25. Bližšie k pomeroch na východnom Slovensku pozri: PEKÁR, M.: Východné Slovensko 1939 – 1945
- 6 PEKÁR, M.: Východné Slovensko 1939 – 1945, s. 57.
- 7 Z agendy policajného riaditeľstva, t. j. z pravidelných mesačných hlásení, ktoré dostával policajný riaditeľ vyplýva, že územná pôsobnosť Policajného riaditeľstva v Prešove zahŕňala okrem územia Šariško-zemplínskej župy i okres Dobšiná, ktorý bol súčasťou Pohronskej župy.

Základnú osnovu činnosti Policajného riaditeľstva v Prešove vymedzoval článok II. Vyhlášky ministerstva vnútra Slovenskej krajiny z 10. novembra 1938 o zriadení policajného riaditeľstva v Prešove, podľa ktorého sa malo policajné riaditeľstvo starať predovšetkým o verejný poriadok, pokoj a bezpečnosť osôb i majetku. Pátralo po páchateloch trestných činov, zavádzalo opatrenia na ochranu verejnej mravnosti, viedlo evidenciu obyvateľstva i cudzincov. Do jeho kompetencií tiež spadali záležitosti ohlasovacie, cestovných pasov, pohraničného styku a všeobecných pohraničných legitímácií. Ďalej to boli záležitosti spolkov, zhromažďovacej a tlačovej polície, výkon polície v odbore zbraní, streliva a výbušnín, policajná trestná právomoc, policajné trestné súdnictvo, rozhodovanie o vypovedaní cudzincov, dávanie pod policajný dozor a pod.⁸

Štruktúru Policajného riaditeľstva v Prešove v internej činnosti tvorilo päť oddelení: I. Prezídium – prednostom Prezídia bol policajný riaditeľ⁹; II. Oddelenie štátnej bezpečnosti – prednostom bol hlavný policajný radca Dr. Ladislav Števonka. Osobitne v II. oddelení bol vyčlenený Cudzinecký referát a Tlačový, spolkový a zábavný referát¹⁰; III. Bezpečnostné a administratívne oddelenie¹¹; IV. Zdravotné oddelenie¹²;

Vyhláška ministerstva vnútra o zriadení policajného riaditeľstva v Prešove

(Zdroj: ŠA Prešov)

- 8 ŠA Prešov, f. PR PO, šk. 1, inv. č. 8, odpis Vyhlášky ministerstva vnútra Slovenskej krajiny zo dňa 10. novembra 1938 o zriadení policajného riaditeľstva v Prešove.
- 9 Do kompetencie Prezídia policajného riaditeľstva spadali osobné veci zamestnancov policajného riaditeľstva; hospodárske veci; podateľňa, archív a spisovňa. ŠA Prešov, f. Odbočka Ústredne štátnej bezpečnosti pri policajnom riaditeľstve v Prešove (1927) 1938 – 1945 (ÚŠBO-P), materiálové spisy, šk. 29, inv. č. mat 81/26 – 85/116, rozvrh práce Policajného riaditeľstva v Prešove za rok 1941.
- 10 Do kompetencie oddelenia pre veci pasové, cudzinecké, spolkové, zhromažďovacie a pre povoľovanie zbierok, divadelných predstavení, zábava rozličných produkcií patrilo: vybavovanie a predlžovanie cestovných pasov, občianskych legitímácií a úradných popisov osôb, vybavovanie povolení na cestovanie pre Židov; evidencia cudzincov a sledovanie ich pobytu, udeľovanie víz cudzím štátnym príslušníkom usadeným v Prešove a povoľovanie pobytu cudzincom; vybavovanie spolkových vecí, evidencia spolkov, ich činnosti a spolkových činovníkov, kontrolovanie činnosti spolkov, vykonávanie zhromažďovacích predpisov a evidencia verejných schôdzok a zhromaždení; povoľovanie zbierania milodarov, verejných zbierok a vedenie príslušných evidencií; povoľovanie zábav, slávností, divadelných predstavení, prednášok a pod., dohľad nad všetkými zábavnými podnikmi, evidencia v Prešove vystupujúcich artistov a udeľovanie povolenia na ich vystupovanie. Povoľovanie verejného vyúčtovania tanca, dozor nad vykonávaním predpisov nariadenia č. 174/1919 ministra s plnou mocou pre správu Slovenska o usporiadaní verejných kinematografických predstavení a vynášaní výroku o spôsobilosti kín na podklade miestneho šetrenia podľa vládneho nariadenia č. 149/1936 Sb. z. a n., evidencie cenzúrnych listov, účtovný dozor nad finančným stavom kinopodnikov. ŠA Prešov, f. ÚŠBO-P, materiálové spisy, šk. 29, inv. č. mat 81/26 – 85/116, rozvrh práce Policajného riaditeľstva v Prešove za rok 1942, s. 8 – 9.

V. Policajný trestný súd. Súčasťou policajného riaditeľstva bolo i Veliteľstvo uniformovaného policajného strážneho zboru.¹³

Policajné riaditeľstvo v Prešove bolo spočiatku umiestnené v troch budovách. V budove bývalého hostinca (Koruna) na Sabinovskej ulici č. 2. sídlilo Prezídium, II. oddelenie štátnej bezpečnosti a veliteľstvo stráže obrany štátu. V budove okresného úradu na ulici A. Bernoláka č. 21. (dnes Slovenská ulica) bolo umiestnené Bezpečnostné a administratívne oddelenie, Policajný lekár, Policajný trestný súd, Veliteľ-

stvo uniformovaného strážneho zboru, hlavná strážnica i Policajná väznica. Expozitúra hospodárskej kontrolnej služby krajinského úradu sídlila v budove mestského domu na Florianskej ulici (dnes Floriánova ulica).¹⁴ V roku 1940 sa všetky oddelenia Policajného riaditeľstva v Prešove presťahovali do spoločnej budovy na Konštantinovej ulici č. 7.¹⁵

Od svojho zriadenia podliehalo Policajné riaditeľstvo v Prešove Ministerstvu vnútra Slovenskej krajiny, ktoré začalo svoju činnosť vykonávať od 9. októbra 1938.¹⁶ Po prijatí autonó-

mie vznikol medzi Krajinským úradom v Bratislave, ako najvyšším úradom štátnej správy na Slovensku od roku 1927 a novozriadeným Ministerstvom vnútra Slovenskej krajiny (po vzniku Slovenskej republiky Ministerstvom vnútra /MV/) kompetenčný dualizmus.¹⁷ Časť agendy prezidiálneho oddelenia Krajinského úradu v Bratislave prešla na Ministerstvo vnútra v Bratislave,¹⁸ týkalo sa to aj štátno-bezpečnostných otázok, teda i záležitostí polície.¹⁹ Na základe vl. nariadenia č. 314/1939 Sl. z. z 13. decembra 1939, podľa ktorého boli policajné riaditeľstvá inštančne

- 11 III. Bezpečnostné a administratívne oddelenie tvorili referáty: 1. trestný – vyšetrovanie trestných činov proti osobám a majetku uvedených v trestnom zákone a jeho doplnkoch, pokiaľ nešlo o trestné činy namierené proti bezpečnosti štátu; vyšetrovanie nehôd, nešťastí, požiarov atď.; evidencia osôb trestaných, hľadaných, evidencia osôb zmiznutých, neznámych nájdených mŕtvol a evidencia cigánov; dozor nad zastavárňami; vedenie evidencia zločincov; spolupôsobenie pri vykonávaní zákona o potieraní pohlavných nemocí; 2. dopravný a zbrojný referát – evidencia motorových vozidiel v Prešove; agenda súvisiaca s premávkou; vydávanie vodičských preukazov; 3. referát živnostenských, sociálnych a mravnostných vecí – intervencie pri stavebných a živnostenských komisiách; úradné pokračovanie pri dopravných závadách na ulici; spolustupovanie vo veciach udelenia živnostenských listín a pod.; policajno-bezpečnostné prehliadky v obchodoch a koncesovaných živnostiach; 4. referát prihlásenia a odhlásenia pobytu – evidencia všetkých obyvateľov a obytných domov v policajnom obvode mesta Prešov; prijímanie prihlášok a odhlášok bytov; vydávanie bytových potvrdení a evidovanie legitímácií osôb usadených v policajnom obvode a pod.; 5. referát strát a nálezov; 6. referát pre dozor nad policajnou väzniciou – preventívne opatrenia proti mladistvým osobám potulujúcim sa a žobrajúcim; vyšetrovanie mladistvých podmienené prepustených a túlavých detí v detskom domove; evidencia opustenej mládeže; postrkovanie zadržaných tulákov, žobrákov a z nemocnice prepustených osôb, ktoré sa nachádzajú bez potrebných prostriedkov; zisťovanie majetkových a zárobkových pomerov invalidov a pod. ŠA Prešov, f. ÚŠBO-P, materiálové spisy, šk. 29, inv. č. mat 81/26 – 85/116, rozvrh práce Policajného riaditeľstva v Prešove za rok 1941; rozvrh práce Policajného riaditeľstva v Prešove za rok 1942, s. 10 – 11.
- 12 Policajným zdravotným komisárom bol MUDr. Tibor Rappensberger.
- 13 V roku 1941 bol stav uniformovaného policajného strážneho zboru v Prešove 89 gážistov, z ktorého 10 členov tvorilo pohraničnú pasovú kontrolu v Kysaku. Úlohou Veliteľstva uniformovaného policajného strážneho zboru v Prešove bolo vedenie uniformovaného policajného strážneho zboru, udržiavanie poriadku, dohľad na predpísaný výstroj, dozor nad výcvikom a školením stráže, podávanie návrhov na povýšenie, preloženie do výslužby, prepustenie, potrestanie, udelenia uznania členom zboru, dozor a kontrola nad celým výkonom služby uniformovaného policajného strážneho zboru. ŠA Prešov, f. ÚŠBO-P, materiálové spisy, šk. 29, inv. č. mat 81/26 – 85/116, rozvrh práce Policajného riaditeľstva v Prešove za rok 1942, s. 18. Na policajnom riaditeľstve bola zriadená i nepretržitá inšpekčná služba neuniformovanej stráže, ktorej povinnosťou bolo udržiavať pohotovosť pre prípadné zakročenie alebo neodkladné stopovanie vo veciach týkajúcich sa štátnej bezpečnosti. Zároveň bolo ich úlohou zamedziť prístup nepovolaným osobám do úradu mimo úradných hodín. Neuniformovaná inšpekčná služba preberala službu od uniformovanej strážnej hliadky (ktorá službu vykonávala počas úradných hodín) a vykonávala ju mimo úradných hodín policajného riaditeľstva. ŠA Prešov, f. PR PO, šk. 1, inv. č. 8 (1), kniha prezidiálnych obežníkov, prezidiálny služebný obežník č. 1 (č. 1/39 prez.) zo dňa 31. 12. 1938; prezidiálny služebný obežník č. 3 (č. 2/39 prez.) zo dňa 2. 1. 1939; prezidiálny služebný obežník č. 5 (č. 40/39 prez.) zo dňa 4. 1. 1939.
- 14 ŠA Prešov, f. PR PO, šk. 1, inv. č. 8 (1), kniha prezidiálnych obežníkov, prezidiálny služebný obežník č. 1 (č. 1/39 prez.) z 31. 12. 1938.
- 15 Tamže, prezidiálny služebný obežník č. 16 (č. j. 2678/1939 prez.) zo dňa 18. 3. 1940.
- 16 CHREŇOVÁ, J.: Štruktúra ústredných orgánov na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. Bratislava 1977, s. 71.
- 17 Policajné riaditeľstvá a štátne policajné úrady boli pod dozornou správou Krajinského úradu v Bratislave od roku 1928 na základe zákona č. 125/1927 Sb. z. a n. o organizácii politickej správy, ktorý na Slovensku zrušil predchádzajúci župný systém a zaviedol krajinské zriadenie.
- 18 Krajinský úrad v Bratislave zanikol 1. januára 1940 na základe obežníka prezídia Ministerstva vnútra č. 15 929/39 prez. Bližšie pozri: CHREŇOVÁ, J.: Štruktúra ústredných orgánov na Slovensku v rokoch 1939 – 1945, s. 21.
- 19 TIŠLIAR, P.: K otázke organizácie a fungovania štátnej správy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: LACKO, M. (zost.) Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II. Bratislava 2003, s. 62 – 63.

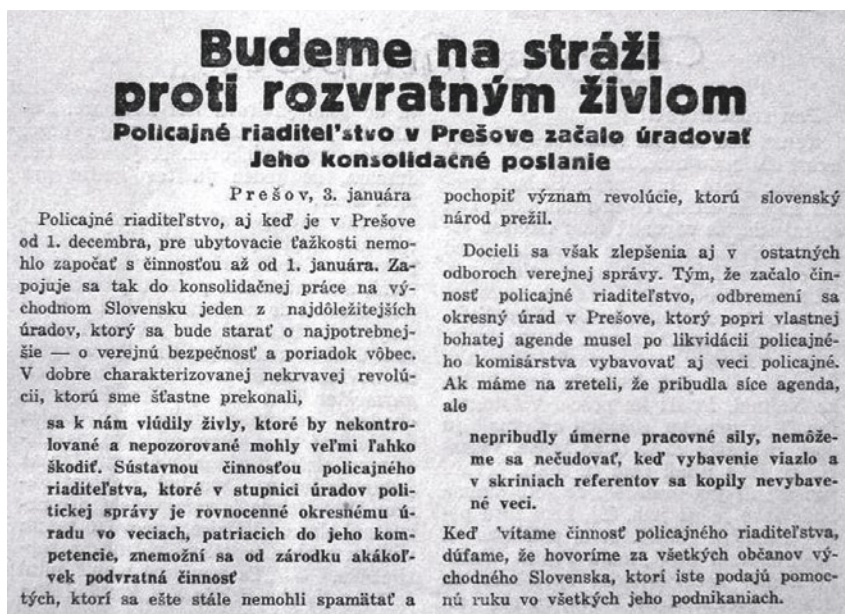
a služobne vradené do organizácie okresných a župných úradov, podliehalo Policajné riaditeľstvo v Prešove od 1. januára 1940 priamo županovi²⁰ a bolo povinné informovať ho o všetkých závažných veciach v otázkach verejného poriadku a bezpečnosti vo svojom obvode.²¹ Od januára 1940 spadalo policajné riaditeľstvo v štátno-bezpečnostných otázkach aj do pôsobnosti Ústrednej štátnej bezpečnosti (ÚŠB) zriadenej tým istým vládny nariadením.²² Z tejto podriadenosti vyplývala policajnému riaditeľstvu povinnosť bezpodmienečne vykonávať nariadenia a pokyny ÚŠB v otázkach štátnej bezpečnosti.²³ Od septembra 1944 na základe vládneho nariadenia zo 6. septembra 1944 bola v čase brannej pohotovosti štátu prenesená pôsobnosť MV v otázkach verejnej bezpečnosti, verejného poriadku, pokoja a verejnej mravnosti na Ministerstvo národnej obrany (MNO). Bezpečnostný odbor MNO prebral vybavovanie osobných a organizačných vecí štátnej polície i žandárstva a záležitosti zásadnejšieho charakteru.²⁴

V prvých mesiacoch svojej činnosti trpeli niektoré oddelenia policajného riaditeľstva nedostatkom kancelárskeho personálu alebo členmi neuniformovaného výkonného zboru. Pod vplyvom mimoriadnych pomerov i v dôsledku prepustenia personálu českej národnosti v marci 1939 v počte asi 25 osôb, nebol úrad dostatočne personálne ani vecne

vybavený a bolo nevyhnutné doplniť stav zamestnancov.²⁵

Od svojho zriadenia bolo Policajného riaditeľstvo v Prešove postavené pred problémy štátno-bezpečnostného charakteru. Najväčší záujem úradu sa sústreďoval na monitorovanie a zamedzovanie množiacich sa ilegálnych prechodov cez hranice, predovšetkým cez maďarsko-slovenskú demarkačnú čiaru. Z hľadiska mimoriadnych pomerov ovplyvnených Viedenskou arbitrážou bolo potrebné zaviesť presnú kontrolu pohybu osôb prechádzajúcich

z územia Slovenskej krajiny do Maďarska (na arbitrážne územie) a najmä z maďarského územia na územie Slovenskej krajiny. Jedným z prvých počínov policajného riaditeľstva bol preto súpis osôb, ktoré prišli do Prešova z územia odstúpeného Maďarsku. Pre zavedenie evidencie vyzvalo policajné riaditeľstvo v januári 1939, na základe zákona č. 52/1935 Sb. z. a n. o pobyte cudzincov, všetkých trvalo usadených cudzincov v Prešove k predloženiu cestovných dokladov a povolení k pobytu.²⁶ Okrem ilegálnych prechodov cez

Článok o zriadení Policajného riaditeľstva v Prešove (Zdroj: Slovenská sloboda)

- 20 Vládne nariadenie č. 314/1939 Sl. z. zo dňa 13. decembra 1939 o vradení policajných riaditeľstiev a policajných úradov do organizácie župných a okresných úradov.
- 21 CHREŇOVÁ, J.: Štruktúra ústredných orgánov na Slovensku v rokoch 1939 – 1945, s. 71.
- 22 Ústredňa štátnej bezpečnosti bola najvyšším policajným úradom na Slovensku, plnila funkciu politickej polície, vykonávala policajné spravodajstvo a ďalšie úlohy štátno-bezpečnostného charakteru. Blížšie pozri: MEDVECKÝ, M.: Spravodajské eso slovenského štátu: kauza Imrich Sucký. Bratislava 2007, s. 21, 24.
- 23 Tamže, s. 25.
- 24 Vládnym nariadením zo 6. 9. 1944 spadalo do pôsobnosti šéfa štátnej bezpečnosti usmerňovanie chodu štátnej bezpečnostnej služby a spoločného postupu jednotlivých zložiek – žandárstva, polície a pomocných orgánov (HG). Zároveň mu náležala inšpekčná a kontrolná právomoc v štátno-bezpečnostnom obore. Prednosta bezpečnostného odboru MNO vybavoval v intenciách ministra a šéfa štátnej bezpečnosti všetky záležitosti žandárstva, štátnej polície a štátnej bezpečnostnej služby. ŠA Prešov, f. Šarišsko-zemplínska župa 1940 – 1944 (ďalej ŠZŽ), štátno-bezpečnostné oddelenie (odd. ŠB), šk. č. 122, inv. č. 1159, správa o prenesení pôsobnosti MV vo veciach policajných na MNO z 30. 9. 1944; ŠA Prešov, f. PR PO, šk. 1, inv. č. 13, odpis vyhlášky o organizácii a kompetenciách štátnej bezpečnostnej služby pri Ministerstve národnej obrany č. 2.952/1944 z 5. 12. 1944.
- 25 ŠA Prešov, f. PR PO, šk. 1, inv. č. 8 (1), kniha prezidiálnych obežníkov, správa policajného riaditeľa v otázke Vládneho nariadenia o zaisťovaní uväznení nepriateľov Slovenského štátu z 30. 3. 1939.
- 26 Tamže, vyhláška policajného riaditeľa v Prešove zo 7. 1. 1939.

Prešov v roku 1940 (Zdroj: Archív autorky)

hranice muselo policajné riaditeľstvo zamedzovať šíreniu postupne sa rozmáhajúcej maďarskej protištátnej propagandy. V niektorých obciach v oblasti slovensko-maďarskej demarkačnej čiary, predovšetkým v obciach s početným obyvateľstvom maďarskej národnosti sa organizovali protištátne agitácie, letákové a podpisové akcie na pripojenie pohraničných obcí k Maďarsku.²⁷ Objavovali sa správy o snahách preniknúť z obsadeného územia cez hranicu

a vzbudiť na Slovensku nepokoje, robiť sabotáže, teroristické akcie, pestovať a vyvolávať protičeskú náladu a neistotu medzi obyvateľstvom. Zo strany slovenského bezpečnostného aparátu bolo potrebné prijímať sériu opatrení na zamedzenie týchto separatistických tendencií. Za spoluúčasti vojenských orgánov robili dôkladné razie v pohraničných oblastiach, teda i v Prešove a jeho okrese a pátrali po podozrivých osobách.²⁸ Úlohou policajných orgánov

bolo dôsledne mapovať politickú činnosť nielen členov oficiálnej maďarskej politickej strany (Maďarská strana na Slovensku – MSS), ale i príslušníkov maďarskej menšiny²⁹, vytvoriť sieť svojich dôverníkov, preverovať rôzne udania a vypočúvať podozrivé osoby. V prvých rokoch činnosti policajného riaditeľstva bolo tiež nevyhnutné sledovať činnosť ilegálneho komunistického hnutia budovaného na východe Slovenska od konca roku 1938 a viesť

27 PEKÁR, M.: Východné Slovensko 1939 – 1945, s. 76.

28 ŠA Prešov, f. ÚŠBO-P, materiálové spisy, šk. 25, inventárne číslo (inv. č.) mat 30/3, katalogizačné číslo (kat. č.) 1477, hlásenie policajného riaditeľa v Prešove zo 16. 12. 1938.

29 PEKÁR, M.: Politické aktivity maďarskej menšiny na východnom Slovensku v rokoch 1939 – 1944 v zrkadle župnej agendy. In: Ročenka katedry dejín FHPV PU 2003. Prešov 2003, s. 131.

evidenciu príslušníkov rozpustenej komunistickej strany.³⁰ Prezídium Krajinského úradu v Bratislave vyzývalo policajné orgány na prísne sledovanie činnosti komunistov vo svojom správnom obvode a žiadalo hlásiť všetky pozitívne poznatky.³¹ Zároveň mal byť na všetkých významných predstaviteľov rozpustených politických strán a známych odporcov režimu uvalený policajný dozor. Všetky podozrivé osoby mali byť pod sústavnou kontrolou spojenou s pravidelnými domovými prehliadkami.³²

V otázkach trestných činov namierených proti bezpečnosti štátu spolupracovalo Policajné riaditeľstvo v Prešove od roku 1940 s Odbočkou Ústredne štátnej bezpečnosti (ÚŠBO), ktorá bola pri Policajnom riaditeľstve v Prešove zriadená v januári 1940 a sídlila v budove policajného riaditeľstva na Konštantínovej ulici.³³ Vznikla transformáciou bývalej Odbočky Spravodajskej ústredne pri Policajnom riaditeľstve v Prešove, ktorá po presťahovaní riaditeľstva z Košíc do Prešova v roku 1938 pokračovala vo svojej činnosti.³⁴ Pred-

nostom ÚŠBO sa stal hlavný policajný radca a vtedajší prednosta II. Oddelenia štátnej bezpečnosti na policajnom riaditeľstve Dr. Ladislav Števonka. Okrem prednostu tvorila odbočku približne desiatka zamestnancov, ktorí predstavovali výkonný zbor a jeden referent vykonávajúci administratívnu činnosť spolu s prednostom úradu.³⁵

Do januára 1942 bola celá agenda ÚŠBO vedená v prezidiálnom protokole pre II. oddelenie policajného riaditeľstva.³⁶ Dňa 1. januára 1942 bola smernicou³⁷ upravená nová organizácia spravodajskej služby ÚŠBO.³⁸ V dôsledku vymedzenia agendy ÚŠBO spadali do kompetencie II. oddelenia policajného riaditeľstva už len záležitosti, ktoré neboli vradené do pôsobnosti odbočky ÚŠB. Išlo o pasové a cudzinecké, spolkové a zhromažďovacie záležitosti, povoľovanie zábav a zbierok, ak neboli dôverného rázu alebo politickej povahy.³⁹ Medzi ÚŠBO a oddeleniami policajného riaditeľstva bola činnosť koordinovaná. Policajné riaditeľstvo podávalo pre ÚŠBO hlásenia o politických a trestných štátno-

-bezpečnostných veciach, zároveň policajný riaditeľ pravidelne predkladal Ústredni štátnej bezpečnosti mesačné správy o celkovej situácii vo svojom správnom obvode a odpis správ posielal i jej odbočke. V periodických mesačných správach informoval policajný riaditeľ prednostu ÚŠB o všeobecných pomeroch v obvode policajného riaditeľstva, politických, hospodárskych, tlačových i náboženských pomeroch, o problematike komunistickej činnosti v Šarišsko-zemplínskej župe, židovskej otázke i o záležitostiach Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS), Deutsche Partei (DP), Hlinkovej gardy (HG), Hlinkovej mládeže (HM), Freiwillige Schutzstaffel (FS) a Deutsche Jugend (DJ), kde sa hlásili len akcie, pri ktorých by mohol byť porušený verejný poriadok, napr. závažné rozpory medzi funkcionármi strany, ak mohli mať tieto rozpory vplyv na činnosť strany, alebo na verejný poriadok a pokoj.⁴⁰ Pri riešení záležitostí týkajúcich sa významnejších osobností, najmä politických, bolo potrebné si vždy vyžiadať mienku ÚŠBO.⁴¹

30 Činnosť KSČ bola zastavená opatreniami autonómnej vlády po 9. októbri 1938.

31 ŠA Prešov, f. Štátny policajný úrad v Michalovciach, šk. 2, inv. č. 1/1939, správa Prezídia Krajinského úradu v Bratislave zo 4. 2. 1939; správa Prezídia Krajinského úradu v Bratislave zo dňa 22. 2. 1939; spis vládneho komisára pre oblasť Zemplína v Michalovciach zo dňa 10. 2. 1939.

32 BAKA, I.: Politický systém a režim Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1940. Bratislava 2010, s. 80.

33 Okrem Odbočky Ústredne štátnej bezpečnosti pri Policajnom riaditeľstve v Prešove sa zriaďovali podľa potreby odbočky ÚŠB i pri štátnych policajných úradoch. Prostredníctvom prešovskej odbočky vykonávala ÚŠB svoje úlohy v Podtatranskej a Šarišsko-zemplínskej župe. MEDVECKÝ, M.: Spravodajské eso slovenského štátu, s. 29 – 30.

34 MEDVECKÝ, M.: Spravodajské eso slovenského štátu, s. 28.

35 M. Medvecký uvádza vo svojej monografii stav 10 zamestnancov ÚŠBO, bližšie pozri: MEDVECKÝ, M.: Spravodajské eso slovenského štátu, s. 29. Napríklad v roku 1942 bol personálny stav ÚŠBO sedemnást zamestnancov a koncom roku 1943 bolo zamestnancov ÚŠBO devätnásť. ŠA Prešov, f. ÚŠBO-P, materiálové spisy, šk. 26, inv. č. mat 32/14 – 62/2, kat. č. 1516, zoznam policajných zamestnancov pridelených odbočke ÚŠB v Prešove.

36 ŠA Prešov, f. ÚŠBO-P, materiálové spisy, šk. 29, inv. č. mat 81/26 – 85/116, kat. č. 1663, smernica o novej organizácii spravodajskej služby č. 1376/41/2. ÚŠBO z 21. 11. 1941.

37 Smernica z 21. 11. 1941 s účinnosťou od 1. 1. 1942 bola vydaná na základe Inštrukcie o štátnej bezpečnostnej službe č. 3973/1940 ÚŠB a výnosu ÚŠB v Bratislave zo dňa 27. 2. 1940.

38 Do kompetencie ÚŠBO spadali: 1. Všetky veci politickej povahy: socialistické a komunistické pohyby, židovská otázka, maďarská strana a národný pohyb maďarskej národnej skupiny, rusínska otázka, iredenta, činnosť politických strán, záležitosti HSĽS, HG, DP, HM, FS, DJ, pohraničné incidenty, československý zahraničný odboj a pod.; 2. Všetky veci tlačové a cenzúra; 3. Hospodárske záležitosti z hľadiska verejného pokoja a poriadku, stávky a výluky, nezamestnanosť, zásobovacie závary väčšieho rázu a pod.; 4. Zákon na obranu štátu; 5. Interné pokyny a opatrenia dôverného rázu administratívno-policajnej povahy; 6. Obranná služba spravodajská. ŠA Prešov, f. ÚŠBO-P, materiálové spisy, šk. 29, inv. č. mat 81/26 – 85/116, kat. č. 1663, smernica o novej organizácii spravodajskej služby č. 1376/41/2. ÚŠBO z 21. 11. 1941, s. 1.

39 Tamže.

40 Tamže, odpis Inštrukcia o štátnej bezpečnostnej službe č. 3973/1940 ÚŠB z 27. 2. 1940.

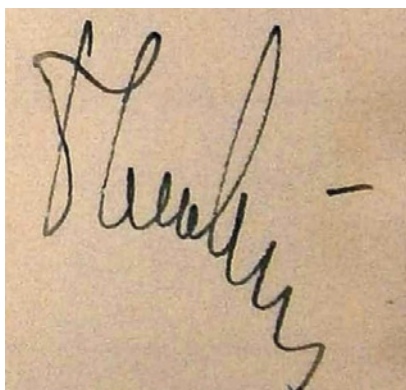
41 Tamže, smernica o novej organizácii spravodajskej služby č. 1376/41/2. ÚŠBO z 21. 11. 1941, s. 2.

SITUÁCIA V REGIÓNE VO SVETLE ČINNOSTI POLICAJNÉHO RIADITEĽSTVA V PREŠOVE A JEHO RIADITEĽA PAVLA MACHÁČKA V ROKOCH 1942 – 1944

Za vedenie policajného riaditeľstva a činnosť policajnej služby zodpovedal prednosta úradu – policajný riaditeľ. Policajný riaditeľ schvaľoval všetky spisy určené vyšším inštitúciám, spisy týkajúce sa štátnej bezpečnosti i osobné spisy všetkých zamestnancov úradu. Zároveň podával ústne a písomné hlásenia vyšším úradom. Prednostovia jednotlivých oddelení i veliteľ uniformovaného policajného strážneho zboru mali povinnosť denne referovať riaditeľovi a informovať ho o všetkých dôležitých udalostiach spojených so službou i vo všetkých záležitostiach, ktoré sa týkali jednotlivých oddelení.⁴²

Prvým policajným riaditeľom v Prešove bol Koloman Bieliký. Funkciu prednostu úradu vykonával od začatia činnosti riaditeľstva v januári 1939 do roku 1940. Od januára 1940 do polovice roku 1942 zastával post Gustáv Pongrácz⁴³, ktorý bol 2. júla 1942 poverený funkciou prednostu Kriminálnej ústredne v Bratislave. Od júla 1942 pôsobil vo funkcii prednostu posledný policajný riaditeľ, Pavel Macháček.⁴⁴ V tom čase 47-ročný Pavel Macháček nastúpil do úradu v Prešove ako skúse-

ný policajný zriadenec. Po získaní vysokoškolského právnického vzdelania pôsobil dlhé roky ako správca Policajného komisariátu v Komárne. Súbežne s evakuáciou komisariátu z Komárna bol preložený do Bratislavy. Neskôr bol prednostom Štátneho policajného úradu v Nitre a v Kežmarku⁴⁵, odkiaľ bol opäť na istý čas preložený do Bratislavy

Podpis Pavla Macháčka (Zdroj: Archív autorky)

a 21. júla 1942 bol na základe výnosu Prezídia Ministerstva vnútra⁴⁶ ustanovený policajným riaditeľom v Prešove, kde pôsobil až do evakuácie policajného riaditeľstva v dôsledku bombardovania Prešova v decembri 1944.⁴⁷

Pozornosť policajného riaditeľstva za úradovania Pavla Macháčka sa okrem zabezpečovania bežnej agendy úradu zameriavala, rovnako ako aj

v predchádzajúcich rokoch, na sledovanie všeobecnej nálady a zmysľania obyvateľstva v Prešove a jeho okolí, ale nezriedka i v ostatných okresoch Šarišsko-zemplínskej župy. Okrem všeobecnej politickej situácie sledovalo riaditeľstvo i náboženské a hospodárske pomery, situáciu v pohraničných oblastiach východného Slovenska, mapovalo ilegálnu komunistickú činnosť, židovskú komunitu, činnosť národnostných skupín i aktivity HŠĽS, HG, DP a DJ vo svojom správnom obvode.

Vychádzajúc z mesačných hlásení, ktoré pravidelne podával Pavel Macháček Ústredni štátnej bezpečnosti, bola všeobecná politická situácia v regióne v počiatočných rokoch jeho činnosti celkovo pokojná. Obyvateľstvo sa správalo disciplinovane, nedochádzalo k výraznejšiemu porušovaniu verejného poriadku, proti ktorému by muselo policajné riaditeľstvo vo zvýšenej miere zasahovať.⁴⁸ Tunajší ľudia s napätím sledovali zahranično-politickú situáciu a správy o frontových udalostiach. Ich pozornosť však bola obrátená predovšetkým na protižidovské opatrenia, nové transportovanie Židov a odpredávanie židovského hnuťelného majetku.⁴⁹ Sporadicky sa vyskytlo rozširovanie ilegálnych letákov namierených proti režimu, väčšinou v súvislosti s príchodom významnejších slovenských politických reprezentantov na východné Slovensko.⁵⁰ Od polovice decembra

42 ŠA Prešov, f. PR PO, šk. 1, inv. č. 8 (1), kniha prezidiálnych obežníkov, prezidiálny služebný obežník č. 8 (č. 179/39 prez.) z 10. 1. 1939.

43 Gustáv Pongrácz pôsobil do novembra 1938 na poste riaditeľa Policajného riaditeľstva v Košiciach. Po evakuácii košického riaditeľstva v dôsledku Viedenskej arbitráže bol do konca roku 1939 policajným riaditeľom v Žiline, odkiaľ bol po zrušení riaditeľstva 31. 12. 1939 preložený na post prednostu Policajného riaditeľstva v Prešove. ŠA Prešov, f. ŠZŽ, prezidiálne spisy (prez.), šk. 26, inv. č. 1139, osobné spisy Gustáva Pongrácza, odpis správy MV z 9. 1. 1940; odpis správy MV z 2. 7. 1942.

44 Pavel Macháček sa narodil 13. 8. 1894 v Skalici.

45 V Kežmarku pracoval v období od 31. 1. 1940 do mája 1941.

46 Pavel Macháček bol ustanovený policajným riaditeľom v Prešove na základe výnosu prezídia Ministerstva vnútra do dňa 2. 7. 1942 číslo 1/1 – 890/36 – 1942 s platnosťou od 21. 7. 1942. ŠA Prešov, f. ŠZŽ, prez., šk. 79, inv. č. 2925, osobné spisy Pavla Macháčka, spis zo dňa 16. 7. 1942.

47 ŠA Prešov, f. Okresné a miestne ľudové sudy 1945 – 1948 (OaMLS), šk. 16, inv. č. T-ľud 75/45, kat. č. 283, spis Pavla Macháčka, zápisnica z hlavného pojednávania s P. Macháčkom z 28. 1. 1946; ŠA Prešov, f. ŠZŽ, prez., šk. 79, inv. č. 2925, osobné spisy Pavla Macháčka, spis o poverení P. Macháčka funkciou policajného riaditeľa v Prešove zo dňa 16. 7. 1942.

48 ŠA Prešov, f. ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 119, inv. č. 1042, situačná správa za mesiac december 1942 z 31. 12. 1942.

49 Tamže, šk. 116, inv. č. 848, situačná správa za mesiac jún 1942 z 2. 7. 1942.

50 Protištátne letáky boli rozširované napríklad v čase príchodu prezidenta Dr. J. Tisa do Michaloviec 6. 7. 1942 alebo pri príchode ministra pravosúdia G. Fritza, ministra hospodárstva G. Medrického a ministra dopravy a verejných prác J. Stana do Prešova. Tamže, inv. č. 849, situačná správa za mesiac júl 1942 z 2. 8. 1942.

1942 sa citeľne zlepšila nálada Prešovčanov v spojitosti so zvýšeným prídedom potravínových článkov, len z času na čas sa objavili menšie sťažnosti jednotlivcov pre nedostatok určitých potravín, neboli však potrebné žiadne mimoriadne opatrenia zo strany policajného riaditeľstva.

V spomínanom období sa v Prešove a jeho okolí nerozvíjala ilegálna komunistická činnosť v takom rozsahu, ako to bolo v počiatočnej existencii samostatného štátu. Dôvodom bolo odstránenie všetkých bývalých aktívnejších funkcionárov komunistického hnutia z Prešova ešte v rokoch 1939 – 1940. Úrad bol v októbri 1942 upozornený len na niekoľko exemplárov ilegálneho komunistického časopisu *Hlas ľudu*, ktoré obdržalo Policajné riaditeľstvo v Bratislave, no na verejnosť sa nedostali.⁵¹ V okolí Prešova sa neobjavili nijaké tlačivá ani komunistické heslá, rovnako neboli podniknuté žiadne výraznejšie akcie komunistických prívržencov.⁵² Napriek tomu bola pozornosť policajného riaditeľstva stále zameraná na zamedzenie akýchkoľvek komunistických snáh a predovšetkým s pomocou dôverníkov prebiehalo nepretržité monitorovanie niekdajších prívržencov komunistickej strany.⁵³ Odhalenie celej

siete komunistických pracovníkov na Spiši vďaka opatreniam a rozsiahlym zákrokom ÚŠB v septembri 1943 poukázalo len na niekoľko spolupracovníkov v Prešove.⁵⁴

Okrem sledovania komunistickej činnosti musel úrad venovať pozornosť rozrastajúcim sa aktivitám činiteľov maďarskej menšiny, ktorí sa snažili zvýšiť nábor do svojej strany.⁵⁵ Zriedkavo policajné riaditeľstvo zaznamenalo i prípady ilegálneho prechodu hraníc slovenských obyvateľov z odstúpeného územia s úmyslom usadiť sa na Slovensku alebo správy o zavádzaní opatrení maďarskej armády v pohraničnej oblasti.⁵⁶

Situácia v regióne sa značne zmenila od konca roku 1943 a v roku 1944. Spočiatku sa začali ojedinele vyskytovať prípady výtržníctva pripisované akciám partizánskych skupín (napr. na trati v Kapušanoch to bolo hodenie šiestich kameňov do strážnej budovy)⁵⁷ alebo vylepovanie protimaďarských či protižidovských letákov dovolávajúcich sa navrátenia odstúpeného územia. Do polovice roku 1944 ovplyvňoval vojnový stav život obyvateľov Prešova len nepriamo. Zásobovanie bolo vzhľadom na dlhotrvajúci vojnový konflikt prijateľné, čo udržiavalo

obyvateľstvo v pasivite.⁵⁸ Všeobecne sa medzi Prešovčanmi ozývali hlasy volajúce po rýchlym ukončení vojny a možnosti obnovenia Československa, ovplyvnené predovšetkým dennou tlačou.⁵⁹ Pre postupné narastanie partizánskeho hnutia, ktoré predstavovalo čoraz vážnejšie nebezpečenstvo, museli bezpečnostné úrady prijímať nové bezpečnostné opatrenia. Župný úrad v Prešove vydal obežník všetkým podriadeným úradom v Šarišsko-zemplínskej župe k zaktivizovaniu väčšieho boja proti partizánskym skupinám.⁶⁰ Dňa 12. augusta 1944 vyhlásila slovenská vláda stanné právo pre celé územie slovenského štátu.⁶¹ Z príkazu ministra vnútra bola nariadená zvýšená pohotovosť pre políciu i žandárstvo, ktoré mali venovať pozornosť všetkým podozrivým elementom. Bezpečnostné orgány boli upozornené na podstatu štatária spočívajúcu v tom, že spáchanie trestných činov vymedzených vyhláškou malo byť trestané trestom smrti.⁶² Časť príslušníkov polície sa zapojila do príprav Slovenského národného povstania (SNP) a zúčastnila sa i bojov, väčšia časť však zostala izolovaná a plnila naďalej úlohy na strane slovenskej vlády, až do zániku slovenského štátu.⁶³ Zachovali sa

51 Tamže, inv. č. 854, situačná správa za mesiac október 1942.

52 Tamže, šk. 119, inv. č. 1046, situačná správa za mesiac marec 1943 z 1. 4. 1943.

53 Tamže, inv. č. 1044, situačná správa za mesiac február 1943 z 2. 3. 1943.

54 Tamže, inv. č. 1055, situačná správa za mesiac september 1943 z 2. 10. 1943.

55 Tamže, šk. 116, inv. č. 851, situačná správa za mesiac august 1942; inv. č. 853, situačná správa za mesiac september 1942.

56 Tamže, šk. 119, inv. č. 1055, situačná správa za mesiac september 1943 z 2. 10. 1943.

57 Tamže, inv. č. 1056, situačná správa za mesiac október 1943.

58 PEKÁR, M.: *Východné Slovensko 1939 – 1945*, s. 133.

59 ŠA Prešov, f. ŠZŽ, odd. ŠB, šk. 119, inv. č. 1057, situačná správa za mesiac november 1943 z 2. 12. 1943.

60 Tamže, šk. 122, inv. č. 1165, správa Prezídia Župného úradu v Prešove zo 14. 1. 1944.

61 Dňa 10. 8. 1944 zakázal župan Šarišsko-zemplínskej župy dr. A. Dudáš v dôsledku mimoriadnych udalostí vychádzať a zdržovať sa v uliciach a na verejných miestach v nočných hodinách. Zákaz sa vzťahoval na čas od 22.30 do 5.00 hod. nasledujúceho dňa v Prešove, v ostatných obciach Šarišsko-zemplínskej župy od 21.30 do 5.00 hod. nasledujúceho dňa. ŠA Prešov, f. ÚŠBO-P, šk. 27, inv. č. mat 65/1, kat. č. 1555, vyhláška Župného úradu Šarišsko-zemplínskej župy č. 3041/1944 prez. zo dňa 10. 8. 1944; Tamže, správa Prezídia MV v Bratislave č. 151a-14/8-1/44 zo dňa 14. 8. 1944.

62 Tamže, fonogram z 11. 8. 1944.

63 Archív Múzea Slovenského národného povstania Banská Bystrica (AMSNP), f. VIII., šk. 1, č. S64/85 elaborát štruktúra mocenských orgánov 1944 – 1945 od plk. Ing. Halušku. Bližšie k problematike partizánskej činnosti, utečencov a vývoja frontových udalostí na území východného Slovenska v roku 1944 pozri: PAŽUR, Š.: *Protifašistický odboj na východnom Slovensku*. Košice 1974. 199 s; ŠMIGEL, M. – MIČKO, P.: *Evakuácia v znamení úteku. (Utečenci z Ukrajiny a Poľska na Slovensku v roku 1944.)* Banská Bystrica 2006. 119 s; PAŽUROVÁ, H.: *Východoslovenská armáda: Horúce leto 1944 na východnom Slovensku*. Banská Bystrica 2012. 343 s; PEKÁR, M.: *Východné Slovensko 1939 – 1945*; CSÉFALVAY, F. a kol.: *Vojenské dejiny Slovenska V (1939 – 1945)*. Bratislava 2008. 288 s.

archívne dokumenty poukazujúce na snahu niekoľkých členov Policajného riaditeľstva v Prešove pripojiť sa k ilegálnemu hnutiu a aktívne sa zúčastniť povstania.⁶⁴ Po potlačení SNP s postupným odsunom Nemcov od východných hraníc dochádzalo na území Šariško-zemplínskej župy k zásobovacím ťažkostiam. S ohľadom na približujúci sa front nariadila vláda vykonať v niektorých krajoch štátu spočiatku dobrovoľnú, neskôr nútenú evakuáciu nielen obyvateľstva, ale i úradov a podnikov. Centrálné orgány štátu strácali kontrolu nad územím a štátny aparát

bol v rozklade.⁶⁵ Od jesene 1944 bol Prešov vystavený menším bombardovaniam, priamymi zásahmi bola v septembri 1944 poškodená budova pošty, justičného paláca i železničná stanica. Najväčšie bombardovanie zasiahlo Prešov 20. decembra 1944. Vyžiadalo si mnoho obetí a zničilo alebo poškodilo približne 80 % budov v Prešove.⁶⁶ Policajné riaditeľstvo a jeho zariadenie bolo bombardovaním z 20. decembra 1944 značne poškodené, takmer všetky dvere a okná na budove boli zničené, väčšinou povytŕhované i s rámami, v dôsledku čoho bolo možné viesť

prevádzku len v niektorých, pre tento účel núdzovo prispôsobených miestnostiach, predovšetkým v pivniciach. Väčšia časť zariadenia úradu bola ešte v auguste 1944 odsunutá do Banskej Bystrice, druhá časť bola 27. decembra 1944 presunutá na policajný úrad v Žiline.⁶⁷ Pavel Macháček bol preložený z Prešova do Bratislavy, v dôsledku čoho bol dočasným vedením policajného riaditeľstva s platnosťou od 2. januára 1945 poverený Štefan Greguška.⁶⁸ Činnosť Policajného riaditeľstva v Prešove sa skončila s pádom režimu a zánikom slovenského štátu.

Budova policajného riaditeľstva v Prešove po leteckom bombardovaní (Zdroj: Archív autorky)

64 Bližšie pozri zápisnice z vypočúvania niektorých zamestnancov Policajného riaditeľstva v Prešove v rámci súdneho procesu s policajným riaditeľom Pavlom Macháčkom o ich snahách zapojiť sa do SNP. ŠA Prešov, f. OaMLS, šk. 16, inv. č. T-Iud 75/45, kat. č. 283, spis Pavla Macháčka.

65 PEKÁR, M.: Východné Slovensko 1939 – 1945, s. 135.

66 ŠA Prešov, f. PR PO, B 2049.

67 ŠA Prešov, f. ŠZŽ, prez., šk. 85, inv. č. 3329, zápisnica z odovzdávania Policajného riaditeľstva v Prešove Štefanovi Greguškovi z 2. 1. 1945.

68 Štefan Greguška bol pred službou v Prešove prednostom Štátneho policajného úradu (ŠPÚ) v Michalovciach. Dňa 24. 8. 1940 požiadal župan Šariško-zemplínskej župy Štefan Haššík zo štátno-bezpečnostných dôvodov o premiestnenie Štefana Gregušku na Policajné riaditeľstvo v Prešove a menovaním na jeho pozíciu t. j. prednostu ŠPÚ v Michalovciach navrhol policajného komisára Dr. Vrchovinu. V máji 1941 bol Š. Greguška preložený k Policajnému riaditeľstvu v Prešove s ohľadom na zrušenie ŠPÚ v Michalovciach 30. 4. 1941. Pozri: ŠA Prešov, f. ŠZŽ, prez., šk. 8, inv. č. 435, s. 1; Tamže, šk. 21, inv. č. 905, osobné spisy Štefana Gregušku.

Aktivity Pavla Macháčka na poste policajného riaditeľa v Prešove možno najkomplexnejšie zachytáva spis zo súdneho procesu v Prešove z roku 1946, keď bol Pavel Macháček za svoju činnosť súdený v rámci série rozsiahleho povojnového súdenia bývalých exponentov, zradcov a kolaborantov. Z pohľadu ľudového súdnictva bola jeho činnosť sledovaná predovšetkým v súvislosti s oddanosťou štátnemu režimu a bezpodmienečným plnením príkazov od nadriadených orgánov (príkazov stanovených ministrom vnútra Alexandrom Machom, Ústredňou štátnej bezpečnosti, alebo zástupcami nemeckého gestapa).

V novembri 1945 bolo na Pavla Macháčka podané trestné oznámenie a následne i obžaloba pre kolaborantstvo a zradu na povstaní podľa § 3 lit. a/ a § 4 lit. b/ nariadenia č. 33/1945 Sb. n. SNR⁶⁹, podľa ktorého bol sankciou za uvedené skutky pri odsúdení z kolaborantstva trest smrti a pri odsúdení za zradu na povstaní 30 rokov väzenia.⁷⁰ Rozhodujúcu časť v súdnom spise tvo-

rili obvinenia z aktívneho prívrženectva Pavla Macháčka ľudáckemu režimu, v rámci ktorého mal vykonávať ako policajný riaditeľ všetky pokyny a príkazy nadriadených orgánov a dbať, aby podriadení zamestnanci plnili všetky jeho príkazy a slúžili záujmom slovenského štátu. V súvislosti s touto oddanosťou režimu mal Pavel Macháček nariadiť i školenia policajných úradníkov v zvláštnych politických kurzoch, kde mali byť zamestnanci odborne poučovaní o vykonávaní svojich povinností voči slovenskému štátu a stopovacích prostriedkoch proti partizánskym skupinám, ich spojkám a členom podzemného hnutia. Zároveň mal týždenne rozposielať interné obehniky, v ktorých vyčítal nečinnosť a nevšímavosť výkonných policajných orgánov pri potieraní partizánskej činnosti. Kľúčové bolo tiež obvinenie zo zrady na povstaní, kde sa mu kládla za vinu spoluúčasť pri prenasledovaní účastníkov povstania i partizánskeho boja a pomoc pri snahe okupačných vojsk a ústredných slovenských orgánov potlačiť SNP. Zvyšnú

časť obžalobného spisu tvorili obvinenia z členstva v Slovensko-nemeckej spoločnosti a v poradnom odbore vládneho poverenca pre východnú oblasť Antona Sabola-Palka, obvinenia z odmeňovania fašisticky zmýšľajúcich zamestnancov riaditeľstva a naopak z prenasledovania a vyšetrovania niektorých členov policajného zboru protifašistického zmýšľania. Súčasne s tým mal byť spojený i jeho podiel na hromadnom zatýkaní policajných príslušníkov nemeckým gestapom v Prešove koncom roku 1944.⁷¹

Výsledkom hlavného pojednávania, ktoré sa konalo 28. januára 1946 pred Okresným ľudovým súdom v Prešove⁷² a na ktorom bolo okrem vypovedania obžalovaného vypočutých 16 svedkov⁷³ vypovedajúcich v prospech obžalovaného, bolo oslobodenie Pavla Macháčka spod obžaloby na základe § 29, ods. 2 nar. čis. 55/1945 Sb. n. SNR a jeho prepustenie na slobodu.⁷⁴ Výpovede predvolaných svedkov nepotvrdili žiadne z bodov obžaloby⁷⁵ a poukázali na skutočnosť, že sa Pavel Macháček

- 69 Znenie § 3 lit. a/ Kolaboranti: „Kto akokoľvek napomáhal činnosť fašistických okupantov alebo domácich zradcov, s nimi spolupracoval s úmyslom napomáhať nemecké vedenie vojny, alebo poškodil vojnové úsilie Sväzu sovietskych socialistických republík a spojencov, ako aj oslobodenecký boj slovenského národa...“ a znenie § 4 lit. b/ Zrada na povstaní: „Kto akýmkoľvek spôsobom maril boj slovenského národa proti zradcom alebo okupantom, za slobodu a za obnovenie Československej republiky, najmä kto maril prípravy národného povstania alebo účasť vojenských jednotiek na ňom...“ Bližšie pozri: Nariadenie SNR č. 33/1945 Sb. nar. SNR zo dňa 15. mája 1945 o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva.
- 70 Trestné oznámenie na Pavla Macháčka vydalo Oblastné veliteľstvo NB v Prešove 10. 11. 1945, na základe ktorého bola žalobcom Okresného ľudového súdu v Prešove podaná obžaloba 26. 11. 1945. Dňa 12. 1. 1946 bol Pavel Macháček eskortovaný z Bratislavy a prevzatý do väznice Okresného ľudového súdu v Prešove. ŠA Prešov, f. OaMLS, šk. 16, inv. č. T-lud 75/45, kat. č. 283, spis Pavla Macháčka, uznesenie Okresného ľudového súdu v Prešove z 22. 11. 1945; Tamže, prijímacia listina väznice Krajského súdu v Prešove z 12. 1. 1946.
- 71 Zatknutých bolo približne 24 policajných zamestnancov, z nich 2 zahynuli vo väznici gestapa pri bombardovaní Prešova 20. 12. 1944 a asi 10 členov policajného zboru zahynulo v koncentračných táboroch v Nemecku, vrátane hlavného policajného radcu a prednostu ÚŠBO Dr. Ladislava Števonku. ŠA Prešov, f. OaMLS, šk. 16, inv. č. T-lud 75/45, kat. č. 283, spis Pavla Macháčka, obžaloba na Pavla Macháčka z 26. 11. 1945.
- 72 Obžalobu pred okresným ľudovým súdom zastupoval obžalobca menovaný Povereníctvom SNR pre pravosúdie na návrh príslušného okresného národného výboru. Všetky ľudové sudy – teda i okresné, rozhodovali v senátoch (nebol zachovaný systém samosudcu). Senát okresného ľudového súdu bol 5-členný. Len predseda senátu na okresnom ľudovom súde bol sudcom z povolania. Prísediacími boli osoby vymenované z radov laikov, ktorí vykonávali svoju sudcovskú funkciu popri svojom riadnom zamestnaní. RAŠLA, A.: Ľudové sudy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva. Bratislava 1969, s. 124 – 126; ŠA Prešov, f. OaMLS, šk. 16, inv. č. T-lud 75/45, kat. č. 283, spis Pavla Macháčka, zápisnica z hlavného pojednávania z 26. 1. 1946.
- 73 Na hlavnom pojednávaní bolo prečítaných i niekoľko písomných výpovedí od svedkov, ktorí sa nemohli súdneho procesu osobne zúčastniť.
- 74 ŠA Prešov, f. OaMLS, šk. 16, inv. č. T-lud 75/45, kat. č. 283, spis Pavla Macháčka, rozhodnutie Okresného ľudového súdu v Prešove z 28. 1. 1946.
- 75 Výnimku tvorili len body týkajúce sa nariaďovania disciplinárnych trestov pre podriadených zamestnancov, ktorí opustili službu, t. j. Macháčkom prikázané lekárske prehliadky pre členov zboru, ktorí pre chorobu prerušili výkon služby, aby sa pridali k odbojovému hnutiu a ich následné sankcionovanie v podobe peňažnej pokuty, sprostenia služby, či zákazu nosenia služobnej uniformy. Macháček na súde potvrdil

Pamätník obetiam bombardovania Prešova 20. 12. 1944 (Zdroj: Archív autorky)

nestotožňoval so záujmami fašistického režimu, vedel o podzemnom hnutí a dokonca bol osobne vo funkcii policajného riaditeľa nápomocný pri získavaní zbraní pre odboj, upozorňoval členov ak hrozilo nebezpečenstvo pre hnutie a tiež pomáhal prenasledovaným Židom.

Samotný proces s Pavlom Macháčkom vychádzal predovšetkým z titulu jeho funkcie. Policajný riaditeľ bol v čase slovenského štátu vysokým činiteľom, čo sa prirodzene muselo odraziť pri povojnovom súdení reprezentantov bývalého režimu. Prispela k tomu i skutočnosť, že mnohé charakteristiky previnení v §§ 2 – 4 nariadenia č. 33/1945 Sb. n. SNR, ako vo svojej práci o povojnovej retribúcii uvádza Marek Syrný, boli tak široko koncipované, že by mohli postihovať takmer všetkých štátnych a verejných zamestnancov i hospodárskych činiteľov prvej Slovenskej republiky.⁷⁶ Tento súdny proces však nemožno vidieť jednostranne, predovšetkým s ohľadom na povahu ľudového súdnictva. Mnohé z procesov často strácali objektívnosť a nestrannosť pri vedení súdneho konania a stávali sa nástrojom odvety alebo pokusom o odstránenie potenciálnych politických odporcov zo strany novo nastupujúcej vládnej garnitúry. Rovnako treba prihliadať i na ľudový charakter retribučného súdnictva, ktorý znamenal súdenie prevažne laikmi, „... ktorí mohli byť omnoho viac ako profesionálni právnici negatívne či pozitívne predpojatí voči obvinenému.“⁷⁷ Objektívnosť súdneho procesu v prípade Pavla Macháčka spochybňuje napríklad správa o počte Židov v obvode mesta Prešov, ktorú ako policajný riaditeľ v Prešove vypracoval v septembri 1942 a v ktorej napísal: „Konečne dovoľujem si oznámiť, že už pri prvých

vykonávanie týchto opatrení v niekoľkých prípadoch, opatrenia však nevychádzali z jeho vlastnej iniciatívy, ale z predpisov jemu nadriadených inštitúcií a z dôvodu, že išlo o členov uniformovaného strážneho zboru. Predvolaní svedkovia pre súdom tiež upozornili na známe opatrenia vládneho poverenca A. Sabola-Palka, podľa ktorých bolo všetkým prednostom úradov nariadené náležite konať v takýchto záležitostiach a adekvátne proti nim zakročiť. Rovnako Macháček uznal podpísanie sporného obežníka č. 156/1942, ktorý však zostavil Dr. L. Števonka na príkaz ministra vnútra. Tamže, zápisnica z hlavného pojednávania z 26. 1. 1946.

76 SYRNÝ, M.: Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku. In: KOŽIAK, R. – NAGY, I. – VARINSKÝ, V. (zost.) Acta historica Neosoliensia, 6/2003. Banská Bystrica 2003, s. 140.

77 Tamže, s. 137, 142.

*transportoch som kládol dôraz na to, aby boli predovšetkým odtransportovaní Židia, ktorí boli organizovaní pred 6. októbrom 1938 v ľavičiarskych stranách.*⁷⁸ Správa je dokladom Macháčkovho aktívneho prístupu pri plnení úloh v oblasti perzekúcií.

ZÁVER

Policajné riaditeľstvo v Prešove bolo významným organizačným článkom bezpečnostného aparátu slovenského štátu. Jeho činnosť bola špecifická vzhľadom na jedinečný charakter východu republiky. Vykonávať muselo nielen záležitosti bežnej agendy policajného úradu, ale bolo postavené aj pred problémy štátno-bezpečnostného charakteru ovplyvňované predovšetkým meniacou sa domácou politicko-spoločenskou situáciou i vývojom zahranično-politických vojnových udalostí, ktoré intenzívnejšie vplývali na tradične národnostne či konfesionálne pestrý a v tom čase výrazne geopoliticky i strategicky zaťažený

východ krajiny. Činnosť policajného riaditeľstva v rokoch 1942 – 1944 bola pod vedením policajného riaditeľa Pavla Macháčka zameraná predovšetkým na sledovanie situácie v pohraničných oblastiach východu Slovenska a zasahovanie v prípadoch ilegálneho prekračovania štátnych hraníc, monitorovanie aktivít ilegálneho komunistického hnutia, pozorovanie činnosti národnostných skupín a v poslednom roku pôsobenia policajného riaditeľstva predovšetkým na zamedzovanie rozrastajúcej sa partizánskej činnosti, ktorá z pohľadu režimu predstavovala od konca roku 1943 čoraz vážnejšie nebezpečenstvo a nútila vládu i bezpečnostné orgány prijímať nové bezpečnostné opatrenia. Aktivity Pavla Macháčka na poste policajného riaditeľa vychádzali zo spoločensko-politickej a bezpečnostnej situácie v Šarišsko-zemplínskej župe, ktorá bola poznačená narastajúcim odbojovým hnutím, obsadením východného Slovenska nemeckou armádou v dôsledku

vypuknutia SNP, predovšetkým však postupným rozkladom štátneho režimu i celého mocensko-represívneho aparátu. Jeho činnosť zodpovedala pozícii, ktorú zastával v štruktúrach bezpečnostného aparátu a vykonával úlohy, ktoré sa od neho očakávali, čo dosvedčuje fakt, že úrad pod jeho vedením fungoval bez problémov a Pavel Macháček sa udržal vo funkcii policajného riaditeľa až do evakuácie policajného riaditeľstva.

Štúdiá primárne vychádza z analýzy fondu Policajného riaditeľstva v Prešove, doplnenej o ďalšie fondy uložené v Štátnom archíve MV v Prešove a odbornú literatúru viažucu sa k danej problematike. Práca nepodáva komplexné spracovanie činnosti prešovského policajného riaditeľstva, predstavuje len sondu do problematiky, ktorá si žiada doplnenie o ďalšie otázky súvisiace s činnosťou jedného z kľúčových regionálnych úradov bezpečnostného aparátu slovenského štátu.

Zuzana Tokárová • “We Will Be on Guard Against the Subversive Elements”

On the Activities of Police Headquarters in Prešov and its Director Pavel Macháček from 1942 till 1945

The Vienna Award adopted on November 2, 1938 caused that Košice became part of the territory that was ceded to Hungary. Therefore the authorities operating at the Slovak territory had to be reorganised. One of the state administration and security measures taken by the autonomous government, deriving from difficult ethnical and political situation in Eastern Slovakia, was the establishment of the Police Headquarters in Prešov. This study aims to present a draft on the activities of the Police Headquarters in Prešov operating on the regional level and bring information on its establishment, structure, as well as the activities of Pavel Macháček, one of the Police Directors. The Headquarters in Prešov was a significant organisational unit within the security machinery of the Slovak state. The activities were specific due to the unique character of the eastern part of the country. The Headquarters had not only to carry out the daily agenda of the police authority, but to cope also with problems of the state security character that were influenced mainly by local political and social situation being constantly changed, and the development of foreign political war events, as those had an immense impact on the eastern part of the country. Eastern Slovakia had traditionally been heterogeneous both from the point of view of ethnicity and religion, and in those days it played an important geopolitical and strategic role.

Mgr. Zuzana Tokárová (1984)

Absolventka Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove, odbor učiteľstvo všeobecnovzdelávacích predmetov, kombinácia dejepis – občianska výchova. V súčasnosti interná doktorandka v študijnom odbore slovenské dejiny na Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

78 SNA, f. Ministerstvo vnútra, šk. 250, č. 9961 správa o počte Židov v obvode mesta Prešov z 5. 9. 1942.

PROCES S ANTONOM KAMILOM VANČOM

MÁRIA GREGUŠOVÁ

Katolícky kňaz Anton Kamil Vančo, ktorý bol vo vykonštruovanom politickom procese odsúdený na doživotné väzenie, bol jednou mnohých obetí komunistického režimu. Vančo patrila k „nepohodlným“ kňazom, obvineným zo spolupráce s Vatikánom ako „nástrojom amerického imperializmu“. Toto často v dobovej propagande zdôrazňované americko-vatikánske spojenectvo malo predstavovať nebezpečenstvo pre komunistický režim. Preto sa mnohí kňazi ocitli zaradení v rôznych protištátnych skupinách.

Anton Kamil Vančo¹ sa narodil 24. mája 1909 v Hlohovci. Pochádzal z osemčlennej robotníckej rodiny, vo svojom rodisku vychodil 4 triedy ľudovej i 4 triedy meštianskej školy. Stredoškolské štúdiá ho však priviedli do Viedne na Komenského gymnázium, kde po absolvovaní štúdií na Viedenskej univerzite vyučoval dejepis a prírodné vedy. Medzitým sa rozhodol vstúpiť do tamajšieho kláštora Tešiteľov Božského Srdca Ježišovho. Tu dostal rehoľné meno Kamil. Neskôr sa vrátil do Československej republiky (ČSR), vstúpil do kňazského seminára v Trnave a začal študovať teológiu. V štúdiu pokračoval v Českých Budějoviciach, kde bol 24. júna 1939 ako 30-ročný vysvätený za radového kňaza Kongregácie tešiteľov.²

Svoju kňazskú službu začal Anton Kamil Vančo v Čechách, v Suchom Vrbnom neďaleko Českých Budějovic a v Nepomuku, ako výpomocný kňaz. Od septembra 1943 nastúpil ako správca fary v Sokolovciach neďaleko Piešťan. Tu pôsobil až do 10. apríla 1952, keď ho zaistili orgány Štátnej bezpečnosti (ŠtB).³

Na začiatku 40. rokov, počas existencie Protektorátu Čechy a Morava,

Anton Kamil Vančo po zatknutí ŠtB (Zdroj: AÚPN)

pôsobil Vančo ako učiteľ náboženstva na gymnázium v Českých Budějoviciach. Verný svojej viere a jej hodnotám tu založil podzemné hnutie zložené zo študentov a zamerané nielen proti vtedy bezprostrednému nebezpečenstvu nemeckého nacizmu, ale i proti blížiacemu sa komunizmu. Jeho odhad bol prezieravý: „Ako hitlerizmus bol násilie, taktiež bolševizmus je násilie. Ako zmizol hitlerizmus, tak musí jedného dňa zmiznúť bolševizmus. Ako katolícky kňaz, považoval som za svoju

kňazskú povinnosť týmto podzemným hnutím bojovať na dvoch frontoch. Proti hitlerizmu a proti bolševizmu.“

Spomínané podzemné hnutie sa skladalo výlučne zo študentov od 15 do 20 rokov, preto dostalo názov „Leviček“. Vančo bol s chlapcami spojený prostredníctvom listov. V roku 1942 už pôsobil ako kaplán v Nepomuku, no do Českých Budějovic dochádzal dávať pokyny založenému podzemnému hnutiu. V auguste roku 1942 však Vančo odišiel na Slovensko. Kto

1 Menom Anton bol Vančo pokrstený.

2 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), fond (f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti – Správa Štátnej bezpečnosti (KS ZNB – S – ŠtB) Bratislava, Vyšetrovací spis, archívne číslo (a. č.) V – 199. Zápis o minulosti s obvineným Kamilom Vančom, nedatované.

3 Osobný archív (OA) Róberta Letza, zvukový záznam s Antonom Kamilom Vančom, Bratislava – Prievoz, rehoľný dom tešiteľiek, 21. 1. 2000.

sa stal vodcom tohto hnutia po jeho odchode mu ostalo neznáme, pretože sám to tak chcel. Po komunistickom prevrate v roku 1948 títo mladí chlapci odchádzali postupne za hranice ČSR, aby mohli pokračovať v boji proti komunistickému režimu, ktorý bol v ich vlasti nastolený.⁴

Aj keď Vančo predvídal príchod komunizmu, muselo preň byť skutočne veľkým sklamaním, keď sa tak definitívne stalo vo februári 1948. Nový režim v ČSR ukázal čoskoro svoju tvrdosť najmä voči katolíckej cirkvi. Vančo bol práve v roku 1948 zaradený do pastoraácie vo farnosti Sokolovce (okr. Piešťany). Svoj nesúhlas so zmenenými pomermi dával otvorene najavo. Najmä počas štátnej Katolíckej akcie, ktorá bola zacielená na vnútorné oslabenie a rozloženie cirkvi, si uvedomoval naliehavosť situácie. Patril ku kňazom, ktorí sa rozhodli aj napriek hrozbám zo strany bezpečnosti a štátnych orgánov prečítať v júni 1949 zakázaný pastiersky list českých a slovenských biskupov.⁵

POKUS O REKONŠTRUKCIU PROTIKOMUNISTICKEJ ČINNOSTI K. A. VANČA

Na rekonštrukciu činnosti Kamila Vanča sme mali k dispozícii viac druhov prameňov. Dôležitým, no menej spoľahlivým prameňom boli oficiálne zápisnice z vyšetrovania, ktoré síce Vančo podpísal, nemôžeme ich však

považovať za plne relevantné, pretože vznikli pod psychickým a fyzickým nátlakom, ako sa pri výsluchoch orgánmi Štátnej bezpečnosti v podobných prípadoch postupovalo. Preto boli pre nás kľúčové tzv. politické hlásenia, resp. agentúrne správy agentov, ktorí patrili k Vančovým spolupäťom. Najskôr si získali jeho dôveru a potom sa nenápadne pokúšali zistiť to, čo mali za úlohu. Napríklad agent „ARGENTINA“ hlásil: „*Po vzájomnom predstavení, keď svojim vystupovaním získal som si úplnú dôveru, otvoril mi svoje srdce...*“ alebo „*Kňaz Kamil Vančo otvoril mi úplne svoje vnútro a dal mi nahliadnuť do jeho minulosti.*“⁶

Začiatok údajnej trestnej činnosti Kamila Vanča sa datuje od decembra roku 1950, keď bratia Alojz a Peter Pavlovičovi k nemu na faru do Sokoloviec priviedli istého Ing. Michala Ziga.⁷ Bol to bývalý funkcionár Strany slobody, ktorého v tom čase hľadala ŠtB, a preto sa ukrýval v horách. Viac o ňom Vančovi nepovedali. Na sokolovskú faru za ním prišli so žiadosťou, či by prostredníctvom nejakej známosti nemohol dostať Ziga za hranice. Vančo bol totiž v kontakte s kláštrom tešiteľov v Marianke, odkiaľ chodili bratia často do Rakúska. Vančo, vidiac Zigovu zúfalú situáciu, prisľúbil pomoc hneď, ako to bude možné.

O Zigovi Vančo nepočul až do jesene nasledujúceho roku. Iba Peter Pav-

lovič, ktorý mal byť spojkou medzi nimi, ho po tejto návšteve ešte dvakrát navštívil a vždy sa pýtal, či nemá nové informácie o možnosti Zigovho prechodu cez hranice. Na návrh Pavloviča sa pri poslednej návšteve dohodli, že v budúcnosti sa naňho vo veci Ing. Ziga obráti učiteľ Alojz Mičko. Pritom za najvhodnejšie miesto na stretnutie boli vybrané Piešťany, kam Vančo chodil vyučovať náboženstvo a kde pôsobil aj Mičko.⁸

Alojz Mičko navštívil Vanča až v októbri roku 1951. Dôvodom bola, samozrejme, organizácia Zigovho prechodu cez hranice. Vančo v tom čase nemal nové informácie, no Mičko naliehal. Jeho rodina mala už vraj so Zigom ťažkosti, a tak ho potreboval dostať čím skôr preč. Vančo mu prisľúbil pomoc a Mičko odišiel.⁹

V druhej polovici októbra 1951, niekedy vo večerných hodinách, Vančovi zaklopal na dvere asi 26 až 27-ročný neznámy muž. Keď sa ubezpečil, že hovorí s kňazom Kamilom Vančom, vytiahol lístok, kde bolo napísané: „*Neboj sa a pomôž mu.*“ Podpísaný bol Vančov dobrý priateľ, farár Jozef Mistrik, ktorý bol v tom čase v zahraničí. Mladík, ktorý sa predstavil ako Dušan Strečanský povedal, že prichádza z Rakúska, zo Salzburgu.¹⁰ Lístok, ktorý po ňom poslal Mistrik, mal Strečanskému dať kňaz Karol Šumichrast¹¹, predstaviteľ slovenskej Charity v zahraničí. Strečan-

4 AÚPN, f. KS ZNB – S – ŠtB Bratislava, Vyšetrovací spis, a. č. V – 199. Politické hlásenie, nedatované.

5 Tamže. Trestné oznámenie, 12. 4. 1953 a Zápis o minulosti, nedatované.

6 Tamže. Politické hlásenie, 6. 5. 1952.

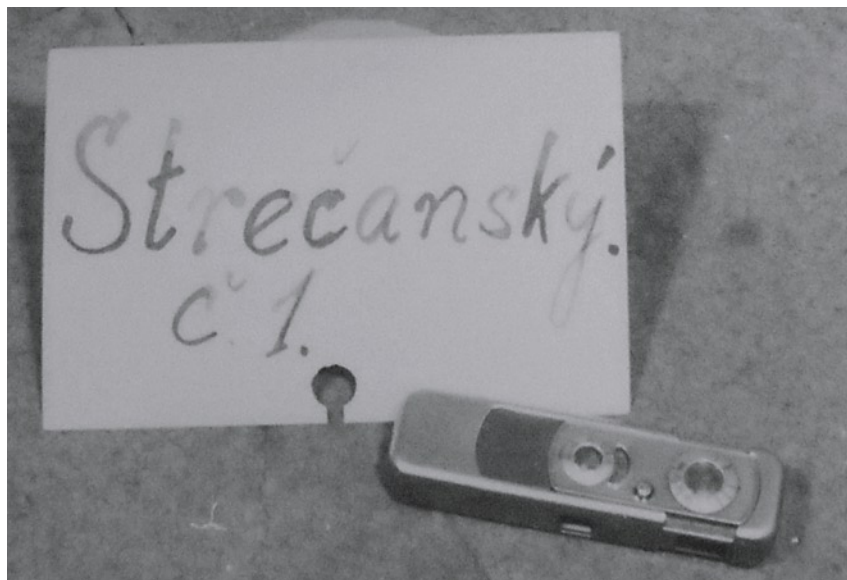
7 Peter Pavlovič (nar. v roku 1922) bol v roku 1949 zadržaný pri pokuse o ilegálny prechod cez hranice, za čo bol na 1 rok zaradený do Tábora nútených prác (TNP) v Novákoch, odkiaľ sa mu však podarilo ujsť. Z trestného oznámenia sa dozvedáme, že nielen Peter Pavlovič, ale aj jeho brat Alojz a Ing. Zigo mali byť na úteku z väzenia. Vančo sa s Alojzom Pavlovičom poznal len v rámci obchodných stykov. Tamže. Úsekový protokol č. 4., 23. 4. 1952; Trestné oznámenie, 12. 4. 1953 a Zápis o minulosti s obvineným Petrom Pavlovičom, nedatované.

8 Tamže. Zápis o výpovedi, nedatované a Politické hlásenie, 6. 5. 1952.

9 Alojz Mičko (nar. v roku 1907) mal mať v tom čase už okolo seba vytvorenú skupinu, do ktorej patrili bratia Pavlovičovi a Ing. Zigo. Chcel ju však rozšíriť aj o Kamila Vanča, o ktorom sa nazdával, že má kontakty v zahraničí, keďže v Rakúsku študoval niekoľko rokov a tiež tu istý čas pôsobil v kláštore tešiteľov. Tamže. Úsekový protokol číslo (č.) 1, 17. 4. 1952 a Trestné oznámenie, 12. 4. 1953.

10 Ernest Strečanský (nar. v roku 1924) bol ešte v roku 1949 odsúdený na 20 mesiacov väzenia kvôli šíreniu protišťátnych letákov. Po odpykaní trestu v máji 1951 odišiel ilegálne do zahraničia. Meno Dušan bola prezývka či krycie meno. Tamže. Zápis o minulosti s obvineným Ernestom Strečanským, nedatované.

11 Karol Šumichrast (1911 – 2003) – katolícky kňaz, exilový činiteľ. R. 1945 odišiel do exilu v Rakúsku. Pôsobil najmä v Mehrnbachu a Salzburgu. Bol duchovným správcom slovenských exulantov. Podporoval organizáciu Slovenský revolučný odboj a po r. 1948 sa stal vedúcim rakúskej odbočky Slovenskej národnej rady (SNR) v zahraničí. Pôsobil vo vysielaci Biela légia. R. 1951 zriadil kanceláriu Slovenskej charity v Salzburgu.

„Špeciálny“ fotoaparát slúžil pred súdom ako dôkazový materiál (Zdroj: AÚPN)

ského do ČSR vyslal preto, aby získal nejakých kňazov, ktorí by mu dodávali správy o cirkevnom živote. Šumichrast sa o Vančovi dozvedel prostredníctvom spomínaného Mistríka, s ktorým sa stretol v Salzburgu.¹² Mal získať správy o cirkevných pomeroch v ČSR, aká je situácia s biskupmi, kňazmi i veriacimi. Vančo túto ponuku prijal. Chcel, aby sa pravdivé informácie o postavení cirkvi v ČSR, perzekvovanej zo strany režimu, dostali aj za hranice.¹³

Strečanský sa ponúkol, že je ochotný previesť viacero kňazov z ČSR cez hranice. Dôvodil tým, že kňazi trpia najviac a sú najviac zraniteľní. Vtedy ho Vančo požiadal, či by nemohol previesť Ing. Ziga. Hoci nešlo o kňaza, Strečanský súhlasil.¹⁴

Na druhý deň Vančo poslal Alojzovi Mičkovi lístok po niektorom žia-

kovi v škole, v ktorej v ten deň vyučoval, aby si prišiel na faru po jablká. Bolo to dohodnuté heslo, ktoré malo znamenať, že Vančo má spojenie so zahraničím. Keď Mičko prišiel, Vančo mu vysvetlil možnosť, ktorá sa naskytla. Vančo potom zoznámil Mička so Strečanským. Strečanský povedal Mičkovi, že Zigov prechod cez hranice zabezpečí, ale momentálne to nie je možné. Mičko mal so Zigom dohodnúť termín odchodu, aby mohol Strečanský poslať nejakú spojku, ktorá ho prevedie. Zigo sa však medzitým vraj vyjadril, že do zahraničia pôjde iba s Petrom Pavlovičom, ktorému ako jedinému dôveruje. Strečanský bol ochotný vyhľadať Petra Pavloviča, ktorému sa nedávno podarilo ujsť do Rakúska. Po tejto dohode Strečanský z fary odišiel.¹⁵

POVERENIE ÚLOHAMÍ

Ernest Strečanský sa vrátil na Vančovú faru o 2 – 3 dni. Súčasne prišiel i Milan Zuzák, asi dvadsaťročný mladík ubytovaný na fare.¹⁶ Keď Vančo Strečanského ubezpečil, že mu môže dôverovať, ten po príchode Mička všetkých poveril úlohami. Napriek tomu, že mal Vančo získavať správy predovšetkým o cirkevnom živote, v jednom z úsekových protokolov je uvedené, že Strečanský žiadal Vanča i Zuzáka o sprostredkovanie správ o politickom a hospodárskom živote v ČSR, o plnení plánu, o tom, či sú ľudia spokojní s normovaním a pod. Vančo v jednej z výpovedí uvádza: „... ďalej sme mali zistiť správy z dopravy a mali sme zistiť, aké zbrane sa v Dubnici vyrábajú a čo vlastne sa tam vyrába, ako prebiehajú v obciach rozpisy, čo nám zo Sovietskeho zväzu dovážajú.“¹⁷

Strečanský tiež požiadal Vanča, aby urobil pár snímok zo života na Slovensku. Mal zachytiť rôzne manifestácie, slávnosti, ale i krajinky, mestá a podobne. V jednej zo zápisníc z vyšetrovania stojí, že tieto fotografie mali byť určené pre charitný časopis na propagovanie Slovákov v zahraničí. Keďže Vančo nevlastnil fotoaparát, Strečanský mu jeden dodal. Následne Vanča požiadal, aby niekto z jeho známych, ktorým dôveruje, urobil snímky dôležitých objektov v ČSR. Tie mal Strečanský vraj priniesť do Rakúska Šumichrastovi. Na zaobstaranie snímok sa podujal Milan Zuzák. Hoci sa ponúkol sám, Vančo do protokolu uviedol, že on ho o to požiadal. Chcel mu tým pomôcť.¹⁸

Milan Zuzák podľa inštrukcií od fotografoval farmaceutický závod

12 Tamže. Politické hlásenie, 6. 5. 1952 a Úsekový protokol č. 1, 17. 4. 1952.

13 Tamže. Zápis o výpovedi s Kamilom Vančom, nedatované.

14 Tamže. Politické hlásenie, 12. 5. 1952.

15 Tamže. Úsekový protokol č. 1, 17. 4. 1952; Úsekový protokol č. 2, 18. 4. 1952 a Zápis o výpovedi, 15. 5. 1952.

16 Ešte pred príchodom Strečanského v októbri 1951 sa Vančo dozvedel, že Milan Zuzák, Emil Švec a František Štetka, zvaný Blažko, majú niekde zakopané výbušniny. Viackrát sa stalo, že Vančo zachytil časť takéhoto rozhovoru, no nikdy mu nechceli povedať, čo majú vlastne v pláne. Dokonca Alojz Mičko nahovárал Zuzáka, aby ukradol nejaké zbrane a výbušniny. Či sa tak stalo, Vančo nevedel, no vždy týchto chlapcov chránil. Zrejme si uvedomoval, že sú ešte mladí, nerozvážni, podliehajúci náhlým emóciám, a preto ich mohol hociakto veľmi ľahko využiť. Tamže. Politické hlásenie, 6. 5. 1952; 12. 5. 1952 a 16. 5. 1952.

17 Tamže. Úsekový protokol č. 2, 18. 4. 1952.

18 Tamže. Politické hlásenie, 6. 5. 1952.

v Hlohovci.¹⁹ Pracoval tu počas prázdnin, takže okrem toho sa mu podarilo dostať aj k spôsobu výroby lieku z kobylieteho moču. On sám bol podľa Vanča výborným chemikom s mimoriadnym nadaním. Strečanský snímky závodu a tajomstvo výroby spomínaného lieku zanesol do Salzburgu Šumichrastovi. Vančo dal Strečanskému ešte pastierske listy, *Vestník katolíckeho duchovenstva* a knihu *Slovensko v obrazoch*.²⁰

Strečanský odovzdal Mičkovi dve tisíce korún. Na aké účely to malo byť, Vančo nevedel. Možno o tom hovorili v jeho neprítomnosti. Hoci je v jednej Vančovej výpovedi uvedené, že od Strečanského chcel, aby od slovenskej Charity priniesol 10 miliónov korún, bol to Mičko, ktorý okrem peňazí žiadal aj 10 nepremokavých plášťov vojenského strihu, tzv. montgomerákov, 10 fotoaparátov a krátkovlnné amatérske vysielacie na vzdialenosť 5 km. Mičko prízvukoval, že na akcie, ktoré pripravujú, sú potrebné peniaze. Pri výsluchu však udal, že to Vančo žiadal spomenuté veci.²¹

Strečanský dal ešte Vančovi i Mičkovi za prítomnosti Zuzáka posledné inštrukcie. Informácie, ktoré požadoval, sa mali za pomoci spolupracovníkov zhromažďovať na fare v Sokolovciach. Sem si po ne mala chodiť každé 3 mesiace a neskôr častejšie spojka vy-

slaná zo zahraničia. Na príchod spojky mali byť upovedomení heslom z vysielania Slobodnej Európy poslednú sobotu v mesiaci: „*Strýco z Rudolfova, svadba bude dňa toho a toho...*“ Na tomto stretnutí si mali všetci prítomní dať krycie čísla. To bolo ale zároveň poslednýkrát, čo sa Vančo so Strečanským stretol.²²

Keď sa Strečanský vrátil do Rakúska, vyhľadal Petra Pavloviča, ktorý si našiel prácu neďaleko Salzburgu. Povedal mu o záležitosti so Zigom. Pavlovič sa podujal na realizáciu prechodu Ziga a krátko pred Vianocami vyrazil na cestu do ČSR. Z Rakúska sa mu podarilo dostať cez rieku Moravu počas jasnej noci na gumenom člene.²³

Do Sokoloviec dorazil pravdepodobne 25. decembra 1951 niekedy v ranných hodinách. U Vanča na fare mal byť vtedy aj Emil Švec. Vančo ho upozornil, že Strečanský u nich zostane, zatiaľ čo on pôjde odslúžiť omšu a poslal ho do Piešťan po Mička. Keď Mičko prišiel, dohovárali sa, kto vyhľadá Ziga. Vančo potom pri ďalšom rozhovore nebol prítomný.

Pavlovič mal vtedy Vančovi dať do úschovy okolo 92 tisíc korún na výdavky spojené s prepravou Ing. Ziga za hranice. Vo Vančovej výpovedi z 11. októbra 1952 je však uvedené, že tieto peniaze poslali kňaz Šumichrast a Jozef

Vicen ako vedúce osoby Bielej Légie²⁴ v zahraničí. Tieto financie mali byť použité na zakladanie skupín Bielej légie na Slovensku. Na základe viacerých Vančových vyjadrení pred nasadeným agentom v jeho cele sa domnievame, že toto tvrdenie bolo len konštrukciou vyšetrovateľov.²⁵ Pavlovič Vančovi povedal, že pôjde cez hory a ešte ho aj so Zigom navštívia. Keď sa však 27. decembra 1951 v skorých ranných hodinách Pavlovič vrátil na faru v Sokolovciach, bol sám. Zigo mu povedal, že s ním, ani s „*farárskou čvargou*“ a „*komunistickým konfidentom Mičkom*“ nechce mať nič spoločné.²⁶

Na druhý deň sa mali vo Vančovom byte stretnúť Milan Zuzák, Emil Švec, Peter Pavlovič a tiež Alojz Mičko, ktorý bol medzitým Ziga presvedčiť, aby predsa len odišiel s Pavlovičom. Ten vraj zareagoval emotívne. Nadával a vyhrážal sa, že sa do zahraničia aj tak dostane a všetkých tam zlikviduje a poudáva a povedal mu, že ak okamžite neodíde, tak ho zastrelí. Mičko označil Ziga za obyčajného opilca, s ktorým skončil. Šumichrast už Ziga v Rakúsku očakával. Mičko teda na Vančovom písacom stroji napísal list pre Šumichrasta. Obsahoval informáciu o Zigovi, že je to zradca, ktorý hrá na dve strany. List mal Šumichrastovi odovzdať Pavlovič. Pri výpovedi po-

19 So Zuzákom bol ochotný zaobstarat snímky aj už spomínaný Emil Švec. Napriek tomu, že v danom prípade nezohrával dôležitejšiu úlohu, aj jeho príbeh je zaujímavý. Po tomto procese bol za velezradu odsúdený na 6-ročné väzenie. Po prepustení z väzenia sa mu podarilo ujsť do Rakúska na práškovacom lietadle. No v roku 1961 bol v neprítomnosti odsúdený na 15 rokov väzenia za špionáž. Z Rakúska bol na príkaz Štátnej bezpečnosti (ŠtB) unesený späť do ČSR. Dostupné na DVD V tieni času od Tibora Macáka z roku 2005. Výpoveď Emila Šveca dostupná aj na: <http://www.upn.gov.sk/filmy/emil-svec-1925>.

20 AÚPN, f. KS ZNB – S – ŠtB Bratislava, Vyšetrovací spis, a. č. V – 199. Politické hlásenie, 12. 5. 1952.

21 Tamže. Politické hlásenie, 6. 5. 1952.

22 Tamže. Úsekový protokol č. 2, 18. 4. 1952; Zápis o výpovedi s Kamilom Vančom, nedatované; Zápis o konfrontácii medzi Františkom Žigaym a Kamilom Vančom, 13. 3. 1953.

23 Tamže. Zápis o výpovedi s Kamilom Vančom, nedatované.

24 Biela légia bola najväčšou organizovanou a individuálnou formou protikomunistického odboja na Slovensku v rokoch 1948 – 1955, ktorej cieľom bolo bojovať proti komunistickému režimu nenásilnými prostriedkami. ŠKVARNA, D. a kol.: Lexikón slovenských dejín. Bratislava, 2006, strana (s.) 208.

25 V jednom rozhovore so svojím spoluväzňom – agentom Vančo povedal, že spomenutá suma je nepravdivá. Tamže. Úsekový protokol, 11. 10. 1952 a Politické hlásenie, 17. 4. 1953.

26 Zrejme narážal na to, že Mičko vstúpil najprv do Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS) v obci Horné Kočkovce, po vojne vstúpil do Strany slobody a po februárovom prevrate v roku 1948 sa zase stal členom Komunistickej strany Slovenska (KSS). Až do svojho zaistenia v roku 1951 dokonca na tamojšej strednej škole zastával funkciu tajomníka Základnej organizácie (ZO) KSS. Tamže. Zápis o minulosti s obvineným Alojzom Mičkom, nedatované.

24.5. - 52 150

Hospodárské hlásenie

Prádlo a obleky a boty

na fare mám: 12 kusov, 6 spodkov
dlhých a 6 spodkov krátkych
vane trenky.

20 párov ponožiek, 10 pár
vatom prokobilka.

Rukavice (mnoho vatomene) zapletil
em za me 400 Kč.

tri páry vysokých bot, vanych
lovensky ciziny po 500 Kč

dy za dve páry vysokých bot
aplatil piem 10.000 Kč

ve páry boten po 800 Kč

ve páry proboboten, čierne!

Ukážka hospodárskeho hlásenia – agentúrnej správy (Zdroj: AÚPN)

čas vyšetrovania však Mičko udal, že list mu diktoval Vančo. Ten ale Ziga takmer nepoznal, no napriek tomu to vzal na seba. Mičko mal totiž dve deti a Vančo sa domnieval, že mu tým pomôže k miernejšiemu trestu.

Ďalšia návšteva Petra Pavloviča sa uskutočnila na konci decembra 1951, keď prišiel na faru v Sokolovciach spolu so svojim bratom Alojzom. Vanča informovali o tom, že spoločne odchádzajú do zahraničia. Prišli si po 25 tisíc

korún z peňazí, ktoré si u Vanča Peter Pavlovič pred pár dňami uschoval. Previesť ich mal istý Kollarovič, dôstojník čs. armády.²⁷

Vančo vraj Pavlovičovcov požiadal, že keď sa v poriadku dostanú za hranice, aby dali o sebe vedieť. Mali sa vraj ohlásiť štyrikrát v januári a februári 1952 na vysielaci Slobodnej Európy heslom: „Tvrdohlavá Zuza nechá pozdravovať okolie Hlohovca a Piešťan.“ Pavlovičovci plánovali odísť hneď na druhý deň. 2. januára 1952 však prišiel na Vančovú faru neznámy, asi 22 až 23-ročný mladý bohoslovec, jezuita, ktorý mu odovzdal list od Petra Pavloviča. Oznamoval mu v ňom, že pri prechode cez hranice sa im prepíchal gumový čln. Preto žiadal Vanča o príspevok z peňazí, ktoré si u neho predtým uschoval, aby si mohli dať čln opraviť, prípadne kúpiť nový. Vančo priniesol peniaze a odvtedy dotyčného, ani Pavlovičovcov nevidel.²⁸

Niekedy v januári 1952 prišiel na faru v Sokolovciach istý František Žigraj.²⁹ Žiadal Vanča, aby sa dostavil na schôdzku do Piešťan, kam mal prísť spomínaný Kollarovič, ktorého chceli získať do ich skupiny. Ten mal do zahraničia, resp. priamo do Salzburgu úspešne prepašovať viacero osôb. Na danej schôdzke mali byť prítomní aj Mičko a istý Cigánik. Kollarovič však neprišiel. Úsekové protokoly z vyšetrovania Vanča obsahujú podrobný opis schôdzky, presný popis krokov a inštrukcií, ktoré Vančo dostal.³⁰ V hlásení agenta „ARGENTINU“, ktorá zachytáva slobodnejšiu Vančovú výpoveď, je ale úplne iná verzia. Vančo hovoril o porade v Piešťanoch, ktorá mala byť 16. marca 1952, po úradnej schôdzi zvolanej cirkevným referentom. Na schôdzi mal byť prítomný aj istý dekan, ktorého Vančo bližšie nepoznal. Zdá sa, ako by išlo o úplne inú schôdzku, no všetky ostatné

27 Tamže. Politické hlásenie, 12. 5. 1952 a Úsekový protokol č. 3, 21. 4. 1952.

28 Tamže. Zápis o výpovedi, nedatované.

29 Žigraj bol jedným z „Mičkových ľudí“. Prvýkrát sa s ním Vančo stretol v septembri 1951, keď prišiel do jeho bytu, aby tam uschoval dve duše z auta pre Alojza Pavloviča. Neskôr si po ne prišiel neznámy muž. Tamže. Úsekový protokol č. 4, 22. 4. 1952.

30 Tamže. Úsekový protokol č. 3, 21. 4. 1952 a Úsekový protokol č. 6, 29. 4. 1952.

údaje sedia.³¹ Je pravdepodobné, že prvá verzia bola konštrukcia vyšetrovateľov ŠtB s cieľom urobiť zo stretnutia konšpiračnú schôdzku.

Ako bolo už spomenuté, Peter Pavlovič si mal priniesť z Rakúska značnú sumu peňazí, ktoré si uschoval u Vanča. Ten však odvtedy, čo mal peniaze u seba, nemal pokoj. Mičko, Žigray i Cigánik si z nich pravidelne chodili k Vančovi vyberať. Keď sa peniaze od Pavloviča minuli, musel dať aj z vlastných. Takto to však nemohlo ísť donekonečna. Keď im Vančo odmietal ďalej dávať peniaze, poslali niekoho iného, aby ich vypýtal.³² Vančo už dlhšie tušil, že celá vec naberá nesprávny smer a neradno v nej pokračovať. Chcel, aby sa táto činnosť v tichosti zlikvidovala. Podľa jeho vyjadrenia: „Požiadal som Mička, aby sme toto nejakým spôsobom zlikvidovali. Myslel som tým protištátnu skupinu v Piešťanoch. Mičko mi na to povedal, že v tichosti sa rozídeme a bude všetko v najlepšom poriadku.“ Toto tvrdenie však nebolo úplne pravdivé. Mičko totiž odmietol skončiť s aktivitami. Navyše, pri výpovedi uviedol, že to on žiadal Vanča, aby ich skupinu zlikvidovali, lenže ten vraj nesúhlasil. Vančo sa ale agentovi v cele zdôveril: „Boh je mi svedkom, že Mičko nehovorí pravdu. Opakujem znovu, že Mičko odmietol moju prosbu činnosť likvidovať.“

Ani ostatní členovia skupiny nemienili s činnosťou skončiť. Situácia zašla až tak ďaleko, že Žigray neskôr Vanča kvôli peniazom dokonca vydieral. Vtedy si Vančo uvedomil, že sa stal obeťou tejto skupiny. Najväčšiu chybu urobil v momente, keď súhlasil s tým, aby bol spojkou medzi Strečanským a Mičkom.³³

ZATKNUTIE A VYŠETROVANIE

Kamil Vančo bol zatknutý na základe výpovede istého Vojtecha Čerešňa³⁴ z januára 1952. Vojtech Čerešňa počas výsluchu uviedol, že vo Viedni v kláštore tešiteľov prišiel do styku s Ernestom Strečanským, ktorý sa mu vraj, okrem iného, zmienil i o tom, že pri svojich cestách na Slovensko dochádza do Sokoloviec, k farárovi Kamilovi Vančovi, vedúcemu ilegálnej protištátnej skupiny vyvíjajúcej svoju záškodnícku činnosť v okolí Piešťan.³⁵ Usvedčoval Vanča zo stykov s „agentom CIC Strečanským“, od ktorého mal žiadať, aby od Američanov sprostredkoval 10 miliónov korún pre potreby svojej protištátnej organizácie. Malo to byť vraj na financovanie členov tejto skupiny po 20 tisíc korún mesačne. V januári 1952 mal podľa neho Vančo vyslať do americkej okupačnej zóny Nemecka spojku, aby zistila stanovisko Američanov. Vanča usvedčovali aj ďalšie zaistené osoby – Jozef Kusý a Štefan Gömöry.³⁶

Ako prišlo k osudnému zatknutiu Kamila Vanča sa dozvedáme na základe hlásenia agenta „ARGENTINU“ i Vančových spomienok. Dňa 10. apríla 1952, v popoludňajších hodinách, mal Vančo telefonát. Z cirkevného referátu mu volal referent Peták, ktorý ho žiadal, aby prišiel na cirkevný úrad predbatovať isté záležitosti ohľadom správy fary. O pol hodiny prišlo po neho osobné auto. Vančo nasadol, no auto hneď za dedinou zastavilo a pristúpili do neho dvaja muži v civile. V tom momente pochopil, o čo ide. Ďalšia zastávka bola na Krajskom veliteľstve (KV) ŠtB v Bratislave. Ako Vančo spomínal: „Prišli, bolo to na Zelený štvrtok a ma zobrali. A čo mohli ukradnúť, to ukradli.“ Vančo si uvedomoval, že situácia sa mohla vyvinúť úplne inak, keby bol aspoň tušil, že bol len vylákaný: „Keby som bol podvod prehliadol, bol by som utekal do hôr a ľudia, katolíci neboli by ma opustili.“³⁷

Vančo mal byť prevzatý do väzby najskôr na 48 hodín, vraj „za účelom lepšieho psychologického účinku na neho počas výsluchu.“³⁸ Umiestnili ho na samotku, ktorá bola zriadená ako temnica. Išlo o bežnú techniku vyšetrovania.³⁹ Do väznice KV ŠtB v Bratislave bol prevzatý 16. apríla 1952 o 15.00 hod. Vančo bol zatknutý na základe návrhu príslušného orgánu KV ŠtB z 1. apríla 1952.⁴⁰ V správe o zadržaní a zatknutí sa uvádza ako

31 Tamže. Politické hlásenie, 21. 5. 1952

32 Tamže. Úsekový protokol č. 4, 22. 4. 1952; Zápis o výpovedi, 29. 4. 1952 a 12. 5. 1952; Politické hlásenie, 12. 5. 1952.

33 Tamže. Úsekový protokol č. 5, 23. 4. 1952 a Politické hlásenie, 12. 5. 1952.

34 Vojtech Čerešňa sa v dokumentoch spomína ako „agent francúzskej špionážnej služby“. Strečanský ho poznal. Vančovi sa o ňom raz zmienil.

35 AÚPN, f. KS ZNB – S – ŠtB Bratislava, Vyšetrovací spis, a. č. V – 199. Trestné oznámenie, 12. 4. 1953.

36 O spojitosti týchto osôb s celým prípadom nie sú známe žiadne informácie. Štátny archív (ŠA) Bratislava, Štátna prokuratúra, 5SPt III. 430/52. Žiadosť o ponechanie vo väzbe, 3. 5. 1952.

37 Tamže. Politické hlásenie, 16. 5. 1952; OA R. Letza, Zvukový záznam s Antonom Kamilom Vančom, Bratislava-Prievoz, rehoľný dom tešiteľiek, 21. 1. 2000.

38 Archív Zboru väzenskej a justičnej stráže Leopoldov (AZVJS), f. Osobný spis (OS) – 64/12 Kamil A. Vančo, Správa o prevzatí do väzby.

39 Tak ako Vančo, aj mnoho ďalších väznených bolo uvrhnutých do temnice a samoväzby. Vyšetrovanie bolo sprevádzané brutálnym bitím a mučením, no viac ako fyzický bol často neznesiteľnejší nátlak psychický. To všetko malo spieť k tomu jedinému – aby sa dotýčný priznal k činu, ktorý ani nespáchal. PEŠEK, J.: Nástroj represie a politickej kontroly. Štátna bezpečnosť na Slovensku 1953 – 1970. Bratislava 2000, s. 12.

40 AÚPN, f. KS ZNB – S – ŠtB Bratislava, Vyšetrovací spis, a. č. V – 199. Návrh na zatknutie, 1. 4. 1952.

1421

KRAJSKÉ VELITELSTVO ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI V BRATISLAVE.

Zpráva o zadržení a zatknutí 1421

Dňa 16. apríla 1952. 19 o 15.00 hod. bol zatknutý(á), zadržaný(á)

meno **Vančo Kamil Anton** narodený(á) dňa 24.5.1909

o **Hlohovec** okres **Hlohovec**

domovská obec **Hlohovec** okres **Hlohovec**

bytom v **Sokolovce 6.19.** zamestnanie **rim.kat.farár,**

stav **slobodný** národnosť **slovenskej** náboženstvo **rim.kat.**

rodičia **Štefan Vančo a Jozefína rod.Friedlová**

súrodenci **Ján, Koloman, Jozef, Maria, Anna,**

manželka a deti **./.**

preto, že **podozrenie z protistátnej činnosti,**

Zatknutý(á) (kým a kde) **orgánmi II.odd.KV-stb.Bratislava,**

Zadržaný(á) (kým a kde) **Orgánmi II.odd.KV-stb.Bratislava.**

Prehliadnutý (kým) **veliteľom smeny** v prítomnosti **prítomnosti väzenskej hliadky**

jeho vlastné veci **deponované vo väznici.**

Dokazy viny **ako here.**

Popis osoby: postava **vysoká, silná** šaty **knazské rúcho,**

tvár **oválna, plná** vlasy **gaštanové,** zuby **v zadu ohýbné**

oči **hnedé,** nos **rovný, spicatý,** fúzy **holené**

hovorí **slovensky, česky, nemecky, čiastočne maďarsky, tiež latinsky,**

zvláštne znamenie **operácia slepej črevy,**

Bol prevzatý vo väznici dňa 16. apríla 1952 o 15.00 hod. číslo cely **28.**

Spoluúčastný s

Má byť oddelený **áno.**

Proti menovanému(nej) bolo treba vo smysle

bohu nariadiť predbežnú väzbu.

lebo

Krajské veliteľstvo štátnej bezpečnosti v Bratislava

Správa o zadržení a zatknutí A. K. Vanču (Zdroj: AÚPN)

no.
Obj.: Vančo
agent: Ignác
Riad: Votr. Amorusi

108

Londón.

Koj spolupracovník Kamil Vančo mi viera a dnes dopoledňova niekoľkokrát opomínal, že dňa 12. 1. m. podpísal mŕ protokol o skončení vysledovania, že ho budú mŕňať už aj v najbližších hodinách privedú na kňažák do súdny väzby a že nový protokol, ktorý podpísal tiež dňa 12. 1. m. musí napamät' a že ho reprezentuje mŕ, aby si tento nový protokol náležitě svojil, že budú Vančo má obavy, ako bude vypravdať pred súdom, ak mu nebude dať možnosť dokončiť sa ho napamät'. Poukázal toho a aj podľa ďalších reči mŕm dozjem, že Vančo chce vypravdať pred súdom musne podľa protokolu. Vančo mi napr. hovoril, že je mu ťažké na tom, aký veľký ústane sám pre svoju osobu, len že sa mu musí a nemôže robiť to, aby sa mi toho isneho svedčil to, čo mi je pravda. Že jeho mŕ je aj to krym, žeby mi všetko byť sčasný, lebo si stále opakuje: „Už vol a jichu dŕ, rok a dva, tri, štyri dŕi ako som so vysledovan- cej väzby a stále ešte mŕom, budú sčasný bude.“ A ťažké mu vŕ na tom, čo on potom s mŕm stane, či postane mŕ- kŕ na samotke, alebo bude dať na pra- covisko. Napr. o Jachymovi pŕvhol aj sám rozhorov a že aj tam pŕjde mŕd pracovať, lebo si ŕ tam dŕeť mŕrobky, ale aj o štŕp- ni a o ŕomni oŕce. mŕm hovoril, žeby mŕ- to napŕvŕne vedel, že si to vŕdŕa dokončiť. Ignác

Správa agenta „IGNÁC“ (Zdroj: AÚPN)

oficiálny dôvod podozrenie z protištátnej činnosti.⁴¹

Následne, po výpovedi Vojtecha Čerešňu, prišlo k zatknutiu ďalších členov „Vančovej skupiny“ – Alojza Mička, Jozefa Cigánika a Františka Žigayho. Po ich výpovediach boli zasa zatknuté ďalšie osoby.⁴² Podľa trestného oznámenia všetci menovaní svoju trestnú činnosť počas výsluchu priznali. Spolu s nimi boli zatknutí i „agenti americkej špiónážnej služby“ Ernest Strečanský, Peter Pavlovič, Anton Časta, Alexander Tihlárík a Jozef Krutý, ktorí sa tiež k trestnej činnosti priznali.⁴³ Kamil Vančo väčšinu z menovaných vôbec nepoznal. Pri realizácii skupiny nemôžeme vylúčiť infiltráciu agenta ŠtB. Nebolo totiž ničím výnimočným, že agent ŠtB bol dokonca iniciátorom vzniku takejto ilegálnej skupiny.

Prvé dni po zatknutí boli pre Vanča veľmi ťažké. Ešte nepoznal metódy vyšetrovateľov ŠtB. Výsluchy správdzalo brutálne týranie, v dôsledku ktorého mu dolámali rebrá a spôsobili dlhodobé problémy so srdcom. Následkom bitia do hlavy mal zase problémy so sluchom. Nohy mu dokaličili natoľko, že mal s nimi problémy do konca života. Je teda evidentné, že ani v prípade Vanča, ako to bolo pri podobných vykonštruovaných procesoch, nešlo vyšetrovateľom o zistenie pravdy. Ich cieľom bolo vynútiť priznanie k vykonštruovanému trestnému činu podľa vopred danej schémy.⁴⁴ Bolo nepísaným pravidlom, že zatknutá osoba musí byť

usvedčená z viny. Pre vyšetrovaného po zatknutí bolo otázkou času, kedy sa prizná.⁴⁵

O tom, ako s Vančom pri vyšetrovaní zaobchádzali, sa môžeme čiastočne dozvedieť aj prostredníctvom hlásení agenta „IGNÁCA“, nasadeného do jeho cely. Bitky, pravidelné nočné výsluchy, kruté zaobchádzanie, to všetko je len zlomok toho, čo Vančo okúsil. Chcel, aby sa za hranicami ČSR verejnosť dozvedela o tom, ako sa tu zaobchádzalo s človekom a ešte k tomu s kňazom.⁴⁶ Vyšetrovacia väzba bola totiž miestom, „*kde neplatili zákony a neexistovalo právo.*“⁴⁷ Neobmedzená vláda vyšetrovateľov robila z vyšetrovaných len čísla, ktorých osud bol spečatený v okamihu zatknutia.

Súčasťou premyslenej taktiky, ktorou vyšetrovanie postupovalo, boli aj tzv. otázkové protokoly, ktoré obsahovali vopred naformulované otázky. Tie priamo či nepriamo naznačovali požadovanú odpoveď. Ich samotné znenie bolo štylizované spôsobom, aby jasne preukazovalo trestnú činnosť.⁴⁸ Výsluchové protokoly boli vo všeobecnosti výsledkom „boja“ medzi vyšetrovateľom a vyšetrovaným. Výsluchy smerovali vlastne k dvom hlavným cieľom – vynútiť priznanie vyšetrovaného a vynútiť podpis pod ich konštrukty v protokoloch.⁴⁹

Prvé predbežné výpovede Kamila Vanča sa vo svojej podstate veľmi od pravdy nelíšili. Druhou vecou však je, ako boli jeho tvrdenia koncipované

v zápisniciach. Často išlo o prekrúcanie pravdy, či o rôzne polopравdy. Štruktúra Vančových protokolov presne zapadá do typickej formy, o ktorú sa vyšetrovatelia usilovali. Dostali sa do nich totiž len také formulácie, ktoré dokazovali trestnú činnosť. Takže tvrdenia, ktoré vinu spochybňovali či vyvracali, sa do zápisu vôbec nedostali. Hoci sú protokoly Vančom podpísané, niektoré výpovede a konštrukcie viet jasne napovedajú, že neboli jeho.

To, že vyšetrovanie bolo skutočne robené pod nátlakom, môžeme čítať „medzi riadkami“. Tak napríklad v zápise o výpovedi z 15. mája 1952 Vanča vypočúvali o jeho známom, kňazovi Jozefovi Mistríkovi. Vyšetrovatelia chceli zistiť všetko, čo vie o jeho ilegálnom prechode za hranice: „*O tom, kde sa farár Mistrík ukrýval a kto menovaného do zahraničia prepravil, budem ešte rozmýšľať a toto pri budúcom výsluchu uvediem. Taktiež o ďalšej mojej protištátnej činnosti budem vypovedať pri ďalšom výsluchu.*“ Z uvedeného je zrejmé, že vyšetrovatelia sa od Vanča nedozvedeli čo očakávali, a tak mu akosi ultimatívne dali možnosť si do ďalšieho vyšetrovania premyslieť, či to pôjde po dobrom, alebo po zlom. Vyšetrovacie tortúry sa skončili až 19. mája. Vidno, že Vančo nechcel „spolupracovať“, pretože medzitým – od 15. do 17. mája mal nariadenú temnicu, kde dostával iba chlieb a vodu s odôvodnením: „*Vyšetrovanec sa počas vyšetrovania drzo choval.*“⁵⁰

41 Tamže. Správa o zadržaní a zatknutí, 17. 4. 1952.

42 Jozef Rusňák, František Brácha, Karol Blažka, Izidor Masaryk, Ján Šiška, Ján Kolarovič, Jozef Kolarovič, Michal Pluha, Milan Zuzák, Emil Švec, Alojz Dekan, Jozef Vičan, Jozef Ištok, Štefan Ábel, Jozef Gubala, Jaroslav Hoza, Ľudovít Varačka, Martin Neborásek, Jozef Kovárik, Ján Valovič, Jozef Vrábel a Ing. Michal Zigo.

43 Tamže. Trestné oznámenie, 12. 4. 1953.

44 Tamže. Politické hlásenie, 12. 4. 1953; PEŠEK, J.: Nástroj represie a politickej kontroly. Štátna bezpečnosť na Slovensku 1953 – 1970, s. 13.

45 KAPLAN, K.: Nebezpečná bezpečnosť. Brno 1999, s. 138.

46 Zatýkanie kňazov v ČSR bolo zámerne utajované pred verejnosťou. Čoraz väčšími sa stávali obeťami provokácií a udavačstva. Neustále museli byť v strehu, predovšetkým pred neznámymi museli byť veľmi opatrní v rozhovoroch, nebezpečné sa stávali dokonca i spovede či zaopatovanie neznámych ľudí. VAŠKO, V.: Neumlčená. Kronika katolíckej cirkve v Československu po druhej svetovej válce II.. Praha 1990, s. 98; AÚPN, f. KS ZNB – S – ŠtB Bratislava, Vyšetrovací spis, a. č. V – 199. Politické hlásenie, 7. 5. 1952.

47 PEŠEK, J.: Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948 – 1953. Bratislava 1996, s. 33.

48 KAPLAN, K.: Československo v letech 1948 – 1953. Praha 1991, s. 13.

49 KAPLAN, K.: Nebezpečná bezpečnosť, s. 150.

50 AÚPN, f. KS ZNB – S – ŠtB Bratislava, Vyšetrovací spis, a. č. V – 199. Zápis o výpovedi, 15. 5. 1952 a Nariadenie z 15. 5. 1952.

Kamil Vančo bol obvinený okrem spolupráce s „americkými imperia-
listami“ a Vatikánom, z prípravy
zvratu ľudovodemokratického zria-
denia ČSR a dokonca aj zo stykov
s prezidentom Slovenského štátu Jo-
zefom Tisom. Vančo skutočne Tisovi
napísal list s prosbou o pomoc, keď sa
mu táto možnosť javila ako posledné
možné riešenie dostať sa z Čiech na
Slovensko. Nikdy v živote s ním však
v žiadnom osobnom kontakte nebol.
Toto udanie padlo od Alojza Mička.
O Mičkovej slabosti svedčí viacero
jeho výpovedí, v ktorých Vanča kri-
vo usvedčuje. Napriek tomu, že bol
Vančo z Mička sklamaný, stále mal na
zreteli, že má rodinu, deti, a preto jeho
obvinenia vzal na seba. Aj o Strečan-
skom mal úplne inú mienku. Keď bol
zaistený, všetkých prezradil, hoci práve
on bol iniciátorom celej akcie. Kamil
Vančo svojimi výpoveďami chcel kryť
predovšetkým mladých vysokoškolá-
kov – Milana Zuzáka, Emila Šveca
a Františka Blašku.⁵¹

VYŠETROVANIE POKRAČUJE

Zápisnice z mája a júna 1952 sa zhod-
ne končia zmienkou, že Kamil Vančo
nechcel vypovedať o svojej protištátnej
činnosti. Vyšetrotelia neboli očivid-
ne spokojní, že Vanča ešte nedokázali
zlomiť a zrejme preto bol v auguste
prevezený do Prahy-Ruzyně s náde-
jou, že ho tu lepšie spracujú a pripravia
na proces.⁵² V tejto povestnej väznici
ŠtB pokračovalo vo vyšetrovaní s po-
dobnými, ba ešte horšími praktikami
vyšetrovateľov, ako v Bratislave. Nie-
koľko dní po príchode do Ruzyně bola
podaná na Štátnu prokuratúru v Prahe
žiadosť o predĺženie výkonu väzby.
Ako dôvod uviedli, že Kamil Vančo je
členom veľmi nebezpečnej teroristickej
organizácie Biela légia a keďže išlo
o veľmi rozsiahle vyšetrovanie, nebo-
lo možné spracovať ho do predošlého

termínu. „Ďalej tiež Vančo sa staval
k vyšetrovaniu záporne a musel byť
z každej maličkosti usvedčovaný, čo
vyžaduje dlhší čas.“⁵³ Vančo zrejme
dlhšie odolával. V Prahe i Bratislave,
kam ho medzitým znovu previezli,
skúšali však aj iné metódy. Navrhovali
mu, aby sa dal na spoluprácu s ŠtB. To
rázne odmietol. Vyhlásil, že jeho kňaz-
ský stav a presvedčenie to vylučujú.⁵⁴

Zápisnice z jari 1953 boli už očivid-
ne celkom v réžii vyšetrovateľov ŠtB.
Vančov spoluprácu, agent – „LADI-
SLAV“, mal zistiť, ako sa stavia k pro-
toku, ktorý s ním vyšetrovatelia pre-
berali v marci 1953. Vančo nemal chuť
k čomukoľvek sa znovu vyjadrovať.
Naďalej však dával najavo svoju od-
danosť Vatikánu. Agent „LADISLAV“
hlásil: „Celkove sa otvorene prizná-
val k vatikánskej politike, ktorá pod
rúškom náboženstva reakčne nenávidí
všetko pokrokové s pravým nábožen-
stvom, ktoré hlása chudobu – naproti
tomu Vatikán podporuje imperialis-
tické vykorisťovanie človeka, národa
národom, toto on zaslepene schvaľuje
a bojuje vŕaj za to.“⁵⁵ Vančo sa svojmu

agentovi zdôveril, že by sa najradšej
pred súdom rázne postavil proti ko-
munizmu. Váhal však, čo má vlastne
urobiť, či má protokol, ktorý sa s ním
v tých dňoch stále dookola preberal
podpísať, alebo má ďalej bojovať s „ve-
ternými mlynmi“. Nakoniec ho však,
istotne aj po povzbudzovaní agentom
LADISLAVOM, podpísal. Tak, ako
všetky ostatné. Rozhodol sa, že aj na
súde bude podľa neho vypovedať. Je-
diné na čom mu vtedy záležalo bolo,
aby to už skončilo.

Agent LADISLAV zrejme dostal
príkaz, aby dostatočne prešetril, či je
Vančo skutočne rozhodnutý na súde
vypovedať podľa protokolu, aby ne-
vznikli nejaké nepredvídané okolnosti.
Vančo sa však k týmto veciam odmie-
tal vyjadrovať. Agentovi dochádzala
trpezlivosť, podľa neho Vančo popie-
ral všetko pokrokové a „zo zarytosti
vôbec nebol informovaný o marxiz-
me-leninizme!“. Za absolútny vrchol
jeho nevedomosti považoval, že Vančo
nevie, čo je dialektický a historický
materializmus. Označil ho preto za za-
ostalého dedinského farára, ktorý slepo

4. 3. 1953. 7

Drahý rodičia,
 dúfam, že ste radi, ja som rád, keď
 budete mi, to mi je veľkou česťou
 venovať. Dúfam, že sa vám bude
 veľa, iné dajú. Ak sa mi to bude
 dať, mám milosť (gráciu), Dušan alebo Marian
 vášnivý je latinák, ak by sa vám páčil, nepal
 inak deťom čo chceli. Takže, iné čo chceli
 po draví, a rád sa páčil. Váš
 som z Bratislave.

Kamil Vančo

List rodičom (Zdroj: AÚPN)

51 Tamže. Politické hlásenie, 6. 5. 1952.

52 ŠA Bratislava, Štátna prokuratúra, 5SPt III. 430/52. Správa o prevezení, 11. 8. 1952.

53 AÚPN, f. KS ZNB – S – ŠtB Bratislava, Vyšetrovací spis, a. č. V – 199. Žiadosť o predĺženie výkonu väzby, 19. 8. 1952.

54 Tamže. Politické hlásenie, 12. 4. 1953.

55 Tamže. Politické hlásenie, 13. 3. 1953.

ská moc nemá práva prikázať, čo sa má
môže určiť, čo sa má vyučovať. Chyby
vyžiadame od štátnej autority.

5/ Prijali ste zvýšený plat, a
i toho ste ochotní sa zrieknuť, keď
službu. Nebuďte zradcami. Pamätajte na
buďte ohľaduplní v štátových požiadavkách.
zov staropenzistov i po novej úprave zostali zviazaní s
im bratskou lásku.

6/ Pretože, ako kresťania, tvoj ako kňazi, môžete
len to, čo sa neprieči Božskému a cirkevnému zákonu a p
človeka, preto je nutné ku sľubu prevádzacím nariadením
a písomne dodať: "Pokiaľ to nebude v rozpore so zákonmi
a prirodzenými právami človeka."

7/ Pri supise Cirkevného majetku treba brať na ú
"Aby sa získal poklad na zaistenie príjmov..." /§ 26
219/49 Sb./ Teda imanie neprinášajúce výnosu, zostáv
tom, v žiadnom prípade neprichádzajú do úvahy predm
bohoslužobné nádobu, náradia, obrazy a sochy
a ktorých cena nie je obvykle ani známa; rovnako n
získajú odborní znalci k odhadnutiu ich ceny. Prísnejšie
dané neskoršie.

8/ Účty treba vykonávať podľa pokynov, len čo bu
219/49 Sb. § 25 ods.2/.

9/ O rozkolnej "Katolíckej akcii" odsúdenej najvyšš
tou a súdom celého národa, netreba sa zmieňovať.

10/ Podľa novinárskych správ, bude od 1. januára 1
sobáš občianský, tým sa Vám ukladá veľmi vážna povinn
o záväznosti sviatostného manželstva v kostole, všet
predpisy o uzavieraní cirkevného sobášu /zákoník
sviatostí atď./ zostávajú v platnosti. Idte
aby neboli pozbavení dobrodenia pristupovať

Vzhľadom na to, že v prípade zavedení
ďalej povinní viesť cirkevné matriky, ne
ním štátnych matrik. Pripomína sa, že do
i na ďalej majetkom cirkevným. Duchovní s
danie úradu, alebo stránok vyhotoví matr
nutné považovať za pretiosa a uložiť ich k

11/ Pripravujte sa Na Sv. rok 1950. Pri
vy, kajúce pútne sprievody. Rok ten má byť i
a pokánim, upevnením vernosti Kristovi a Cir
lých, uskutočňovaním sociálnej spravodlivosti
usilím o mier a ochranu svätých miest.

+ Nedajte sa ničím strhnúť z nastupenej ce
sv., svätému Otcovi a nám, ktorí Vám chceme za všetky
najťažších obetí zostať starostlivými duchovnými otcami.

Viete, že my sme boj nevyvolali, veď Cirkev je tá
nime sa právom napádaných. Ak budeme pre tieto smernice
pieť príkoria, vedzte, že i v utrpení zostaneme s Vami sp

Stojte pri svojom ľude, za spásu ktorého s nami pred
povedať. Ak ste toľkokrát povzbudzovali veriacich k obeti
tak vedzte, že prišla hodina, aby ste to teraz sami dokáz
celý národ. Nech Vás ani hrozby, ani ľakavé sľuby neodl
svätej. Najviac ponižujúce by bolo z titulu platu konať
ktorá Vás vysvätila a ktorej ste sľúbili poslušnosť

Útržok z pastierskeho listu (Zdroj: AÚPN)

poslúchal rozkazy Vatikánu: „Inak je tmárom pridržiavajúcim sa direktív Vatikánu (...) čo až smiešne pôsobí.“⁵⁶ Vančo do istej miery rezignoval. Učil sa naspamäť výpovede pred súdom, ako mu vyšetrovatelia prikázali. Svojmu spoluväzňovi – agentovi radil: „Len sa pekne ku všetkému popríznavajte, lebo vám dokážu všetko, čo len sami chcú. A pred súdom budem hovoriť presne tak, ako je to v protokole (...) Ale mne už je všetko jedno, čo len budú chcieť, to urobím.“⁵⁷ Už to bolo niečo vyše roka, čo ho zatkli a stále nepoznal termín súdu. Očakával trest do 15 rokov väzenia, no už aj to mu bolo jedno. Upadal do apatie. Pri živote ho držala predstava, že keď sa súd skončí, pridelia ho do nejakého pracovného tábora, kde bude mať pokoj.

Dňa 10. apríla 1953 podpisoval Vančo v poradí už tretí protokol, znovu pozmenený. Obsahoval aj úplne nové konštrukty. Otázky v tomto protokole boli koncipované tak, aby jasne poukazovali na jeho údajnú trestnú činnosť. Orgány pripravili dokonca aj odpovede, túto frašku môžeme prirovnáť k scenáru v divadle.⁵⁸ Vančo sa ale už nad tým ani nepozastavoval. Hneď keď ho dostal, začal sa ho učiť naspamäť, ako tie predošlé. Svojmu spoluväzňovi – agentovi radil: „... to máte najlepšie, keď protokol podpíšete tak, ako je napísaný, nebudú vás aspoň biť...“

Pred procesom s Vančom nezaobchádzali až tak tvrdo. Dokonca niektorí z vyšetrovateľov mu párkrát dali nejaké jedlo na prilepšenie. Z prokurátora, s ktorým sa stretol, mal veľké obavy. Povedal mu: „Zahrávate sa s ohňom, ak nebudete tak vypovedať, ako je to v protokole.“ V polovici apríla sa Vančo dozvedel, že ho 23. apríla 1953 konečne čaká súd. Predvolali ho pred

člena súdneho senátu. Vanča obvinil z vlastizrady i velezrady: „Tak už som aj velezradca! (...) No ale ako ten senátor skákal do mňa! Čo ten potom bude robiť na pojednávaní? Ten ma vari vyvedie úplne z miery. Ja nebudem vedieť možno ani slova z protokolu, ak ma takto postraší ako dnes.“ Prokurátor sa mu v porovnaní s ním zdal oveľa miernejší. Referent mu napísal aj obranu, ktorú sa mal naučiť, no nemyslel si, že by ju použil, už len preto, lebo nepredpokladal, že by ho vôbec pripustil k slovu.⁵⁹ Dňa 20. apríla ho predvolali na výsluch, kde sa dozvedel, že súdne pojednávanie sa odročuje na neurčito. Vanča to veľmi sklamalo. Bol presvedčený, že sa to môže ťahať aj ďalší rok. Z hlásení spoluväzňa – agenta je cítiť, že Vančo bol už veľmi skeptický.⁶⁰

Krajská správa ŠtB v Bratislave podala 12. apríla 1953 na Krajskú prokuratúru trestné oznámenie na Kamila Vanča spolu s Ernestom Strečanským, Alojzom Mičkom, Petrom Pavlovičom, Antonom Častom, Františkom Žigaym, Jozefom Cigánikom a Karolom Blažkom za trestný čin velezrady a špionáže. Trestné oznámenie vychádza z konečného protokolu z 10. apríla 1953. Na začiatku chce tradične preukázať podvrtnú politiku „západných imperialistov“, s ktorými mali obvinení spolupracovať. Za pomoci domácich špiónážnych a teroristických skupín mali byť pripravené podmienky na zvrät ľudovodemokratického režimu. Narážalo sa i na proces so skupinou okolo Bielej légie, ktorý mal len potvrdiť, čoho boli schopní agenti amerických špiónážnych služieb a ich spolupracovníci priamo v ČSR. Práve pre vysielac Biela légia mali obvinení zhromažďovať „štvavé špiónážne správy“.⁶¹

Trestné oznámenie urobilo z Vanča vedúceho teroristickej organizácie, ktorej cieľom malo byť okrem špiónážnej činnosti aj vraždenie funkcionárov Komunistickej strany Československa (KSČ). Vraj chceli zastrašovať ostatných členov strany a odradiť ich od aktívnej práce vo verejnom živote. Orgány mali mať presné informácie o tom, že ako prvého chcela daná skupina zavraždiť zamestnanca Krajského národného výboru (KNV) v Nitre. Trestné oznámenie hovorí, že niekedy na jeseň roku 1950 vo večerných hodinách čakal Alojz Pavlovič v obci Jalšové na dotyčného, na ktorého mal osemkrát vystreliť. To, že netrafil prísudzovali jeho nervozite. Dotyčných tiež obvinili, že chceli pomocou výbušnín vyhodit mosty, železničné trate alebo telefónne, či telegrafné spoje. Vraj chceli vykradnúť sklad výbušnín a potom a v súvislosti s tým zavraždiť strážnika. Zaujímavé, že znovu zostalo len pri pláne.

Ako dôkaz o teroristickej činnosti vo veľkom rozsahu mali slúžiť zbrane, zásoby streliva a výbušnín. Konkrétne Vanča mali usvedčovať predovšetkým pastiersky list katolíckych biskupov z roku 1949 a dekrét Svätého Oficia o nezlučiteľnosti členstva katolíkov v komunistickej strane a ňou ovládaných organizáciách, ktoré mu zabavili pri zatknutí.⁶² Tieto dokumenty boli dôležitými dôkazmi údajnej protištátnej činnosti pri procesoch s kňazmi. Ich obsah je jednoznačne klasifikovaný ako štvavý, namierený proti komunistickej režimu, takže mali byť jasnými dôkazmi o podvrtnej trestnej činnosti obvineného. Ako dôkazy Vančovej trestnej činnosti mali okrem týchto dokumentov slúžiť aj „špeciálny“ písací stroj a „špeciálny“ fotoapa-

56 Tamže. Politické hlásenie, 16. 3. 1953.

57 Tamže. Politické hlásenie, 12. 4. 1953.

58 Tamže. Protokol o výpovedi, 10. 4. 1953.

59 Tamže. Politické hlásenie, 17. a 18. 4. 1953.

60 Tamže. Politické hlásenie, 21. 4. 1953.

61 Tamže. Trestné oznámenie, 12. 4. 1953.

62 Tamže.

Dôkazový materiál – „špeciálny“ písací stroj (Zdroj: AÚPN)

rát, ktorý dostal od Strečanského. Tieto materiály mali priamo demonštrovať, že Vančo bol skutočným nepriateľom komunistického zriadenia, ktorý sa riadil direktívami „*vysokého katolíckeho duchovenstva i priamo Vatikánu*“.⁶³

OBŽALOBA

Treba poznamenať, že obžaloba Kamila Vanča a ostatných obvinených bola, tak ako bývalo zvykom pri podobných politických procesoch v 50. rokoch, budovaná takmer výlučne na výsledkoch, ku ktorým dospeli vyšetrovatelia ŠtB za pomoci fyzického a psychického

nátlaku. Prokurátor teda nerobil samostatné vyšetrovanie.⁶⁴

Obžalobu podal bratislavský krajský prokurátor Eduard Srneček 16. júna 1953. Kamila Vanča spolu so Strečanským, Mičkom, Petrom Pavlovičom, Žigraym, Cigánikom, Častom a Blažkom demagogicky obvinil zo spolupráce s americkými imperialistami usilujúcimi sa o tretiu svetovú vojnu. Z podielu na podvratnej činnosti nevynechal ani Vatikán, ktorý mal s americkými imperialistami spolupracovať prostredníctvom vysokej cirkevnej hierarchie, kláštorov

a ďalších príslušníkov duchovenstva. Vatikán podľa obžaloby zneužíval cirkev a náboženské cítenie ľudí, aby ich namieril proti socializmu. Preto mali kláštory v západnom Nemecku a Rakúsku premieňať na záchytne špiónážne strediská s cieľom školiť utečencov a následne ich vysielat' do Sovietskeho zväzu a ľudovodemokratických krajín, aby tu uskutočňovali záškodnícku činnosť. Jedným takýmto kláštorom mal byť benediktínsky kláštor Sv. Petra v Salzburgu, kde býval kňaz Šumichrast, ktorý mal byť v kontakte s Kamilom Vančom a jeho skupinou, ale aj kláštor tešiteľov vo Viedni, kde sa mali koncentrovať americkí, anglickí, francúzski a vatikánski špióni.

Obžaloba pokračuje: „*Vančo a Mičko založili ilegálnu organizáciu a súč riadení práve špiónom Šumichrastom, pripravovali sa na zvrhnutie ľudovodemokratického zriadenia v ČSR.*“ Práve pre tento účel mala Vančova skupina zhromažďovať zbrane a získavať ďalšie osoby pre naplnenie svojich cieľov. Pre tieto akcie mali od Šumichrasta požadovať zbrane a desať miliónov Korún československých (Kčs): „*... aby mohli zákerne vraždiť ľudí oddaných veci socializmu.*“ K týmto „ohavným“ činom, samozrejme, opäť neprišlo a ako inak – vďaka včasnému zákroku bezpečnostných orgánov.⁶⁵

Obžaloba Kamila Vanča považovala za prívrženca „*klérofašistického tisoovského režimu*“. Zaradila ho medzi tzv. reakčných kňazov, ktorí vraj zneužili kazateľnicu na čítanie „štvavých“ pastierskych listov, rozširovali informácie zamerané proti režimu, ukrývali politicky prenasledované osoby, napomáhali pri úteku za hranice takýmto osobám a pod.⁶⁶

Obžaloba teda žalovala Kamila Vanča a spoločníkov, že v rokoch 1951 – 1952 utvorili ilegálnu organizáciu zameranú proti ľudovodemokratickému

63 Tamže. Protokol o výpovedi, 10. 4. 1953.

64 LETZ, R.: Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989. In: MIKLOŠKO, F. – SMOLÍKOVÁ, G. – SMOLÍK, P. (zost.): Zločiny komunizmu na Slovensku 1948:1989 (1). Prešov 2001, s. 83 – 84.

65 AÚPN, f. KS ZNB – S – ŠtB Bratislava, Vyšetrovací spis, a. č. V – 199. Obžaloba, 16. 6. 1953.

66 Tamže; PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953. Bratislava 1997, s. 191.

zriadeniu v ČSR. Jej konečným cieľom malo byť jeho zvrhnutie a nastolenie kapitalizmu. Na tento účel mali zhromažďovať zbrane, muníciu a výbušniny, ktoré mali získavať spolu s ostatnou materiálnou a finančnou pomocou od americkej a vatikánskej špionážnej služby. Za to mali členovia obžalovanej skupiny vyzvedať štátne tajomstvo s úmyslom vyzradiť ho cudzej moci za zárobok. Tým všetci obvinení podľa obžaloby spáchali trestný čin velezrady podľa § 78 ods. 2 lit. a/, ods. 1 lit. c/ trestného zákona a trestný čin vyzvedačstva podľa § 86 ods. 1, ods. 3 lit. c/, e/ trestného zákona.⁶⁷

SÚDNE POJEDNÁVANIE

Súdne pojednávanie bolo verejné a začalo sa 22. júna 1953 o 8.30 hod. Otvoril ho predseda senátu Juraj Uhrín pred organizovanou verejnosťou. Za prokuratúru boli prítomní prokurátori Ladislav Gešo a Vojtech Hetényi ako náhradník, Vanča a Petra Pavloviča obhajoval Henrich Lax, Strečanského a Mička Dr. Balogh, Cigánika, Blažka a Častu obhajca Ružiak.⁶⁸ Prokurátor predniesol obžalobu totožnú s jej písomnou verziou. Nasledovalo vypočutie obvinených.

Súdne pojednávanie prebiehalo presne podľa dohodnutého scenára. V posledný deň pojednávania, 24. júna 1953, prokurátor naoko zhodnotil dôkazy proti obvineným, na základe ktorých ich žiadal uznať vinnými a potrestať ich podľa zákona. Obhajcovia žiadali pri výmere trestu obvinených, aby boli zohľadnené všetky poľahčujúce okolnosti a hoci všetci obvinení vyjadrili ľútosť nad svojimi činmi a pripájali sa k svojim obhajcom so žiadosťou o miernejšie tresty, všetko bolo už dopredu premyslené a dohodnuté.

Išlo len o formalitu. Senát sa následne odobral na záverečnú poradu, po ktorej bol nad obžalovanými vynesený rozsudok. Všetci obvinení s ním boli podľa zápisnice spokojní. Súdne pojednávanie sa skončilo a obvinení boli vzatí do väzby.⁶⁹

ROZSUDOK

Tridsaťstranový rozsudok, podpísaný predsedom senátu Dr. Jurajom Uhrínom, sa nezačína vyčítaním viny obvinených, ale dokazovaním podvrhenej činnosti Vatikánu a „amerických imperialistov“. Vyjadruje sa tiež k záškodníckej činnosti slovenskej Charity, ktorá mala byť zriadená „americkými imperialistami“ ako školiace stredisko pre agentov posielaných do krajín ľudovej demokracie. Slovenskú Charitu mal konkrétne založiť kňaz Karol Šumichrast, bývalý osobný kaplán Jozefa Tisu. Šumichrast je tu vykresľovaný ako oddaný prívrženec americkej a vatikánskej špionážnej služby, ako školiťel a inštruktor agentov vysielaných do ČSR za účelom už spomínaným. Na úroveň kňaza Šumichrasta bol postavený aj exulant Jozef Vicen, ako „starý intrigán, organizátor teroristických a iných akcií proti krajinám ľudovej demokracie a Sovietskeho zväzu, verného sluhu Vatikánu a CIC“.⁷⁰

Na základe týchto skutočností sa malo ukázať, ako sú využívané kláštory a duchovenstvo. Zrejme za najnebezpečnejší zo všetkých bol považovaný benediktínsky kláštor v Salzburgu na čele so Šumichratom. Ten mal dostávať od Američanov veľké sumy peňazí, z ktorých si mal veľkú časť nechávať pre seba. Peniaze mal spolu so svojimi agentmi rozhádzať na hýrivý život a vydržiavanie si prostitútok. Týmto sa hanlivé obvinenia nekončia. Dokon-

ca mali okrádať aj utečencov z ČSR o prídely im zaslané a mali sa zmocniť aj peňazí zo zbierok na pomoc pre nich vyzbieraných v Amerike: „Všetky tieto prostriedky slúžili k prevádzaniu teroristickej a špionážnej činnosti na území Československa a na hýrivý život Šumichrasta a spol.“ Presne tieto vyjadrenia sa vyskytujú aj v obžalobe, čo dosvedčuje, že rozsudok bol formulovaný miestami doslovne podľa nej.

Rozsudok hovorí aj o budovaní akejsi atlantickej žoldnierskej armády, ktorej poslaním mal byť boj proti Sovietskemu zväzu a ľudovodemokratickým krajinám. Cieľom malo byť, prirodzene, dostať tieto krajiny pod svoju moc. Také krajiny, ako bola ČSR, teda „krajiny mieru“, mali byť prekážkou „americkým imperialistom“ pri ich údajných plánoch na rozpútanie tretej svetovej vojny. Rozsudok však vyjadruje optimizmus z napredovania v budovaní socializmu v ČSR, v ktorom malo byť už len otázkou času, kedy bude táto reakcia zneškodnená.

Rozsudok uznal všetkých obžalovaných v plnej miere vinnými. Obvineného Vanču spolu so Strečanským a Mičkom odsúdil na trest odňatia slobody doživotne. Peter Pavlovič bol odsúdený na 22 rokov, Žigray a Cigánik na 25 rokov, Blaško na 20 a Časta na 16 rokov odňatia slobody. Okrem toho všetkým obvineným prepadol majetok v prospech štátu. Všetci obvinení boli tiež povinní uhradiť trovy trestného konania po 1/8 a každý musel uhradiť náklady svojej obhajoby.

Vanča považovali za jedného z vodcov tejto protištátnej skupiny, preto dostal doživotie. Jeho údajná trestná činnosť mala byť o to závažnejšia, že sa mal ešte za čias 1. ČSR a za „fašistického Slovenského štátu“ pokúšať

67 AÚPN, f. KS ZNB – S – ŠtB Bratislava, Vyšetrovací spis, a. č. V – 199. Trestné oznámenie, 12. 4. 1953.

68 Obhajcami mohli byť výlučne osobitne vybratí advokáti, ktorí boli zapísaní v zvláštnom zozname zostavenom ministerstvom spravodlivosti a obrany. Vedúci krajských a okresných súdov a krajskí a okresní prokurátori prechádzali ideologickým školením, v rámci ktorého im bola prízvukovaná potreba čo najprísnejších rozsudkov pre politickú reakciu. LETZ, R.: Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989, s. 84 – 86.

69 AÚPN, f. KS ZNB – S – ŠtB Bratislava, Vyšetrovací spis, a. č. V – 199. Zápisnica z hlavného pojednávania, Krajský súd v Bratislave, 22. – 24. 6. 1953.

70 Tamže. Rozsudok Krajského súdu v Bratislave, 24. 6. 1953.

o zamedzenie akéhokoľvek pokroku. Podľa § 86 ods. 3 tr. z. bol pre daný trestný čin podľa rozsudku najadekvátnejší trest smrti. K takémuto rozsudku vraj neprišlo po starostlivom zvážení všetkých poľahčujúcich okolností a kvôli „významným a radostným vnútropolitickým udalostiam v našej republike, ktoré sú znamením toho, že budovanie socializmu v našej vlasti pokračuje rýchlym tempom a že tým sa naše ľudovodemokratické zriadenie zo dňa na deň upevňuje“. Jednou takouto udalosťou malo byť aj prezidentovo udelenie amnestie zo 4. mája 1953, ktorým dal „veľkoryso“ šancu „poblúdeným ľuďom“, aby sa napravili, navrátili do spoločnosti a zapojili sa do budovateľskej práce v ČSR. Na základe tejto klamnej šľachetnosti sa demagogicky vyzdvihuje sila a vysoká humanita režimu. Napriek tomu sa amnestia nevzťahovala na tie najťažšie trestné činy, teda na tie, za ktoré boli dotčení obvinení.

Od Vančovho spoluväzňa – agenta MICHALA sa dozvedáme, že po vynešení rozsudku bol spokojný, že nikto z nich nedostal trest smrti. Zároveň sa svojmu novému „spoluväzňovi“ zdôveril, že je rád, že sa celý proces už končí a tešil sa, že bude zaradený na prácu na nejakom gazdovstve, alebo na nejakej poľnohospodárskej škole, ako mu sľúbili. Vtedy ešte netušil, že pri sľuboch aj zostane.⁷¹

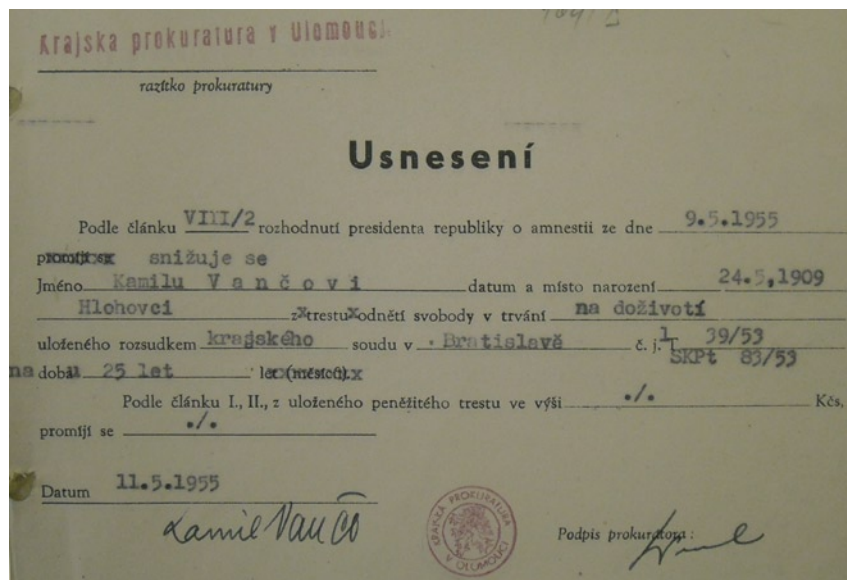
VO VÝKONE TRESTU

Kamil Vančo vystriedal viacero zariadení pre výkon trestu. Postupne prešiel nápravo-pracovnými tábormi (NPT) Mírov, Táborom nútenej práce (TNP) Jáchymov, Leopoldov i Valdice. Z periodických posudkov z jednotlivých zariadení sa dozvedáme, že Kamil Vančo, hoci si bol vedomý, že je nevinný, pôsobil vždy pokojne. Nebol to konfliktný typ človeka. Vo väzení však nevyhľadával spoločnosť, bol skôr samotár. Napriek tomu si ho spoluväzni

oblúbili. Ako kňaz bol silno nábožensky založený, takže väčšinu voľného času venoval modlitbe. Nezapájal sa ani do žiadnych záujmových činností, navštevoval len isté kultúrne porady.⁷² V každom pracovnom zaradení si svoju prácu vykonával svedomito. Či už to bola práca zámočníka v Mírove, alebo navliekanie koráliek neskôr vo Valdiciach.⁷³ Stanovené normy riadne plnil, dokonca ich prekračoval pri každej práci, ktorá mu bola pridelená. Pretože bol náročný na kvalitu svojich výrobkov, dostával zodpovednejšie úlohy.⁷⁴

I keď nebol Vančo vo výkone trestu tak brutálne týraný ako počas výsluchov, väzenské prostredie si vypýtalo predsa svoju daň. V Leopoldove musel totiž podstúpiť akútnu liečbu TBC, ktorú mu diagnostikovali síce už skôr, no v roku 1957 sa mu stav vážne zhoršil. V dôsledku týchto zdravotných ťažkostí ho umiestnili na „odľahčovacom“ oddelení. V Leopoldove teda nebol zaradený na žiadnu pracovnú činnosť. Domnievame sa, že aj v NPT Mírov, kde nastúpil v roku 1959, sa vzhľadom na zlý zdravotný stav ešte doliečoval a pravdepodobne vykonával len príležitostné jednoduchšie práce.

V októbri 1960 nastúpil Vančo do NPT Valdice u Jičína. Tu zotrval až do svojho prepustenia v roku 1964. V tomto období nebol ešte stále zdravotne úplne v poriadku, okrem zotavovania sa z TBC sa objavili aj ďalšie zdravotné problémy. Bol liečený na vysoký krvný tlak, trápil ho i chronický zápal žľazy. Konkrétne pracovné zaradenie kvôli zdravotnému stavu nemal ani tu, vo Valdiciach. Jeho činnosť sa teda sústreďovala na práce rôzneho druhu, ktoré mu zdravie dovoľovalo.⁷⁵

Uznesenie o znížení trestu (Zdroj: AZVJS)

71 Tamže. Výpis z agentúrnej správy z cely vyšetrovanca Kamila Vanča, 27. 6. 1953.

72 AZVJS, f. OS – 64/12 Kamil A. Vančo. Hodnotenie Kamila Vanča náčelníkom útvaru NZ-MV, 2. 4. 1962.

73 Tamže. Periodický posudok NPT Mírov, 3. 8. 1955. AZVJS, f. OS – 64/12 Kamil A. Vančo. Hodnotenie Kamila Vanča náčelníkom útvaru NZ-MV, 2. 4. 1962.

74 Tamže. Hodnotenie odsúdeného Kamila Vanča pre SNR – Odbor pre spravodlivosť, 13. 11. 1963.

75 Tamže. Lekárska správa, Valdice u Jičína, 5. 12. 1964.

Ešte v roku 1955 bol Vančovi amnestiou z 9. mája 1955, podľa čl. VIII/2 rozhodnutia prezidenta republiky Antonína Zápotockého znížený trest z doživotia na 25 rokov väzenia.⁷⁶ Ani dobré hodnotenia však nemali žiadny vplyv na to, aby Vančo spadol do okruhu amnestovaných z roku 1960 a 1962. Ako dôvod bol uvedený článok IV. /d, ktorý hovoril o tom, že amnestia prezidenta republiky Antonína Novotného sa nevzťahuje na „organizátorov, ktorí zosnovali alebo riadili teroristickú, sabotážnu alebo inú nebezpečnú protištátnu skupinu, pokiaľ táto skupina pod ich vedením započala rozvíjať podvrtnú činnosť“.⁷⁷

Vančo ale v júli 1962 podal na Krajský súd v Bratislave sťažnosť kvôli zamietnutiu amnestie.⁷⁸ Znenie tejto žiadosti nám presne známe nie je, no z uznesenia Najvyššieho súdu z novembra 1962 sa dozvedáme aspoň jej približný obsah. Vančo vo svojej sťažnosti argumentuje tým, že žiadnu ilegálnu skupinu nezaložil, nikoho do zahraničia nevyslal a ani žiadne zbrane nikdy nedostal. Najvyšší súd Vančovu sťažnosť zamietol. Ako dôvod uviedol skutočnosť, že ho odsúdili za trestný čin velezrady a vyzvedačstva a za to, že ako organizátor protištátnej skupiny túto riadil. Na podobné prípady sa podľa zákona amnestia nevzťahovala, jeho sťažnosť súd preto považoval za neodôvodnenú. Proti tomuto uzneseniu Najvyššieho súdu už nebolo možné ďalšiu sťažnosť podať.⁷⁹

V októbri 1963 si SNR, Odbor pre spravodlivosť Bratislava, vyžiadal od náčelníka NPT Valdice v rámci konania o žiadosti o milosť Kamila Vanča posudok na odsúdeného. Vančo musel teda evidentne podať žiadosť o milosť.⁸⁰ Náčelník útvaru Nápravného zariadenia ministerstva vnútra (NZ-MV) Valdice kpt. Stanislav Král zhodnotil Vanča po

*Krajský súd
Bratislava*

*Podpisany K. Kamil Vančo, nar. 24. 1. 1909 v Žilohorci
posledne bytom Sokolovce ako činnosť nakoľko sa vzhľadom
na jeho v NPT Valdici a jeho na ústne predloženie odvolania
proti rozhodnutiu nového rozsudku proti žiadosti
doručeniu rozhodnutia takto:*

*Rozsudkom Státného súdu v Bratislave
zo dňa 24. 11. 1953 o j. 15 39/53 bol som odsúdený
na trest smrti, ktorý som na doživotie následkom toho
úplavky tento trest bol mi znížený na trest doživotia 28. 10. 1955
Proti rozsudku po vyhlásení podal som ústne
odvolanie, prokurátor mi povedal, že mám čas po-
dať odvolanie, až mi bude rozsudok písomne
doručený, aby som mohol odvolanie písomne
odovzdať. Doposiaľ však mi písomný rozsudok
nebol doručený. Proti rozsudku sa totiž chce
písomne odvolať.*

*Proti žiadosti opakujem stávam
vo Valdiciach a jeho na ústne
Kamil Vančo
20. 6. 1963*

Žiadosť o doručenie rozsudku (Zdroj: AZVJS)

stránke osobnostnej, disciplinárnej i pracovnej veľmi kladne s konštatovaním, že trest u neho čiastočne svoj výchovný účel plní, a preto odporučil, aby žiadosť bola ponechaná na prípadné riadenie o podmienčnom prepustení.⁸¹

Nepriaznivou skutočnosťou bolo, že 10 rokov po odsúdení sa Vančo ešte stále neodvolal proti rozsudku. Podal len ústne odvolanie krátko po jeho vynešení. Prokurátor mu vtedy povedal, že písomné odvolanie pošle až po tom,

čo mu bude doručený rozsudok písomne. Doposiaľ mu ale písomné znenie rozsudku doručené nebolo. V novembri 1963 podal teda na Krajský súd v Bratislave žiadosť o jeho doručenie, aby sa mohol konečne odvolať. Svoju žiadosť dokonca zopakoval, no žiadnej odpovede sa nedočkal.⁸²

Preto sa v máji 1964 obrátil na Generálnu prokuratúru v Prahe, kde podal sťažnosť pre porušenie socialistickej zákonnosti bývalým Štátnym súdom

76 Tamže. Uznesenie krajského prokurátora z 11. 5. 1953.

77 Dostupné na internete: <http://www.trestni-rizeni.com/dokumenty/amnestie-z-9-kvetna-1962>, 20. 3. 2012.

78 AZVJS, f. OS – 64/12 Kamil A. Vančo. Postúpenie sťažnosti Kamila Vanča na Krajský súd v Bratislave, 12. 7. 1962.

79 Tamže. Uznesenie Najvyššieho súdu vo veci prejednávania sťažnosti Kamila Vanča, 28. 11. 1962.

80 Tamže. Žiadosť o posudok na odsúdeného Kamila Vanča v konaní o žiadosti o milosť pre SNR – Odbor pre spravodlivosť, 31. 10. 1963.

81 Tamže. Hodnotenie odsúdeného Kamila Vanča pre SNR – Odbor pre spravodlivosť, 13. 11. 1963.

82 Tamže. Žiadosť o doručenie rozsudku na Krajský súd v Bratislave, NPT Valdici, 2. 11. 1963.

v Bratislave, keď mu takmer 11 rokov po vynesení rozsudok nedoručili, aby sa mohol proti nemu odvolať.⁸³ Až v októbri 1964 bolo vypracované ďalšie hodnotenie k žiadosti o podmienene prepustenie. Tento posudok Vanča hodnotí po všetkých stránkach znovu kladne, no napriek tomu jeho žiadosť nebola odporúčaná na vybavenie. Ako dôvod sa uvádza, že sa nestotožnil so svojím odsúdením. Naďalej tvrdil, že ho odsúdili za vymyslenú trestnú činnosť. Komisia, ktorá hodnotenie vypracovala, argumentovala tým, že výchovný cieľ ich zariadenia ešte nespĺnil svoj účel.⁸⁴

Náčelník útvaru NZ-MV, už spomínaný kpt. Stanislav Král, sa ešte 22. októbra 1964 podpísal pod hodnotenie, v ktorom Vančovo podmienene prepustenie neodporúčal. Hneď nasledujúci deň, 23. októbra, podal Vančo odvolanie voči rozsudku, ktorý mu bol 19. októbra konečne doručený. O pár dní neskôr bol však Král podpísaný pod ďalším hodnotením Kamila Vanča, vypracovaným pre Okresný súd. Tu

podmiennečne prepustenie odporučil: „*Komisia tunajšieho útvaru po celkovo zhodnotení menovaného dospela k záveru, že je prvýkrát vo výkone trestu a uložené úlohy po celú dobu stále dobre plní. Sú u neho predpoklady, že v budúcnosti povedie už riadny život pracujúceho človeka, a preto jeho podmienene prepustenie z výkonu trestu doporučujem.*“⁸⁵

Okresný súd v Jičíne 24. októbra 1964 rozhodol o Vančovom podmienene prepustení na skúšobnú dobu 7 rokov na základe odporúčania náčelníka NZ-MV Valdice a okresného prokurátora v Jičíne. Do úvahy sa brala aj správa Miestneho národného výboru (MNV) v Sokolovciach, ktorá vypovedala o Vančovej veľmi dobrej povesti v tejto obci. Kamil Vančo bol prepustený z väzby 24. novembra 1964. Ešte predtým však musel podpísať, že po príchode na slobodu zachová úplnú mlčanlivosť o tom, čo sa počas výkonu trestu dozvedel. Malo ísť totiž o súčasť štátneho tajomstva.⁸⁶

PREPUSTENIE Z VÄZBY

Kamil Vančo strávil vo výkone trestu presne 12 rokov, 7 mesiacov a 20 dní. Po prepustení sa venoval svojej kňazskej službe, no v utajení. Hoci mal z týrania pri vyšetrovaní trvalé následky na zdraví, vypomáhal kňazom v neďalekých farnostiach v okolí Nitry, Piešťan, Hlohovca, Trenčína i Trnavy.

Posledné roky dožíval v rehoľnom dome tešiteliek v Bratislave-Prievoze. Tu ho skoro každý deň navštevovala jeho sestra Mária. Kamil Vančo zomrel 12. februára 2000. Napriek tomu, čo si od komunistického režimu vytrpel, nikdy necítil nenávisť a túžbu po pomste. Všetko znášal s pokorou a odovzdaním. To vyjadril necelý mesiac pred smrťou: „*Keď som prišiel v šesťdesiatom štvrtom z väzenia, najprv som sa modlil: Pane Ježišu, ty si ma zavrlel, ako si bol ty zavrtený. Teraz si ma pustil, som zvedavý na koľko a načo. Ale tak ako ty chceš, tak ja zostanem.*“⁸⁷

Mária Gregušová • Trial with Anton Kamil Vančo

Anton Kamil Vančo was a member of the Congregation of Devine Heart of Jesus. After his consecration in 1939 he worked in Bohemia, where he established an illegal youth organisation *Leviček* (Small Lion) that focused its activities against Nazism and Communism. In September 1943 he became a parish administrator in Sokolovce, close to Piešťany. He worked there till he was arrested by the State Security bodies in 1952. As a priest he did not agree with the Communist regime and the persecution of the Church. He supported Ing. Milan Zigo, the former functionary of the Freedom Party who had to hide and with the help of other people he tried to prepare his escape from the country. One of them was for example Ernest Strečanský, a priest, who crossed the border from Austria. After they met, he promised to send a message about the persecutions of Christians to the exile. But Vančo together with others were arrested by the State Security. On June 24, 1953 there was a trial with the whole group taking place at the Regional Court in Bratislava. Vančo, Strečanský and Mičko were sentenced by the Regional Court to life sentences, Pavlovič to 22 years, Žigraj and Cigánik to 25 years, Blaško to 20 years and Časta to 16 years in prison. Vančo was released from prison only in 1964. The case Vančo and company is interesting from various aspects. It is a typical example of trials from the 50s. Vančo belongs to four priests sentenced to life sentences during the Communist era. Those three others were Pavol Gojdič, Michal Buzalka and Akvinas Mária Gabura.

Mgr. Mária Gregušová (1985)

Absolventka Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského, študijný odbor učiteľstvo histórie a výchovy k občianstvu. Vo svojej práci sa venuje slovenským dejinám v 20. storočí s dôrazom na prenasledovanie cirkvi v období socializmu.

83 Tamže. Sťažnosť pre porušenie socialistickej zákonnosti na Generálnu prokuratúru v Prahe, NPT Valdice, 31. 5. 1964.

84 Tamže. Hodnotenie odsúdeného Kamila Vanča k žiadosti o podmienene prepustenie, NPT Valdice, 20. 10. 1964.

85 Tamže. Hodnotenie odsúdeného Kamila Vanča k žiadosti o podmienene prepustenie pre Krajský súd, NPT Valdice, 29. 10. 1964.

86 Tamže. Prepúšťací listok, NPT Valdice, 24. 11. 1964.

87 OA R. Letza, zvukový záznam s Antonom Kamilom Vančom, Bratislava-Prievoz, rehoľný dom tešiteliek, 21. 1. 2000.

KEĎ ŽIJE JAZYK, ŽIJE CELÝ NÁROD

PREPRAVA UKRAJINSKEJ DISIDENTSKEJ LITERATÚRY UKRAJINCAMI ŽIJÚCIMI NA SLOVENSKU

TARAS MURAŠKO, JERGUŠ SIVOŠ

V marci uplynulo štyridsať rokov od politického procesu s Ukrajincami¹ žijúcimi na Slovensku, ktorí prepravili zásadné diela ukrajinskej disidentskej literatúry zo Sovietskeho zväzu na Západ. Paralelný súdny proces sa odohral aj v Sovietskom zväze. Vyvrcholila tým osemročná spolupráca tajných služieb Sovietskeho zväzu, Československa, Poľska a Maďarska. V Československu prebiehala akcia pod krycím názvom „VEDA“, v Sovietskom zväze pod názvom „88“ alebo „BLOK“. Orgány KGB zatkli v rokoch 1965 až 1973 na Ukrajine desiatky intelektuálov, ktorí skončili vo väzení a vyhnanstve. Na Slovensku odsúdil Krajský súd v Košiciach Pavla Muraška, Juraja Baču, Annu Kocurovú a Petra Grockého. V rámci akcie využila Štátna bezpečnosť a KGB množstvo tajných spolupracovníkov a operatívno-technických úkonov (utajené prehliadky bytov, odpočúvanie, sledovanie, previerky korešpondencie).

Štátna bezpečnosť (ŠtB) monitorovala činnosť Ukrajincov v Československu už od posledných dní II. svetovej vojny v úzkej spolupráci so sovietskou tajnou službou NKVD. Najmä s ohľadom na spoluprácu niektorých Ukrajincov s Gestapom vytvárala prehľady osôb v jednotlivých regiónoch a spoločenských a kultúrnych organizáciách. Od januára 1949 sa zameriavala aj na evidenčné podchytenie emigrantov zo Sovietskeho zväzu.²

Systematická agentúrno-operatívna činnosť ŠtB medzi Ukrajincami sa začala počiatkom 50. rokov. V júni 1951 schválilo kolégium ministerstva národnej bezpečnosti smernice pre prácu 1. oddelenia krajských veliteľstiev ŠtB: „Základom práce proti ukrajin-

Pavel Muraško (1962)
(Zdroj: Archív T. Muraška)

ským nacionalistom je proniknutí do nových ukrajinsko-nacionalistických sítí za využití poznatkov o starých sítích predválečných a válečných. Odhalovať spojovací kanály medzi ukrajinskými nacionalistami v ČSR a ústredím OUN³ v Mníchov, odhalovať jejich konspirační byty a přepážky v ČSR a jejich spojení na Ukrajinu.“⁴

Ukrajinskú problematiku rozpracovával I. odbor Veliteľstva ŠtB v Prahe a 1. oddelenia krajských veliteľstiev ŠtB v krajoch (obránné spravodajstvo). Od marca 1951 prebiehala diskusia o vytvorení „východných oddelení“ v rámci odborov a oddelení obranného spravodajstva, kde by sa zlúčili dovtedajšie referáty – emigranti a repatrianti z ľudovodemokratických štátov (refe-

- 1 Pod pojmom Ukrajinci žijúci na Slovensku rozumieme príslušníkov rusínskej a ukrajinskej minority, ktorí na základe vládnych nariadení a v súvislosti s politickými opatreniami – tzv. ukrajinizáciou boli začiatkom 50. rokov 20. storočia premenovaní na Ukrajincov.
- 2 Kartotéčné lístky obsahovali dátum a dôvod emigrácie, pomer k ľudovodemokratickému zriadeniu, činnosť za prvej republiky a počas vojny, vierovyznanie. Emigranti zo ZSSR sa viedli v evidencii, aj keď mali československé občianstvo. Kópie kariet sa z krajov posielali na 1. oddelenie Veliteľstva ŠtB v Prahe. Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond (f.) 310, inventárne číslo (inv. č.) 310-10-9. Pracovní vodítka pro I. odd. KVSTB na měsíc leden 1949.
- 3 Organizácia ukrajinských nacionalistov.
- 4 ABS, f. 310, inv. č. 310-11-1. Směrnice pro práci 1. odd. Krajských velitelství státní bezpečnosti.

Peter Grocký a Oxana Bondarčuková, manželka P. Muraška, v Juhoslávii koncom 60. rokov
(Zdroj: Archív T. Muraška)

rát 18), ukrajinskí nacionalisti (19), bielogvardejci (20), volynskí Česi (21).

V rámci reorganizácie sa v júli 1952 samostatný odbor, resp. samostatné oddelenie východnej emigrácie (s referátmi ukrajinskí nacionalisti a biela emigrácia), vyčlenili z útvarov obranného spravodajstva. V úzkej spolupráci s KGB pracoval aj V. odbor Ministerstva vnútra (MV) a 5. samostatné oddelenia krajských správ MV, ktoré vznikli pri reorganizácii bezpečnostných zložiek na prelome rokov 1953/1954. V apríli 1955 sa stali súčasťou útvarov politického spravodajstva, ako VI. odbor III. správy MV, resp. 6. oddelenia III. odborov krajských správ MV. Od novembra 1960 spracovávali ukrajinskú problematiku opäť útvary zamerané na boj proti vonkajšiemu nepriateľovi – II. správa MV a II. odbory krajských správ MV. Po komplexnej reorganizácii kontrarozviednych útvarov prevzala v júli 1974 problematiku Správa kontrarozviedky na boj proti vnútornému nepriateľovi.

Na Slovensku spracovávali ukrajinskú problematiku najmä Krajské správy MV v Košiciach a v Prešove. Spravodajsky podchytili všetky vý-

znamné ukrajinské inštitúcie a organizácie, najmä Kultúrny zväz ukrajinských pracujúcich v Prešove, katedru ukrajinského jazyka a literatúry na Filozofickej a Pedagogickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika (UPJŠ), redakciu ukrajinského vysielania Slovenského rozhlasu, Ukrajinské divadlo (dnes Rusínske divadlo Alexandra Duchnovyča), redakcie literárneho časopisu *Dukla*, spoločenského časopisu *Družno vpered* a novín *Nové žyttja*, pobočku Slovenského pedagogického nakladateľstva (SPN) – vydavateľstvo ukrajinskej literatúry v Prešove, Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku, ale aj ukrajinské základné školy a gymnáziá.

AKCIA „VEDA“

V prvej polovici 60. rokov sa na Ukrajinu začali ozývať hlasy, ktoré otvorene kritizovali rusifikáciu ukrajinského školstva a iných vzdelávacích inštitúcií. Dlhoročný politický väzeň Svjatoslav Josypovyč Karavanský vyzval v roku 1964 listom generálneho prokurátora Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky, aby trestne stíhal ukrajinského ministra školstva Y. Dadenko-

va za porušovanie práv ukrajinského národa. Vzrastajúci nacionalizmus sa snažili zastaviť sovietske bezpečnostné, politické a justičné orgány. Predstavitelia ukrajinskej inteligencie nemohli verejne prezentovať svoje názory, písať filozofické, prozaické ani poetické diela. Udržovali preto kontakty s emigrantmi v Západnej Európe, ktorí mali možnosť ich myšlienky publikovať. Niekoľko kanálov prepravy ukrajinskej disidentskej literatúry prechádzalo aj územím Slovenska.

V auguste 1965 informovala sovietska tajná služba KGB čs. kontrarozviedku o protištátnej činnosti ukrajinskej inteligencie a jej kontaktoch na občanov Československa. Poznatky KGB nasmerovali ŠtB na asistenta Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove Mikuláša Mušinku, ktorý na Ukrajinu dochádzal ako externý aspirant vedeckej aspirantúry Kyjevskej štátnej univerzity Tarasa Ševčenka. Štátna bezpečnosť začala Mušinku sledovať a spravodajsky preverovať. Zistila okruh jeho priateľov a známych, aktív a záujmov a prostredníctvom tajnej prehliadky bytu (technický úkon G-9) aj obsah rukopisov o živote na Ukrajine (najmä optantov).

V decembri 1965 vycestoval Mušinka na konzultácie. V Kyjeve sa stretol s predstaviteľmi ukrajinskej inteligencie a od Ivana Džjubu prevzal rukopis práce *Internacionalizmus alebo rusifikácia*,⁵ prejav napísaný pri príležitosti 30. narodenín Vasilja Simonenka, tri protestné listy Sviatoslava Karavanského, prejav amerického prezidenta Eisenhowera, ktorý odznel pri príležitosti odhalenia pomníka Tarasa Ševčenka vo Washingtone a dokument s názvom *Všetkým ľuďom dobrej vôle*. Z Kyjeva odcestoval na dva týždne do Lvova. Neustále ho sledovala KGB – na internáte s ním dokonca býval príslušník tajnej polície, ktorý predstieral, že je študentom univerzity. Na spiatocnej ceste do Prešova mu v pondelok 13. decembra 1965 na hraničnom priechode

5 Rukopis plánoval odovzdať predsedovi Ústredného výboru Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich na Slovensku Vasiliovi Kapišovskému. Túto informáciu uviedol M. Mušinka na prezentácii poslednej publikácie 8. 2. 2012 v Prahe.

v Čope urobili colnú prehliadku a následne zabavili materiály od ukrajinských disidentov. Po zadržaní napísal vlastnou rukou vyhlásenie o tom, že sa dopustil protištátnej činnosti voči Sovietskemu zväzu. Vynútené vyhlásenie, napísané bezchybnou ruštinou, za sovietsku stranu podpísal náčelník V. odboru II. správy KGB Ukrajiny Kočerha, za československú stranu príslušník ŠtB Jan Zejkán. KGB a ŠtB ho mohli kedykoľvek využiť na jeho diskreditáciu.⁶

Po príchode do Prešova odovzdal Mušinka ŠtB ďalších 14 dokumentov, ktoré doviezol z Ukrajiny v júli 1965. Zároveň uviedol mená ľudí zo Slovenska, ktorým tieto materiály poskytol na štúdium: Juraj Bača, Jozef Šelep, Ivan Macinský, Vasil' Dacej, Pavol Durkot, Michal Molnár a Pavel Muraško.⁷ ŠtB zároveň 17. decembra 1965 menoval osoby, s ktorými sa stretol v byte Ivana Dzjubu⁸ a uviedol, že strojopis diela *Internacionalizmus alebo rusifikácia* prevzal od Dzjubu 4. decembra 1965 v byte Michajliny Kocubinskej.

O zážitkoch na štátnej hranici, ako aj o podpise vyhlásenia a spolupráce s ŠtB povedal po príchode do Prešova Pavlovi Muraškovi. Porušil tak dohodu o mlčanlivosti. O niekoľko mesiacov neskôr informoval Muraška, že jeho spoluprácu s ŠtB neschválil vyšší orgán

ŠtB.⁹ Odbor vyšetrovania ŠtB nemohol Mušinku podľa československých zákonov trestne stíhať. Ako člena Komunistickej strany Československa (KSČ) ho v disciplinárnom konaní Východoslovenský krajský výbor Komunistickej strany Slovenska (KSS) potrestal straníckym trestom – pokarhaním

Akciu „VEDA“ viedol príslušník ŠtB Ján Zejkán
(Zdroj: ABS)

s výstrahou. Mušinka musel zároveň prerušiť písomný kontakt s kanadským štátnym občanom Kolaskom, študentom Vysokej straníckej školy v Kyjeve, ktorému plánoval zadržané dokumenty odovzdať.

V súvislosti so zadržaním Mikuláša Mušinku na štátnych hraniciach

začala ŠtB odpočúvať telefón Juraja Baču (prvý záznam pochádza z 29. decembra 1965). ŠtB zároveň spracovala podrobný plán bytu Juraja Baču a preverila všetkých susedov vo vchode. Kontakty Juraja Baču s ŠtB sa však začali o niečo skôr. ŠtB ho evidovala ako tajného spolupracovníka s krycím menom „RUBAČ“ od novembra 1956. V septembri 1961 ho II. správa MV v Prahe odovzdala do riadenia okresnému oddeleniu MV v Prešove. Nadväzujúce záznamy sa v registračných protokoloch ani v spisovom materiáli ŠtB nenachádzajú. Môžeme však predpokladať, že Juraj Bača ako predstaviteľ ukrajinskej inteligencie na Slovensku prichádzal s ŠtB do kontaktu minimálne vo forme občasných vynútených stykov.

Informácie KGB z augusta 1965 sa prostredníctvom II. správy MV dostali na Krajskú správu MV v Košiciach a odtiaľ na okresné oddelenie MV v Prešove, kde ukrajinskú problematiku spracovával Mikuláš Repčík.¹⁰

Repčík sa s Bačom poznal osobne a tykal si s ním. V piatok 24. septembra 1965 sa s ním náhodne stretol na ulici v Prešove. Bača rozprával o sebe a priateľoch, Repčík z rozhovoru spracoval služobný záznam. Nasledujúcich päť týždňov sa nestretli. ŠtB stále zhromažďovala a preverovala informácie

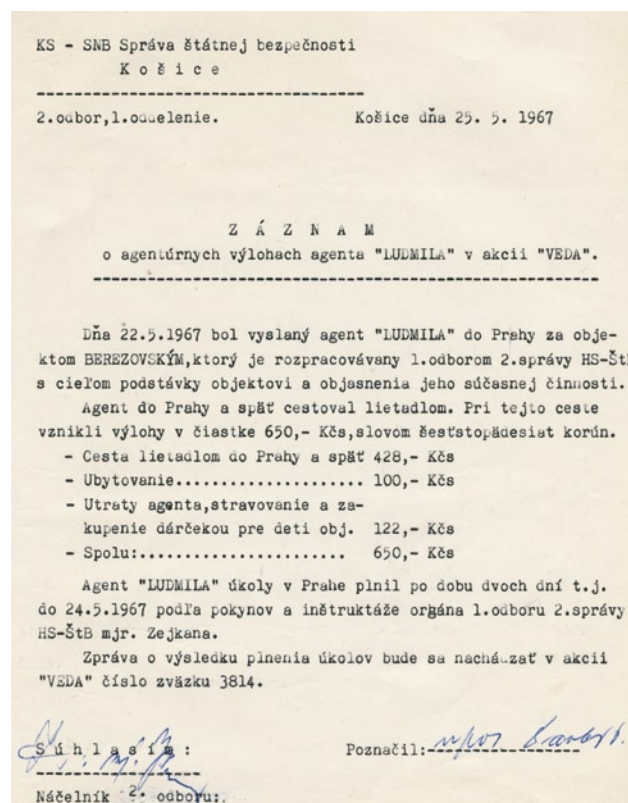
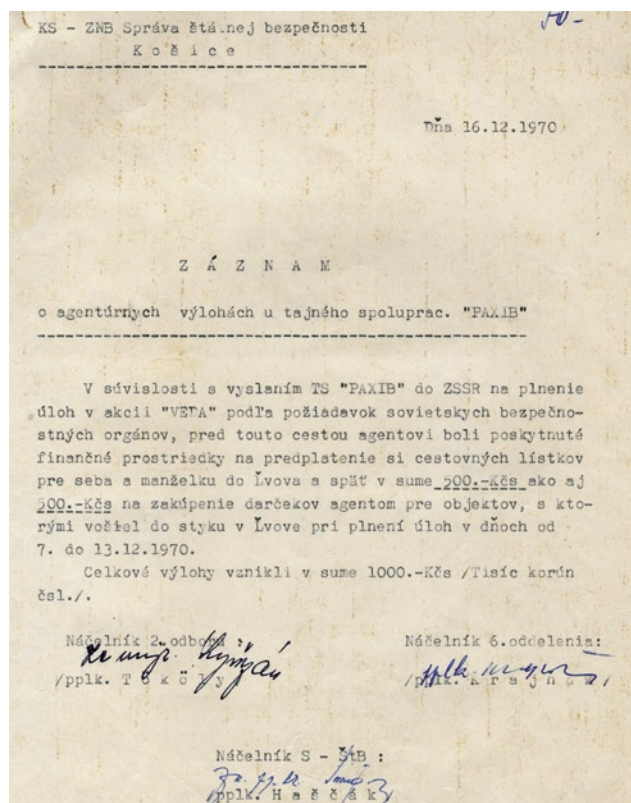
6 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa ŠtB Košice (KS ZNB S-ŠtB), Vyšetrovacie spisy, archívne číslo (a. č.) V-4518. Protokoly sov. občanov z akcie Veda. Vyhlásenie Mikuláša Mušinku.

7 Tamže, Objektové zväzky, a. č. OB-3814. Vyhodnotenie materiálov z akcie VEDA, 16. 11. 1966.

8 Stus, Sversťuk, Michajlina Kocubinská, Nadija Svitlyčná, Serhijenko, Fenenko, Jakutovyč, Drač, Antonenko-Davydovyč.

9 Rozhovor s Pavlom Muraškom, 9. 3. 2012.

10 Mikuláš Repčík sa narodil 7. decembra 1925 vo východoslovenskej obci Habura. V roku 1939 absolvoval ľudovú školu, pomáhal matke na hospodárstve, živil sa ako príležitostný robotník v lese a neskôr na pile v Medzilaborciach. V septembri 1944 sa pripojil k partizánom a v decembri 1944, po oslobodení východného Slovenska, vstúpil do 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. V armáde zostal ako príslušník OBZ na ministerstve národnej obrany a neskôr pešej divízie 10 Košice. Po demobilizácii v roku 1947 pracoval ako robotník v Stalinových závodoch v Záluží u Mostu, kde 22. novembra 1947 vstúpil do KSČ. Začiatkom júna 1948 ho prijali do Zboru národnej bezpečnosti. Začínal na pražskom PS útvaru 9600, neskôr absolvoval školu ZNB I. stupňa v Poprade (1949), školu ŠtB v Bratislave (1949), polročnú politickú školu KSS v Modre Harmónii (1950/1951) a sedemmesačnú odbornú školu MV v Prahe (1953/1954). V rokoch 1950 – 1951 viedol oddiel ŠtB v Snine, neskôr pracoval ako starší referent 5. samostatného oddelenia Krajskej správy MV v Prešove. V rokoch 1954 – 1958 riadil okresné oddelenie MV v Bardejove a v rokoch 1958 až 1960 aj okresné oddelenie MV vo Vranove nad Topľou. Po reorganizácii bezpečnostných útvarov pracoval od apríla 1960 ako starší referent okresného oddelenia MV v Prešove, kde spracovával problematiku utečencov a ukrajinských nacionalistov. V auguste 1967 ho preradili k zložke Verejnej bezpečnosti (VB). Pôsobil na oddeleniach VB v Michalovciach, v obciach Továrne, Sečovská Polianka a Sol'a a na sklonku služby vo Vranove. Do dôchodku odišiel koncom roka 1980 v hodnosti kapitána. ABS, f. Personálni spisy príslušníkov resortu vnútra, ev. č. 5113/25.

Výdavky tajných spolupracovníkov hradila ŠtB (Zdroj: AÚPN)

KGB. Až začiatkom novembra padlo rozhodnutie, aby okresné oddelenie MV v Prešove využívalo Juraja Baču na získavanie informácií z ukrajinského prostredia. V novembri 1965 sa Repčík s Bačom stretli druhýkrát a neskôr až do februára 1967 celkom 97-krát.¹¹ Mikuláš Repčík viedol Baču ako dôverníka pod krycím menom „JURAJ“, od prvej polovice apríla 1966 pod krycím menom „DOCENT“. Vzájomné stretnutia, založené na priateľskej báze, považovali obe strany za výhodné. Príslušník ŠtB Mikuláš Repčík získaval informácie z ukrajinského prostredia, Bača naopak z prostredia

ministerstva vnútra. V marci 1967 na únik informácií prišli príslušníci, oddeleniu ŠtB v Prešove nadriadenej, Správy ŠtB v Košiciach. Repčíka, ktorý už v decembri 1966 z rodinných dôvodov požiadal o premiestnenie na oddelenie ŠtB v Michalovciach, napokon preradili k Verejnej bezpečnosti. Operatívne využitie Baču v ďalšom období zabezpečovala Správa ŠtB v Košiciach.

ŠtB preverovala Juraja Baču prostredníctvom iných spolupracovníkov, odpočúvaním, overovaním odovzdaných správ, ale aj sledovaním. Získala od neho poznatky o situácii Ukrajincov v Československu alebo

v zahraničí. Už v novembri 1965 informoval ŠtB o ceste Mikuláša Mušíku do Sovietskeho zväzu. V roku 1968 podal ŠtB informáciu o pobyte vo Francúzsku, v septembri 1969 o pobyte v USA, kde strávil osem týždňov,¹² a v novembri 1969 o pobyte v Juhoslávii v roku 1967. V septembri 1969 sa zároveň stretol s náčelníkom Správy ŠtB v Košiciach Jánom Hanuliakom.¹³ Rozhovor, ktorý ŠtB utajene nahrála na magnetofónové pásky, sa viedol vo všeobecnej rovine a nepadli v ňom žiadne konkrétne mená. Budúci 1. námestník federálneho ministra vnútra požadoval od Baču kvalitnejšie informácie.

11 AÚPN, f. KS ZNB S-tB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, a. č. SR-9324. Vyhodnotenie získaných poznatkov od Juraja BAČU počas styku ako s dôverníkom.

12 Bača informoval ŠtB o občanoch USA, členení Organizácie ukrajinských nacionalistov, pracovníkoch jednotlivých centrál OUN a ich názorových postojoch.

13 Ján Hanuliak (1921 Terchová – 2000 Chřibská, ČR) pôsobil vo funkcii náčelníka Správy ŠtB v Košiciach od 1. 3. 1969 do 31. 7. 1970. Neskôr krátko riadil Správu sledovania Federálneho ministerstva vnútra (FMV) v Prahe a od 15. 2. 1971 do 1. 6. 1979 pôsobil ako námestník ministra vnútra ČSSR. Viac pozri: KALOÚS, J. a kol.: Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948 – 1989. Ministři a jejich náměstci. Praha 2009, s. 60 – 63; SIVOŠ, J.: Kariéry v službách ŠtB. Ján Hanuliak. In: Paměť národa, ročník (roč.) 5, 2009, číslo (č.) 4, s. 73 – 79.

Na druhej strane Juraj Bača vystupoval aktívne v ukrajinských organizáciách, publikoval články o ukrajinskej otázke a 26. mája 1966 previezol z Užhorodu do Prešova dielo Ivana Džjubu *Internacionalizmus alebo rusifikácia*.¹⁴ Prepis diela zabezpečil v Prahe Pavel Muraško. Prostredníctvom Prešovčanky Ľubice Babotovej odovzdali kópiu občanovi USA, ktorý ju preniesol na Západ. Po úspešnom prechode slovensko-rakúskej hranice poslal z Rakúska pohľadnicu s odkazom, že počasie v Rakúsku sa vydarilo. Neskôr tvrdil, že dielo Ivana Džjubu mu odobrali na letisku v USA. Onedlho však vyšlo vo vydavateľstve Sučasnist' v Mníchove aj s chybami, ktoré zámerne urobili pri prepise v Prahe.

Dve tváre Juraja Baču si uvedomovala aj samotná ŠtB: „BAČA o niektorých veciach uvedených vo vyhodnotení, informoval orgánov Oštb. Prešov z vlastnej iniciatívy. Na druhej strane sa však javí ako jeden z aktívnych iniciátorov medzi ukrajinskou inteligenciou v Prešove.“¹⁵

V roku 1966 začala ŠtB preverovať aj Pavla Muraška. Sovietska tajná služba ho na Ukrajine sledovala v spoločnosti záujmových osôb (Vjačeslav Čornovil a Ivan Svitlyčnyj) a tento poznatok odovzdala ŠtB. Odpočúvali mu byť aj telefón, sledovali ho. Informácie získali aj od riaditeľa ukrajinského gymnázia na Revolučnej ulici v Prešove Andreja Vataščina, kde v tom čase pracoval. Na prelome rokov 1966/67 sa do jeho bytu snažil dostať príslušník ŠtB Mikuláš Repčík. Muraško mal v tom čase vyučovať. S kolegom si však vymenil hodiny a neinformoval o tom ani svojich nadriadených.

Z dôvodu sledovania sa prevážanie ukrajinskej disidentskej literatúry stalo náročné a vopred odsúdené na odhalenie. Jedným z hlavných dôvodov, prečo prepravu ukrajinskej literatúry odhalili bol ten, že slovenskí občania sa na Ukrajine stretávali priamo s ukra-

jinskými disidentmi. Pavel Muraško niekoľkokrát upozornil ukrajinskú stranu na nie najlepšie zorganizované odovzdávanie literatúry. Na Ukrajine však nedokázali alebo dokonca nechceli vytvoriť sieť kuriérov, ktorí by boli spojkou medzi ukrajinskými disidentmi a občanmi Československa. Preto sledovanie týchto osôb nebolo pre KGB náročné.

Táto skutočnosť sa potvrdila hneď pri prvej preprave ukrajinskej disidentskej literatúry, ktorú organizoval Pavel Muraško. Koncom roku 1967 dostal v Kyjeve od Ivana Svitlyčného knihu *História ukrajinského divadla*. V obálke knihy sa nachádzali ukryté vyhlásenia politických väzňov. Muraško prevážal aj približne ďalších 20 kníh. V medzinárodnom vlaku Moskva – Praha si všimol mužov, ktorí sa správali veľmi podozrivo. Sledovali ho pohľadom, no keď sa na nich pozrel, odvracali zrak. Predpokladal, že ide o príslušníkov KGB. Snažil sa preto knihu ukryť. V silonovej taške ju preniesol na toaletu, kde pomocou vreckového nožníka odmontoval zrkadlo. Knihu vložil do priestoru pod zrkadlom a zrkadlo namontoval na pôvodné miesto. Na sovietsko-československej hranici mu colníci odobrali knihy, preskúmali ich a vrátili.

Vyhlásenia politických väzňov sa rozhodol zaslať do Francúzska Ukrajincovi Vasilovi Mulikovi, ktorý sa zoznámil s jeho manželkou Oxanou Bondarčukovou pri vystúpení profesionálneho Poddukelského ukrajinského ľudového súboru vo Francúzsku. Hľadal však spôsob, ako prepraviť vyhlásenia zo Slovenska na Západ. Obrátil sa preto na ukrajínistu Mikuláša Nevrlého, žijúceho v Bratislave. Ten poznal lodníka na bratislavskej lodi, ktorá sa plavila po trase Bratislava – Viedeň. Balíček od Muraška odovzdal Nevrlý pracovníkovi lode, ktorý ho vo Viedni poslal poštou na vopred dohodnutú adresu do Francúzska. Pán Mulik odo-

vzdal balíček redakcii ukrajinských novín *Ukrajinské slovo* a tá začala vyhlásenia periodicky vydávať. Koncom roku 1968 alebo na začiatku roku 1969 vyšli vyhlásenia politických väzňov knižne a Pavel Muraško ku knihe napísal úvodné slovo pod pseudonymom Maksym Martyňuk. V tom čase obdržal peniaze od Arkadija Žukovského z Paríža na ďalšiu prepravu disidentských materiálov z Ukrajiny.

Druhýkrát prepravil Muraško ukrajinskú disidentskú literatúru v júni 1968 počas zájazdu vysokoškolákov na Ukrajinu. Zájazdu sa zúčastnili asi štyridsiati študenti a traja vyučujúci – Peter Bunganič, Zuzana Hanudelová a Pavel Muraško. Disidentskú literatúru prevzal Muraško vo Lvove od Ivana Svitlyčného. Pri preprave mu asistovala študentka Margita Rusnáková.

V októbri 1967 založila Správa ŠtB v Košiciach skupinový zväzok s krycím menom „VEDA“, v ktorom zhromažďovala informácie o Jurajovi Bačovi, Pavlovi Muraškovi, Mikulášovi Mušinkovi a Eve Bissovej Kapišovskej. Zameriavala sa aj na im blízke osoby, ako Jozef Šelepec, Peter Durkot či Ivan Vanát, a to z dôvodu, že majú nacionalistické názory a udržiavajú kontakty s cudzincami (Anna Horbatsch z Frankfurtu nad Mohanom, Marco Carynnyk z USA, Danylo Struk z Kanady, Ivan Kerestyl' z Mníchova). Pri získavaní poznatkov z ukrajinského prostredia používala ŠtB agentov „TOLA“ (Rastislav Krat'uk), „EUDMILA“ (Ol'ga Ronisová, nevlastná sestra P. Muraška), „MAKOVICA“ (Andrej Šlepecký), „PAXIB“ (Vladimír Jus-kiv), „JAROSLAV“ (Orest Zilinsky) a ďalších.

OREST ZILINSKÝ V ÚLOHE AGENTA ŠTB

Do činnosti spravodajských služieb socialistických štátov nepochybne zasiahli udalosti rokov 1968/1969. Aj napriek tomu ešte začiatkom roku 1970 nemala

14 Тарас Мурашко – Історія передачі рукопису «Інтернаціоналізм чи русифікація» з України на Захід (спогади прямих учасників), Збірник «Український визвольний рух», № 14, Львів, стр. 183 – 193.

15 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Objektové zväzky, a. č. OB-3814. Vyhodnotenie materiálov z akcie „VEDA“, 16. 1. 1966.

Príslušník oddelenia ŠtB v Prešove Mikuláš Repčík (Zdroj: ABS)

československá ŠtB, ani sovietska KGB ucelené poznatky o kanáloch prepravy ukrajinskej disidentskej literatúry na Západ. Posun vo vyšetrovaní prišiel vďaka dlhoročnému agentovi československej kontrarozviedky Orestovi Zilinskému.

Orest Zilinsky sa narodil 12. apríla 1923 v poľskej obci Krasna, okres Krosno. V roku 1941 sa s povolením nemeckých úradov presťahoval do Protektorátu Čechy a Morava a v Prahe začal navštevovať Ukrajinské gymnázium v Modřanoch. V roku 1943 ho spolu s ďalšími študentmi zatkli pre podozrenie z protinemeckej činnosti. Po intervencii otca a podpise spolupráce s Gestapom ho z väzenia prepustili. Po vojne študoval na Karlovej univerzite, kde v roku 1949 promoval. Pracoval ako prekladateľ

ukrajinskej a ruskej literatúry a neskôr sa zamestnal na Palackého univerzite v Olomouci.

So Štátnou bezpečnosťou sa po prvýkrát dostal do kontaktu krátko po februárových udalostiach roku 1948. Koncom apríla 1948 ho zatkli pre napomáhanie k ilegálnemu prechodu štátnej hranice, no pre nedostatok dôkazov ho prepustili. V septembri 1951 ho ŠtB na základe kompromitujúcich materiálov (podpis spolupráce s Gestapom) a kontaktov s ukrajinskými nacionalistami získala na utajenú spoluprácu. Po dvoch rokoch s ním však spoluprácu prerušila.

Na prelome rokov 1953/1954, po zrušení ministerstva národnej bezpečnosti a opätovnom začlenení bezpečnostných zložiek pod ministerstvo vnútra, sa prehodnocovala aj činnosť útvaru

ŠtB zameraného na rozpracovanie tzv. východnej emigrácie. Ukrajinskú problematiku zastrešovali príslušníci V. odboru ministerstva vnútra, ktorí zároveň metodicky riadili operatívnych pracovníkov v krajoch. V snahe preniknúť do ukrajinského prostredia hľadali kandidátov na tajnú spoluprácu, ktorí mali dôveru okolia, predpoklady na spravodajskú prácu a pri ich viazaní mohli využiť zozbieraný kompromitujúci materiál. Takto pracovníci V. odboru ministerstva vnútra vytýpovali Oresta Zilinského.

V januári 1954 ho prostredníctvom kádrového pracovníka ministerstva školstva vylákali pod zámienkou dvojtyždňového školenia slavistiky a polonistiky do Prahy. Cestou na ministerstvo ho zatkli a s čiernymi okuliarmi na očiach previezli na krajskú správu ministerstva vnútra. Po niekoľkodňovom výsluchu vo vyšetrovacej miestnosti ŠtB a konšpiračnej chate V. odboru ministerstva vnútra napokon podpísal s ŠtB spoluprácu.

V polovici 50. rokov ho ŠtB využila v akcii „ŠKORPIÓNI“ na kompromitáciu ukrajinského prostredia a odhalenie predstaviteľov Organizácie ukrajinských nacionalistov. Akciu provokačného charakteru, ktorá sa zakladala na nepravdivých informáciách napokon ŠtB uložila do operatívneho archívu. Koncom 50. rokov sa Zilinsky na príkaz ŠtB písomne kontaktoval s ukrajinskými emigrantmi v USA a v Západnom Nemecku. ŠtB sa snažila zabezpečiť jeho stály pracovný pomer v Československej akadémii vied, aby sa mu vytvorili legálne možnosti na vycestovanie do kapitalistických štátov. Veľkú časť aktivít Oresta Zilinského vo vzťahu k Ukrajincom v zahraničí – písomná korešpondencia, pozvania na návštevy Československa, ale aj jeho cesty do kapitalistických štátov – riadila a pripravovala ŠtB. Činnosť tajného spolupracovníka s krycím menom „JAROSLAV“ oceňovala aj sovietska KGB, ktorej sa odstupovali získané poznatky.¹⁶

Fotografie zo sledovania Juraja Baču (O), október 1967 (Zdroj: AÚPN)

V roku 1966 začala ŠtB v spolupráci s KGB využívať „JAROSLAVA“ aj do akcie „VEDA“. KGB mal pomôcť pri odhalení pisateľov a distribútorov disidentskej literatúry a kanálu jej prepravy zo Sovietskeho zväzu na Západ.

Možnosti a ciele využitia Zilinského v ukrajinskom prostredí prerokovali príslušníci tajných služieb na šesťdňovom bilaterálnom stretnutí v Prahe začiatkom júna. Už koncom mesiaca vycestoval Zilinsky na tri týždne do

Kyjeva a Ľvova. Cesta bola legalizovaná ako výskumný pobyt pri príležitosti 150. výročia česko-ukrajinských literárnych vzťahov. Nezávisle na tajnom spolupracovníkovi vycestoval aj operatívny pracovník československej

kontrarozvedky Jan Zejkán. So Zilinským sa stretol na druhý deň v reštaurácii na okraji mesta. Zabezpečoval komunikáciu s KGB, inštruoval agenta podľa pokynov sovietskej tajnej služby a KGB zároveň odovzdával písomne spracované agentúrne správy, ako aj ukrajinskú disidentskú literatúru (z pera Ivana Džjubu či Michajliny Kocubinskej). KGB hodnotila získané poznatky a materiály ako veľmi závažné a z hľadiska rozpracovania akcie „VEDA“ na území Ukrajiny dôležité. Zároveň vedenie ukrajinskej KGB skonštatovalo, že podobné poznatky nie sú svojimi prostriedkami schopní získať.¹⁷

Od polovice februára 1966 spolupracovala s ŠtB aj Zilinského manželka Ľudmila, zamestnaná v Československej akadémii vied ako spisovateľka a prekladateľka.¹⁸ ŠtB prostredníctvom nej získavala informácie z ukrajinského prostredia v Mníchove (Ivan Žiguc, redaktor časopisu *Súčasnost'*, Ivan Košelivec a jeho manželka, hlásateľka vysielateľa Slobodná Ukrajina), vo Frankfurte nad Mohanom (Olex a Anna Horbatsch) a v Paríži (vedúci ukrajinského inštitútu prof. Kubijevič). Prvú zahraničnú cestu absolvovala v apríli 1966 (Mníchov a Frankfurt), druhú spoločne s manželom v júni 1967 (Mníchov, Frankfurt, Paríž).¹⁹ Pre ŠtB mali získať informácie o organizácii, personálnom obsadení a činnosti ukrajinských organizácií v Západnom Nemecku a vo Francúzsku, ako aj informácie o jednotlivých funkcionároch (bydlisko, funkcia, názory, styky v Československu a v Sovietskom zväze) a vytvoriť si podmienky na „hlbšie preniknutie“ do ukrajinského prostredia vo Frankfurte. V dôsledku situácie v rodine s ňou

ŠtB spoluprácu koncom apríla 1968 ukončila.

Zilinsky medzitým v septembri 1967 opäť vycestoval do Sovietskeho zväzu. Po ukončení oficiálnej časti služobnej cesty v Moskve a Leningrade sa podľa pokynov ŠtB zastavil v Kyjeve. Na žiadosť KGB mal zistiť, aké akcie pripravuje ukrajinská opozícia v súvislosti s 50. výročím Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie, aké protisovietske materiály sú pripravené na distribúciu a akou cestou sa majú dopraviť na Západ. Zároveň mal vytvoriť podmienky na infiltráciu agenta KGB s krycím menom „RADAR“ do ukrajinského disidentského prostredia.²⁰

Zilinsky sa postupne stretol s ukrajinskými disidentmi a prostredníctvom príslušníka ŠtB Jana Zejkána o nich KGB odovzdal písomné správy. Sovietska tajná služba najviac oceňovala 27-stranový dokument od literárneho kritika Ivana Džjubu, ktorý mal cez Slovensko (prostredníctvom Ziny Bezevovskej) putovať do Mníchova. Materiál mohla KGB využiť na okamžité trestné stíhanie Ivana Džjubu. ŠtB jej ho však vydala len s podmienkou, že ho proti Džjubovi nepoužijú. V opačnom prípade by vyšla najavo spolupráca Zilinského s ŠtB.²¹ Tajný spolupracovník „JAROSLAV“ následne v ukrajinskom disidentskom prostredí rozšíril legendu, že dokument zničil na štátnej hranici zo strachu pred kontrolou.²²

V júli 1968 vycestoval „JAROSLAV“ do Západného Nemecka. ŠtB ho plánovala využiť na získanie Ivana Košelivca, ktorého koncom roka 1967 odvolali z funkcie šéfredaktora časopisu *Súčasnost'* a ocitol sa vo finančnej núdzi. Podľa zámerov ŠtB ho mal Zi-

linsky získať na vytvorenie „nezávislého“ časopisu ukrajinskej emigrácie v NSR²³ a vo Francúzsku alebo na trvalé presťahovanie do Československa (následne by ho ŠtB propagandisticky využila proti ukrajinskej emigrácii na Západe). Zilinsky vzhľadom na charakterové vlastnosti Košelivca odporúčal druhú možnosť.²⁴ Po návrate do Československa podal ŠtB o svojom pobyte v NSR podrobnú správu. Okrem iného v nej upozornil na kanál prepravy ukrajinskej literatúry cez leningradských námorníkov.

V predvečer vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa odcestoval „JAROSLAV“ na trojtýždňovú študijnú cestu do archívov Akadémie vied USSR v Kyjeve, Žitomíre a Lvove. Pre sovietsku tajnú službu KGB mal získať informácie o aktivitách ukrajinských disidentov, kanáloch prepravy disidentskej literatúry zo Západu do Sovietskeho zväzu a odhaliť tlačiarne protisovietskych materiálov. Okrem toho mal naďalej vytvárať podmienky na infiltráciu agenta KGB do ukrajinských organizácií na Západe.²⁵

Sovietska tajná služba v tomto období nemala podchytené kanály prepravy ukrajinskej disidentskej literatúry na Západ, ani späť do Sovietskeho zväzu. Už v apríli 1966 preverovala informáciu, že jeden z kanálov prepravy ukrajinskej disidentskej literatúry vedie cez pracovníka sovietskeho veľvyslanectva v NSR (informáciu zachytila ŠtB pri previerke korešpondencie).

V auguste 1969 navštívil Zilinsky Západné Nemecko a Švajčiarsko. ŠtB ho na základe požiadaviek KGB orientovala

17 Tamže. Správa z 26. 7. 1966.

18 Zilinska oficiálne podpísala spoluprácu s ŠtB až 12. 12. 1966. V ten deň dostala zároveň finančnú odmenu 200,- Korún československých (Kčs) za dovtedajšiu činnosť. ABS, a. č. 747429 MV. Záznam o průběhu verbovky zo 14. 12. 1966.

19 Tamže. Návrh na využití spol. „JAROSLAVA“ a „LUDMILY“ z 30. 5. 1967.

20 ABS, a. č. 683523 MV. Záznam z 9. 10. 1967.

21 KGB pôvodne plánovala odobrať Zilinskému dokument pri colnom odbavovaní na hraničnom priechode v Čope.

22 ABS, a. č. 683523 MV. Záznam z 9. 10. 1967.

23 Nemecká spolková republika.

24 Tamže. Návrh na využití spolupracovníka „JAROSLAVA“ z 28. 6. 1968.

25 Tamže. Návrh na služebnú cestu pracovníka ŠtB do USSR z 9. 8. 1968.

Valerij Ševčuk, Ivan Džubja a Pavel Muraško v Kyjeve 21. 8. 1968 (Zdroj: Archív T. Muraška)

najmä na získanie informácií o Ivanovi Košelivcovi, jeho plánoch do budúcnosti a možnosti presťahovania sa do Československa. Kontaktoval sa však aj s predstaviteľom Prológu Dr. Anatolijom Kaminským.

Koncom júna 1970 vycestoval Zilinsky na návštevu Lvova a Kyjeva, ktorú legalizoval návštevou bratranca. U ukrajinských emigrantov aj disiden-

tov mal úplnú dôveru. Z hraničného priechodu v Čope cestoval do Lvova so študentkou kyjevskej univerzity Annou Kocurovou, s ktorou si vytvoril priateľsky vzťah. Po rozhovore s ňou vyslovil pred príslušníkom ŠtB názor, že Kocurová bude robiť medzi prešovskou inteligenciou a Kyjevom spojku.²⁶

Už v máji 1970 informoval tajný spolupracovník „WÁGNER“ (Dimit-

rij Nastuňák²⁷) ŠtB a KGB o existencii ilegálnej skupiny disidentov na Ukrajine. Aj na základe tejto informácie KGB v júni 1970 zatkla historika Valentyna Moroza²⁸ a ľudí z jeho okolia. Navyše, po dohode s ŠtB dôslednejšie ako doposiaľ preverovala aj činnosť a správy vlastných agentov.

V Lvove sa Zilinsky stretol so záujmovými osobami KGB – muzikológom Volodymyrom Hošovským, básnikom Igor Kalincim, jeho manželkou, učiteľkou Irinou Kalincovou, historikom Jaroslavom Daškevičom a s pracovníkmi Inštitútu spoločenských náuk. Originály agentúrnych správ prevzala sovietska tajná služba, ktorá ich po vyhodnotení zaslala na federálne ministerstvo vnútra do Prahy. KGB vďaka „JAROSLAVOVI“ získala aj 70-stranový rukopis od Igora Kalinca a jeho manželky, o ktorom dovtedy nevedela. Nový poznatok pre KGB predstavovala aj skutočnosť, že protisovietske materiály spracúvajú manželia Kalincovci.²⁹

Počas pobytu v Lvove sledovali a odpočúvali Zilinského špecializované útvary KGB. Istú nedôveru voči nemu vzbudzovali povrchné informácie zo stretnutia s Jaroslavom Daškevičom a Mikulášom Greskom v jednom z ľvovských kostolov, ktoré KGB nemala pod technickou kontrolou. Aj napriek tomu, že ŠtB vydal závažný protisovietsky materiál, dohodli sa obe tajné služby, že jeho previerku uskutočnia aj vo forme hraničnej kontroly. Dôslednú kontrolu na hraničnom priechode v Čope mu následne zdôvodnili nutnosťou odobratia protisovietskych písomností „spolucestujúcej“ vo vlaku a snahou o nevyzradenie spolupráce.

Od konca roku 1970 žil Zilinsky v jednej domácnosti s Evou Bissovou Kapišovskou, ktorú ŠtB rozpracovávala v akcii „VEDA“. Náznak nedôvery ŠtB voči nemu prehľadali aj selektívne podávané informácie (neinformoval

26 Tamže. Zpráva ze služební cesty do Sovětského svazu z 27. 7. 1970.

27 V operatívnej evidencii viedli Dimitrija Nastuňáka ako agenta s krycím menom „WÁGNER“ od 24. 7. 1958 do 10. 9. 1962 a neskôr od 19. 1. 1967 do 23. 4. 1985.

28 Valentyna Moroza zatkli v júni 1970 a neskôr odsúdili na štrnásť rokov odňatia slobody.

29 Irinu zatkli v januári a Igora v auguste 1972. Odsúdili ich na šesť rokov väzenia a tri roky vyhnanstva.

napríklad o stretnutí s Dimitrijom Nastuňákom, agentom ŠtB) a z tohto dôvodu mu v auguste 1971 v byte naštalovali odpočúvacie zariadenie. Z ďalších rokov sa v jeho spise ne-

nachádzajú žiadne materiály, a preto môžeme predpokladať, že s ŠtB už významnejšie nespolupracoval. Zomrel 16. júla 1976 na infarkt počas dovolenky na východnom Slovensku.³⁰

KRAJSKÁ SPRÁVA SBORU NÁRODNEJ BEZPEČNOSTI
SPRÁVA ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI – Košice

Cj.: SB-155/01-42 Dňa 29. mája 1972

Schvaľujem: *[Signature]* 16. 10. 1972
 Námestník MV – ČSSR :

Sekretariát náměstka ministra vnitra
 Došlo 31. 5. 1972
 Čj. 1/2-451/42
 Přílohy 1/1

Na základe nášho požiadania pricestoval do Košíc náčelník I. odboru Správy KGB z Kyjeva pplk. Nikolaj Petrovič NIKIČENKO za účelom riešenia spoločných úloh v akcii "VEDA", ktorá je v štádiu realizácie Správy ŠtB Košice.

Počas jeho pobytu od 28. apríla do 24. mája 1972 vznikli výlohy na stravovanie a občerstvenie, ako aj zakúpenie darčiek vo výške 2 500.-Kčs.

Nariadenie MV ČSSR číslo 40/1971 výlohy spojené s takouto služobnou cestou opomína, prosím o ich schválenie, ako výlohy mimoriadne, v zmysle čl. 6 písm. a/ spomínaného nariadenia.

Náčelník Správy ŠtB : *[Signature]*
 / pplk. H a š č á k /

Pr v o p i s e m !

Soudruh V Praze dne 1. června 1972
 pplk. Ján H a š č á k
 náčelník Správy ŠtB
 K o š i c e

Po schválení s. náměstkem genmjr. ing. HANULIAKEM vracím k dalšímu opatření.
 Přílohy: 1/1 Náčelník sekretariátu NMV ČSSR : *[Signature]*
 (pplk. Jozef B a ĺ a l a)

Akciu „VEDA“ rozpracovávala ŠtB v úzkej súčinnosti s KGB (Zdroj: AÚPN)

FORMOVANIE PROTISOCIALISTICKEJ SKUPINY – ANNA KOCUROVÁ

Informácia tajného spolupracovníka „JAROSLAV“ o spojke medzi prešovskou inteligenciou a ukrajinskými disidentskými kruhmi v Kyjeve priviedla ŠtB na stopu Anne Kocurovej. ŠtB ju všeobecne evidovala ako študentku kyjevskej univerzity, po informácii od Zilinského začala s previerkou jej aktivít a kontaktov.³¹

Anna Kocurová sa narodila v januári 1948 v obci Varadka na východnom Slovensku. Od roku 1968 študovala na Filozofickej fakulte štátnej univerzity T. Ševčenka v Kyjeve. Ako študentka strednej školy sa v roku 1964 na festivale ukrajinského umeleckého slova zoznámila s Pavlom Muraškom, v tom čase študentom Univerzity P. J. Šafárika v Prešove. Muraško pôsobil aktívne v ukrajinskom intelektuálnom prostredí a do roku 1968 dvakrát previezol zo Sovietskeho zväzu ukrajinskú disidentskú literatúru. V auguste 1968 navštívil Ukrajinu a na Slovensko plánoval previezť ďalšie samizdaty. V deň vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa sa v Kyjeve stretol so spisovateľom Ivanom Džjubom (zo stretnutia sa zachovala aj spoločná fotografia). Disidentskú literatúru však prevzal od iných osôb. Pri odchode z Kyjeva (osobným autom Gajdulu) si všimli, že ich sledujú. Po ceste sa preto zastavili vo Lvove u známych a prevážanú literatúru tam nechali. Od koho prevzal samizdaty a komu ich zanechal si už Muraško nespomína.

Po neúspešnom pokuse previezť literatúru z Ukrajiny na Slovensko hľadal Muraško niekoho, kto by mohol literatúru prevážať. Pri výbere nemal veľké možnosti. Starší Ukrajinci, so skúsenosťami s režimom a praktikami

- 30 Súdna pitva, ktorú vykonali na Ústave súdneho lekárstva v Košiciach, ukázala, že smrť Oresta Zilinského nastala v dôsledku zlyhania srdečnej činnosti. Vyvracia tak domnienku o smrti spôsobenej cudzím zaviniením, o ktorej sa šepkalo medzi ukrajinskou menšinou v Československu až do novembra 1989. ABS, a. č. 683523 MV. Zilinsky Orest – správa, 3. 8. 1976. Zilinsky dostával v priebehu spolupráce s ŠtB finančné odmeny. Finančnú časť spisu (26 strán) zničila ŠtB v rámci riadnych skartácií v osemdesiatych rokoch.
- 31 Koncom júla 1970 začali pracovníci VI. odboru Krajskej správy ZNB Správy ŠtB v Košiciach monitorovať jej korešpondenciu. Previerku ukončili 5. 2. 1971 bez zistenia písomných kontaktov. AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, a. č. SR-9289. Záverečná správa úkonu K-3 v akcii „VEDA/KO“.

ŠtB, vystupovali veľmi opatrne. Ponuku by neprijali. Hľadal preto medzi študentmi a napokon oslovil Annu Kocurovú, ktorá odchádzala na štúdium do Kyjeva.

Kocurová sa postupne zoznámila s predstaviteľmi disidentského hnutia na Ukrajine a získala si ich dôveru. Na Slovensko prepravila značné množstvo literatúry: štyri zborníky *Ukrajinskij vistnyk*, dielo Ivana Džjubu *Literárno-kritická úvaha o akademikovi Alexandrovi Bileckom*, zbierku básní Vasiľa Stusa *Zymovi dereva* (prevzala ju od Leonida Seleznenka v lete 1970), časť básní zo zbierky Igora Kalinka *Korovanie opudala*, dielo Jevhena Sverstjuka *Sobor u ryštuvanni*, ako aj jeho literárne úvahy o Ivanovi Kotľarevskom a Tarasovi Ševčenkovi.³²

ŠtB sledovala aktivity a kontakty mladej študentky ako spojky medzi Slovenskom a Ukrajinou. Vzhľadom na ambíciu KGB odhaliť celú sieť pisateľov, distribútorov a prepravcov ukrajinskej disidentskej literatúry a protisovietskych písomností sa po vzájomnej dohode ŠtB rozhodla využiť Kocurovú na získavanie poznatkov z ukrajinského prostredia. Získať ju na tajnú spoluprácu sa československá a sovietska tajná služba rozhodli ešte pred ukončením štúdia v Kyjeve.

Akciu „VEDA“ riadil od polovice 60. rokov príslušník čs. kontrarozvied-

ky Jan Zejkán.³³ Po zatýkaní disidentov na Ukrajine v polovici roku 1970 a rozšírení protisovietskych aktivít prešiel po dohode s KGB na rezidentúru čs. kontrarozviedky v Kyjeve. Ako diplomatický pracovník čs. konzulátu zabezpečoval komunikáciu s KGB a rozpracovanie akcie na území Ukrajiny. Riadenie akcie na území Československa prevzal príslušník II. správy FMV Oldřich Janeček.

V druhej polovici mája 1970 prices-toval Oldřich Janeček do Kyjeva, aby spoločne s Janom Zejkánom prinútil Kocurovú na spoluprácu s ŠtB. Kontrarozviedka mala v rukách operatívne informácie KGB, podľa ktorých Kocurová v novembri 1970 priviezla do Kyjeva zbierku básní Vjačeslava Holobrodka a publikáciu Jevhena Sverstjuka *Správy z väzenia*.³⁴ Okrem možného trestného postihu ju plánovali zastrašiť aj vylúčením zo štúdia a vyhostením zo Sovietskeho zväzu.

Pod zámienkou stretnutia so splnomocnencom školstva ju 26. mája 1971 predvolali na čs. konzulát v Kyjeve. V kancelárii zastupiteľského úradu ju vypočúvali o kontaktoch v Československu a na Ukrajine, ako aj o kontaktoch s cudzincami a ich záujmoch. Po dvoch hodinách vypočúvanie prerušili. Kocurová odišla z budovy sledovaná KGB. V parku z kabelky vyhodila lístky s menami a telefónnymi číslami

a aj napriek zákazu sa stretla s Ivanom Svitlyčným. Intenzívne vypočúvanie pokračovalo v hoteli Dneper od druhej poobede do soboty 29. mája, keď vlastnoručne podpísala vyhlásenie o spolupráci s ŠtB pod krycím menom „OLGA“.³⁵

Kontakt Janečka s „OLGOU“ prebiehal prostredníctvom Jana Zejkána. Vlastnoručné správy mu odovzdávala zalepené v dvoch obálkach (vonkajšia celkom čistá, na vnútornej odkaz „pre Jaroša“). Návštevy konzulátu sa legalizovali vyšetrovaním prevážania nedostatkového tovaru do Československa.

Do konca roku 1971 sa Kocurová s príslušníkom kyjevskej rezidentúry stretla štyrikrát a podala mu sedem písomných správ. Na prvých stretnutiach (13. 6. a 2. 7.) informovala o kontaktoch s Bohdanom Levickým z Anglicka, ktorého ŠtB považovala za spojku na Západ, ale aj o stretnutí s Ivanom Svitlyčným z polovice mája, na ktorom jej rozprával o návšteve priateľov v Moskve (vrátane Andreja Sacharova). Tretie stretnutie sa uskutočnilo po jej návrate z dovolenky na Slovensku a v Sovietskom zväze (27. 9.). Kocurová na ňom informovala o stretnutí s vysokoškolským pedagógom Jurajom Bačom, redaktorom novín *Nové žytтя* Milanom Bobákom a redaktorom čs. rozhlasu v Prešove Štefanom

32 Prvé číslo zborníka *Ukrajinskij vistnyk* prevzala od Valentyny Čornovilovej v júli 1969, druhé číslo od Anatolija Zinovjuka v júni 1970, tretie číslo od Jaroslava Kendzjora v zime 1971 a napokon štvrté číslo od Mykoly Plachotňuka v máji 1971 v Kyjeve pri hlavnej pošte. Dielo *Sobor u ryštuvanni* dostala od Nadiji Svitlyčnej. Archív KS Košice, 2T7. Zápis o výpovedi Anny Kocurovej. Básnické zbierky odovzdala občanovi USA Bohdanovi Čabrinovi.

33 Jan Zejkán sa narodil v júli 1922 v meste Imstýčevo na Podkarpatskej Rusi. Do bojov 2. svetovej vojny zasiahol ako príslušník 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Po ukončení vojenskej služby nastúpil vo februári 1946 k Národnej bezpečnosti. Päť mesiacov pôsobil v obci Stříbřec a neskôr na pohraničnom útvare v obci Nová Ves nad Lužnicí. V máji 1947 vstúpil do KSČ. Od augusta 1947 sa ako príslušník útvaru DUB zúčastňoval akcií proti Ukrajinskej povstaleckej armáde na Slovensku. V januári 1948 sa vrátil na pohraničný útvar a o mesiac neskôr sa zúčastnil mocenského prevratu ako príslušník oddielu Alfa Praha. Od apríla 1948 do novembra 1953 pracoval na útvaroch ochrany straníckych a ústavných činiteľov. Od októbra 1950 do augusta 1951 absolvoval Zbrojnú vojenskú akadémiu v Martine. V decembri 1953 ho premiestnili na nový V. odbor ministerstva vnútra. Problematike ukrajinských nacionalistov sa venoval až do konca mája 1985, keď odišiel do dôchodku. V 60. rokoch riadil v problematike Ukrajincov aj činnosť Krajských správ MV v Českých Budějoviciach a v Košiciach. V roku 1970 ho povýšili do hodnosti podplukovníka a prezident Československej socialistickej republiky (ČSSR) mu udelil Rad Červenej hviezdy. Od 16. novembra 1970 do 1. apríla 1974 pôsobil ako pracovník kyjevskej rezidentúry. ABS, f. Personální spisy příslušníků resortu vnitra, Jan Zejkán, ev. č. 6109/22.

34 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, a. č. SR-9289. Akcie „Věda – 88“. Anna Kocurová sdelení poznatku z 21. 5. 1971.

35 Vyhlásenie vopred pripravili príslušníci ŠtB. Kocurová ho vlastnoručne prepísala v českom jazyku (!) a následne podpísala. Tamže. Prohlášení z 29. 5. 1971.

Suchým.³⁶ Informácie podľa Zejkána nasvedčovali, že Juraj Bača stojí na nepriateľskej platforme, snaží sa získať dôveru a dezinformovať ŠtB, podobne ako Štefan Suchý³⁷ a ďalšia agentúra. Navrhol vykonať prehodnotenie existujúcej agentúry a jej očistenie od dezinformátorov, ktorí môžu vyzradiť záujmy ŠtB.³⁸ Na poslednom stretnutí, dva dni pred Vianocami, informovala Kocurová o Jurajovi Bačovi, Ivanovi Svitlyčnom a svojej svadbe s Vitalijom Konopelcom. Poznatky potvrdili ŠtB dve tváre Juraja Baču: „*Poznatky, ktoré spol.[upracovnice] predala k doc. Jurajovi Bačovi, nám již po niekoľikráte signalizují, že jmenovaný je ukrajinský nacionalista a jako takový má jediný úmysl, získat si naši důvěru jednak, aby nás mohl dezinformovat a na druhé straně, aby mohl upozorňovat osoby o které máme zájem, viz příklad ‚Olga‘. Proto bych navrhoval, aby s jmenovaným již s konečnou platností, byly přerušeny s naší strany jakékoli styky.*“³⁹

Ďalšie stretnutie s „OEGOU“ sa už neuskutočnilo. Sovietska tajná služba v januári 1972 zatkla 25-ročného belgického občana Jaroslava Doboscha aj s ukrajinskou disidentskou literatúrou. Na základe jeho výpovede skončili vo väzbe aj predstavitelia ukrajinskej inteligencie, vrátane Vjačeslava Čornovila, Ivana Svitlyčného a Leonida Seleznenka. KGB následne zistila, že *Slovník rýmov* od politického väzňa Svjatoslava Karavanského prevzala na štyroch filmoch od Ivana Svitlyčného v októbri 1971 práve Anna Kocurová – dva previezla na Slovensko, jeden

Vladimír Juskiv spolupracoval s ŠtB pod krycímí menami „INTER“ a „PAXIB“ od roku 1959 (Zdroj: AÚPN)

Jaroslava Doboscha zatkla KGB v januári 1972 (Zdroj: AÚPN)

1. januára 1972 odovzdala Doboschovi a posledný zničila na internáte v Kyjeve, keď sa dozvedela o zatýkaní.⁴⁰

Sovietska tajná služba vypočúvala Kocurovú od 19. do 30. januára 1972. Plánovala ju využiť proti Doboschovi

aj zatknutým predstaviteľom ukrajinského disentu a jej výpovedi, ktorú nahrala na magnetofónové pásky, prikladala veľký význam.⁴¹ V rámci vyšetrovania chcela KGB využiť aj dva filmy, ktoré Kocurová previezla na Slovensko a schovala v dome rodičov (mohli obsahovať odtlačky prstov záujmových osôb). Požiadala preto federálne ministerstvo vnútra v Prahe o zabezpečenie vyzdvihnutia materiálov na Slovensku. Nepochybne by bolo zaujímavé sledovať, ako predstaviteľ federálneho ministerstva vnútra v Kyjeve Jan Zejkán vysvetľuje 22. januára 1972 predsedovi ukrajinskej KGB V. V. Fedorčukovi prečo agent ŠtB bez vedomia operatívy preváža zakázanú protisovietskú literatúru.

V ranných hodinách 31. januára nasadol Zejkán s Annou Kocurovou do rýchlika na trati Moskva – Praha. V Košiciach sa nasledujúci deň stretli s príslušníkom II. správy FMV Oldřichom Janečkom. Služobným vozidlom spoločne odcestovali do obce Varadka, kde Kocurová vyzdvihla ukryté mikrofilmy. Náhlu a zároveň krátku návštevu rodičov zdôvodnila využitím možnosti dopravy autom a prípravou na reparáty skúšok, ktoré musí zložiť, aby mohla pristúpiť k spracovaniu záverečnej práce.⁴² Príslušníka kyjevskej rezidentúry predstavila ako univerzitného profesora.

Kocurová odovzdala mikrofilmy J. Zejkánovi a po príchode do budovy Krajskej správy ZNB v Košiciach vypovedala pred vyšetrovateľom. ŠtB začína konštruovať protištátnu skupinu a vytvárať materiály potrebné na súdne

36 Tamže. Zpráva č. 4 z 27. 9. 1971.

37 Informácie o Štefanovi Suchom evidovala ŠtB v pozorovacom zväzku od 9. 4. 1970. V druhej polovici mája 1973 zväzok pričlenila k objektovému zväzku „KULTÚRA“.

38 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, a. č. SR-9289. Záznam ze schůzky se spol. „Olgou“ z 28. 9. 1971.

39 Tamže. Záznam ze schůzky se spol. „Olgou“ z 24. 12. 1971.

40 Sovietska tajná služba využila Jaroslava Doboscha aj propagandisticky (v miestnej tlači a pravdepodobne aj v rozhlas zverejnili jeho vysvetlenie a poľutovanie nad tým, ako sa zachoval na území Ukrajiny) a následne zabezpečila jeho vyhostenie zo Sovietskeho zväzu.

41 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, a. č. SR-9289. Zpráva pre zástupcu náčelníka II. správy FMV Bohumíra Molnára z 28. 1. 1972.

42 Príslušníci ŠtB pripravili pre Kocurovú aj ďalšie legendy. Na internáte rozšírila informáciu, že otec je vážne chorý, pred obyvateľmi rodnej obce zdôvodňovala svoj príchod potrebou odovzdať materiály známemu. AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, a. č. 9289. Zpráva o plnění úkolů v akcie „VĚDA“ z 10. 2. 1972.

konanie, podobne ako v 50. rokoch. Podľa *Zápisu o výpovedi* prišla Anna Kocurová, ktorá na Slovensko pricestovala a už niekoľko dní trávila s príslušníkmi ŠtB, vo štvrtok 3. februára 1972 na Krajskú správu ZNB v Košiciach a na základe „*vlastného rozhodnutia*“ oznámila trestnú činnosť „*československých občanov, ktorí túto trestnú činnosť prevádzali v spojitosti so sovietskymi štátnymi občanmi a ja osobne som bola vykonávateľom – sprostredkovateľom, o čom som už vypovedala sovietskym bezpečnostným orgánom*“.⁴³ ŠtB zároveň odovzdala vlastnoručné oznámenie, ktoré napísala predošlý deň. Inscenácia pokračovala aj 15 minút po ukončení výsluchu, keď vyšetrovateľovi ŠtB protokolárne odovzdala mikrofilmy s prácou Sviatoslava Karavanského. Štvorhodinovú výpoveď urobila aj o dva dni neskôr. ŠtB výpoveď tajne nahrála a spolu s mikrofilmami a protokolmi odovzdala KGB. V ďalších dňoch bývala Kocurová na ubytovni správy ŠtB a 6. februára v popoludňajších hodinách odcestovala s Janom Zejkánom späť do Kyjeva, kde nasledujúce dni vypovedala pred vyšetrovateľom KGB a jej svedeckú výpoveď konfrontovali s výpoveďami vypočúvaných Ukrajincov.

Počas januárových výsluchov v Kyjeve spomenula Kocurová dve nové skutočnosti, ktoré zaujímali najmä slovenských vyšetrovateľov. Už 21. januára 1972 KGB potvrdila, že Pavel Muraško a Peter Grocký sú osoby, ktoré sa

zaoberajú prepravou ukrajinskej disidentskej literatúry. Zároveň upresnila, že posledný kinofilm s *Ukrajinským vistnykom* odovzdala práve Petrovi Grockému a nie Muraškovi, ako tvrdila pôvodne.⁴⁴ Tieto vyjadrenia potvrdila aj vo výpovedi z 28. januára, keď navyše prvýkrát spomenula organizovanú skupinu „U-29“, ktorú údajne tvorili Pavel Muraško, Peter Grocký a Anna Kocurová.⁴⁵ Názov a skupinu si vymyslel Pavel Muraško, aby zistil, kto z jeho okolia donáša ŠtB.

Približne v roku 1970 oslovil Pavel Muraško Vjačeslava Čornovila, aby vymenili Kocurovú ako spojku medzi Ukrajinou a Prešovom. Tvrdil, že sa jednoducho nehodí ako spojka, navyše ak na ňu ŠtB pritlačí, môže veľmi ľahko tlaku podľahnúť. Vjačeslav Čornovil oponoval so slovami, že ju nebude podozrievať, bude ju považovať len za zvedavú študentku, ktorá chce osobne spoznať niektoré kyjevské osobnosti. Pri návšteve Bratislavy V. Čornovil svoju chybu pred Muraškom priznal.

TRETÍ, VLASTNE ZATIAĽ LEN DRUHÝ, ČLEN SKUPINY – PETER GROCKÝ

Grocký sa s Kocurovou spoznal počas výletu na Ukrajinu v roku 1964. V tom čase študoval ukrajinistiku na Filozofickej fakulte UPJŠ spoločne s Pavlom Muraškom. Hoci mali spoločné záujmy, o preprave ukrajinskej disidentskej literatúry na Západ si vymieňali len nevyhnutné informácie. Grocký na

rozdiel od Muraška literatúru osobne neprevážal, prepravu mal dobre zorganizovanú prostredníctvom občanov Juhoslávie a nikomu o nej nehovoril. Ani Pavel Muraško nevedel, s kým je v kontakte. Až po roku 1989 sa dozvedel, že jedným z kontaktov Petra Grockého bol Ukrajinec z Juhoslávie Pavlo Holovčuk.⁴⁶

Do pozornosti ŠtB sa Peter Grocký dostal v januári 1972 na základe operatívnych informácií KGB a výpovede Anny Kocurovej na kyjevskej rezidentúre. Spravodajské rozpracovanie prevzalo oddelenie ŠtB v Prešove, ktoré na neho v marci 1972 zaviedlo osobný operatívny zväzok s krycím menom „SUMA“ a vypracovalo plán agentúrno-operatívneho rozpracovania.

ŠtB sa snažila získať dôkazy o jeho trestnej činnosti prostredníctvom spravodajskej techniky a agentúrnej siete. Názory a návštevy na pracovisku mal pre ŠtB monitorovať kolega Mikuláš Janko. ŠtB ho vytypovala prostredníctvom pracovníka Slovenského pedagogického nakladateľstva, oddelenia ukrajinskej literatúry v Prešove, spisovateľa Miroslava Németha (1943 – 2009).⁴⁷ Mikuláš Janko, ktorý býval v blízkosti Grockého, mal zároveň pre ŠtB zistiť, s kým sa stretáva a či má disidentskú literatúru v byte. Postupne mal overovať aj styky Grockého s Annou Kocurovou a inými osobami zo Sovietskeho zväzu.⁴⁸ ŠtB ho aktívnejšie využívala po prepustení Petra Grockého z väzenia na jeseň 1973.⁴⁹

43 Tamže. Zápis o výpovedi z 3. 2. 1972.

44 Kocurová vo výpovedi uvádza ako sa spoznala s Grockým a ako v máji 1969 navštívila v Ľvove jeho priateľa Jaroslava Lemika, ktorého spoznal v Juhoslávii. V ďalšej časti výpovede zrazu, bez akýchkoľvek súvislostí, tvrdí, že Muraško a Grocký sa zaoberali odovzdávaním materiálov do zahraničia a hoci najprv tvrdí, že Vistník č. 3 odovzdala Muraškovi, neskôr sa slovami „zdá sa“ opraví s tým, že ho odovzdala Petrovi Grockému. Muraško jej povedal, že je nebezpečné sa s ním stretávať a aby sa stretávala s Grockým Tamže. Zápis o výpovedi z 21. 2. 1972.

45 Vo výpovedi z 28. 1. 1972 spresnila, že niekedy v roku 1969 jej Muraško povedal, aby odovzdávala rukopisy Petrovi Grockému. Ten sa jej však nepozdával, a preto sa rozhodla odovzdávať materiály aj naďalej Muraškovi. Len jeden Vystník odovzdala Grockému, pretože Muraško konzultoval prácu na dizertácii u Oresta Zilinského v Prahe.

46 Rozhovor s Pavlom Muraškom, 26. 2. 2013.

47 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, a. č. 9323. Záznam číslo 1/1972 zo schôdzky s dôverníkom „NÉMET“ z 2. 3. 1972. Oddelenie ŠtB v Prešove ho v dokumentoch označuje ako dôverníka už vo februári 1972. Do operatívnej evidencie ho však zaviedli až 22. 1. 1973 pod registračným číslom 9105. Zväzok dôverníka ŠtB zničila 5. 5. 1981.

48 Tamže. Plán agentúrno-operatívneho rozpracovania prípadu „SUMA“.

49 Oddelenie ŠtB v Prešove zaviedlo zväzok dôverníka s krycím menom „UČITEĽ“ v novembri 1973 pod registračným číslom 9549. Zväzok ŠtB zničila 8. 12. 1989.

Zábery zo sledovania Juraja Baču (v tmavom), jún 1972 (Zdroj: AÚPN)

Bežné informácie zo života Grockého sa ŠtB snažila získať prostredníctvom niektorého z jeho priateľov. Napokon vytypovala Mikuláša Hirjaka, ktorého získala na utajenú spoluprácu a 21. mája 1973 ho zaevidovala ako agenta aj v registračnom protokole. Pod krycím menom „KOLJA“ ho využívala do apríla 1976. Spolupráca sa skončila krátko po ukončení rozpracovania Petra Grockého.⁵⁰

Ďalšie informácie z okolia Petra Grockého, najmä o stykoch s cudzincami, podával oddeleniu ŠtB v Prešove spisovateľ Fedor Ivančov (1916 – 2007), ktorého ŠtB evidovala ako tajného spolupracovníka s krycím menom „JAVOR“ od 29. júla 1970. ŠtB priblížil pobyt Grockého v Juhoslávii a Lvove, a jeho aktivity v Spolku ukrajinskej mládeže SUM (Spilka ukrajinskoj molodi) koncom 60. rokov.⁵¹

ŠtB plánovala nainštalovať do bytu Grockého odpočívacie zariadenie (technický úkon C-7) a zároveň urobiť aj utajenú domovú prehliadku (technický úkon G-9). V prípade existencie telefónnej linky sa malo zaviesť odpočúvanie telefónu (technický úkon E-4). Po pomerne krátkom, viac ako mesačnom spravodajskom rozpracovaní ho ŠtB zaradila do skupiny okolo Pavla Muraška a 11. apríla 1972 zatkla.

REALIZÁCIA PRÍPADU

Vo štvrtok 9. marca 1972 sa v Prahe konala porada o príprave na realizáciu akcie „VEDA“. Skupinu, ktorú bezpečnostné orgány plánovali trestne stíhať, v tom čase tvorili len dve osoby – Pavel Muraško a Peter Grocký. Príslušníci pražskej II. správy FMV, bratislavskej Hlavnej správy ŠtB v Slovenskej socialistickej republike (SSR) a Správy ŠtB KS ZNB v Košiciach sa po konzultácii s právnikom II. správy FMV dohodli, že oboch budú trestne stíhať podľa paragrafu 99 Trestného zákona (poškodzovanie štátu svetovej socialistickej sústavy) a využijú proti nim svedeckú výpoveď Anny Kocurovej

50 Zväzok založilo oddelenie ŠtB v Prešove pod registračným číslom 9292. Spis uzavreli a uložili do archívu 8. 4. 1976.

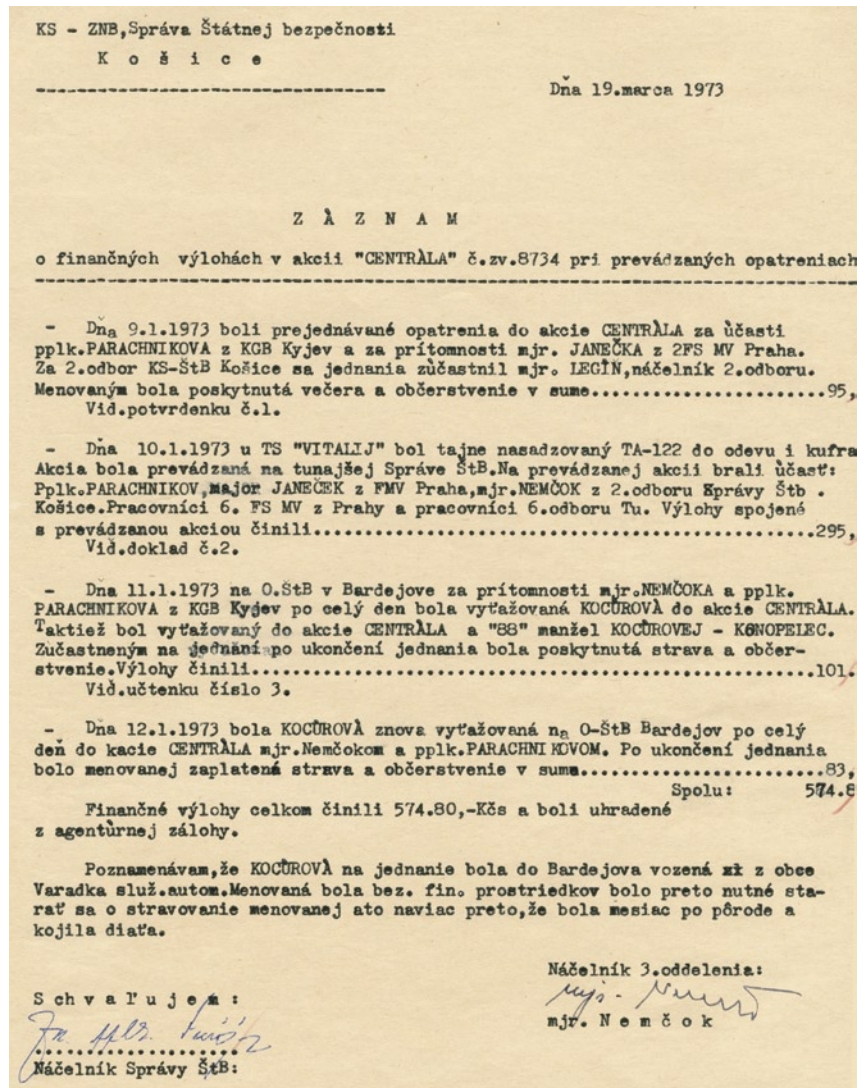
51 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, a. č. 9323. Záznam číslo 1/1972 so schôdzky s agentom „JAVOR“ z 24. 2. 1972.

a agentúrno-operatívne poznatky. Odbor vyšetrovania ŠtB v Košiciach sa mal oboznámiť s písomnými materiálmi a dokumentáciou prípadu. Správa ŠtB Krajskej správy ZNB v Košiciach, za účasti pracovníka II. správy FMV a náčelníka Správy vyšetrovania ŠtB v SSR, mala vypracovať plán realizácie prípadu. Pred prerokovaním plánu – 25. februára 1972 na Hlavnej správe ŠtB SSR v Bratislave – sa s písomnými materiálmi prípadu mal oboznámiť krajský prokurátor v Košiciach. Hlavná správa ŠtB v SSR, správa ŠtB v Košiciach a II. správa FMV mali vytypovať osoby, ktoré vypočujú v zmysle zákona o ZNB s cieľom získať podkladové materiály a svedecké výpovede proti Pavlovi Muraškovi a Petrovi Grockému. Počas realizácie sa voči Muraškovi, Grockému, Nevrlému, Kuščinskému a Židlickému mali využiť technické úkony a sledovanie.⁵²

V pondelok 20. marca 1972 požiadal náčelník II. odboru Správy ŠtB v Košiciach Ján Legiš⁵³ prostredníctvom II. odboru Hlavnej správy ŠtB SSR v Bratislave II. odbor II. správy FMV v Prahe, aby prostredníctvom KGB zabezpečili posúdenie ukrajinskej disidentskej literatúry a miery spoločenskej nebezpečnosti pre Sovietsky zväz. Písomný dokument mal nahradiť znalecký posudok v rámci dokumentácie trestnej činnosti Muraška a spol.

Anna Kocurová v týchto dňoch stále figurovala ako agent ŠtB. Od 22. do 24. marca 1972 sa nachádzala v Košiciach – ŠtB jej platila stravu aj ubytovanie. Z archívnych prameňov však nie je zrejmé, či ju vypočúvali alebo využívali v rámci agentúrno-operatívnej práce. Isté je, že sa schyľovalo aj k jej obvineniu.

Porada na Hlavnej správe ŠtB v SSR v Bratislave sa napokon posunula o dva dni (27. februára 1972). Predstavitelia

Dokument o aktivitách ŠtB v posledných mesiacoch pred súdnym procesom (Zdroj: AÚPN)

zúčastnených bezpečnostných zložiek stanovili termín realizácie prípadu na 5. apríl. Dohodli sa na trestnom stíhaní Kocurovej, Muraška a Grockého podľa § 99 Trestného zákona v súvislosti s § 98/1 (podvracanie republiky). Keďže Kocurovú viedli ako agenta ŠtB, musel operatívny pracovník do 5. apríla vyhodnotiť spoluprácu a požiadať o súhlas s trestným stíhaním.⁵⁴

Vo štvrtok 6. apríla 1972 informoval náčelník Hlavnej správy ŠtB v SSR Ondrej Dovina⁵⁵ náčelníka Správy ŠtB v Košiciach Jána Haščáka, že návrh na realizáciu schválil námestník MV ČSSR Ján Hanuliak, s poznámkou: „S realizáciou prípadu začnite ihneď.“ Bolo 14.30.

Ako prvú ešte v ten večer zatkli Annu Kocurovú. Zo Sovietskeho zväzu

52 Tamže, a. č. 9289. Usnesení z 9. 3. 1972.

53 Ján Legiš (1921 Soboš) viedol odbor boja proti vnútornému nepriateľovi Správy ŠtB KS ZNB Košice od 1. 9. 1971 do 30. 4. 1976.

54 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-4518/3. Správa pre námestníka ministra vnútra ČSSR Miloslava Košnara z 29. 3. 1972.

55 Ondrej Dovina (1925 Kalnica – 2011 Bratislava) pôsobil od februára 1956 ako zástupca náčelníka Krajskej správy MV v Prešove a od apríla 1960 ako zástupca náčelníka Krajskej správy MV v Košiciach. Po reorganizácii viedol od júna 1966 Správu ŠtB v Košiciach. Funkcie náčelníka

ju priviezol zástupca náčelníka Správy ŠtB v Košiciach Gustáv Tökoly⁵⁶ a o 21.45 ju na hraničnom priechode vo Vyšnom Nemeckom odovzdal vyšetrovateľovi ŠtB.⁵⁷ O päť dní neskôr zatkli aj Pavla Muraška a Petra Grockého (prvého o siedmej ráno, druhého 30 minút po poludní). Vyšetrovatelia odboru vyšetrovania ŠtB Košice voči nim začali trestné stíhanie a súčasne vzniesli obvinenie pre podozrenie zo spáchania trestného činu poškodzovania štátu svetovej socialistickej sústavy (§99) v súvislosti s podvracaním republiky (§98/1). Trestné stíhanie začali len na základe výpovede Anny Kocurovej na odbore vyšetrovania ŠtB v Košiciach 3. februára 1972.

Po vznesení obvinenia stiahla Kocurová svoju pôvodnú výpoveď s odôvodnením, že chce chrániť občanov Ukrajiny. Podala, podobne ako neskôr Pavel Muraško a Peter Grocký, sťažnosť proti uzneseniu vyšetrovateľa ŠtB, ktorú však krajský prokurátor v Košiciach 10., resp. 14. apríla zamietol. Podobne 24. apríla 1972 zamietol sťažnosti proti uzneseniu krajského prokurátora na neverejnom zasadnutí aj Krajský súd v Košiciach.

V rámci vyšetrovania nemohol odbor vyšetrovania ŠtB použiť ako dôkazy materiály a informácie získané operatívou, teda nelegálne. Už 17. apríla 1972 preto spracoval žiadosť o zaslanie svedeckých výpovedí a ďalších dôkazov zo Sovietskeho zväzu. Generálna prokuratúra ČSSR, ktorá podľa zmluvy o právnej pomoci medzi ČSSR a ZSSR komunikáciu sprostredkovávala, však žiadosť

odoslala až v prvej polovici mája. Na rozpracovaní akcie sa od 28. apríla do 24. mája 1972 zúčastňoval príslušník KGB Nikola Petrovič Nikitčenko.⁵⁸

V polovici mája 1972 sa vyšetrovanie dostalo do slepej uličky. Do Košíc preto pricestoval náčelník Správy vyšetrovania ŠtB pre SSR František Greguš⁵⁹ a náčelník Hlavnej správy vyšetrovania ŠtB Federálneho ministerstva vnútra Jiří Jansa. Vyšetrovanie brzdilo pomalé vyhodnocovanie publikácií v ukrajinčine (kvôli nedostatku kvalifikovaných prekladateľov) a zdĺhavá domová prehliadka bytu Pavla Muraška, ktorú ŠtB dokončila až v prvej polovici mája. Oba náčelníci vyšetrovacích správ ŠtB si však uvedomovali, že po stiahnutí pôvodnej výpovede Anny Kocurovej nemajú

v rukách v podstate žiadne dôkazy. V prípade Muraška mohlo dôkaznú situáciu posilniť vyhodnotenie zabaveného písomného materiálu a svedecké výpovede zo Sovietskeho zväzu. Proti Kocurovej a Grockému dôkazy neexistovali. Do úvahy pripadali len niektoré písomnosti, ktoré Peter Grocký priviezol do zahraničia, no nedokumentovali jeho spojenie s ukrajinskými nacionalistami. Jiří Jansa menoval ako rozhodujúce pre ďalší priebeh vyšetrovania dve veci – vyhodnotenie a využitie písomného materiálu zabaveného pri domových prehliadkach a získaného operatívou a spoluprácu so sovietskymi bezpečnostnými a justičnými orgánmi.⁶⁰ V priebehu dvoch týždňov sa však ukázalo, že rozhodujúce bude celkom niečo iné.

Ondrej Dovina viedol Správy ŠtB v Košiciach a neskôr Hlavnú správu ŠtB v SSR (Zdroj: AÚPN)

Náčelník Správy ŠtB v Košiciach Ján Haščák (Zdroj: ABS)

Hlavnej správy ŠtB v SSR vykonával od 1. 2. 1969 do 30. 6. 1974. Viac pozri: MEDVECKÝ, M. – SIVOŠ, J. – JAŠEK, P.: V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989. Bratislava 2012, s. 174; PYTLÍK, P.: Kariéry v službách ŠtB. Ondrej Dovina. In: Pamäť národa, roč. 4, 2008, č. 3, s. 88 – 89.

56 Gustáv Tökoly (1929 Dedinky) pôsobil vo funkcii zástupcu náčelníka Správy ŠtB v Košiciach od 1. 4. 1969 do 28. 2. 1975.

57 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-4518/3. Správa pre Hlavnú správu vyšetrovania ŠtB zo 7. 4. 1972.

58 Pri odchode do Sovietskeho zväzu mu odovzdali ručne zhotovenú valašku s vrytým mottom, ktorú kúpil náčelník vnútorného odboru správy ŠtB Košice Michal Vasilco (vo funkcii od 1. 7. 1971 do 31. 8. 1972).

59 František Greguš (1924 Košolná) pôsobil od októbra 1956 ako náčelník odboru vyšetrovania Krajskej správy MV v Bratislave. Od augusta 1970 riadil Správu vyšetrovania ŠtB v SSR. Od júla 1974 do júna 1980 zastával funkciu zástupcu náčelníka Správy vyšetrovania ŠtB v Prahe. Do dôchodku odišiel v auguste 1986 v hodnosti plukovníka.

60 Navrhol vyslať zástupcu vyšetrovateľov a prokuratúry do ZSSR s cieľom nadviazať konkrétne styky orgánov činných v trestnom konaní, zabezpečiť vzájomnú informovanosť a výmenu skúseností, resp. dohodnúť zameranie výsluchov podľa konkrétnych požiadaviek. AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, V-4518/3. Záznam náčelníka hlavnej správy vyšetrovania ŠtB FMV z 19. 5. 1972.

Vyšetrovatelia ŠtB sa zamerali na Annu Kocurovú, ktorá sa už dva mesiace nachádzala tehotná vo vyšetrovacej väzbe. Tlak väzenského prostredia a vyšetrovateľov ŠtB napokon nevydržala a 31. mája 1972 potvrdila svoju pôvodnú výpoveď, ktorú navyše rozšírila o nové skutočnosti. Výpoveď usvedčovala Muraška a Grockého. Vyšetrovateli ŠtB však stále chýbali materiály, ako aj výpovede svedkov a obžalovaných zo Sovietskeho zväzu. V dňoch 17. až 21. júla 1972 preto v Kyjeve rokoval krajský prokurátor Ján Simko, náčelník Správy ŠtB v Košiciach Ján Haščák⁶¹ a zástupca náčelníka odboru vyšetrovania ŠtB Juraj Petřík⁶² o vzájomnom zoficiálnení materiálov získaných operatívou prostredníctvom generálnej prokuratúry. Materiály zo Sovietskeho zväzu mal podľa dohody na hraničnom priechode vo Vyšnom Nemeckom prevziať krajský prokurátor Ján Simko.⁶³

Koncom júla 1972 pod tlakom svedeckej výpovede Juraja Baču priznal Pavel Muraško, že schvaľoval činnosť a názory Ivana Džjubu a vypovedal o preprave, rozmnožení a odoslaní knihy *Internacionalizmus alebo rusifikácia* do zahraničia.⁶⁴ Na základe jeho výpovede navrhol zástupca náčelníka odboru vyšetrovania ŠtB Juraj Petřík zatknúť Juraja Baču a 7. augusta 1972

požiadal Správu vyšetrovania ŠtB pre SSR o súhlas s jeho zatknutím. Návrh spôsobil v operatívne malé zemetrasenie najmä preto, že ho ŠtB agentúrne využívala. Vo štvrtok 17. augusta preto do Košíc pricestoval náčelník Hlavnej správy ŠtB v SSR Ondrej Dovina a náčelník Správy vyšetrovania ŠtB pre SSR František Greguš. Na porade s pracovníkmi košického odboru vyšetrovania ŠtB sa dohodli, že Juraja Baču budú stíhať na slobode v prípade seriózneho objasnenia činnosti s perspektívou operatívneho využitia, alebo väzobne v prípade jeho negatívneho postoja k prípadu.

Od 22. augusta 1972 sledovali Baču pracovníci odboru sledovania Správy ŠtB v Košiciach. Nasledujúci deň sa v ranných hodinách dostavil do budovy okresného národného výboru, odkiaľ odišiel zadným vchodom v sprievode príslušníka oddelenia ŠtB v Prešove Ondreja Simkuleta⁶⁵ a vedúceho okresnej skupiny pasov a víz v Prešove Jána Kuchára.⁶⁶ Odviezli ho do hotela Slovan, kde sa nasledujúcich osem hodín zhováral s náčelníkom Hlavnej správy ŠtB v SSR Ondrejom Dvinom a náčelníkom 3. oddelenia II. odboru Správy ŠtB v Košiciach Ladislavom Nemčokom.⁶⁷ Vo štvrtok 24. augusta sa konala porada za účasti

Ondreja Dvinu, Františka Greguša, pracovníkov kyjevskej KGB,⁶⁸ odboru vyšetrovania ŠtB a II. odboru Správy ŠtB v Košiciach. Zhodli sa, že na operatívne využitie Juraja Baču nie sú možnosti, ale nevylúčili jeho využitie v budúcnosti. Bača sa k trestnej činnosti priznal, a preto ho vyšetrovali na slobode. Obvinenie voči nemu vzniesli 25. augusta o 10.30.⁶⁹

Ešte v ten istý deň zopakoval príslušníkom ŠtB, že spolu s Pavlom Muraškom nechali dielo *Internacionalizmus alebo rusifikácia* prepísať v Prahe a odovzdali ho príbuznému slečny Babotovej.⁷⁰ Túto informáciu po prvýkrát poskytol vyšetrovateľom už v začiatkoch vyšetrovania (prvý výsluch absolvoval 12. 4.), ŠtB ju mala overenú aj prostredníctvom agentky Olgy Ronisovej.⁷¹ Prepis diela dôchodkyňou Xeniou Šimanovskou potvrdila vo výpovedi aj Zina Berezovská.⁷²

V priebehu nasledujúcich dvoch týždňov odbor vyšetrovania ŠtB v Košiciach realizoval všetky potrebné vyšetrovacie úkony a 11. septembra 1972 ukončil trestné stíhanie a vyšetrovací spis so záverečnou správou odovzdal Krajskej prokuratúre v Košiciach. O dva dni neskôr zhodnotili na súčinnostnej porade operatívnu aj vyšetrovaciu činnosť ŠtB v akcii.⁷³

61 Ján Haščák (1923 Kamienka – 1981 Košice) riadil Správu ŠtB v Košiciach od 1. 10. 1970 až do svojej smrti 20. 4. 1981.

62 Juraj Petřík (1922 Chmelovec) pôsobil ako zástupca náčelníka odboru vyšetrovania ŠtB KS ZNB v Košiciach od 1. 5. 1972 do 30. 6. 1977, keď v hodnosti podplukovníka odišiel do dôchodku.

63 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-4518/3. Správa o jednaní so sovietskymi bezpečnostnými orgánmi z 27. 7. 1972.

64 Tamže. Obv. Dr. Pavel MURAŠKO a spol. – správa, 4. 8. 1972; a. č. V-4518/2. Protokol o vypočutí svedka Juraja Baču z 28. 4. 1972.

65 Ondrej Simkulet (1930 Starina) pracoval na okresnom oddelení MV, neskôr oddelení ŠtB v Prešove od apríla 1960 do septembra 1984.

66 Ján Filip Kuchár (1923 Brodno) pôsobil na okresnom oddelení MV, neskôr oddelení ŠtB v Prešove od júla 1963 do novembra 1971. Nasledne až do 31. 5. 1979 viedol skupinu, resp. oddelenie pasov a víz v Prešove.

67 Ladislav Nemčok (1924 Beňuš) viedol 3. oddelenie II. odboru Správy ŠtB v Košiciach od 1. 8. 1971 do 31. 12. 1974.

68 V Košiciach pobudli od 18. do 25. 8. 1972 a okrem iného sa zúčastnili aj výsluchu A. Kocurovej.

69 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, a. č. V-4518/3. Prípad „Veda“ zpráva.

70 A KS Košice, Súdný spis 2T7/73. Protokol o výsluchu obvineného Juraja Baču.

71 Podľa záznamov v registračných protokoloch viedla ŠtB Olgu Ronisovú ako agenta s kryciami menami „LUDMILA“, „ROMAN“ a „ROMANA“ od 28. 7. 1967 do 7. 12. 1989, keď jej zväzok v rámci ponovembrovej skartácie zničila. Podľa účtovných dokladov zo zvláštnych finančných prostriedkov určených na agentúrno-operatívnu prácu jej už 15. 12. 1966 náčelník II. odboru Správy ŠtB Košiciach Ján Hanuliak odovzdal finančnú odmenu 360,- Kčs. V prvom polroku 1967 jej ŠtB zaplatila pohostenie pri stretnutiach, vyplatila finančné odmeny za splnené úlohy (napr. 16. 6. 1967 za vyzdvihnutie materiálov, ktoré „objekt“ priniesol zo zahraničia) a preplatila výdavky pri služobných cestách (v druhej polovici mája 1967 ju ŠtB plánovala predstaviť Genikovi Berezovskému v Prahe, preplatili jej spiatočnú letenku do Prahy, stravu, ubytovanie a darčeky pre deti). AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, a. č. 9289/3. Finančná časť akcie „VEDA“.

72 Archív KS Košice, spis 2 T 7/73. Zápisnica KS.

PRÍPRAVA NA PROCES

Odbor vyšetrovania ŠtB v Košiciach odovzdal Krajskej prokuratúre v Košiciach svedecké výpovede takmer štyridsiatich osôb,⁷⁴ posudok na Pavla Muraška z Mestského výboru v Prešove a Obvodného oddelenia VB v Břevnove, charakteristiku Juraja Baču a Petra Grockého od Obvodného oddelenia VB Prešov-Sever a charakteristiku Anny Kocurovej od Pohraničného oddelenia VB v Nižnej Polianke.⁷⁵ Odovzdal tiež publikácie a materiály zabavené pri domovej prehliadke u Petra Grockého a Pavla Muraška a mikrofilmy získané od Anny Kocurovej.

Krajský prokurátor sa mohol oprieť o výpovede Anny Kocurovej, Pavla Muraška a Juraja Baču, ale aj o odborné posudky ukrajinskej disidentskej literatúry. Sedem posudkov (na zborníky *Ukrajinský vistnyk* č. 1 až 4, bulletin *Visti iz Sarselju*, knihy *Sobor u rýstuvanni* a *Lycho z rozumu*) spracovali pra-

covníci katedry ukrajinského jazyka Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove Juraj Kundrat a Mikuláš Štec⁷⁶ a pracovník Ústavu marxizmu-leninizmu rovnakej univerzity Vasil' Skrip v prvej polovici novembra 1972.⁷⁷ Ďalšie dva posudky – na zbierku básní Igora Kalinca *Básne z Ukrajiny*⁷⁸ a dielo Ivana Džjubu *Internacionalizmus alebo rusifikácia* zaslala na súdne účely do Československa sovietska tajná služba KGB.⁷⁹

Justičné orgány mali k dispozícii aj svedecké výpovede ukrajinských občanov. Pri výsluchoch bol celkom neobľomný iba Vjačeslav Čornovil, ktorý pred vyšetrovateľom KGB odmietol vypovedať.

Ivan Svitlyčnyj, Nadija Svitlyčná a Valentyna Čornovilová odpovedali neutrálne. Podobne sa zachoval aj Ivan Džjuba, ktorého postoj sa však neskôr zmenil. Zinovij Antoňuk a Mykola Plachotňuk v niektorých bodoch potvrdili výpovede Anny Kocurovej.

Podrobne vypovedali Mykola Cholodnyj,⁸⁰ Vitalij Konopolec (manžel Anny Kocurovej) a Leonid Seleznenko. Nevšedne sa zachoval Mychajlo Osadčyj, ktorý 2. augusta 1972 napísal otvorený list náčelníkovi KGB Ľvovskej oblasti generálmajorovi Poludňovi: „*Pocítiač oneskorenú trpkosť za otupenie bdelosti s hnevom vyhlasujem: spotvorený charakter na Západe teraz tlačenej povesti 'Bel'mo' pod rôznymi titulmi (názvami), vsuvkami (dodatkami), ktoré som nenapísal, obľudnými protisovietskymi komentármi a tiež ten fakt, že som žiadnemu vydavateľovi nedal súhlas a povolenie uverejniť moje diela a rozširovať ich na nepriateľskú propagandu v spojitosti s nimi – všetko to mi dáva plné právo zrieknuť sa autorstva pripisovanej mi na Západe povesti 'Bel'mo' a tiež ju vyhlásiť za falzifikát buržoáznej literárno-politickej konjunktúry.*“⁸¹ List mal pravdepodobne poslúžiť ako prejav pokánia a možnosť

- 73 Porady sa zúčastnil náčelník kyjevskej KGB Kalaš, náčelník II. odboru Hlavnej správy kontrarozviedky Vladimír Stárek, sovietsky poradca na Hlavnej správe ŠtB v SSR Skripov, náčelník Správy ŠtB v Košiciach Ján Haščák, jeho zástupca Gustáv Tököly, náčelník II. odboru Ján Legiň, náčelník odboru vyšetrovania ŠtB v Košiciach Tomčo a jeho zástupca Petrik.
- 74 K vypočutým patili: Ľubica Babotová, Juraj Bača, Andrej Barna, Zina Berezovská, Milan Bobák, Halina Bondarčuková, Peter Bunganič, Ján Čabiňák, Herta Čurová, Vasil' Dacej, Eliška Donnerová, Helena Dovhovičová, Leontin Dovhovič, Michal Drobňák, Pavol Durkot, Ján Fedorčok, Jolana Holendová, Mária Hostňová, Miroslav Iljuk, Ján Kimák, Michal Kosár, Michal Krjak, Andrej Kurimský, Taras Kuščynskij, Anna Lakatová, Ján Macinský, Tatiána Molčanyiová-Adricainová, Vasil' Muraško, Mikuláš Mušinka, Helena Rudlovčáková, Margita Rusnáková, Anastázia Serdulová, Xénia Sirková, Elena Sivaničová, Jozef Sopko, Pavel Suďa, Jozef Šelepec, Mikuláš Šmajda a Vasil' Turok-Heteš. AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-4518/2.
- 75 Tamže.
- 76 Mikuláš Štec pôsobil v rokoch 1976 – 1990 ako dekan Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove.
- 77 Archív KS Košice, List dekana FF UPJŠ určený pre ŠtB o počte vypracovaných posudkov na diela ukrajinskej disidentskej literatúry.
- 78 Posudok na zbierku vydanú v Belgicku vypracoval 9. 7. 1971 vedúci katedry ukrajinskej literatúry Štátnej univerzity v Ľvove profesor Dorošenko.
- 79 Posudok na dielo Ivana Džjubu spracovala odborná komisia. Jej zloženie publikovali na Ukrajine bez uvedenia funkcií jednotlivých členov (Юрій Данилюк, Олег Бажан, Опозиція в Україні, Рідний край, Київ 2000, s. 46). Zloženie a funkcie členov komisie bolo nasledovné: „Komisia v zložení: akademika A. D. SKABI – riaditeľa Ústavu dejín Akadémie Vied USSR /predseda/, doktora Filozofických vied V. J. JEVDOKYMENKA – vedúceho odboru Ústavu filozofie Akadémie vied USSR, spisovateľa J. O. ZBANACKÉHO – podpredsedu výboru Zväzu spisovateľov Ukrajiny, spisovateľa V. P. KOZAČENKA – prvého zástupcu predsedu Výboru Zväzu spisovateľov Ukrajiny, kandidáta historických vied L. N. NAHORNEJ – odborného vedeckého spolupracovníka na Ústave dejín strany Ústredného výboru Komunistickej strany Ukrajiny, doktora právnických vied P. O. NEDBAJLA – vedúceho katedry práva Kyjevskej štátnej univerzity, doktora historických vied V. A. ČIRKA – prorektora Vysokej straníckej školy pri Ústrednom výbore Komunistickej strany Ukrajiny, akademika M. Z. ŠAMOTU – riaditeľa Ústavu literatúry Akadémie vied USSR, kandidáta filozofických vied P. J. JAŠČUKA – docenta katedry novinárstva Ľvovskej štátnej univerzity, v zhode so žiadosťou KDB „pri Rade Ministrov USSR“, preštudovala dopis I. DŽJUBU, adresovaný prvému tajomníkovi ÚV KS Ukrajiny s. ŠELESTOVI P. J. a predsedovi Rady Ministrov s. ŠČERBYCKÉMU V. V., ako aj dodaný do toho dopisu materiál – „Internacionalizmus alebo rusifikácia“ datovaný 30. decembra 1965 r.“
- 80 Podľa knihy Oleha Bažana urobil Mykola Cholodnyj verejne pokánie vo vtedajších ukrajinských médiách a aj kvôli tomu ho napokon neodsúdili. Pozri: Олег Бажан, Опозиція в Україні, Київ, s. 199.
- 81 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-4518. Voľná príloha k vyšetrovaciemu spisu Pavel Muraško a spol.

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V X Y Z	
GROCKÝ Peter	
26.2.1942 v Mikulašovej, okr. Bardejov	príjmenie Jméno
št. prísl. slovenská	
datum narodenia číslo základný	
Datum	Umístění vězně
1972	Věznice Košice
Pre KP Košice č. J. 1Kv 93/72, §-99, 9B	11.4. 1972 T
11.10.1943	prepušťať
KS-Košice, č. 27.4.43	
Am. Páň, Murašovi	51
SR-566/92	
ARE-34/98	

Kartotečný lístok s údajmi o väzbe Petra Grockého (Zdroj: AZVJS)

1 2 3 4 5 A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V X Y Z 6 7 8 9 10	
1. Priezvisko, meno: Dec. dr. B A Č A Juraj	
Základné číslo: 3426	
2. Narodený(á), dátum, miesto, okres, kraj: 13.5.1932, Kečkevoce, okr. Svidník, Východoslovenský	
3. Školské vzdelanie: 6 Pusa, 4 meš., 4 r. obchod. akadémií, odborné vzdelanie a čís., znak profesie: 6 sam. PPSU, 8 sam. PPSU, 3 r. ved. aspiran.	
5. Zamestnanie v dobe zatknutia: Technošport Praha stredisko Haniska - sam. referent	
6. Pôvodné povolanie: vysokoškolský učiteľ	
7. Národnosť: ukraj.	
8. Štát. príslušnosť: čsl.	
9. Vojenský pomer, hodnosť v ČSRA a kedy: vojak 1953-1954 - perušík	
10. Triedny charakter:	
11. Služba v zahraničí - cudzej armáde, kedy, kde a v akej hodnosti:	
12. Služba v bezpečnostných zboroch, kedy, kde a v akej hodnosti:	
14. Zdravotný stav: zdravý	
15. Rodinný stav a bydlisko rodiny:	
16. Posledné bydlisko: ako manželka	
17. Predchádzajúce tresty, kedy, kde a za čo bol trestaný:	
18. Kým, kedy, pre ktorý § tr. z. bol zatknutý:	
19. Ktorý prokurátor uvalil väzbu:	
20. Dátum dodania do väznice a jej názov: VN 24.9.1973 Věznice Prešov	
21. Kedy, ktorým súdom odsúdený, č. j., § odsúdenia, výška trestu: 23.3.1973, KS-Košice, 27.7.73 § 98/2 na trest 3 roky o.s. nepo. / III MS-SSR č. 37a 30/73 § 98/2 zo dňa 9.7.1973 na 4 roky o.s. nepo. KS-Košice č. 27.7.73 amnestované - čiastočne prezid. republiky z r. 1968 na 1 rok o.s. nepo. amnest. 3 roky	
22. Dátum právomoc rozsudku, súd, č. j. a výška trestu:	
23. Začiatok trestu: 24.9.1973 o 14.05 hod.	
24. Koniec trestu: 24.9.1974 o 14.15 hod.	
25. Započítateľná väzba: nebola	
T ZNV SSR č. skl. 314	
ORE-1946/OK	

Evidenčná karta s údajmi o väzbe Juraja Baču (Zdroj: AZVJS)

dostať sa aspoň na krátky čas z väzenia. KGB žiadosť Mychalja Osadčeho na Ukrajinu nevyužila a 5. septembra 1972 ho odsúdili na osem rokov väzenia. Otvorený list zaslali na Slovensko, kde sa zachoval preklad do slovenčiny.⁸² Štyri strojopisné strany mohli priradiť Petrovi Grockému a Pavlovi Murašovi, ktorí dielo *Lycho z rozumu* s básňami a listami M. Osadčeho, prechovávali vo svojich prešovských bytoch.

V období od ukončenia vyšetrovania do začiatku súdneho konania, teda od septembra 1972 do marca 1973, je zaujímavé sledovať najmä kontakty Anny Kocurovej s ŠtB. Spisový materiál ŠtB ich nereflektuje, ozrejmiť by ich mohli príslušníci ŠtB alebo samotná Anna Ko-

curová. Pravdepodobne súviseli s vyšetrovaním ukrajinských disidentov, ktoré realizovala KGB. Kocurová ešte vo väzení dvakrát požiadala o možnosť vypovedať pred príslušníkom KGB. Z vyšetrovacej väzby ju prepustili 6. septembra 1972 vo vysokom štádiu tehotenstva. V priebehu októbra a novembra 1972 ju vyťažovali (nie vypočúvali!) v Bardejove aj za účasti Borisa Semjonoviča Parachnikova z kyjevskej KGB. Po pôrode ju koncom novembra navštívili príslušníci ŠtB dvakrát aj v bardejovskej nemocnici. Náčelník 3. oddelenia II. odboru Správy ŠtB v Košiciach Ladislav Nemčok ju v rodnej obci navštívil aj dva dni pred Štedrým večerom a daroval jej darčekový kôš.

V polovici januára (11., 12., 15. a 17. 1.) ju v Bardejove vyťažovali príslušníci KGB Boris Semjonovič Parachnikov a náčelník 3. oddelenia II. odboru Správy ŠtB v Košiciach Ladislav Nemčok. Navyše jej manželovi Vitalijovi Konopelcovi⁸³ už 10. januára utajene zaviedli odpočívacie zariadenie do oblečenia a kufra (zariadenie demontovali 18. 1.). V deň jej narodenín, 25. januára, ju na byte navštívil Ladislav Nemčok a daroval jej bonboniéru a kvety. Posledné operatívne jednanie s Kocurovou realizoval náčelník II. odboru Ján Legiš s Ladislavom Nemčokom 16. a 19. až 21. marca 1973, teda v čase, keď už prebiehal samotný súdny proces.⁸⁴

82 O dokumente sa na Ukrajinu verejne nehovorilo a je veľmi pravdepodobné, že sa na Ukrajinu nezachoval. O Mychaljovi Osadčom sa na Ukrajinu doposiaľ rozprávalo ako o nezlomnom človeku, ktorý za žiadnych okolností nespolupracoval s KGB. Jedinou výnimkou je článok v novinách *Ukrajinská Pravda* zo 16. novembra 2010, ktorý opisuje osud ukrajinskej disidentky Stefanie Šabaturovej. Podľa článku potvrdil Osadčyj KGB, že Stefania Šabaturová rozširuje vo Lvove básnickú zbierku Vasila Stusa *Veselý cintorín*. V článku sa nachádza aj sfotografovaný dokument KGB z roku 1972, ktorý toto tvrdenie potvrdzuje. V roku 1991 získal Mychaljo Osadčyj od Medzinárodného biografického centra v Cambridge ocenenie Človeka roka.

83 ŠtB ho bez akéhokoľvek záznamu v registračnom protokole označuje ako tajného spolupracovníka s krycím menom „VITALIJ“. Oficiálne s ŠtB spolupracoval od decembra 1986 do decembra 1989 pod krycím menom „REDAKTOR“. AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Agentúrne väzky, a. č. 11 949.

84 Tamže. Väzky rozpracovaných osôb, a. č. 9786. Finančná časť k akcii „CENTRÁLA“. Záznam o finančných výlohách v akcii „CENTRÁLA“ č. väzky 8734 pri prevádzaných opatreniach.

Pojednávanie na Krajskom súde v Košiciach sa uskutočnilo 19. marca 1973. Senát súdu, pod vedením Dr. Karola Fabiána, tvorili Dr. Peter Dubivský, Jozef Burza, Dezider Kollár a Jozef Piš. Grockého obhajoval Dr. Štefan Kai-fer, Muraška Dr. Štefan Fenyesh, Baču Dr. Fejer v zastúpení Dr. Ferčáka a Kocurovú Dr. Pavol Peško. Súd napokon odsúdil Pavla Muraška na štyri a pol roka a Juraja Baču na tri roky odňatia slobody. Rozsudky, ktoré zahŕňali aj trojročnú politickú amnestiu z roku 1968 fakticky znamenali, že Muraškovi uplynul trest vo vyšetrovacej väzbe a Bača by do väzenia vôbec nenastúpil. Rozsudky v prípade Petra Grockého a Anny Kocurovej boli, aj vzhľadom na slabšiu dôkaznú situáciu (Peter Grocký), priznanie viny a spoluprácu s ŠtB (Anna Kocurová), ešte zhovievavejšie. Krajský súd v Košiciach 23. marca 1973 rozhodol o zastavení trestného stíhania na základe amnestie prezidenta ČSSR. Krajský prokurátor Ján Simko sa voči rozsudku odvolal. Niet pochyb, že jeho konanie ovplyvnili bezpečnostné zložky, prípadne záujmy predstaviteľov USSR. Peter Grocký a Pavel Muraško zostali aj naďalej vo väzbe.

Najvyšší súd SSR pod vedením predsedu senátu Ervína Polakoviča⁸⁵ 18. júla 1973 odsúdil obžalovaných za trestný čin poškodzovania štátu svetovej socialistickej sústavy formou

podvracania republiky nasledovne: Pavla Muraška na šesť a pol roka, Petra Grockého na štyri a pol roka (!), Juraja Baču a Annu Kocurovú na štyri roky odňatia slobody.⁸⁶ Na všetkých sa vzťahovala trojročná politická amnestia prezidenta republiky.

OSUDY AKTÉROV PO SÚDNOM PROCESE

Peter Grocký odovzdával ukrajinskú disidentskú literatúru juhoslovanským občanom ukrajinského pôvodu, nikdy ju osobne neprevážal cez štátne hranice. Vo vyšetrovacej a riadnej väzbe strávil 18 mesiacov. Po prepustení v sebe niesol trpký pocit z nespravodlivého obvinenia a súdneho postihu. V októbri 1975

Jozef Šelepec spolupracoval s ŠtB pod krycím menom „VEDEC“ (Zdroj: A ÚPN)

mu Pavel Durkot potvrdil, že *Vistnyk* prevzal a odoslal do zahraničia.⁸⁷ ŠtB túto informáciu získala prakticky hneď z dvoch zdrojov – od tajného spolupracovníka „VEDEC“ (Jozef Šelepec)⁸⁸ a dôverníka „UČITEL“ (Mikuláš Jan-ko).⁸⁹ O dva mesiace neskôr ho potvrdil aj tretí zdroj – tajný spolupracovník „FILLIP“ (Ivan Macinský). V novembri 1975 podal na Krajskej prokuratúre v Košiciach žalobu za krivé obvinenia na Annu Kocurovú a Pavla Muraška. S návrhom na obnovu konania neuspel. Krajský súd v Košiciach návrh v roku 1976 zamietol.⁹⁰ Po návrate z väzenia nastúpil ako obyčajný robotník vo Východoslovenských železniarňach, kde neskôr pôsobil ako žeriavnik. Po roku 1989 opäť učil na strednej pedagogickej škole v Prešove. Zomrel predčasne 5. augusta 2004. So svojim obvinením sa nikdy nezmieril.

Anna Kocurová strávila vo vyšetrovacej väzbe päť mesiacov. Ako matke maloletého syna jej výkon trestu odložili. Zároveň požiadala prezidenta republiky o udelenie milosti. ŠtB odporučila jej žiadosti vyhovieť. Do väzenia sa už nevrátila. Gustáv Husák ju 11. februára 1975 omilostil.⁹¹ Po procese pracovala na recepcii v hoteli a neskôr na základnej škole. V roku 2001 publikovala v Spolku ukrajinských spisovateľov Slovenska (s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej

85 Senát Najvyššieho súdu SSR tvorili aj Dr. Jozef Lord a Štefan Daniš. Generálnu prokuratúru SSR zastupoval Dr. Mikuláš Serbin.

86 Archív KS Košice, 3 To 30/73. Zápisnica Najvyššieho súdu SSR zo dňa 18. 7. 1973

87 Pavol Durkot (1931) informoval ŠtB o preprave Ukrajinského vistnyka č. 4. Nestíhali ho kvôli jeho údajným zdravotným problémom. Od mája 1971 do novembra 1978 o ňom ŠtB zhromažďovala informácie v osobnom operatívnom zväzku s krycím menom „REDAKTOR“. Od októbra 1981 do konca roku 1989 ho ŠtB využívala ako tajného spolupracovníka s krycím menom „TARAS“. Za spoluprácu ho viackrát finančne odmenili. Ako exponent pravice sa nachádzal aj na Čiernej listine KSS. Zomrel v Prešove. Archív ÚPN, KS ZNB S-ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, a. č. SR-10177; Agentúrne spisy, a. č. A-12960.

88 „V súvislosti s jeho odsúdením za ukrajinsko-nacionalistickú činnosť P. GROCKÝ sa vyjadril, že bol neoprávnene odsúdený. Hovoril, že po prepustení z väzenia sa rozprával s P. DURKOTOM, ktorý mu povedal, že v roku 1970, alebo 1971 doniesla A. KOCUROVÁ zo ZSSR mikrofilm Ukrajinského vistnyka. Za tento od MURAŠKU požadovala 5000 Kčs, čo jej MURAŠKO nechcel dať. KOCUROVÁ sa potom obrátila na DURKOTA a tento jej zaplatil za mikrofilm 55 libier šterlingov.“

89 „Pri styku s prameňom uviedol, že bol niekoľkokrát s GROCKÝM v styku a nadväzoval rozhovory na otázku „VISTNIKA“ č. 4, že akým spôsobom sa dostali materiály na Západ, kde tento „VISTNIK“ bol vydaný. Predtým dôv. hovoril, že osobu pozná, ktorá sa tým zaoberala, avšak meno nepovedal až pozdejšie a uviedol, že ide o Pavla DURKOTA, ktorý vraj bol vypočúvaný orgánmi bezpečnosti a že ku všetkému sa priznal t. j. ako poslal materiál na Západ do centier OUN a že tam bol potom vydaný „VISTNIK“ č.4. GROCKÝ sa vyjadril, že on za to bol súdený a hlavne z toho obviňovaný a materiál poslal DURKOT do zahraničia.“

90 Archív KS Košice, 1 Rt 25/90. Uznesenie KS Košice o súdnej rehabilitácii.

91 Archív KS Košice, 2 T 7/73. Oznam Ministerstva spravodlivosti SSR zo 14. 2. 1975.

republiky!), spomienky na udalosti okolo procesu pod názvom *Okno na Východ*.⁹² V snahe očistiť svoje meno v nich premiešala fakty s polopravdami, výmyslami či dokonca očividnými lžami.⁹³ Zároveň očiernila mená Petra Grockého a Pavla Muraška.⁹⁴ Dnes žije v Bardejove.

Juraj Bača nastúpil do väzenia až po právoplatnosti rozsudku Najvyššieho súdu SSR 24. septembra 1973 a vďaka trojročnej politickej amnestii z roku 1968 si v prešovskej, martinskej a ilavskej väznici odsedel jeden rok. V januári 1974 ponúkol ŠtB, že vystúpi v rozhlase alebo na stránkach tlače a verejne odsúdi svoju činnosť, ale aj činnosť spolupobáľovaných. ŠtB tento návrh prijala a spracovala plán jeho propagačného vystúpenia v čs. televízii. Vystúpenie malo pôsobiť výstražne a diskreditovať ukrajinských emigrantov v zahraničí. Vo väzení spracoval aj sedemstranový kritický text, ktorý mala uverejniť denná tlač. Na základe rozhodnutia vedúceho tajomníka Východoslovenského krajského výboru KSC ho však napokon nepublikovali. Komunistický režim evidoval Baču ako exponenta pravice na Čiernej listine. Po prepustení z väzenia ho ako nepriateľskú osobu monitorovala ŠtB.⁹⁵ Po roku 1989 sa vrátil na Filozofickú fakultu UPJŠ a získal vysokoškolský titul profesor. Dnes žije ako dôchodca v Prešove.

Pavel Muraško si vo vyšetrovacej a riadnej väzbe odpykal tri a pol roka. Po prepustení pracoval v Pražských vodárňach. Na akademickú pôdu sa už nevrátil. V roku 1978 napísal otvorený

Pavel Muraško na zábere ŠtB (AÚPN)

list predsedovi vlády ČSSR, v ktorom upozornil na nezákonné praktiky ŠtB voči jeho osobe. List publikoval disidentský časopis *Listy*, ktorý v Taliansku vydával český disident Jiří Pelikán.⁹⁶ Komunistický režim ho evidoval na Čiernej listine ako exponenta pravice. Začiatkom 80. rokov sa podieľal na odhalení archívu Charty 77 a československej tajnej služby pomohol odkryť cesty prepravy zakázanej a disidentskej literatúry v akcii „DELTA“.⁹⁷ Po roku 1989 pôsobil krátko ako poslanec Federálneho zhromaždenia Československej socialistickej republiky. Dnes žije ako dôchodca v Prahe.

CELKOM NA ZÁVER

Prepravu ukrajinskej disidentskej literatúry zo Sovietskeho zväzu na Slovensko realizovali na prelome 60. a 70. rokov tri osoby z prostredia Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove: Juraj Bača, Pavel Muraško a Anna Kocurová. Prepravu rukopisov zo Slovenska na Západ organizoval okrem nich aj pracovník výskumného pedagogického ústavu v Prešove Pavol Durkot a učiteľ strednej pedagogickej školy v Prešove Peter Grocký. Neúspešne sa o prepravu literatúry zo Sovietskeho zväzu pokúsil aspirant Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove Mikuláš Mušínska.⁹⁸

92 Анна Коцур, Вікно на Схід, EXCO s. r. o., Пряшів 2001.

93 Aby sa jej kniha nedala právne napadnúť, vymyslela pre konkrétne osoby fiktívne mená: Pavel Muraško sa volá A, Peter Grocký – Ja, Juraj Bača – Ju a Pavol Durkot Fúzatý. Zinovij Antonjuk, Ivan Svitlyčnyj, Nadija Svitlyčná a Jaroslav Kendzjor sú označení iba iniciálami Z. A., I. S., N. S. a J. K. Starší vyšetrovateľ KGB kpt. Berestovskij, ktorý Kocurovú vypočúval v Kyjeve, je uvedený pod priezviskom Berehovskij. Príslušník ŠtB Jan Zejkán je označený ako vicekonzul Jan. Budúci manžel Anny Kocurovej, neskôr evidovaný ŠtB ako agent – Vitalij Konopelec je pomenovaný ako Ihor. Seba Anna Kocurová pomenovala jednoducho Oľga! Podľa knihy je Oľga nevinné dievča, ktorého mladosť ovplyvnili bezcharakterné osoby A a Ja. V knihe sa dokonca objavujú slová príslušníka ŠtB, ktorý vyhlasuje, že osoby ako sú A a Ja je potrebné postaviť k stene [a odstreliť – poznámka T. M.]. Pozri: Tamže, s. 20.

94 Podľa knihy spolupracoval Pavel Muraško s ŠtB v rokoch 1965 – 1972. Tamže, s. 93, 94, 119, 126, 127, 130.

95 ŠtB viedla na Juraja Baču spis nepriateľskej a preverovanej osoby od 5. 4. 1975 do 23. 10. 1989. Od 26. 10. ho 1. oddelenie II. odboru KS ZNB S ŠtB Košice viedlo ako dôverníka s krycím menom „VALACH“.

96 *Listy* č. 3 – 4, červenec 1978, s. 73 – 74. Neskôr sa preklad otvoreného listu premiérovi objavil aj v ukrajinskom exilovom časopise *Súčasnosc*, ktorý vydávali ukrajinskí exulanti v Mníchove.

O preprave ukrajinskej disidentskej literatúry zo Sovietskeho zväzu na Západ dosiaľ nevyšli takmer žiadne práce. Pozornosť jej nevenovali ani predstavitelia ukrajinskej elity po vzniku samostatnej Ukrajiny (Ivan Džuba sa stal ministrom kultúry, Vjačeslav Čornovil a Jaroslav Kendzjor poslancami v ukrajinskom parlamente). O osudy slovenských a ukrajinských občanov, ktorých odsúdili za prepravu ukrajinskej disidentskej literatúry sa nezaujímala televízia, rozhlas, tlač, ani odborná verejnosť. Väčšina ak-

térov pritom stále žije. Výnimkou je iba kyjevský historik Kasjanov, ktorý v roku 1990 navštívil Pavla Muraška v Prahe krátko po tom, čo sa verejnosť dozvedela o jeho spolupráci s ŠtB a práca historikov ukrajinskej akadémie vied Jurija Danyľuka a Oleha Bažana *Opozícia na Ukrajině*, ktorá sa však slovenskému procesu venuje iba na troch stranách.⁹⁹ Aj preto sa u niektorých odsúdených objavila zatrpknutosť voči Ukrajine a ukrajinskej demokracii ako takej. To bol najmä prípad Petra Grockého.¹⁰⁰

Akcia „VEDA“ a jej záverečná fáza s krycím menom „CENTRÁLA“ (od 3. 7. 1972), ktorá viedla až k súdne-mu postihu štyroch občanov ČSSR, si zaslúži širšie a ucelenejšie spracovanie. Je exemplárnym príkladom zložitej situácie prelomu 60. a 70. rokov, činnosti československej tajnej služby ŠtB, spolupráce so sovietskou KGB, ukázkou národnostnej politiky Sovietskeho zväzu, ale aj komplikovaných medziľudských vzťahov, ktoré nemilosrdne ovplyvňovala komunistická tajná služba.

Taras Muraško, Jerguš Sivoš • The Ukrainian Dissent Literature Transported by the Ukrainians Living in Slovakia

Forty years ago a political trial with the Ukrainians living in Slovakia, who transported the Ukrainian dissent literature from the Soviet Union to Western Europe, took place. An operation of ŠtB and KGB that was launched in August 1965 culminated in this way. After eight years of very close cooperation between the two secret services, tens of intellectuals were arrested mainly in the Soviet Union. In Slovakia four persons were sentenced by the Regional Court in Košice in March 1973: Pavol Muraško, Juraj Bača, Anna Kocúrová and Peter Grocký. ŠtB and KGB deployed number of secret collaborators and different methods and techniques within this operation (secret house search, phone tapping, bugging, monitoring, inspecting letters). Ján Zejkán, the member of ŠtB lead the operation since November 1970 from ŠtB office in Kiev.

Mgr. Taras Muraško (1970)

Je slovenský a ukrajinský básnik, poviedkar, publicista a prekladateľ. Absolvent ukrajinčiny, chorvátčiny a srbčiny na FF UK v Prahe. V roku 1992 vydal zbierku básní v ukrajinčine *Poézie a interpretácie*. Ukrajinská poviedka *Láska je inde* sa objavila v prestížnej antológii súčasnej ukrajinskej literatúry *Pleroma*. Jeho básne sa nachádzajú v slovenskej antológii *ARS POETICA 2010*. Ďalšiu tvorbu uverejnili časopisy *Vlna* a *Romboid*, ako aj ukrajinské časopisy *Dukla*, *Exil*, *Kyjevská Rus* a *Porohy*. V roku 2010 publikoval ukrajinskú štúdiu pod názvom *História prepravy diela „Internacionalizmus alebo rusifikácia“ z Ukrajiny na Západ* (spomienky priamych účastníkov). Je synom Pavla Muraška.

Mgr. Jerguš Sivoš, PhD. (1979)

Je absolventom Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, študijný odbor dejepis – občianska náuka a etika. Pracuje v Ústave pamäti národa. Je autorom publikácie XII. správa ZNB. Dokumenty k činnosti Správy kontrarozviedky v Bratislave v rokoch 1974 – 1990, monografie *Bez rozsudku! Pracovné tábory, sústreďovacie tábory a tábory nútenej práce na Slovensku 1945 – 1953* a spoluautorom publikácií *Biografický slovník predstaviteľů ministerstva vnitra v letech 1948 – 1989*. Ministři a jejich náměstníci a *V stopách železného Felixa*. Okrem uvedeného je autorom či spoluautorom desiatok štúdií a článkov, resp. niekoľkých výstav k uvedenej problematike.

- 97 Správa kontrarozviedky pre boj proti vnútornému nepriateľovi (X. správa SNB) ho evidovala ako agenta od 16. 12. 1980 do 15. 5. 1986.
- 98 Mikuláš Mušínska (1936) aj po neúspešnom pokuse o prepravu literatúry na Slovensko aktívne pôsobil v ukrajinskom intelektuálnom prostredí. V roku 1968 podporoval demokratizačný proces a prihlásil sa k výzve „2000 slov“. Kvôli kontaktom s ukrajinskými emigrantmi na Západe ho v roku 1972 vylúčili z KSČ a prepustili zo zamestnania na Univerzite P. J. Šafárika v Prešove. Jeho publikačnú činnosť sa snažila obmedzovať ŠtB a v rokoch 1979 až 1985 s ním realizovala viacero vynútených stykov (dôkazom sú dva záznamy z 11. 4. 1984, v ktorých ŠtB informuje o stretnutí s vízovým cudzincom Vasíľom Sirským z Kanady /rozoberali okrem iného otázku financovania náhrobku Oresta Zilinského/ a majiteľom cestovnej kancelárie v Toronte Markijanom Kohutom z Kanady). V roku 1986 ho ŠtB vystríhala pred akoukoľvek nežiaducou činnosťou. Od roku 1987 sa núteno stretával s ŠtB, ktorá sa ho snažila získať na spoluprácu. V registračných protokoloch ŠtB je evidovaný ako agent od 23. októbra 1989. Ukončenie spolupráce nie je v protokoloch vyznačené. Po roku 1989 sa vrátil na Filozofickú fakultu UPJŠ a dosiahol akademickú hodnosť profesor. Na ukrajinskej akadémii vied získal vedeckú hodnosť akademik. Dnes žije v Prešove.
- 99 DANYLUK, J. – BAŽAN, O.: *Opozícia na Ukrajině*. Kyjev 2000, s. 60, 84 – 85.
- 100 Rozhovor Mikuláša Mušínskeho s Petrom Grockým. In: Микола Мушинка, Розмова з однодумцями, Пряшів 2004.

DENNÍK ČATÁRA FRANTIŠKA HEČKA Z MOBILIZÁCIE V ROKU 1938

FRANTIŠEK VNUK

Rok 1938 je vo vnímaní pamätníkov spojený nielen s významnými politickými zmenami, ale aj s všeobecnou mobilizáciou. Do vojenských uniforiem boli oblečení nielen „obyčajní“ Slováci, ale aj mnohí intelektuáli či spisovatelia. Jedným z nich bol František Hečko, ktorý na rozdiel od väčšiny svoje myšlienky položil na papier. Okrem toho, že mal v kasárňach veľa voľného času, chcel sa o svoje city, dojmy a zážitky podeliť aj so svojou manželkou. Tak vznikol aj predkladaný denník, svedectvo o každodennom živote vojaka v predvečer svetového konfliktu.

Politická kríza, ktorá postihla Česko-slovenskú republiku v dvadsiatom roku jej existencie, vrcholila v septembri 1938. Vyvolali ju predovšetkým neslovanské národnosti, ktoré nepovažovali republiku za svoj štát. Podporované a podnecované svojimi súkmeňovcami v susedných krajinách, neustále predkladali a od roku 1938 stupňovali svoje nároky. Nakoniec ich už neuspokojilo nič menšie, ako vyčlenenie z republiky a pripojenie sa k svojim „materským krajinám“. Česko-slovenská vláda videla v týchto požiadavkách existenčnú hrozbu a odmietala ich splniť. Spoliehajú sa na rozličné aliance a zmluvy, ako bola Malá dohoda alebo spojenecké zmluvy s Francúzskom a Sovietskym zväzom, bola odhodlaná so zbraňou v ruke brániť celistvosť svojho územia. A tak 23. septembra 1938 bola vyhlásená všeobecná mobilizácia. Vzťahovala sa na všetkých vojakov v prvej zálohe, t. j. na mužov narodených v roku 1898 a neskoršie.

Narukoval aj František Hečko (1905 – 1960), čatár 3. jazdeckého pluku so sídlom v Nových Zámkoch. Hečko bol v tom čase 33-ročný slovenský intelektuál, šťastne ženatý otec dvoch detí, autor dvoch básnických zbierok a povoláním revízor úverových družstiev. Bol predstaviteľom tej mladšej generácie, ktorá študovala na slovenských stredných školách, vyrastala v relatívne slobodnom prostredí Čes-

František Hečko (Zdroj: Archív M. Hajnošovej)

ko-slovenskej republiky a postupne nadobúdala kritické postoje k udalostiam a k súčasnému daniu vo svete. Otvoreným prejavom ich samostatného zmýšľania bol zjazd mladej slovenskej inteligencie v Trenčianskych Tepliciach v júni 1932. Pod dojmom tejto udalosti a toho, čo po nej nasledovalo, stáva sa v roku 1936 autonomistom aj Hečko (pozri záznam zo 7. októbra).

Ako spisovateľ nemohol František Hečko prežívať pohnuté dni mobilizácie ináč, ako položiť svoje myšlienky na papier. Okrem toho, že mal v kasárňach veľa voľného času, chcel sa o svoje city, dojmy a zážitky podeliť aj so svojou manželkou, Máriou Jan-

čovou, ktorá v tom čase bola učiteľkou vo Veľkých Levároch. Tak vznikol aj denník, ktorý tu reprodukuje. Popri osobných vyznaniach lásky k milovanej žene sú v ňom aj mnohé pozorovania, postrehy a dobové komentáre historicko-dokumentárnej hodnoty. Je zrkadlom priebehu mobilizácie, zmýšľania a konania ľudí, ktorí boli náhle vytrhnutí zo svojho pokojného rodinného prostredia – z polí, fabrik, kancelárií – a oblečení do mundúrov. Do kasární a provizórnych ubikácií sa nahrnuli vojaci – záložníci niekoľkých národností a zo všetkých kútov republiky. Hečkove denníky zachytávajú ich reakcie na politický vývoj, ich postoje a zmeny postojov počas historických zmien, ktoré nielen územne okypili štát, ale aj zmenili jeho centralistický charakter.

Najzaujímavejšie sú však osobné reflexie samotného Hečka, ktorého v tomto prípade možno považovať za typického predstaviteľa mladej slovenskej generácie. Prežíva udalosti veľmi intenzívne a zaznamenáva ich trpezlivo a hodnoverne. Zanecháva takto jedinečný realistický doklad obdobia, ktoré takou hlbokou traumou poznačilo národy a národnosti medzivojnovej Česko-slovenskej republiky. Jeho záznamy neboli určené pre verejnosť, a preto si mohol dovoliť byť nielen osobne nežný, ale aj kruto úprimný. Jeho bystré spisovateľské oko zachytilo momenty a drobné detaily, ktoré by človek darmo hľadal

v úradných spisoch a hláseniach. Sú to bezprostredné pozorovania, v ktorých sa odrážajú obavy, úzkosti, očakávania a nádeje, tak ako ony v danom momente ovplyvnili jeho citlivú poetickú dušu. Niektoré jeho výroky a postrehy nie sú „politicky korektné“ z hľadiska dnešnej politickej klímy a treba ich vidieť v súradniciach vtedajšej súčasnosti. V jeseň 1938 Hečko nevedel a ani nemohol vedieť, čo vieme dnes my; čo je pre nás dávnou minulosťou, bolo preňho neznámou budúcnosťou.

Hečkov denník z mobilizácie v roku 1938 sa nachádza v pozostalosti, uloženej v Národnej knižnici v Martine. Jeho fotokópiu opatruje dcéra F. Hečka, Magdaléna Hajnošová, ktorej aj touto cestou ďakujem za prepožičanie.

Denník z mobilizácie nie je súčasťou rodinných denníkov Františka Hečka a Márie Jančovej, ktoré vyšli tlačou v roku 2011.¹ V týchto denníkoch sú záznamy z 24. septembra, 10., 11., 14., 16. a 17. októbra a 10. novembra 1938. Tieto však nepochádzajú od F. Hečka,

ale od jeho manželky Márie. Počas mobilizácie si František Hečko zapisoval svoje dojmy a zážitky do osobitného zošita, ktorý nebol súčasťou rodinného denníka.

Pre uverejnenie bol rukopis čiastočne skrátený. Pasáže súkromného charakteru, príliš osobné vyznania, ako aj state, ktoré sú bez historického a vecne informatívneho obsahu, boli vynechané. Vynechané miesta sú označené tromi bodkami v hranatých zátvorkách: [...]

Dokument

Čat. František Hečko, drag. pl.² 3, náhrad. eskadrona 17:

Zápisky z veľkej mobilizácie 1938
(25. sept. – 18. nov. 1938)

Nové Zámky, Sokolovňa

25. september 1938

Ležím na trávniku novozámockej sokolskej telocvične a čakám. Je nedeľa, slniečko svieti, dobré by bolo ležať, keby nie tých spomienok. Tých keby nebolo! Vidím svoju mladú ženu³ odchádzať z levárskej stanice, sadá na bicykel a cítim, ako jej je po tej ceste do školy. Vidím sa na bratislavskej stanici medzi tisíckami podobných mne. A vidím aj plačúce ženy a deti po stanicích, ako sa rozlučujú od svojich mladých, smutných alebo aj opitých mužov a otcov. To všetko vidím a cítim, a preto nedá sa mi akosi spokojne si tu ležať rozľahnutý na trávniku.

Spalo sa dnes na parketách novozámockej sokolovne. Ako boli tvrdé, tak som od deviatej do piatej ráno na nich bez prestávky prechrápal. Moc nocľážnikov, moc zápachu a dymu, i hrdlo od toho škriabe, ale predsa to bola noc, ktorá dala sa zniest'. Aké budú tie ostatné?

Včera odovzdal som (vojenskú) knižku. Vyfasoval jedácu misku a plynovú masku. V tej vyzerá človek trochu ako slon s rypákom. Vojaci večer naťahovali si masky na tvár, skákali po sokolovni a brechali na seba ako psíčky... A divné: nevidel som v tom ani trochu vtipu, lebo i to je jedno východisko z tohoto očakávania. Teraz sa konča sokolovne prechádzajú naverbované ošetrovatel'ky s bielymi páskami

1 HEČKO, F. – JANČOVÁ, M.: Denníky 1938 – 1950. Bratislava 2011.

2 Drag. pl. = dragúnsky pluk. „Dragún...“, „dragúnsky“ je synonymom lepšie známeho výrazu „jazdec... jazdecký“.

3 Manželkou Františka Hečka bola Mária Jančová, v tom čase učiteľka vo Veľkých Levároch. Tu ju nazýva „moja mladá žena“, na iných miestach ju apostrofuje ako: mama, mama moja biela, mamajčurka. Mária Jančová (1908 – 2003) – učiteľka, spisovateľka, prekladateľka. Stredoškolské štúdiá absolvovala v Kubíne a Košiciach. V roku 1929 – 1930 absolvovala pedagogický kurz na Učiteľskom ústave v Bratislave. Ako učiteľka pôsobila vo Vozokanoch, Radošinej, Veľkých Levároch a Čeklísi (Bernolákove). Redaktorka vydavateľstva Mladé letá (1961 – 1966). Autorka zbierok poézie (Blahoslavení, Kvet pri ceste) a viacerých prozaických diel (Bochník, Divé husi, Rozprávky starej matere, Žofkine rozprávky).

Rodný dom F. Hečka v Suchej nad Parnou s pamätnou tabuľou (1961) (Zdroj: Archív M. Hajnošovej)

s červeným križom uprostred na rukávoch. Prechádzajú sa a vojaci všetkých národností, ktorí tu vylihuju, častujú ich vo všetkých štyroch rečiach⁴ medzi sebou asi takto: „Aha, pozri Jano, aké štram kurviská!“ Viem, že to posledné slovo nemá ten obecný význam, na aký pri jeho počutí sa človek strasie. Povie sa tak asi preto, že každý, ktorý tu vylihuje, nechť doma ženu, tú svoju, milú, s ktorou naposledy úchvatkom každý sa mal rád – tam nechali svoje – a tu sa im pred očami prechodia ženštiny s páskami na rukávoch, hrdé ako paripy, vznešené a vyobliekané ako pávy a v tom všetkom – zdá sa – vyzývavé ako kurviská.

Pane, odpusť nám naše viny, že takto krátime si nedeľu. Slováci spievajú, Maďari rozprávajú „pekné“ reči a Česi politizujú s *A-zetom*⁵ v ruke. Podľa toho sa začíname poznávať. O nejakej národnostnej hašterivosti ani reči. To len politika v civilnom, v tom naozajstnom živote z ľudí robí neznášanlivých.

Prišli nás rozdeľovať. Budem mať 4. čatu. Ide sa k obedu. Po meste hore-dole blúdia záložníci s kufríkmi, s batohmi a vrecami. Akosi pomaly ide celé vyzbrojovanie. Je smutné toto nedeľné odpoľudnie: slnkom zaliaty kraj, na oblohe bez obláčkov, ticho. Aj vo Veľkých Levároch je takisto. Žena mi tam sama, bez detí⁶, bez muža, bez všetkých, sama v trojizbovom byte, odsúdená počúvať ochotné, ale nadovšetko hlúpe rádio s hrôzostrašnými správami a cigánstvami, ktoré tzv. kultúrnym ľuďom robia dni a noci hotovými mučiarňami.

Kde sú tie chvíle vychádzok okolo veľkej vody, mlčanie a hovorenie všedných i hlbších rečí, kde je vedenie Mišul'ka za ruku, okrikanie Ajka, aby sa nespotal skákaním? Kde je to všetko? A kde je mnoho iného, čo človeka robí človekom, samým sebou? Skapalo všetko kdesi v plašiacom slove „mobilizácia!“ Ako vrabce, sediace na strome, keď do nich skalú hodiš, rozpŕchnu sa. I národ sa tak rozpŕchol od motyky, kladiva a pera k puške a revolveru. A doma zostal smútok, prázdnota, očakávanie najhoršieho. Také sú časy. Najlepšie je dúfať, že sa čoskoro všetko zmení na lepšie.

Čítal som troje novín. A radšej by som bol urobil, keby som to nebol spravil. Vftajú v hlave tie všelijaké dohady a politicky rafinované predpovede a výhľady o tom, ako sa situácia bude vyvíjať. Ale i tí jednoduchí ľudia od mojej čaty, i tí konšternovaní⁷, nijakej vôle, zakríknutí. Duch každého blúdi doma, po postave, tele i duši svojej ženy, po hlavách a očiach svojich detí. A v tom sme všetci jednakí. V duchu

4 V slovenčine, češtine, maďarčine a nemčine.

5 A-Zet bol populárny (podľa niektorých súčasných bulvárny) český denník. Vychádzal vo vydavateľstve Melantrich a bol pro-vládne orientovaný. Za Protektorátu stál v službách okupantov. Jeho šéfredaktor Jaroslav Křemen (1908 – 1978) bol po vojne odsúdený na trest smrti (po odvolaní bol rozsudok zmenený na doživotný žalár).

6 Hečkovci mali vtedy dvoch chlapcov Ferka („Ajko“) a Miška („Mišul'ko“). V septembri 1938 deti boli u starých rodičov na Orave.

7 konšternovaní – zhrození, nepríjemne prekvapení.

spomíname a myslíme na najkrajšie chvíle, v ktorých nás ženy mali v náručí, dychtivo prijímajúce našu lásku a oddane dávajúc všetky hĺbky svojho ženstva. To tam, doma, mi pripadá ako veľká príprava k rodeniu sa života, toto tu ako veľké chystanie ničť ten život, ktorý sme aj my pomocou a ruka v ruke so svojimi ženami prebúdzali a tvorili.

Oh, aké má človek myšlienky uprostred tohoto všetkého. Aké divoké: Keď sa vrátiš, a „ak“ sa vrátiš – budeš si lepšie vedieť vážiť, čo máš v svojej žene, koľkým pokladom ti je, a čo si to vlastne, čatáru, tam v Levároch nechal? Tú hlavu, postavu, tie oči, tie prsníky, tú dušu? A najmä tú dušu. Niektorí sú opití. Aj to je jedno riešenie dnešnej nálady. Neskôr, o týždeň-dva, to pôjde i bez opitia i bez všelijakých pomôcok, len tie spomienky, tie pichľavé, tie na tú krásnu hlavu, na snivé úprimné oči, na súmernú postavu, na sladké jablká pŕs a na rozhovory, na debaty, na očakávanie a na pritúlenia, na to všetko, čo sa volá jedným slovom: „milovanie“.

Chlapci nosia slamu do sokolovne, aby bolo na čom spať. Vôňa plesne rozvoniava, každý si ustieľa čo možno najtlštejšiu vrstvu. Tak je to!

26. septembra 1938

Dostávame všetko nové. Včera sa odvážali veci do pol jednej v noci. A v tej robote, v tom zhone človek zabudne trochu na to všetko, čo ešte predvčerom doma bolo. V spoločnej miestnosti vzduch môže sa krájať. Nie je nijaký špás, keď spáva v jednej miestnosti skoro päťsto ľudí. Ráno, keď vstaneš, nevieš akú chuť povetria máš možnosť nosom vychutnávať.

Situácia vraj priostroje sa. V novinách, ktoré donesú chlapi do sokolovne, je toľko akejsi beznádeje, ako ešte vari nikdy nebolo. Ale – čo my zmeníme na tom, my tu, ktorí máme sa starať, ako súdime, o choré paripy. Pferdespital⁸. Či čo.

Dnes dopoludnia bolo obliekanie. Vybral som si všetko najväčšie. Boty 47 b, čapicu 1, nohavice 1 a ešte ledva ich pozapínam v rozkroku. Celá eskadróna, v žltých čižmách, už dáva dohromady čosi jednotné. Už sú to vojaci. Pomaly i tieseň z nich padá, rozveseľujú sa, kamarátia, debatujú. Pred sokolovňou postáva ich do štyridsať: s dievčatami, ktoré idú po vodu, dávajú sa v reč, vtipkujú. Na všetko si ľudia poprivykajú: všade si nachodia zábavky.

Za jedným Maďarom prišla včera žena. Remeselníčka. Sadli si k plotu, opodiať nás všetkých. Na zelenej trávě červenie sa jej sukňa, rozprávajú sa, i jeden ku druhému tesne sadajú, chrbtami k nám. Situácia inokedy nespoločenská, za ruky sa držia sediac, my všetci dobrovoľne odťahujeme sa ďalej, odvraciam. Súcit s nimi dvoma mladými, ktorí si tu medzi nami našli kúsok miesta pre seba. Myslím si: i ja som nechal ženu doma, všetci sme nechali doma ženy. Čo keby všetky prišli, posadali si vedľa nás, usmievali sa a spomínali...

Oh!

Dnes prišla druhá Maďarka. Zavesila sa svojmu mužovi na krk, malá a červená, a skoro s plačom ho bozkávala. A my okolo, neviem, tiež to nebolo nikomu na smiech. A milá ženička, keď nás toľkých zbadala, zahanbila sa a vytiahla si svojho vyvoleného von, pred obloky, na cestu, tam sa rozprávajú o gazdovstve, o deťoch, o tom, čo bude, najmä o tom. O sebe nevratia, to je cudzie všetkým sedliakom. To za nich vykonajú oči, stisk ruky. Hej, o deň-dva príde ženička znova pozrieť svojho Maďara. A kým tak bude chodiť, bude dobre. I pre nás ostatných, keď dozorčí skríkne: „*Madarász, žena t'a čaká na dvore!*“ I my sa potešíme, i my Madarászovej radosti. Budeme ju vedieť dokonca lepšie pochopiť a precítiť ako on sám, ktorý ju bude mať v rukách. Lebo pomiešame ju so smútkom, trochu beznádejou: bude nás bolieť Madarászovo maličké šťastie, pretože ho nemôžeme sami chytiť do rúk, so svojimi ženami, voňavými a plodnými, ktoré spomínajú doma.

8 Pferdespital (nem.) = stajne, kde sa opatrovali choré kone.

Aký je človek? Struna, ktorá sa chveje, keď sa vietor dejín napína na ňu. Ten vietor nezastavíš... A preto je i smutno, že je tu niečo, s čím si nevieš rady, čo sa ti vymklo z rúk!

Vchádza do brány tretí Maďar so ženou. Dívam sa z obloka. Nesie nošku, je bledá a vysoká. Okolo sedia vojaci. Usmievajú sa. Nie zle. Sú to všetko vyše tridsať- tridsaťpäťroční otcovia. Maďarova žena ide si vypnutá, v sebe nesie dieťaťko ešte nenarodené. Ako jej je? Do jeho krvi vlieva sa iste aj slza žiaľu, ktorú táto prostá budúca mater kvapká do krvi svojho plodu. Ach...

Obchádzam okolo iných, aby som nemusel rozmýšľať o sebe. Chlapci sú na Orave, žena v Levároch. A mračno visí nad hlavami. Čo bude, ako bude? Bude čo jest'? Nebude musieť mama utekať z Levár? A tak to prichodí človeku, že je vlastne tu najbezpečnejší, že nie on je zmobilizovaný, ale tí tam doma, keby len sa veci v pokoji vyriešili, nuž – tak si tu človek predstavuje – nebude tej obete, ktorú by tým trom tam človek nedoniesol. Tomu najväčšiemu lásky, tomu menšiemu výchovy a tomu najmenšiemu Miškovi jeho detských hier... Len keby...

27. septembra 1938

Kým je deň a môžem robiť veci múdrejšie ako rozmýšľať a zamýšľať sa, kým sa prehánajú chlapi z jednej hlúpej roboty do druhej – zatiaľ je dobre. Ale teraz večer, keď sa všetko ukladá spať a keď človeka nechajú tieto veci samotného, prichodí to na mňa. Som tu taký akýsi stratený, bez východiska, v jednom kotle s päťsto chlapmi, v hustom vzduchu a prachu, akoby zaviazaný vo vreći, len niekto by mal prísť a kyjanicou praštiť to vreće. Taký má človek pocit... ničomný akýsi.

Hrajú sa v hlúčikoch karty. Začína sa to pravé vojnové remeslo. Čo si tu má vojak počať? A hlavne krikú všade, cigaretového dymu.

28. septembra 1938

Dnes je sv. Václava. O dva-tri dni má sa rozhodnúť, čo bude a ako bude. Bol som si kúpiť dvoje novín, baliaci papier a špagát. V novinách plno beznádeje. Do papiera zabalím si civilné šaty a topánky a – ak sa do týždňa nič nerozhodne – pošlem domov. Lebo by mi to ešte niekto ukradol. Už kolegoví – desiatnikovi zmizlo 220 Kč⁹, jednému plášť, inému miska na jedenie, čapica. Teda: vojenský život sa začína. O týždeň-dva pri takomto poriadku prídu blechy a potom vši a ploštice. Zožerú nás tu, obhryzú na kosť.

Chlapci doniesli chýr, že mobilizuje Poľsko, Nemecko a Taliansko. Máme zostrenú pohotovosť. Udalosti sa rútia vopred, už – zdá sa – nik nevládze kontrolovať rozbehnutú vojenskú mašineriu. Skôr-neskôr sama začne skášať, čo nezasiala.

Moje hrdlo nechce sa zahojiť. Škriabe a začína bolieť. Ale to nie je to hlavné. Dvaja Česi so židom politizujú. Maďari zachmúrené hľadajú na svet, najmä tí, ktorí boli už aj vo svetovej vojne. Ale je aj veselosti dosť, vtipov dosť i nemravných, hnusných, ale nezdajú sa mi také, sú ako stvorené do dnešného prostredia, ešte mohli by byť hádam trochu i tuhšie, hnusnejšie a nemravnejšie. Hazardnejšie. Tak. A predsa žena tu má úctu. U 3. čaty mal na návšteve jeden Slovak ženičku chudej tvári. Sadli si spolu do prízemnej miestnosti, ostatní vojaci nechali ich samých. Počul som ju: „*Janko môj, a čo to s nami bude?*“ Utekal som hore schodmi, lebo je hriech vyrušiť dvoch ľudí, spojených „na večnosť“ v ich radostnej bolesti. Oj, ty manželský párik, ako si do tejto omáčky prišiel? V dvadsiatom storočí, privyknutom vraj na „demokratické“ slobody a radosti. Čo z teba zostane, keď dakedy skončí toto pozdvihnutie, keď sa dakedy rozpletie alebo roztrhne zapletený uzol prepolitizovaného sveta?

9 Kč = menová jednotka, česko-slovenská koruna.

29. septembra 1938

Dnes mi zasa lístok neprišiel. Mamajčurka moja nepíše. Ako sa má? Dnes som sa díval na fotografie mojich troch, ale slzy som udržal v sebe. Smutno je na nich sa podívať. Prišla za vojakom z 5. čaty žena s malým dieťaťom na rukách. Dovolil som mu odísť na hodinu. Vzal si dieťa na ruky, ale vtom musel som sa odvrátiť, lebo slzy tislí sa mi do očí. Aj ja mám doma dve deti, aj ja by som si ich vzal obe, i to veselé i to smutné, i ženu si k sebe privinul pred všetkými, nech vidia, aká je to vec oddeliť otca a muža od detí a ženy. A začo? Začo?

Dnes schádzajú sa v Mníchove štyria potentáti: Hitler, Mussolini, Daladier a Chamberlain.¹⁰ Čo v tom európskom kotle navaria a namiešajú, to budú jest', zdá sa, všetky generácie! A už, ako navaria a ako namiešajú, len aby vojny nebolo, aby sa národy podobrotky dohodli a neuväzovali si povrazy na krk. Teda: udalosti vyvrchoľujú, netreba čakať roky a desaťročia, azda ani mesiace: teraz sa ráta čas na hodiny, dni a – najviac – týždne.

1. októbra 1938

Včera prišlo uvoľnenie. Tváre vojakov sa vyjasnili, začína sa sezóna vojenských hlúpostí, voľný život; disciplína, hoci bola veľmi malá, povoľuje ešte viac. Včera celé odpoľudnie a celý deň dnes nerobilo sa nič, iba debatovalo. Dôstojníci najviac. Ale niet pocitu ukrivdenia, všetko si oddýchlo: už vojna nebude. Sedem dôstojníkov – Nemcov do rána zbehlo. Ani ich nehľadájú, nech si vraj idú kade ľahšie! Dnes už 24 chlapov pustil nadporučík na priepustky. Dostáva sa žold 2 Kč na chlapa, večer bude plná sokolovňa revu, prídu ponapíjaní chlapi, budú robiť štabarc.

2. októbra 1938

Ďakujem ti, žena moja rodná slovenská, za cestu! Tvojim dvom chlebulinčekom¹¹ ďakujem, že ma zasa pevnejšie pripútali k tebe bielym svojim ženstvom. Nebolo ešte v mojom živote takej návštevy. So slzami v očiach a s radostným smútkom v duši ďakujem ti, Marienka, za tvoj obetavý príchod. A za sedem hodín tvojej sladkej prítomnosti. Oj, Sulamitka¹² moja jediná.

Biela kvetina v pohári ešte sa belie v prístenku Sokolovne. „Pán čatár, to sme vám tam dali, keď tu máte vašu paniu!“ Milí chlapi!!

„Pán čatár, peknú máte ženu, takú mladú ešte.“ A nik nespraví špatnú poznámku, také je všetko samozrejmé, že mi prišla žena, moja Marka prišla. Rád by som jej ruku položil pod hlavu vo vlaku, pritiahnuť si ju k sebe a bdiť nad jej spánkom až do rána. Aby vedela, že viem si vážiť jej obeť, jej bezsennú noc, jej utrpenie! Moja milá, biele ruže natrhám v našej záhrade, na stôl položím, aby bola slávnosť u nás, keď sa zídeme a keď sa budem snažiť odplatiť ti všetku tvoju lásku...

3. októbra 1938

Čas letí prekotne. Udalosti sa striedajú ako v kaleidoskope. Čo včera platilo, už dnes nie je zákonom, čo včera bolo sväté, dnes je oplývajúce. Sme na lodi, ktorá sa hojda na rozbúrených vodách širokej kalnej rieky prítomnosti. Ja, vojak jeden zo státisícov, na tej hojdajúcej sa loďke úpenlivo sa pridržiam

10 Predstavitelia štyroch európskych veľmocí: nemecký kancelár Adolf Hitler (1889 – 1945), taliansky ministerský predseda Benito Mussolini (1883 – 1945), francúzsky predseda vlády Edouard Daladier (1884 – 1970) a britský predseda vlády Neville Chamberlain (1869 – 1940).

11 Chlebulinček = prsník.

12 Sulamitka = krásna žena. Pôvodne Šalamúnova nevesta v biblickej Veľiesni („Postoj, postoj, Sulamitka, postojže, postoj, nech ťa vidíme... Velp. 7,1)

Manželka Mária Jančová

(Zdroj: Archív M. Hajnošovej)

Otec F. Hečka v uniforme rakúsko-uhorskej armády

(Zdroj: Archív M. Hajnošovej)

života, rodného nášho bytia slovenského. Chcel by som i ja prispieť a niečo doniesť do tej našej drahej domácnosti slovenskej. Taký nejaký tón, ktorý by bolo počuť od rodného západu na východ. Ale nedá sa. Práve preto nie, lebo som jeden z bezmenných státisícov.

Včera odišli vojaci zo znenášaného kraja¹³. Kedy príde na nás?

Dnes sme boli na pochodovom výlete. Na ceste k Bereku (?) sme sa zastavili. Tam, kadiaľ som chodieval pred jedenástimi rokmi. Sám. Opustený jednou ženou, príliš ženou, rozumnou, ktorá raz nevedela, čo robiť s podobným čudákom, akým som bol a som v skutočnosti. Opustený vtedy, ale nie teraz. Prišla si pre mňa, trochu hlupáka a trochu básnika, žena druhá, ktorá pochopila vo mne, čo malo byť pochopené, čo prosilo, aby ho pochopili a ktorá – zdá sa – tiež našla vo mne svoje vlastné rozriešenie. Z bolestných nádejí i zo sklamaní i z dlhého vývoja vyletel teraz biely vták nášho šťastia. I smutného i ľudského.

Také boli moje myšlienky sediaceho na hromade piesku, uprostred štyristo chlapov, vtedy, keď ostatní poddôstojníci vraveli hnusné vtipy, keď Maďari spievali svoje rázovité pochodové piesne i keď naši chlapci mlčali mestom, akoby tento národ nikdy jeho veľká mater slovenská nebola učila spievať. Ešte by som mal zaznačiť – jedno: ale to nemôžem. Politizovať na vojenčine sa nesmie.

Mamajčurka moja! Dobrú noc!

13 Vojaci nemeckej národnosti, väčšinou zo sudetského územia, ktoré Mníchovská konferencia prisúdila Nemecku.

6. októbra 1938

Dnes ma preložili zo sokolovne na hospodársku správu, vraj pre „*nežádoucí agitaci mezi mužstvem*“. Čo tu budem robiť, sám Pán Boh vie. Ale ako sa tak na veci dívam, vidím tu hotový bláziniec. Zišiel som sa tu s Froncom, ktorý bol so mnou na pluku. Aspoň len jeden známy, aby tu nebol človek len sám, ako kôl v plote.

Včera manifestovali Maďari. Na sochu honvédov pred sokolovňou zavesili červeno-bielo-zelenú zástavu a ozvala sa hymna. Maďari v ubikáciách sa nahnuli k oblokom a stvárali veci, o ktorých sa nedá písať. Ledva ich šarže poodháňali a obloky pozatvárali.

Prezident republiky vzdal sa funkcie.¹⁴ Udalosti letia. Bude päť slovenských ministrov. Tiso pre spoluprácu Slovenska. Konečne teda posledná bolesť prebolela, posledný pazvuk prestal.

Dva ročníky idú domov. Ostatné vraj do 25. októbra.

Napísal som dnes svojej žene-milenke karotku¹⁵. Radostne som ju písal...

Mám spať na dlážke v kancelárii. Bude to síce bez smradu a bez dymu, ale pribudne troška zimy. Ale aký by to bol vojak bez toho väčšieho a menšieho trápenia? Musíš, Fero, voľačo aj vydržať, nielen samú dobrotu chlípať a samú fazuľu jesť. I tá bola dnes večer taká, že som ju, prvý raz v živote, do svinskej putienky vysypal. Nuž, ale to už patrí k veci. A – okrem toho, je už deväť hodín a treba sa mi natiahnuť v kancelárii – na pelech.

Rodina Hečková (1916) (Zdroj: Archív M. Hajnošovej)

Ako 25 ročný (Zdroj: Archív M. Hajnošovej)

14 Dr. E. Beneš sa vzdal svojho prezidentského úradu 5. októbra 1938.

15 „Karotka“ nie mrkva, je zdobeninou slova karta, čiže pohľadnica.

7. októbra 1938

O demobilizácii hovorí síce rádio, hovoria vojaci-záložníci, čaká sa, čaká, len vojenské dosiaľ rozkazy o nej mlčia; skúpe sú akési, krátke, niet v nich toho, čo všetci od nich čakáme. Pomaly dostávame vši.

[...]

Dnes pri vojenskom zátiší naslúchal som rádio. Päť slovenských ministrov: Tiso, Černák, Teplanský, Ďurčanský a Lichner.¹⁶ Jedna kapitola, už dvadsať rokov sa vlečúca, ide sa dokončovať. Kto vedel, kto myslel, že tak veci skončia. Tak radostne, pre mňa, ani nie dvojročného autonomistu¹⁷? Čo zlostných pohľadov a rečí bolo, keď sme vyvesili smútočnú zástavu za Hlinku¹⁸, čo hnevu, keď som rečnil o Hlinkovi a čo čojaviemčoho, keď som napísal o Hlinkovi. Dnes – dnes som sa nesklamal. Teraz môžem byť už ticho. Zarábať statočne svojich pár grošíkov a nazívať si so svojou vernou a oddanou ženou v spoločných radostiach a žalostiach.

Bude všetko opravdivejšie, tuhšie, jasnejšie, netreba sa nám skrývať s tým čo sme, čo cítime, nik nebude stáť nad človekom, strihnúť nad každým slovom, upodozrievať. Ako sa človeku ľahšie vydýchne, keď dýcha vo svojom vlastnom, vo svojom, hoci aj malom, čistom domčeku!

O štvrt' hodiny deväť. Musím si zasa schystať svoje vojenské lôžko, v kancelárii na dlážke. Včera ráno vstal som otláčený v kĺboch, ďalej zasa do tvrdého. Ale tu aspoň vši a ploštíc niet, skazeného vzduchu niet, hodiny tik-takujú na stene, už tak trocha nálada, ako kedysi doma...

Teda dobrú noc: i tej milej mame doma, i chlapcom a babke na Orave, i mne tu v Nových Zámkoch, rozbúrených a rozvíjajúcich všemožne bielo-zeleno-červenú zástavu.

Dobrá noc!

8. októbra 1938

Rádio v zátiší hlásilo dnes večer, aby si každý záložník vyžiadal civilné háby. Nariadilo to vraj ministerstvo národnej obrany. Za desať minút mal som už napísanú expres kartu mamajčurke milej, aby mi háby poslala, aby som mal v čom k nej prísť, až tieto veci tuná všetky skončia a brána kasární sa predomnou otvorí. Dúfam, že nebudem musieť ešte raz v živote sem prísť. Nevidelo by sa mi. Vojenčina nie je pre mňa. Radšej skaly pri ceste roztlkať, radšej všetko možné robiť, len nie tu sa povalovať, mináž zadarmo jesť a vo vojenských krpcoch na nohách zvonieť po chodbách veľkých kasární.

Disciplína je veľmi úbohá. S takým vojskom, aké narukovalo a najmä s takým, aké sa ono ukazuje, nechcel by som flintu nosiť ani polhodinu. Pred takým mám väčší strach, ako pred samým nepriateľom. Každý na všetko serie, nevieš, čo ti stojí za chrbtom a čo je hotové vybehnúť do ulíc a pripojiť sa k manifestujúcim Maďarom.

K novinám sa nedostanem. Do mesta sa nesmie. Ale i tak dobre. Veď čože ešte viac môžem sa z nich dozvedieť. I bez nich viem, že už len jedna cesta ostáva: rozpustiť národ domov! Po odstúpení prezidenta i tí, ktorí s presvedčením sem išli, ochladli vo vlasteneckom zápale.

16 Týchto piatich predstaviteľov slovenských politických strán vymenoval predseda česko-slovenskej vlády, gen. Jan Syrový (vykonávajúci funkciu prezidenta republiky) za členov prvej slovenskej autonómnej vlády v tomto zložení: Dr. Jozef Tiso (ľudová strana) bol ustanovený za predsedu vlády a súčasne aj za ministra vnútra, Matúš Černák (národná strana) minister školstva, Pavol Teplanský (agrárna strana) minister poľnohospodárstva, verejných prác a financií, Ferdinand Ďurčanský (ľudová strana) minister spravodlivosti, zdravotníctva sociálnej starostlivosti a Ján Lichner (agrárna strana) minister dopravy.

17 Hečko tu naráža na svoje politické preorientovanie; do roku 1936 bol agrárnik, potom sa stal autonomistom

18 A. Hlinka zomrel 16. augusta 1938 a Hečko zariadil, aby na budove Ústredného družstva v Bratislave vyvesili čiernu zástavu.

Tu, na proviantúre v hospodárskej správe, kde sa zbiehajú zásobovacie a vystrojovacie nitky vojska, vládne papierová vojna. Nikdy som nikde nevidel toľko papiera, dokumentov a kvitancií! Ak ich je málo, nuž narozmnožujú sa. Nik nič nevie, nik sa v ničom nevyzná, veru mám dojem, že keby armáda aj boj bola víťazne vyhrala, tu – v tomto svinstve papierovom bola by uviazla i so svojím víťazstvom. Lebo darmo je, nič nie je vzdialenejšie od našej papierovej vojny tak ďaleko, ako armáda. Bezhlavosť a zbytočnosť. Dnešné storočie nie je ani tak storočím železným a oceľovým, ako skôr papierovým.

Keby náš štát česko-slovenský bol mal politiku takú, akú mala Juhoslávia a Poľsko, mohol byť ušetrený dnešnej potupy. Bolo moc viery v posvätnosť zmlúv, verilo sa hnilej Spoločnosti národov, nádeje sa skladali do štátneho socializmu a do pevnej ruky, zahraničná politika bola slepá, tvrdohlavá, nevidela, necítila, bola jednostranne predpojatá. A tak ďalej. Teraz sa už ukazuje, koľko ťažkých chýb sa spravilo, čo všetko a aké jednoduché veci museli sa riešiť a vybavovať v najhorších časoch a ultimatívne to, na čo bolo nadostač času cez tých dvadsať pokojných rokov. Ale načo vyčítať? Kto môže za svoje hriechy? Ľudia, i dobrí kresťania, ktorí sa denne sponedajú, denne zasa hrešia. A denne sú ich činy horšie a horšie. Prečo by si to neboli mohli dovoliť naši štátnici? Všetci tí, ktorí štátnu našu loď viedli.

Teraz za ich hriechy vykrvácal na diplomatickom bojisku Beneš. Odíde do Sezimova Ústí, americká univerzita ponúkne mu kreslo, ako píše dnešný *A-Zet*. A noviny, ktoré by za živého Boha neboli nikdy napísali slová „slovenský národ“, dnes sa v tom písaní priam predháňajú a zdá sa, že robia preteky, ktoré v jednom článku tých „slovenských národov“ viac pospomínajú.

Prišiel odpoľudnia istý kapitán. Bol v Srbsku vo vojne. Tam vo svetovej vojne tretinu národa vyvraždili, takmer všetky ženy znásilnili, okrem škôd materiálnych. Povedal, že keď sme toho ušetrení a keď naše obete odvrátia vojnu v budúcnosti, nuž tie obete stáli vraj za to! Má pravdu.

9. októbra 1938

Dnes ráno bola na dvore kasární sv. omša. Po prvý raz za jestvovania Česko-slovenskej republiky! Prišlo do päťsto chlapov vojska, i dôstojníci – Slováci. Boli aj niektorí Česi. Kázal a slúžil mladý kňaz. Povedal kázeň, za ktorú by ho boli ešte pred týždňom zavreli pre poburovanie. Slovenský národ, slovenská vláda! Ináč: obsah bol pekný a povzbudzujúci, nabádajúci pracovať pre národ so zvýšeným úsilím a primknúť sa k ideálom, ktoré hlása kresťanstvo.

Bolo to také nezvyklé: päťsto zarastených, zašpinených chlapov načúva, usmievajú sa slovám kňazovým. Ani tridsať dôstojníkov nebolo by zohnalo týchto rezervistov¹⁹ na kopu, aby im s toľkou oddanosťou naslúchali. Áno: kresťanstvo a náboženstvo, keď je ono spojené s nacionálnou a ľudskou myšlienkou, je pravým dobrodením ľudstva. Po kázni (mal som dojem, že kňaz kázal na dve oddelenia: učeným i prostým) národ stál strnulo. Keby bol farár zavelil, azda by sa boli chlapi chopili aj pušiek. Úloha dobrých kňazov v národe našom ešte sa len začína: budú mať veľkú úlohu: vychovať národ a upevniť ho v etických a mravných hodnotách národných a ľudských.

Dnes prepúšťajú domov starších. Idú dva ročníky. Nikdy som nevidel toľko otrhaného národa. Málokto rezervista nemá zaplátané nohavice. Všetko Slováci. Myslím si pritom všeličo, čo sa za tých dvadsať rokov na tých našich slovenských ľuďoch popáchalo. Sú i lepšie oblečení (nakolko sa dá o ich výstroji civilnom vôbec hovoriť, veď každý si vzal odev len ten najhorší), sú to však zväčša Česi a remeselníci.

Idú radostne, s kvetmi na klobúkoch, lúčime sa, ruky si podávame. S Bohom, kamaráti! Keď ste boli oblečení vo vojenskom, nik vás nepoznal, jeden ako druhý, vojak ako vojak. Až civil ukáže, aká je

19 Rezervisti = záložníci, vojaci v zálohe.

S manželkou Máriou (1931)

(Zdroj: Archív M. Hajnošovej)

vlastne tá chlebová postać väčšiny Slovákov. Ale odhliadnuc od všetkého tohoto, čo prebúdza v človeku viac-menej city nacionálne, rodové a sociálne, v kasárňach je veselo. O dva-tri dni pôjdeme aj my ostatní domov, k svojim ženám i deťom, k tým milým, od ktorých nás odtrhol rozkaz...

Včera počúval som rozhlas. Hlásil, ktorý vojak si má vypýtať dovolenku a odísť domov, lebo mu umrel otec, matka, brat. Naslúchalo päťdesiat vojakov. Akémusi nešťastnému umrela žena. Všetci chlapi zhíkli. Akoby všetko poslucháčstvo bolo zastenalo nad nešťastím neznámeho kamaráta, ktorý už doma nenájde tú, ktorá ho s plačom a s úzkosťou v srdci odprevádzala v dňoch mobilizácie. Každý vypočul správy do konca, aby – nedajbože, neocitlo sa i jeho meno v zozname tých smutných kamarátov, ktorí si majú ísť odbaviť povinnosť najsmutnejšiu: odprevadiť na cintorín otca, mater, dieťa, ženu. Lebo keď umrie vojakovi, ktorý je v kasárňach, žena, je to žiaľ najbolestnejší a najstrašnejší. Nebyť v poslednej hodinke pri tej, ktorá mu dala všetko... Sú veci na svete, pri počutí ktorých vypadne slza aj otužilému. A pri uvažovaní nad nimi srdce stisne, lebo žena je to najdrahšie, čo na svete máme. Pán Boh nič krajšieho, vznešenejšieho, cennejšieho a veľkolepejšieho nestvoril – nad ženu.

Poručík Nikel z Ružomberka, ktorý pred piatimi dňami vedel o mojom prípade, o raporte u nadporučíka, o jeho vyrútení sa na mňa, že politizujem, že rozširujem medzi mužstvom „nežádoucí vlivy“, dnes prišiel do kasární a vraví: „*Vyhrali ste! Už ľutujú, že vás dali preč.*“ Nuž, tak sa časy menia, tak tento svet ide. Včera burič a podnecovateľ, kupovateľ a čitateľ *Slovenskej pravdy*²⁰, dnes vládny človek, ktorému je česť a sláva.

Nikel je lesný inžinier – Slovák, tri roky bez miesta. Sám kupoval *Slovenskú pravdu* a dával čítať chlapcom. „*Slováci, nedajte sa!*“ – povzbudzoval, učil spievať slovenské pesničky. Keď desiatnik Bogdán, učiteľ z Bátoviec hral na klavíri *Hej, Slováci!*, stál medzi dverami a rotmajstra Urbana, ktorý nás šiel rozhnať, div nezožral. Nuž, tak sa nás on, chudák, nepriamo zastával. Nás, rebelantov, ktorí dva dni od rána do večera, keď sa Beneš vzdal, nič iného na práci sme nemali, len vyspevovať – slovenské pesničky, nábožné i vojenské pri klavíri. Možno i závidel, a iste závidel, že je poručíkom.

10. októbra 1938

Už sedemnásty deň tu trávim túto peknú jeseň, tu v Nových Zámkoch, neplodne a hlúpo, bez chuti. Dni utekajú pomaly, lebo niet práce, niet ani kamarátov, s ktorými by bolo veselo. Fronc z Jura mal prísť včera, zostal doma. A dobre má. Tí, čo šli na „zemědělskou dovolenou“, už sa sem nevrátia. Píšu im listy, aby zostali doma, lebo ich útvary boli demobilizované. Len ja neviem, kedy sa stadiaľto vymocem. Pri prepúšťaní robia sa všelijaké kšefty: ide kto chce a kto má známeho „kapitáňa“ alebo nadporučíka, kto žobre alebo je neodbytný. Ja neviem ani jedno, ani druhé, nuž sedím tu, dívam sa von oblokom ako chlapi odchádzajú a jedujem sa trochu a hovorím si na utešenie, že aj na mňa príde čas.

Jeden chlap, odkadiaľsi z Prievidze, chválil sa, že ide dnes večer. Že zajtra už bude so ženou spať a že bude mať isto-iste syna, lebo vraj toto dvojtyždňové preháňanie stálo za to, aby ich bolo doma o jedného viac. Myslím i ja, že bude na rok mnoho detí. Chlapi o inom nevravia, len o svojich ženách... ako ich budú mať radi...

[...]

Už sa všetko vyzlieka a pomaly opúšťa kasárne. A ja, myslím, v dvoch dňoch opustím tieto múry a rozlúčim sa s týmito neplodnými dňami tu. Odídem tiež za svojimi. Dobrú noc!

11. októbra 1938

Celý deň sa postáva. Nikoho z pánov na proviantúre niet. My, pisári potulujeme sa po chodbách a vylihujeme na prístenkoch. Keď niekto vyšší ide, vstane sa, keď zájde, pokračuje sa vo vylihovaní. Nedobré sú to chvíle bez práce: ani čo robiť, ani odísť, len tmoľiť sa po kanceláriách, debatovať o tom, čo sa z republiky odstrihlo, aká je teraz pretvorená, malá.

Tiso v Komárne vyjednáva.²¹ Dôstojníci vravia, že je tvrdý, že Maďarom nechce dať nič a vraj až potom bude rokovať, keď aj Maďari Slovákom v Maďarsku dajú tie práva, ktoré oni od neho vymáhajú. Naraz Tiso vyrástol i u Čechov na veľikáša, hovoria o ňom s úctou, ako o človeku, ktorý sa nebojí, ktorý sa nechce dať. Benešovi nadávajú, kľajú mu, že zapredal, zničil Česko. Tomuto blahorečia, lebo sa stavia, nechce popustiť. Nuž, tak svet ide, dnes tak, zajtra onak. Zdá sa, že ľudáci ukázali sa byť lepšími obrancami Slovenska, ako všetci tí, ktorí u nás dvadsať rokov platili za pánov, štrngajúc ostrôžkami.

20 Populárny denník ľudovej strany. V tom čase najčítanejší slovenský denník. Jeho šéfredaktorom bol Alexander Mach.

21 Rokovania s predstaviteľmi maďarskej vlády o odstúpení južno-slovenského územia s väčšinou maďarského obyvateľstva, ktoré sa začali 9. októbra v Komárne. Česko-slovenskú delegáciu viedol Dr. Tiso a boli v nej: Dr. F. Ďurčanský, gen. R. Viest, Dr. I. Krno a za Podkarpatskú Ukrajinu Ivan Párkanyi. Maďarská vládna delegácia pozostávala z ministra zahraničia Kálmána Kánya a grófa Pála Telekiho.

Rodina Hečková (1931) (Zdroj: Archív M. Hajnošovej)

Ukazuje sa, že si tu ešte dva-tri dni pobudneme. Veľká časť vojska odišla, zostala malá posádka, všetko musí zostať, aby bolo z čoho brať hotovosti, stráže a služby. Myslím, že kým sa aspoň podstatne nevyriešia veci s Maďarskom, demobilizácia pôjde pomaly. Že zastane na mŕtvom bode.

[...]

12. októbra 1938

Tiso vraj Maďarom nechce nič dať. Vyjednáva do úmoru. Sami Česi ho chvália, len aby vraj dal rozkaz, oni že by tých beťárov potkli na hromadu. Kdesi pri Parkáne preplavilo sa cez Dunaj dvadsať maďarských vojakov. Naše stráže ich všetkých postrieľali. Maďarská vláda oznámila, že s vecou nemá nič spoločného, lebo maďarským vojakom k prechodu Dunaja dal rozkaz akýsi opitý major bez vyššieho rozkazu.²² Škoda tých dvadsiatich!

Včera desiatnik – Čech, zo susednej autokolóny – strhol zo steny Benešov obraz a preklal ho bajonetom. Potom si spokojne sadol a zamyslel sa. Nebola s ním reč do večera. Vec sa utajila, veliteľstvu nikto nič nehlásil. Predtým ten istý desiatnik vynadal Slovákom „slovenské kurvy“, ale vtedy Česi, jeho spolukamaráti, ho zahriakli. Teraz chodí ako bez seba a ani grajciar by som nestavil na to, že ten človek má zdravý rozum. Myslím, že sa z toho všetkého zbláznil.

22 Tento ozbrojený incident sa udial 7. októbra 1938. Oddiel pravidelnej maďarskej armády prešiel most cez Dunaj v Parkáni (Štúrovo) a na predmostí napadol vojsko miestnej posádky. Útok bol však odrazený. Pozri: LÁŠEK, R.: Jednotka určená SOS. Díl třetí. Praha 2008, strana (s.) 302.

Dnes čítam v *Slováku*²³, že v Levároch bola v nedeľu manifestácia a sprievod. Starosta, notár a riaditeľ meštianky rečnili. Ó, ako sa časy menia! Ešte pred dvoma týždňami boli by tí panáci človeka zožrali, že sa opováži byť autonomistom. Teraz budú zasa prví v rade, kde sa bude dačo dávať, keď pôjde o výhody, o preloženia, o mastnejšie hrnce. Ale taký je svet. To sú vlastne tí praví ľudia: prispôbiť sa vláde za každých okolností, nikdy nič neriskovať, vždy a všade zabezpečovať si svoje egoistické záujmy, služby, miesta a platy.

Myslím, že i v zborovniach štátnych škôl prestanú nadávky na Hlinku a Sidora²⁴, na zradcov a zapredancov. I tam budú včerajší páni a panie v prvých radoch stáť a huby otvárať, aby sa na nich, preboha, nezabudlo, lebo veď aj oni sú tu, aj oni majú zásluhy. No, majte si ich. Ja teraz o inom nerozmýšľam, len o tom, kedy už mi osud dovolí schvátiť si svoju bielu a vernú ženu do náručia... Nech svet ide ako sa mu páči, vždy si svojich pár korún zarobím, aby som mohol so svojimi milými v pokoji nažívať – a vy všetci stavajte sa hoci aj na hlavy. Keď budem mať pri boku svoju mamu a zdravie nám bude slúžiť, veru môžu aj hromy biť, nepohnem sa ja, nebudem vydobýjať, driapať sa nahor. Mne stačí, čo mám. Lebo i tak som medzi vami všetkými najbohatší, nemám čo žiadať, lebo čo bolo mi potrebné, to som si našiel, vyprosil, to je moje, ktoré zostane len a len mne.

Háby mi prišli. Dlho ich nemohol poštár v hromade balíkov nájsť, až som mu musel z obloka ukázať balík s písmom mojej Marky, zd'aleka hľadelo na mňa, privrávalo sa mi, veru som štvrt' hodiny nechal poštára hľadať a chodiť okolo, čo mi tie jej slová mojej adresy tak boli milé v tej hŕbe pakľov a kufrov. Teda: šaty boli tu, ale s odchodom domov sa veci zase zhoršili, nepôjde to tak ľahko asi, kým sa nové hranice Slovenska voči Maďarsku neustália. A to ma jeduje. Mám rád síce Slovensko a nik z týchto tu v Nových Zámkoch netešil sa tak šiesteho októbra. Ticho, bez kriku a zástaviek, len v srdci kdesi hlboko som sa tešil... Ale zostať by som tu týždeň-dva nechcel. Vojsko nie je pre ženatého, nie pre mňa, veď ja nikdy som ku komandírkam nemal blízkeho vzťahu. Ale čo robiť, keď si povedať nedajú?

[...]

13. októbra 1938

Zajtra budú tri týždne, čo som odišiel z domu. A dnes ešte sa nevie, ako celá vec skončí, či je skorý výhľad na odchod stadiaľto a či tu budeme ešte týždeň-dva, alebo či mesiac-dva. Z mesta sa všetko sťahuje, čo sa sem behom tých dvadsať minulých nešťastných rokov nasťahovalo.²⁵

[...]

14. októbra 1938

Výhľadov na domov niet. Pokúsím sa dostať domov k Marke a k milým aspoň v nedeľu. Azda sa podarí. Ak nie, i tak dobre. Budem spomínať.

Prišla karotka. Mama moja veľmi čaká na svojho tatu. Možno zajtra zabehne k nej, možno sa mu nepodarí. Dnes večer hral som s rotným Kuboškom žolíka. Za dve hodiny vyhral som dvadsať halierov. Po prvý raz hral som o peniaze. Inak nechcel a dve hodiny sedieť s ním v miestnosti v neplodnej debate tiež sa

23 Slovák – oficiálny denník Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

24 Karol Sidor – šéfredaktor denníka Slovák, poslanec.

25 Narážka na evakuáciu Nových Zámok, ktorá sa začala už v predstihu, lebo ľudia, najmä tí, čo sa do mesta nasťahovali po roku 1918 tušili, že Nové Zámky pripadnú Maďarsku.

mi nechcelo. Tak teda o peniaze. Na vojne sa človek všeličomu naučí: fajčeniu, karbaneniu, povalovaniu, otupie medzi vojakmi, zhrubne, blých nachytá, azda i vši, o plošticiach nehovoriac. Ale tie sú aspoň uznávanlivé, tie vo dne dajú pokoj, pozaliezajú do puklín a škár. Ale taká blecha alebo voš, tá znepokojuje človeka ustavične. Rátam, že asi tak o mesiac budú i vši. Ak toho času neodkapeme stadiaľto.

Slovenská vec je u štyroch v Mníchove. Hovoria, že Hitler zastáva Slovákov. Že Maďari nedostanú čo chcú, že o moc a mnoho menej. Ja myslím, na prostriedok. Včera srbskí námorníci vyloďili sa v Komárne, postfňali maďarské zástavy a zbili po uliciach mnoho Maďarov. Potom sa vraj vrátili do Viedne a sadli na svoju loď. Hja, srbská nátura! U nás takej nerastie. My sme príliš tichí a pokorní srdcom. A preto azda je naše – kráľovstvo nebeské.

[...]

15. októbra 1938

Čatár aspirant Spiller chválil sa pri večeri, že bol v cigánskej štvrti u kuriev. Že to a to. Že tri dni mal strach a čakal, že sa zjaví kvapavka. A teraz bude čakať ešte týždeň, či ho neprekvapí niečo inšie.

[...]

Ale nestojí mi tento zápisník kaziť podobnými vecami. A ani nemám práva robiť tu moralistu. Možno aj Spiller má azda nejakú pravdu.

16. októbra 1938

Včera bola nedeľa. Celý deň som bol zapriahnutý v kancelárii; v robote, ktorá sa vlečie ako nekonečný rad a ktorá nebude nikdy hotová. Blázinec, v ktorom sme zavretí. Od rána do noci: kvitancia, vyčísľovania, kontrola, likvidácia, zálohy, podpisy a razítka, formuláre a tabuľky, súpisy a odpisy. Čo je v administratíve ťažkopádne, zastarané a dávno už všade odhodené, to tu kvitne a vzmáha sa, topí sa vo vlastnej šŕave ako Forsytovci vo svojom majetníctve.²⁶

[...]

S Maďarmi sa zasa vyjednáva. Naša politika primkne sa tesne k nemeckej. To značí: celá garnitúra sa vymení. Včera hovoril som s Pockodym²⁷. Pre takých ľudí je dnešný čas: uchytiť a vziať pre seba čo najviac. Teplé miesto. Slávu. Rozhodovanie. Ďakujem Bohu, že mi dovolil, aby mi stačilo k životu z darov tohoto sveta len to najpotrebnejšie. Ale mu i ďakujem, že ma urobil hladným po láske. A najmä, že mi dal ženu, v ktorej som našiel zmysel tohoto života, svoju radosť a bolesť, svoju vďaku za jej dary, Koľko mi ich dala! Budem sa celý svoj život usilovať zaplatiť jej, tej bielej čistej svojej Marke – za všetku veľkosť jej lásky. Milá, milá, milá!!!

17. októbra 1938

Ovzdušie nabité očakávaním. Na jednej strane radosť zo slobody, na druhej strach, koľko sa odreže z nášho národného tela. A kedy sa tá nesúzvučná pieseň skončí, kedy vložíme svoje ruky a srdcia do práce

26 Narážka na románovú trilógiu anglického spisovateľa Johna Galsworthyho (1867 – 1933) The Forsyte Saga.

27 Alexander Pockody (1906 – 1972) – spisovateľ, poľnohospodár.

S manželkou a synom Ferkom (1934) (Zdroj: Archív M. Hajnošovej)

inej, krajšej, budovateľskej. To sú veci, ktoré človeka zamestnávajú od rána do večera. Pred dvoma týždňami vyfasovali si svoju dávku v Mníchove Česi, teraz je rad na Slovákoch, aby sme my dávali, „čo nie je naše“.

Berte si, len naše verné duše nechať na pokoji, lebo nie je takého Slováka na svete, ktorý by bol ochotný čo len jedného súkmeňovca odlúčiť z národnej našej pospolitosti.

Akosi ťažko kašlem. Včera pri kúpaní musel som nachladnúť. Fajčenie nerobí mi dobre, ale zato neprestávam v tejto ničomnej neresti. Dobré sa v nej spomína na svojich v krútiacom sa dyme cigarety nachodím sústredenie, zabúdam, vrastám do tohoto prostredia vojenského.

Z článkov slovenských novín, z rečí slovenských ľudí i z radosti vlastného srdca svojho sa presvedčujem, aká nesmierna zmena prišla. Ako sme sa všetci našli po dvadsaťročnom zápole o pravdu

a právo slovenské. Niet Slováka, ktorý by prúd nových vecí našich hatil a zastavoval. Všetci sme sa našli a všetci dívame sa naspäť do dvadsaťročnej politickej a využívačnej kuchyne uplynulého dvadsaťročia. Hnus, plesň a stuchlina nás ovieva, ston našich ľudí vyhnaných do zahraničia k nám zalieha, do uší vchádza. Ale zároveň všade sa chápe, že to bol povojnový mravný úpadok, krst cez oheň a bolesť, ktorý musel prísť, aby sme sa všetci svoji našli v mohutnom súzvuku dneška. Kde sú tí mocní a smelí, ktorí gniavili naše duše? Zmietla ich doba i nám konečne priaznivá. Nič netrvá večne. Spravodlivosť vždy vyjde navrch, utrpenie duší raz premení sa na radosť. Na tú všeobecnú, pred sladkou jej ťarchou rúcajú sa zákony, opravujú mysle a odpúšťajú sa hriechy.

Oj, vítam si ťa, mladá sloboda slovenská! Viem ťa ja pochopiť, vážiť si ťa, vysnívaná; nie doktrína, ani nie učenie, ale skutočná, nahá, a preto tak radostná. Ktorýsi biskup povedal, že úroda býva, len keď sa zrno zaseje do matky zeme. To zrno sa zasialo 18. augusta²⁸ v Ružomberku. Zrno plodné a napuchnuté životnou silou. A za 48 dní vykličilo a rozrástla sa v strom. Andrej Hlinka! Vyberal som úzkostlivo slová na svojej prednáške o Tebe, lebo také boli chvíle. Dnes plesám od radosti. A vyberám si znova úzkostlivo slová nežné a poetické: o tvojom veľkom mučeníctve. Mojžiš nevidel oslobodenú zaslúbenú zem. Štefánik zomrel pred prahom rodnej zeme. Aj ty, hrdina najväčší z nášho tichého plemena, utiahol si sa skromne, ticho pred splnením svojho najväčšieho sna: za Boha a za národ.

Napísal som o tebe, veľký slovenský syn, do kalendára: „*Koho dar nezviedol, hrozba nesklonila!*“²⁹ S potešením dívam sa na svoj vtedy opovážlivý čin. Nič nerobím si z výčitiek Houdkových³⁰: „*Také hlúposti ti raz navždy zakazujem písať!*“ I Kukučova veta – „*Ja sám by som nedal vklad do družstva, v ktorom by bol Hlinkov obraz!*“ – ma teší, lebo on bude prvý, ktorý ten vklad pod Hlinkovým obrazom bude vkladať.

Ale to je život! Taký je a takí sme my, ľudia na veľkom Božom svete.

20. októbra 1938

Je teraz boj o hranice Slovenska. Boj o Košice. Ako sa skončí? Sme ako v kotle, tvoríme jeho obsah a varíme sa v ňom. Nové Zámky stratíme. Už sa chystáme odísť, keď príde rozkaz niekde vyššie. Zhon a zimničný ruch. Len nejako stadiaľto, nenávidím toto veľké sedliacke mesto s bajúzatými Maďarmi a bledými Maďarkami s plochými prsiami. A so Židmi, s touto pliahou ľudstva. Ani jeden Slováčik nebude banovať za nimi, ani za tým, čo je v nich.

Moravskí Slováci žiadajú pripojenie k Slovensku, slovenské školy. Cítia s nami, po slovensky, sú nám rečovo a najmä citovo a umelecky bližšie, ako k praktickým a hospodársky bezohľadnejším bratom v Čechách. Keby sa ich žiadosti splnili, strata Slovákov v Maďarsku by nás tak nebolela. Áno: nech je spojené, čo patrí dovedna. Nie sme my ešte najmenší na svete. A nemáme nepriateľov. Slovenské plemeno: Zdar Boh!

[...]

Všetko sa balí do debien: Nové Zámky padli. Všetky kancelárie rozhádzané, nič nezostáva, len holé múry. Ani kúpiť nedostatť už nič v zátisi. Pôjde sa vraj do Topoľčianok a Zlatých Moraviec. Iní vravia že do Topoľčian. Nech už kdekoľvek, len von z tohoto zakliateho hniezda maďarsko-židovského. Za Novými Zámkami bude ma najmenej hlava bolieť.

28 Narážka na smrť Andreja Hlinku, ktorý zomrel 16. (a nie 18.) augusta 1938 a o 50 (a nie 48) dní neskôr – 6. októbra – Slovensko dosiahlo autonómiu, za ktorú ľudová strana pod jeho vedením 20 rokov bojovala.

29 V ročenke Družstevná rodina 1937, ktorú zostavoval F. Hečko a bola určená najmä pre dedinský ľud, sa v kalendárovej časti každý mesiac predstavovala nejaká významná osobnosť – slovenská i svetová. V roku 1937 osobnosťou mesiaca novembra bol Milan Hodža a decembra vtedy ešte žijúci Andrej Hlinka. Hečko ho uvádza ako muža pevných ideálov, ktorého „dar nezviedol a hrozba nesklonila“.

30 Fedor Houdek (1877 – 1953) – podnikateľ, politik. V roku 1938 bol – okrem iných funkcií – predsedom Ústredného družstva a Hečkov šéf.

21. októbra 1938

Mám akúsi nijakú náladu. Všetko človeka jeduje: kašeľ, spanie, rozhádzané kancelárie, vysedávanie na debnách a očakávanie, do akého chlieva nás to zasa zavlečú. I z politiky idú akési divné chýry: vraj stredná Európa pod patronanciou Poliakov a Maďarov. Čerti! Či len takto by nám bolo ako-tak lepšie? Načo patronancie? Tiso sa vraj chce vzdáť. Vidí asi, aká je vyčerpávajúca tá pravá politika. Ale istého nevie nikto nič. Sme tu v kasárňach ako v žalári: ani sa prejsť, ani kúpiť nič nedostať. Len tak tu schnúť a vykašľávať svoj katar ničomný. Lístok sľubovaný od milej mamy nechodí: asi neposlala, keď nechodí. Totiž: sľúbila a neposlala. Dlhý list od nej. Veď má i ona dosť svojho trápenia. Kto vie, čo je doma? I keby bolo zle, nenapísala by, ako by som ja nenapísal, keby bolo so mnou horšie. Načo ešte druhému zat'ážovať beztoho ťažké chvíľky: každý si vlečieme svoju samotu: ona doma a ja tu, v prekliatych Nových Zámkoch.

Fronc ide aspoň na víno do susednej krčmy. Vypije si a má celý deň dobrú náladu. Ja, keby som si aj vypil, ešte by bolo smutnejšie. Mne tu akosi niet pomoci. On nebedáka, keď týždeň nedostane od ženy list, je mu to samozrejmé. Ale ja: sám neviem, čo si všetko napredkladám. Mordujem tú svoju nevyspytateľnú dušu, trápim ju a azda bez príčiny. Dotkne sa jej každá hlúposť.

Včera pri zatľkaní debien zadrelo sa mi do ruky drievko. Na ošetrovni nik nebol, zajódoval³¹ som si to až o dve hodiny. Teraz sa kvasí. Maličký záder a človek celú noc nespí. Ešte tak ľahnúť, takto nehrdinsky a nevojencky!

Vonku vietor a zima. Byť tu ešte nejaký mesiac-dva, veru človek aj niečo bude musieť vytrpieť. A výhľadov na dokončenie niet. Stále sa nevyjednávajú. Pán Boh sám vie, kedy sa začne a či sa vôbec kedy začne.³² Dnes púšťajú ročníky 1898, 1899 a 1900. Všetkých. Maďari sú oddelení v židovskej škole. Nebolo na nich spoľahnúť. Teraz služby a vojenské úkony robia už len Slováci. To tam leží ako bravy, nadáva a hreší. Pôjdu asi všetci domov. Čo s nimi? Dávno ich mali pustiť. Nech nekazia vzduch!

Hrávam večer v karty. Včera som prehrál osemdesiat halierov. Predvčerom päťdesiat. Učím sa! Napred hrám zo zábavy, aby som zabil dlhú chvíľu. Potom z jedu, že ju musím zabíjať kartami. Človek tu úplne otupie, je ako klát, hýbať sa nechce, keď stojí a sadnúť si tiež nechce, radšej stáť. Nič iné len tupý, somársky život.

Kto je doma, tomu je hej. Rodina, pokoj, zamestnanie. A ty tu drep, bez štipky úžitku rob kôl do plota. Kúpil som stovku vlásť³³ včera. Niečo sa rozdalo. Už ich je tam sotva polovica. Dačo človek robiť musí. Ale doma so všetkým praším.

Má sa ísť do Malaciek. Skoro som z nôh spadol, keď som takú, hoci dosť nezodpovednú zvesť počul. Oj, mamajčurka moja, hneď som veselší, i keď lístok od teba nechodí. Ale Malackám neverím. Kde by sa na vojne vzala taká šťastná náhoda? Malacky? Budú tie Malacky? Keby hej, celému svetu by som poodpúšťal, hoci ma aj neurazil. I to by som mu odpustil, že tento posledný mesiac sedím tu, ďaleko od svojich milých.

A predsa bude čosi z tých Malaciek. Už išli tam a do okolia ubytovateľa. Aj mama mi poslala list. Najkrajšie slová doňho vložila. Že srdiečko si chystá na moje privítanie.

Len čím prv stadiaľto. Potom i mama moja biela bude bližšie. Aspoň nedele budú naše. Smútok z nich vymizne a naplnia sa radosťou.

31 Zajódoval = dezinfikoval jódomou tinktúrou.

32 Autor tu naráža na slovensko-maďarské rokovania v Komárne, ktoré boli skončené 13. októbra, keď maďarská delegácia vyhlásila, že požiadala európske veľmoci, aby – podobne ako v Mníchove – ony rozhodli o vymedzení novej slovensko-maďarskej hranice. Francúzsko a Veľká Británia tento návrh odmietli, a tak o novej hranici rozhodovali iba zahraniční ministri Nemecka (von Ribbentrop) a Talianska (Ciano) vo Viedni dňa 2. novembra 1938 – tzv. Viedenská arbitráž.

33 Vlasta – lacná súčasná cigareta. Cena jednej cigarety bola 15 halierov.

„*A budu se na vás chvíli dívat, jak to vedete!*“³⁴ – Už to dovedli! Keby dnes vstal z mŕtvych, umrel by znova, keby zbadal, čo sa s jeho republikou porobilo.

„*Nikdo nech se nebojí, mám svůj plán.*“³⁵ Už doplánoval, chudák, bez vlastnej viny. Obeť doby a pomerov. Odniesol to za všetkých. Hovorí sa, že odišiel do Ameriky na ktorúsi univerzitu prednášať o demokratických inštitúciách.

22. októbra 1938

Celý deň sa nakladali ťažké debny, skrine, kachle, rárohy³⁶. Kasárne zostali prázdne. Sedíme v staničnej reštaurácii a čakáme v dyme a smrade ráno. Spať nie je kde, vo vagóne pri naložených stóloch a umývadlách zima, v kasárňach iba ak v maštaliach, ale aj tam zima bez koní. Zajtra je nedeľa, strávime ju iste cestovaním, vojenským čiže nepohodlným. O každú smet' sa páni oficieri postarali, všetko je na mieste, len vy, chlapi, robte čo chcete.

Na stanici ľudí a vojska ako včiel v úli; sedia pri stóloch, ležia na zemi, starí, mladí, vojaci, ženy s deťmi. Každý uteká z Nových Zámkov niekde vyššie. Čo tu zostane, bude už tuším len Maďar a žid.

Včera zatkli četníci nášho spoluvojaka Novotného z Barce pri Košiciach. Bol pridelený k benzínovej pumpe, ale staral sa o všetko možné. Spávať domov do kasární prišiel, len keď sa mu zachcelo. Preliezol vraj všetky novozámocké hniezda, spával u Cigánok a kuriev, peňazí mával...

Vysvitlo, že za týždeň ukradol a predal osem bicyklov. A peniaze premárnil. Čaká ho povraz. Iného trestu totiž nejestvuje, lebo je štatárium. V civile strojuvoda, otec učiteľ, sestry študujú na košickom gymnáziu. Ale čo robiť – aj to je jeden život, ktorý sa skončí...

So synmi Ferkom a Miškem (Zdroj: Archív M. Hajnošovej)

S rodičmi manželky Márie (Zdroj: Archív M. Hajnošovej)

34 Známy výrok prezidenta T. G. Masaryka po svojej abdikácii v 1935.

35 Slová prezidenta Beneša, ktorými v septembri 1938 ubezpečoval občanov, že má situáciu pod kontrolou a Č-SR šťastlivo prekoná politickú krízu.

36 Rárohy – staré, opotrebované veci.

23. októbra 1938

Celý dnešný nedeľný deň preležal som nečinne. Všetko pripravené, len vyraziť a nechať Nové Zámky navždy. Ani myslieť sa nechce, len ležať a spať. Zbaví sa človek spomienok: ľahne ráno do rozsekanej slamy a prebudí sa k obedu. Potom zase pokračuje cez napoludnie do večera.

Tejto noci máme zmiznúť... Sedíme traja v staničnej reštaurácii potme, pri sviečke. Je desať hodín v noci. Po polnoci sa ide do Malaciek, kde vraj celý pluk (náhradný) behom troch dní zdemobilizuje. Po vypočutí slova „demobilizácia“ z úst poručíka Kulhánka, strhol sa v izbe spev, taký mocný a úprimný, až sa obloky triasli. Vyspievali sme všetky pesničky vojenské, slovenské, i tá „Príde Hlinka z Ružomberku“³⁷ bola medzi nimi... Zajtra, najneskôr večer uvidím svoju bielu mamu, chlapcov pekných, dom, skadiaľ som pred mesiacom odišiel na vojnu. A nebude dlho trvať, budú ma tam mať už stále. Naša izbietka deň čo deň plná bude dôvery, plná citu a lásky, radosti z nájdenia sa. Ty, mama moja radostná, vojenskými nocami a dňami vytúžená, vyobjímaná, sladká a skutočná! Už idem k tebe, k tvojej duši a srdcu, ktoré – ako si písala – chystáš si pre mňa.

Aj tento vojenský denník ide sa pomaly dokončievať. Bol mi jediným dobrým kamarátom. Všetko vypočul, všetko prijal, čo vo mne bolo a čo nebolo komu hovoriť. Chvilky najušľachtilejšieho túženia schoval do seba, smútok mi vzal z pliec – nosil som ho v náprsnej taške, spával som na ňom. Mal som ho rád. A keď bude listovať v ňom tá moja najdrahšia, ku ktorej som upieral všetky svoje túžby, nech jej poslúži tak, ako som to myslel. Lebo písal som ho jedine pre ňu. Pre svoju bielu ženu Marienku. Tá nech súdi, aký som bol a ako som písal.

[...]

Je jedenásť hodín. Do reštaurácie prichodia dôstojníci. O chvíľu dohrnie sa transport so štyristo dragúnmi. Bude ruchu a kriu. Nasadneme do vlaku. Zima nás bude drgľovať, ale bude to zima trocha aj radostná. Ideme domov! Ten rozkaz, ktorý doniesol, že miesto Zlatých Moraviec Malacky, bol ku mne veľmi dobrý. Na sklonku vojenčiny vzal ohľad na mňa. Budem blízko svojej mamy. Zaskočím si k nej večer a onedlho príde deň, kedy si ma privíta už nie vo vojenských háboch, ale takého, akého ma vyprevadila na tento mesačný výlet do neznáma.

Pozdravujem si ťa, Marka moja, ty ešte azda nevieš, že už idem k tebe. Ale zajtra príde list a možno i ja. Na chvíľu, ale prídem. Pešo prídem, na oblôčik zaklopem, pozdravím sa s tebou, mama, mama.

24. októbra 1938

Sme v Malackách. Idem domov k mame.

25. októbra 1938

Sedím na stanici v Rárboku³⁸. Všetko odišlo do dediny, len vagón s hospodárskou správou zostal na stanici a my, piati poddôstojníci v ňom. Strážime pokladnicu.

Včera doma. Ajka, pekného a červeného zbadal som prvého v obluku. Babka šla otvoriť. Milá babka! Miško sedel na šerblíku. Keď zbadal vojaka, vzal šerblík a utiekol. Báľ sa tatu. Až keď tata čapicu dal

37 Známa autonomistická pieseň na nápev ľudovej piesne „A v tej našej záhradôčke býva veľký mráz...“ Patrila medzi zakázané pesničky, lebo jej slová dráždili pražskú vládu. Spievalo sa v nej: „A v tej našej záhradôčke býva veľký mráz / a v tej našej republike, vládne krivda zas. / Príde Hlinka z Ružomberku, donesie nám slobodienku / a v tej našej republike bude dobre zas...“

38 Dnes: Rohožník.

Manévre v Nových Zámkoch (1938)

(Zdroj: Archív M. Hajnošovej)

Ako vojak československej armády (1938)

(Zdroj: Archív M. Hajnošovej)

dolu, usmial sa, ručičky natiahol na „okuzáze“. Obaja chlapci pekní, lenže ten jeden veľmi veselý a druhý veľmi smutný. Ale tak pekní obaja, že človek nemôže ani mať jedného radšej od druhého.

A mama, pekná a urastená, v červenom svetříku, našla si svojho tatu doma. Tak milo bolo pri nej, izbietky voňali domácim prostredím, Ajko sa liepal po tatovi, Miško kukal si svoj kalendár. Všetko po starom. Len mama a tata sú si zase bližší, svojskejší, milší.

Mama moja biela, veľmi ti ďakujem za tvoju peknú a radostnú lásku. Mama moja!

[...]

28. októbra 1938

Ležím. Hrdlo a zastaralý katar prišli si po svoje. 38 °C, teplý čaj ráno a večer. A celý deň ležať. Choroba je vraj v laryngu, ale je obava, že zlezie do pľúc. Teda: pekné výhl'ady.

Dlhé je to ležanie. Myšlienky letia, letia, letia! Ako Kraskova báseň: Zmráka sa, stmieva sa.³⁹ Akási beznádej vkráda sa do duše. Len stratiť sa niekam, aby bola duša sama, len sama, ďalej spomedzi týchto tuctových ľudí, nižších i vyšších. Tam, do rodinného hniezda, medzi svojich najmilších. Domov...

Nové Dvory. Disciplína regrútska. Víchor a zima. Poprechladáš. Debny a skrine nosíš, dlážku drhneš poručíkovi, všeličo podnikáš, len aby ti čas ušiel. Zachrípneš od nachladnutia, tri dni nedostaneš jesť, kupuješ za svoje, sebe i kamarátom. A nik sa nepostará: spíš na doskách, ako na fronte. A to všetko pre prílišnú bezstarostnosť tých, ktorí by to mali ináč zariadiť. Ale je vojna!

39 Toto sú prvé verše Kraskovej básne, ktorú Hečko spomína: Zmráka sa, stmieva sa, k noci sa chýli, / Od hory od lesa, tak plače, kvíli... / Výčitky neznámych duše sa chytia. / Vyplniť nádeje nebolo sily, / zapadli, zapadli vo zhone žitia. / Oblaky nízko sú, tak letia, letia...

30. októbra 1938

Tretí deň ležím ako drevo. Zápal priedušiek, hlasiviek a hrtanu. Horúčka. Kašeľ. A čert vie ešte čo. Iné nedalo sa od posledných dní ani očakávať. Dobré ešte, že sa veci takto skončili.

Toto je tu Alcazár, o ktorom Murgaš písal⁴⁰, hoci nikdy nič také nevidel. Slnko svieti, je nedeľa, ale radosti niet. Len akési vegetovanie, ako v koncentračnom tábore. Ale všetko človek musí vydržať.

Ležím tu už tri dni, v tejto cementovej stodole. Dívam sa ponad slamníky, dosky a trámy: nič nevidím. Hlúpo je akosi v duši. Niet vôle. Myslieť sa nechce. Somársky život. Ako vôbec život bez radosti.

[...]

Popísal by som dnes mnoho smutných vecí. Radšej nechám tak. Zajtra už ležať nevydržím. To je pre mňa väčšia trýzeň, ako choroba sama. Čas pomaly uteká a tu – medzi doskami a trámami, v zime a tme – minúty sa predlžujú na hodiny. A načo trpieť dvojnásobne?

Noviny sem nechodia. Von sa nesmie. Len dnes odpoľudnia bola vychádzka, čosi dva kilometre v okruhu za táborom. Ale i ten kúsok voľného priestoru vzpružil vojakov. Sú akési spokojnejší...

Disciplína ako v cudzineckej légii. Pred veliteľom – majorom Šifnerom – všetko sa trasie. Sami dôstojníci naši vravia o ňom, že je „*tady takovým malým Pánem Bohem*“.

1. novembra 1938

Nový dvor. Všetechsvätých. Hmla. Hrebene Malých Karpát zastreté. Smutno akosi. Iba karta od mamy rozveselila. Oj, tá mama moja, drahá žena, jedna – jediná. Ako ťa ja mám len veľmi rád!

Fronc šiel domov na mojom bicykli. I ja by som bol mohol. Ale bol som v pondelok a on ťahal za mňa.

Zjedol som do dvadsať chinínov⁴¹, kým som sa dostal do poriadku. A ešte šťastie, že doktor bol známy: aspoň na najbližšie dni od služby budem zachránený. A službu tu mať pod komandom Šifnerovým, ó Bože dobrý, to radšej celý deň hnoj nahadzovať. Taký narástol v predstavách mužstva i dôstojníkov pán veliteľ tábora. Ináč azda slušný človek.

2. novembra 1938

Včera bol som vo vojenskom kine. Dávali prvý slovenský zvukový týždenník. Pri zaznení prvých zvukov slovenskej piesne a objavení sa slovenského nápisu nastal taký potlesk a volanie sláva, že sa celé kino otriasalo. Vojaci ako diví: ako keby to ani oni, zastrašení disciplínou a táborovými poriadkami, neboli. Náhle sa objaví niečo slovenské, čo ešte slovenským nebolo, národný cit vyleje sa potokom – i pred prísnyimi očami majora Šifnera a kapitána Korvasa. To je nadšenie, keď jednoduchí vojaci zatlieskajú prvému slovenskému zvukovému žurnálu. Bolo mi, ako obyčajne mi býva pri takých príležitostiach, do plaču: od akejsi skrytej radosti, že tiež patrí do tej fajty ľudí...

Ráno rozšírila sa medzi vojskom zvesť, že sa ide behom dvoch dní domov. Strhol sa krik, rev a spev. Chlapi skákali po slamníkoch, plieskali sa, vyspevovali. Pravda, o chvíľu mnohí pochybovači radostnú zvesť trochu naštrbili: to vraj vás len vnadia, aby ste skôr šli do skladiska robiť, ináč by práca trvala mesiac, takto môže byť hotová za dva dni!

40 Narážka na román Karola Murgaša (1899 – 1972), Hrdinovia Alcazaru (Bratislava 1937).

41 Chinín = rastlinný liek proti vysokej horúčke, malárii.

Tak sa také veci robia. Povie sa: to a to spravíme! A idete domov... Chlapi robia ako otroci a napokon vysvitne, že je to trik. Nadáva sa, kľaje, hreší – tak pusto a hnusne, až hlava sa krúti...

3. novembra 1938

Už je koža stiahnutá, hus ošklbaná, Slovensko roztrhané. Čeklís⁴², Šaľa, Galanta, Nové Zámky, Šurany, Slovenský Meder⁴³, Komjatice, Vráble, Lučenec, Levice, Rimavská Sobota, Košice, Užhorod, Mukačevo... Na takú operáciu nebol pripravený ani ten najzúrivejší chirurg. Tridsať percent Slovákov stratených... Maďarskí grófi dostanú naspäť slovenskú zem a naši ľudia slovenskí budú im dobrí za břešov. Len podľa spravodlivosti! Nič viac!

Za Košicami nesmútim, ani za Vráblami, ani za maďarsko-židovskými mestami. Ale za Šuranmi je mi ako Slovákov úprimne ľúto. Tridsaťtisíc ľudí len v štyroch obciach. A koľko tých obcí bude! Tisíc rokov tiekla slovenská krv a bude tiecť ďalších tisíc liet. Hovorilo sa, že Nemecko je s nami, že sa nás zastáva, že to a ono a zatiaľ spáchali na nás malých najohavnejšiu krádež. Bude nás do dvoch miliónov. A za hranicami milión.

Jediná naša záchrana bude a je – vybičovať naše nacionálne cítěnie, náš národný postoj do najkrajnejších medzí. A touto silou aspoň duchovne posilňovať a zachraňovať tie duše slovenské, ktoré sú ukradnuté, roztratené v zahraničí, po svete. Budovať svoje hospodárstvo a svoju kultúru, aby všetci naši verní ľudia mali chlieb.

Hnusnú úlohu majú židia. Tí dali a dávajú cudzí náter našim strateným krajom. Žili a tučneli z našej národnej krvi. Nič nedoniesli do nášho organizmu, iba rozklad, hnus a hospodársku anarchiu. Ľahko bolo pripojiť sa a kričať za tamtých medzi Dunajom a Tisou, keď nikdy nepriľnuli k našej národnej duši. Pijavice! Zlodeji a vysávači. Očistiť čo zostalo, vymiesť tieto internacionálne a zlodejské živly!

Vidíš ho, aký nacista!

Poľsko sa nás nezastalo. Majetkové príbuzenstvo šľachticov s grófmi je a dlho ešte bude rozhodovať a panovať nad tým všetkým, čo sa volá národ a jeho záujmy. O moc ide, i tu i tam, o nič iné. Malinký národ slovenský, ktorý doteraz nikdy nemal svoje veci v rukách, ktorému len pred mesiacom svitlo slnko slobody, hneď na úsvite mu spravili ranu, ktorá dlho bude krvaviť, dlho, dlho...

Bolo vojenské rádiové vysielanie. Oznámili, že zo Slovenska odrezali 12 000 km² s jedným miliónom obyvateľov...⁴⁴

Hneď vzápätí ozvala sa hudba akejsi idiotskej českej veselohry. Takej pravej, že pri jej počutí v každom Slovákov vrela krv. Ó, áno, pravá česká hlúposť, bez akejkoľvek hodnoty a citu, bez tepla a rozvahy. Sedel som ako na tŕní, nie do smiechu mi bolo, ale do plaču. Toto je teda tá ich dvadsaťročná kultúra, vplyvom ktorej republika tak nedôstojne dogazdovala. Dobré písal Baťa⁴⁵, že treba pozatvárať všetok český oficiálny takzvaný umelecký svet, ktorý, okrem ojedinelých a neuznaných ešte hodnôt tvoril iba hlúposti, bohapusté a žobravé gýče, ožraté bakchanálie, oslavu darebáctva a lenivosti, len nie hodnoty národné a pracovné.

Oj, nečudujem sa, že to tak dopadlo!

42 Dnes: Bernolákovo.

43 Dnes: Palárikovo.

44 Podľa úradnej štatistiky Slovensko muselo odstúpiť Maďarsku územie s rozlohou 10 423 štvorcových kilometrov s 859 885 obyvateľmi, z toho bolo 276 287 Slovákov, 405 808 Maďarov, 26 181 židov a 1829 Rusínov.

45 Tomáš Baťa (1876 – 1932) – moravský podnikateľ, „kráľ obuvníkov“. Priekopník vo vedení a spravovaní veľkovýroby. V roku 1938 jeho podniky zamestnávali 38 000 osôb a mali 70 tovární, z toho štyri na Slovensku: Bošany, Svät-Batizovce, Lipt. Sv. Mikuláš a Baťovany (dnes Partizánske). Bol kritikom výstrednosti v súčasnej kultúre. „Moderní“ umelci sa mu odplácali tým, že ho obviňovali z vykorisťovania a iných kapitalistických hriechov, napríklad Svatopluk Turek v diele Botostroj (1933), alebo Voskovec a Werich v hre Ostrov Dynamit (1930), kde kolonizátor-vykorisťovateľ sa volá Thomas Batha.

4. novembra 1938

Včera večer na filme Voskovec & Werich⁴⁶. Obrana demokracie a či čo. Väčšej sprostoty som na svete nevidel. Aby sa mohlo obecnstvo smiať, vždy bolo treba niekoho udrieť po hlave. Zavesili Voskovcovi na krk okenné mreže a s tými chodil cez pol predstavenia. Nič človeku nezostalo v duši. Len akási bolesť z ľudskej hlúposti a z biedne pochopenej demokracie. Cudzota, smiech nad priepadliskom, somárstvo. A tomuto sa vravelo a v matičke Prahe ešte stále vraví: umenie.

A o domove ešte ani reči. Ešte tu budeme trčať možno i dva týždne, kým sa vyslobodíme z tohoto Alkazáru. Niet nadšenia, chuti ani viery, že by sme niečo ešte „zachránili“. Mám červené nohavice, omotávačky, baganče a roztrhanú blúzu... Dôstojníci chodia si po poľovačkách a my hnijeme, hnijeme a paríme sa v komorovitých žalároch, v dyme tabaku a vo vlastnom svojom smrade.

5. novembra 1938

Už ôsma nedeľa. Prší. Od poludnia cez noc služba. Hlúpy život. Nedeľa – pondelok, všetko jedno. Maďari idú domov, my ostatní na práce: cesty, chodníky, železnice. I v Levároch je vraj vojsko – pracovný oddiel. Len o nás, ktorí čakáme vyslobodenie z tejto hadej diery, niet zatiaľ výhľadu...

Manévre v Nových Zámkoch (1938) (Zdroj: Archív M. Hajnošovej)

46 Jiří Voskovec-Wachsmann (1905 – 1981) a Jan Werich (1905 – 1980) – komická herecká dvojica, ktorá zobrazovala súčasné pomery dômyselnými hrami a javiskovými satirami. V roku 1939 obaja emigrovali do USA (kde Voskovec bol 11 mesiacov internovaný pre svoje pro-komunistické postoje). Ich film, ktorý sa Hečkovi tak protivil, sa volal Svět patří nám.

Včera sme nedostali večeru. Kupuj za svoje. A keby boli! Mám ešte dvadsať korún. Už sa dávam i do chleba: nikdy som ho sám o sebe nejedol.

Včera prišiel čatár Laibl z Kýru pri Komjaticiach. Tam vraj manifestujú všade Maďari. Vojsko má čo robiť, aby udržalo poriadok. Hlinkove gardy vraj držia s obyvateľstvom. Štyria ženisti odopreli to, čo bola ich povinnosť. Akéhosi vojaka, ktorý zastrelil poručíka, pretože ho vyhodil z krčmy, Hlinkove gardy vydiapali z rúk vojakov a doviedli civilného sudcu z Nitry, aby ho súdil. Nie vojenský sudca.⁴⁷ To je zlý znak! Obyvateľstvo slovenské naladené tam protičesky... A tak ďalej... Myslím, že správna odpoveď je táto: Pomstí sa dvadsaťročná slepá masarykovská, benešovská a socialisticko-československá politika.

Spisovali národnosť. Už čosi po desiaty raz. Viacerí Slováci prihlásili sa za Maďarov. Azda preto, aby išli prv domov. Azda pre niečo iné. A najmä preto, že v nich minulý vládny režim nevychoval za dvadsať rokov dostatok národného povedomia.

6. novembra 1938

Na strážnici. Sám. Len hodiny ťukajú jednotvárne. Čas na spomienky. Vonku prší. Ticho. Deväť hodín...

Ale teraz tu sedím s nabitým revolverom, so zapálenou cigaretou, dnes už čosi pätnástou. Rozmýšľam a dumám. Kto vie, či neodst'ahujem si svoju rodinku niekde do Bratislavy, alebo bližšie niekde, ktovie, či okolnosti nebudú také, že bude musieť nechať službu. V novom našom Slovensku budú zmeny, mnoho ľudí našich bude chcieť chleba, bude asi musieť urobiť miesto pre jednu slovenskú domácnosť. Budeme síce žiť chudobnejšie a skromnejšie, ale šťastnejšie, lebo budeme celkom svoji. A tak to bude v poriadku. Pravda, ak tie opatrenia, o ktorých sa už dnes hovorí a píše budú naozaj úprimné a všeobecné, keď nás nik nebude využívať, keď sa bude všade žiť skromnejšie a svojskejšie.

[...]

So Židmi je zle. Vidieť to i tu. Sú tu čosi traja. Jedovato reagujú na narážky vojakov a na protizidovsky zahrotené články v novinách. Všetci by najradšej odišli do Maďarska. Nenávidia všetko, čo je slovenské. Ale ani maďarskí vojaci nie sú nijak nimi nadšení. Urážajú ich veselo. Ale Žid znesie urážky osobné, len keď režim je im milostivý. A veru dnešný slovenský kurz neveští im nič dobrého. Už sa vraj začínajú označovať židovské obchody, už sú miestami i zásahy od gardistov a chystá sa proti nim i nariadenie. Majú sa teda na čo tešiť.

Keď je reč o židoch, ešte niečo. Rodina Petschekovská⁴⁸ predala pred štyrmi mesiacmi trojmiliardový majetok Živnostenskej banke za čosi 280 miliónov. Už vtedy židovské vyššie vrstvy vedeli, aký to všetko vezme koniec. Teraz sa radujú v Amerike. Vedeli, cítili židia, čo na nich ide. Všetko trúfali. Preto i agitovali, aby bolo Slovensko rozdelené medzi Poľsko a Maďarsko, lebo tam i tam má ešte žid finančný a obchodný rešpekt. Dokiaľ, to sa nevie, ale má. Slovom: loď sa topila, potkany utekali, kam ktorý.

47 Išlo o prípad z 1. novembra 1938 v Urmíne (dnes Mojmirovce), kde vojak v zálohe Ján Maronek zavraždil svojho nadriadeného, veliteľa čaty, poručíka jazdeckv v zálohe Tomáša Melichera. Páchateľ bol 20. decembra 1938 odsúdený rozsudkom vojenského súdu v Bratislave na trest smrti povrazom. Trest smrti však nebol nakoniec vykonaný.

48 Rodina Petschekovská pochádzala z Kolína a patrila medzi najbohatšie rody v Česko-Slovensku. Patrili im rozsiahle majetky, uhoľné bane v okolí Mostu a Ústí nad Labem, banková sieť v celej republike a známy Petschekův palác („Pečkárna“) v Prahe. Majiteľ Hans Petschek odišiel v roku 1938 do USA, kde so svojím bratancom Walterom šéfoval veľkofirmu United Continental Corporation. Petschekův palác bol v rokoch 1939 – 1945 centrálou Gestapa a po roku 1948 tam sídlilo Ministerstvo zahraničného obchodu.

Žarnov⁴⁹ mal v *Slováku* verš veľmi statočný. Kričí z neho sklamanie z dlhej a pevnej viery v Poľsko. Ľudákom toho sklamanie trochu i doprajem. Príliš moc verili bratstvu, kde ho mnoho niet, kde pod pojmom bratstva pripravovalo sa pre Slovákov niečo podobného, ale o moc horšieho, ako skusovali dvadsať rokov pod Čechmi. Česi: majstri v „demokracii“, Poliáci: majstri v „aristokracii“. A my, ako mladí uční u majstra: zažiješ trápenia, najesť nedá, rozháňa ťa po všetkých uliciach s čižmami a podrážkami, kedy-tedy poťahom pretiahne. Dobré je takto: sme už vyučení, otvorili sme si dielňu – a hoci po chudobne, ale po svojsky. Ešte prídu časy, keď budú naše slovenské výrobky vyhladávané. Ešte prídu tie časy.

7. novembra 1938

Zas jeden deň strávený v službe. Noc jasná, dosť teplá, zajace pobežovali po letisku, v diaľke kedy-tedy zaznel výstrel pytlíka.

Boli tri hodiny v noci. Kontrolujem strážu. Heslo bolo hlúpe, vojaci si ho nepamätali. Od horného hangára ma strážny vrátil. Nedá sa protestovať. Idem. O pol hodiny znova. Akosi pochopil. Pripustil na päť krokov, puška namierená do nôh. Minútový rozhovor, žaluje sa, že nerozumel heslu, že sa nedá zavrieť, že je z Bratislavy od železnice. Ešte pár slov a idem späť. Sotva sa obrátim a ujdem šesť-sedem krokov, tresk! Zamrazilo ma. Zostal som ako soľný stĺp. Že by do mňa strelil? Nemožné! Prečo vystrelil? Obrátim sa, triaška ma mrví. „Čo robíš, človeče?“ – Pušku má na zemi, dvíha ju a vraví: „*Panienka Mária vie, ako mi to vystrelilo.*“ Zo strážnice vybieha desiatnik s troma ozbrojencami. A klusom smerom na hangár. Idem naspäť ako omráčený. „*Babral sa s puškou*“ – hovorím „*a buchlo mu to. Puška mu vyletela z rúk.*“

Zistilo sa: „*Prijal ma s nábojom v komore, puška odistená, keď som odchádzal, pravdepodobne ju zaistoval, zavadil o kohútik a bolo.*“

Ráno pri raporte hlásim prípad. Major vypočuje, neznateľne sa usmeje, mávne rukou a povie: „*Fronta!*“ Vec vybavená.

Cez noc prečítal som 435-stranovú knihu N. A. Lejkina⁵⁰ *Kde zrajú pomeranče?* Traja Rusi, medzi nimi jedna žena, cestovali na juh. Rozvláčne a trochu humoristické opisovanie cesty z Marseille do Nice, Monte Carla, Ríma, Neapolu, na Vezuv, do Benátok. Zlý preklad, ešte z roku 1892. Taliansko sa tam opisuje ako zem žobrákov, pouličných spevákov a zlodejov. Myslím si: teraz je tam všetko iné, Mussolini vedel, ako na svojich ľuďoch. I u nás treba takého nejakého Mussoliniho.⁵¹ Nech sa už volá Sidor, alebo Tuka⁵², alebo

49 Andrej Žarnov, (vl. m. František Šubík, 1903 – 1982) – lekár, univerzitný profesor a vynikajúci básnik, známy pod pseudonymom Andrej Žarnov. Člen Štátnej rady, predseda Sociálneho ústavu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSL'S) a v rokoch 1942 – 1945 prednosta zdravotného odboru Ministerstva vnútra. Bol členom Medzinárodnej lekárskej komisie, ktorá vyšetřovala masové hroby poľských dôstojníkov v Katyni. V roku 1952 utiekol na Západ. Zomrel v USA.

50 Nikolaj Andrejevič Lejkin (1841 – 1906) – ruský spisovateľ a novinár.

51 Nech nikoho nepohoršujú Hečkove názory o Mussolinim alebo o Hitlerovi. V roku 1938 ich obdivovali a podobne o nich hovorili a písali aj iní spisovatelia, politici, štátnici a obyčajní ľudia. Napríklad Winston S. Churchill – podľa správy v denníku The Times zo 7. novembra 1938 – vyhlásil: „Ja vždy hovorím, že keby sa Británia raz mala stať porazeným štátom, že si nájde svojho Hitlera, ktorý ju pozdvihne k postaveniu, aké mala v medzinárodnom spoločenstve pred porážkou.“

52 Vojtech Tuka (1880 – 1946) – právnik, univerzitný profesor, publicista. Keď po prevrate nemohol nájsť prácu, zamestnal ho Hlinka ako šéfredaktora *Slováka*. V rokoch 1925 – 1929 bol poslancom pražského parlamentu. V roku 1928 bol obvinený z velezrady, pozbavený poslaneckej imunity a na základe pochybných evidencií v roku 1929 odsúdený na 15 rokov väzenia. Z väzenia ho prepustili v roku 1937 a po vyhlásení autonómie sa vrátil na Slovensko. V Slovenskej republike vykonával po 14. marci 1939 najskôr funkciu podpredsedu vlády a ministra vnútra; po voľbe J. Tisa za prezidenta v októbri 1939 prevzal funkciu predsedu vlády a po salzburských rokovaníach v lete 1940 aj funkciu ministra zahraničných vecí. Obe funkcie si podržal až do 2. septembra 1944, keď ho vystriedal Štefan Tiso. V roku 1945 emigroval do Rakúska. Odtiaľ bol násilne odvlečený do ČSR, postavený pred Národný súd, ktorý ho v roku 1946 – napriek jeho ťažkej chorobe – odsúdil na smrť obesením.

Mach⁵³. Len nech spravia zo Slovenska niečo, aby aj ono aspoň niečím zavážilo vo svete. Len dať každému kus chleba, aby nemusel žobrať, darebáčiť a trápiť sa o každú minútu budúcu. Na neuverenie jednoduchý program.

A keď som už pri Tukovi, teda slovo o ňom. Ukázalo sa, že celý jeho proces, tá dlhá križová cesta, to bolo „československé“ švindlerstvo. Nôž do chrbta Slovákov. Teraz ho oslavujú ako martýra. Pomníky mu budú stavať, univerzitným profesorom ho spravia, lebo to, čo údajne on pred desiatimi rokmi podnikol a či chcel podniknúť, to je už tu, to už máme. Kým svet videl: vlastizradca, zapredávateľ Slovákov reční v Mederi, v Šuranoch, v Komjaticiach sľubuje ľudu, že dotiaľ neustane, kým Slováci, ktorí stoja pred ním, nebudú zasa patriť na Slovensko.

Od takýchto prevratov hlava sa krúti človeku. A vidí, že na tom starom zodranom Hlinkovi každá žilka bola zdravá a krvavo zapálená za národ. Ani v Tukovi sa nesklamal, ani v jednom svojom pomáhačovi, kým tí ostatní sklamali sa vo všetkom, všetko stratili. História nového Slovenska vyniesla na povrch všetky charaktery. Predajné duše, kupčiči, tanečníci na povrazoch, konjunkturalisti. Klesli v kotle, v ktorom sa varí Slovenská národná kaša, ku dnu. Na dno. Štefánek, Hodža, Šrobár, Dérer, Ursíny⁵⁴... Ulice dedín a miest slovenských prijímajú mená Hlinku, Štefánika, Štúra, Rázusa, Bernoláka.

Nik netušil pred dvoma mesiacmi, ako bude, čo bude. Sami tí, čo dnes sú na vrchu neverili, nedúfali ani desať percent z toho, čo je a čo bude, nereklamovali... Aké sú cesty Božie nevyspytateľné, záhadné: bez krvi, bez bojov, bez mravného rozkladu. Sloboda!

Štyri veľké dvojice mal náš národ slovenský. Polovicu katolíkov a polovicu luteránov. Ak mi dá Boh dožiť, že budem môcť mať v Levároch reč, spomeniem toto:

„Štyri veľké dvojice mal náš národ slovenský. Štyri garnitúry vodcov slovenských sa vystriedali, kým Slovák je tým, čím je. Mali sme Jánošíka a Štefánika. Bojovníkov, ktorí život obetovali za lepšie bytie budúcich Slovákov. Mali sme Bernoláka a Štúra, ktorí dali základy reči našej. Mali sme Moyzesa a Kuzmányho, ktorí túto reč a svedomie povedomosti národnej do ľudu vstúpili a upevnili. A mali sme Rázusa a Hlinku, tých dvoch najväčších z nás, ktorí v najhorších časoch naliali do žíl ľudu horúcu krv slovenskú. „Národe môj drahý slovenský!“ – tak oslovovali tisícové zhromaždenia. A oba padli do hrobu ako mohutné veľikány, stromiská na zázrak. Doširoka rozrastené, koreňmi prenikajúce všetku úrodnú zem slovenskú, vrtajúce skaly a konármi oblakov sa dotýkajúce.

Na nich stojí dnes Slovensko. Hoci s boľavým obväzom, ale stojí. Štyria katolíci, štyria luteráni, lebo všetci patríme spolu. Tak sme spojení katolíci s evanjelikmi, že len podlý človek v budúcnosti bude môcť medzi nami: rímskymi a augsburskými kopat' priekopy...“

A teraz ty, Marka biela moja, čo tebe mám napísať vo svojom vojenskom denníku, dnes, práve dnes, na strážnici leteckej strelnice?

Len toľko, že si mi drahá nad toto všetko, nad celý svet. Mám z najväčších želaní, ktoré si prosím od Boha a od života najväčšie želanie: Aby sme spolu v zdraví dlho žili, dlho sa radi mali. Moja najmilejšia...

53 Alexander Mach (1902 – 1980) – novinár a politik. V rokoch 1920 – 1938 redaktor viacerých časopisov, naposledy šéfredaktorom denníka Slovenská pravda. V rokoch 1939 – 1945 zastával významné štátne funkcie: hlavný veliteľ Hlinkovej gardy, šéf Úradu propagandy, člen Predsedníctva HSĽS, minister vnútra a podpredseda vlády. Po vojne odsúdený na 30 rokov väzenia. Prepustený v roku 1968. Posmrtné vyšli jeho spomienky Z ďalekých ciest (Martin 2009).

54 Anton Štefánek (1877 – 1988), Milan Hodža (1878 – 1944), Vavro Šrobár (1867 – 1950), Ivan Dérer (1884 – 1973) a Ján Ursíny (1896 – 1972) boli oporné stĺpy pražského centralizmu na Slovensku.

8. novembra 1938

Už jeduje človeka všetko tu. Rozzlostený je každý vojak. Začína sa politizovať. Česi dávajú sa do Slovákov a Slováci do Čechov. Jedovaté debaty, vzájomné vyhadzovanie nespravodlivostí na oči. A jedovaté pohľady. Už nič situáciu nezachráni, len skoré rozpustenie tejto nespratnej čeliadky. Dôstojníci sami nevedia, čo sa varí v mužstve. Nechut' akási a akási sabotáž. Nič nie je drahé a sväté. Z nohy na nohu, zo dňa na deň. Huf! Len stadiaľto čím prv preč domov. A nevrátiť sa sem už do týchto mesačných nocí a hmlistých dní.

9. novembra 1938

A ešte nie! Ešte sa načakám niečo, kým toto tu všetko opustím. Disciplína pritahuje, robí sa poriadok. Chlapi nadávajú už len po stranách. Konečne: myslieť si môže kto čo chce. A som presvedčený, že každý myslí len na jednu vec: domov!!

Včera bol prvý pekný film: *Kapitán Sorrel a syn*.⁵⁵ Prvý pôžitok, ktorý som tu zažil. Ešte šťastie, že je to kino tu. Na chvíľu človek pozabúda, aká smet' je z neho tu, aké veľké nič, živočích starajúci sa o mináž⁵⁶. Zvyká si aj na stravu, keď už niet začo prilepšovať si. Však mám chvála Bohu z čoho chudnúť. A nebudem sa nijako hnevať, keď mi bude nejakých 10 – 15 kíľ chýbať. Na remeni bol som na prvej a teraz som už na štvrtej dierke. To je znak, že odtučňovacia kúra pokračuje. Ešte dva-tri mesiace a budem ako v roku 1926!

Kone už prepúšťajú. Píšu sa listy o odchode z činnnej služby, vypisujú vojenské knižky, pravda bez dátumov. Azda príde tento mesiac aj na nás rad. Oj, Bože, však budem rád stadiaľto utekať! Neobzriem sa až v Malackách. A spomínať budem nie najkrajšie: človek je predsa len človek, ťažko znáša, keď sa naň vykrikuje ako na hovädo. No ale čo sa dá robiť. To vždy tak bývalo, aj bude tak vždy.

10. novembra 1938

Dni padajú ako kusy hnileho hnoja do priepasti času. Ani jeden z nich nenechá v duši človeka svetlú spomienku. Nič človek užitočného nevykoná, lebo nemá príležitosť, celý deň počúvať od vojakov mrzké pohľavné vtipy, nadávky a oplzlosti. Zhovädilý je to svet. A ty, človek, trepeš sa v týchto kliešťach osudu, naspäť sa nepozeraš, len hľadáš svetielko, za ktorým dalo by sa stadiaľto vyliezť, z tejto dračej diery. Ale svetielka niet. Niet a niet.

Maďari a Slováci z obsadeného územia idú už dnes domov. Kedy my? Vraj pozajtra. Keby som nevedel, že tých pozajtrajškov bolo mnoho, najmenej toľko, koľko dní sme tu stratili, azda by som aj uveril. Ale teraz neverím.

[...]

11. novembra 1938

[...]

55 Americký film natočený v roku 1934 podľa románu anglického spisovateľa Warwicka Deepinga (1877 – 1950), *Sorrel and Son* (London 1925).

56 Mináž – vojenská alebo väzenská strava, pokrm.

13. novembra 1938

Už ôsma nedeľa! Všetky boli smutné, ale táto dnešná je najsmutnejšia. Taká, o akej spieval Dilong⁵⁷ u nás: presmutná.

[...]

Včera a predvčerom som sa dusil. Plné hrdlo mandlí. Dýchať sa nedalo, prežrieť sa nedalo. Ale jód je divotvorný: vojenský doktor sa s tebou nepapre: strčí ti do hrdla chumáč vaty namočenej do tinktúry a vyzvŕta ti tade tým vechťom – máš radosť. Ale účinok sa dostaví: choroba sa zľakne a pomaly ju čert berie. Len keby horšie nebolo.

Slobodník Jankovský odišiel do nemocnice. Operácia na mechúr. Vred, či čo. Všetci ho ľutujeme. Bol dobrý človek, roľník, odkiaľsi z Moravského Slovácka. Ktovie, či ho ešte kedy uvidíme. Zrastie človek s kamarátmi. Sú medzi nimi ľudia, ktorí majú poctivosť na čele. Do duše im vidíš, akí sú jednoduchí a prirodzení. Desiatnik Fronc píše žene. Chlapec mu doma leží, celá tvár chrastami zaliata. I žena leží. Ľúto je mi ho, i cez moju vlastnú bolesť. A rotný Kubošek z Bohumína patrí už do Poľska, chcel byť rotmajstrom. Už nebude. Predminulú nedeľu bola za ním žena zo Zlína, predavačka u Bat'u. Má s ňou dieťaťko. Len hodinku chodil s ňou von z tábora, okolo plotu. I toho je mi ľúto. Každý človek má niečo, čo v ňom musím poľutovať. Oj, niet tu miesta na lásku, nemáš tú „vec“ kam skryť, všade ju vytíska niečo obludné, pevné a neciteľné: neviem, ako to nazvať. Volá sa to vlast', ale nie je to ona. Za vlast' slúži sa radostne a ja jej nemám. Cudzota, pustota, vietor z mýtnej strany...

14. novembra 1938

[...]

16. novembra 1938

Zas jeden deň. Hmlistý. O domove ani len kúsok svetielka na olovenej oblohe.

Správa radostná (ak je pravdivá): *Zítra se jede domů: o devátej osmej, jednej, a tak dále...*

Veriť či neveriť? Radšej nie!

A už je to pravda! Sláva na nebi! Domov, moji najmilejší, k vám.

17. novembra 1938

Žijem už viac doma, ako tu. Do nedele budeme vraj doma. Ešte sa nič nerobí, ale keď už ten chýr je, človek dovidí do konca, môžete si na nás i drevo rúbať, vydržíme. Len, Bože môj, aby som doma svojich našiel zdravých, aby z radosti návratu nebola bolesť o ich osud. Ale dúfam, že po toľkom duševnom vyschýňaní, očakávaní a prenikaní tej tmy – predsa len slnko vyjde. Oj, žena moja, deti, ako vás len mám všetkých k srdcu prirastených!

Včera sa v kine hrali *Švadlenky*.⁵⁸ Zakončilo sa to automobilovým nešťastím. Tak som si myslel, že české filmové umenie má obdobu s republikou. Dej nabitý hlúposťou, koristníctvom, podvodom a falšou,

57 Rudolf Dilong (1905 – 1987) – kňaz-františkán, básnik. Známa postava slovenskej literárnej spoločnosti rokov 1930 – 1945 a jeden z najplodnejších slovenských básnikov. V roku 1945 odišiel do emigrácie. Po krátkom pobyte v Taliansku emigroval do Argentíny a odtiaľ v roku 1965 do USA. Zomrel v Pittsburghu, USA.

58 Švadlenky – česká filmová veselohra z roku 1929 (v hlavných úlohách: T. Pištěk a M. Ženíšková).

Syn Ferko a dcéra Magdaléna (1944)

(Zdroj: Archív M. Hajnošovej)

a nakoniec – karambol. Akí umelci, také umenie, akí boli politici, taký bol štát. A na konci – krach! Hnusia sa mi všetky podobné umenia, hospodárstva a politiky. Niet v tom cti, radosti, hĺbky, presvedčenia.

Večer. Mali sme byť už dnes v Rárboku, ale prišiel rozkaz zostať tu. Či do rána, či deň-dva, či týždeň... Revolver odovzdaný, deky preč, civil v škatuli pod posteľou, len odísť. Ba aj cestovný rozkaz je už podpísaný na moje meno a 26 chlapov. Teda zajtra. Zajtra. Do Rárboku, odovzdať veci a – domov...

Bola vojenská rozhlasová polhodinka. Driemal som. A mám dojem, že sa tí ľudia v Prahe úplne zbláznili. Takých volovín a hlúposťí nikdy v živote som nepočul, ani nepočujem.

Za Jožkom Froncom prišla návšteva. Doma má ženu a deti zdravé. Doniesli mu štyri litre vína. Boli sme štyria. Za pol hodiny bolo po ňom. Teraz leží na slamníku, nevie o svete, lebo ako majiteľ vypil najviac. Ale zato choroba mu prechodí.

Môj milý vojenský denníček, už ťa idem dokončovať. Už definitívne. Moc vecí v tebe nie je. Nepísal som všetko, lebo som sa bál, že mi ťa vezmú a budem mať pre teba hanbu, pár dní samoväzby alebo ešte niečo horšie. Najmä o dôstojníkoch som nič nenapísal. A boli by tie veci práve z celej vojny najsmutnejšie. Ľudia zväčša bez citu ako bez rozumu, úzke obzory a niekde až perverznosť so zachádzaním s vojakmi. Ale na všetko sa zabudne v momente, keď bude vojenská knižka vo vrecku a keď sa vykročí z vojenských kasární prvý krok k domovu.

Žena moja sladká, túžim po tebe každou žilkou, celou silou myšlienky. Oj, ty naše neďaleké privítanie, milé, ktoré mi úsmev vháňaš do tváre, však nám obom vynahradíš tie tupé týždne, večery a prázdne noci, v ktorých sme na krídlach myšlienok odchádzali do diaľky k sebe, opusteným, samotným...

Celých tých osem týždňov nemal som kamaráta. Zamĺkol som. Duša mi spala, neozvala sa pri rečiach kamarátov, pri rozkazoch a ponižovaniach ofíciov, ústa mi hovorili, ale vnútro mlčalo, stálo ako voda na jazere. A preto práve boli tie týždne také pusté, ako keby šiel pútnik sám po smutnej prírode: oranisko, strnisko hnilé, kroviská ošklbané. Strašné je žiť v prostredí bez radosti duše. Aké bohaté boli naše dni na červenom divániku! Na tie som spomínal, na naše rozhovory, na naše politizovanie, utekanie od sveta, tam sme sa hľadali a nachádzali, tam odpočívali po strastiach a lopote dní. Prach z človeka spadol a milý biely mier prenášal sa z nás navzájom do tichej chvíle odpočinku. Mama moja, spomínam aj na pieseň

„Zaľeť sokol, biely vták
ku môjmu milému...“,

ktorú sme si spolu pospevovali toho leta a ktorá je naša spoločná. I v nej sme sa radovali z lásky a mladosti.

Vojaci, ktorí tu ešte zostávajú, vysmieľajú sa nám, ktorí ideme domov. Že „*nechceli by byť u nás doma zajtra v noci pod posteľou*“, že „*to si dáte, četaři*“. Tupo sa chovám. Ale nehnevám sa, že nik z týchto ľudí tu lásku nechápe. Lebo keď nechápe, nemôže o nej ani úctivo hovoriť. On vidí len pohlavie, sex, hladného chlapa a ženu. Oj, Marka moja, keby len to bolo medzi nami, bolo by mi bývalo tu dosť veselo. Bol by som našiel zábavu v anekdotách, o akých som ešte nikdy neslýchal, bol by som pozabíjal múdro a prakticky všetok čas. Ale... keď ja neutekám domov ani pre tú posteľ, ani pre „toto“ všetko, ale utekám sa privítať so všetkým tým, čo je už vyše sedem rokov moje, čo sa tie roky vo zvrch naplnilo, čo ma viedlo, usmerňovalo, pohýňalo, oduševňovalo mať rád život a milovať spravodlivosť a krásu vo všetkom ľudskom počínaní, i krásu v tej „posteli“.

Keď budeš, žena moja, čítať tento denníček, neodsudzuj. Je napísaný nesúvislo, úryvkovito. Nemal som čas rozmýšľať o spádoch rečí. Nikdy som nebol sám. Vyrušovali vojaci, dôstojníci i strach som niekedy mal, aby mi zápisky nevzali hlúpi ľudia a nerýpali sa v ňom, vo mne samom, lebo kto pochopí, čo bolo v duši vojaka – vytrhnutého z takého bohatého náručia, ako bolo a je tvoje? Veď takých žien, aká si ty, Marka, je veľmi máličko na svete. Dokonca ešte menej, ako som predpokladal. A ja som rátal tiež len veľmi skúpo.

Opatrujem tvoje listy. Pribudne zasa jeden zväzok vojenských. Boli písané rukou srdca a duše. Na prsiach som ich nosil cez osem týždňov – tvoje drahé listy. Čakal som na ne, tešil sa a smútil nad nimi, i slz niekoľko vytieklo nad beznádejou z nich sa hrnúcou.

Milá moja žena, srdečne si ťa pozdravujem, už azda posledný raz z kasární. Pretože už som vlastne pri tebe.

18. novembra 1938

Ešte sme tu. Čakáme na rozkaz. A je ešte možné, že tu ostaneme. Taká je situácia.

Už sme v Rárboku. Odovzdávame. Domov! Zajtra je osem týždňov od mobilizácie. Mama moja, ďakujem za posledný tvoj list. Dostal som ho na pochode v Kuchyni⁵⁹. Ďakujem, drahá. Dnes večer – v noci budeme už doma!

Sedíme v krčme v Rárboku. Pol litra červeného. A domov. Vojenská knižka vo vrecku! Oj, Bože môj dobrý, vďaka ti za to, že to všetko takto skončilo.

Mária Hečková,
učiteľka, Veľké Leváre
okres Malacky

Rodný dom v súčasnosti (Zdroj: Archív M. Hajnošovej)

František Vnuk • Daybook of Sergeant František Hečko from the Mobilisation in 1938

The political crises which had been culminating in September 1938 hit the Czechoslovak Republic in the 20th year of its existence. On September 23, 1938 the general mobilisation was ordered. All first reservists were called up. František Hečko, Sergeant with the 3rd Cavalry Regiment having its seat in Nové Zámky also jointed up. In those days, Hečko was 33, a Slovak intellectual, happily married and father of two children, the author of two books of poetry, working as a financial inspector for credit cooperatives. He was a representative of the younger generation that studied at Slovak secondary schools, was brought up in relatively free environment of the Czechoslovak Republic and had gradually become critical towards the events and then current situation in the world. František Hečko, being a writer, could not have chosen a better way how to emotionally cope with those dramatic days, but put his ideas down on paper. Besides the fact of having too much leisure time, he also wanted to share his emotions, impressions and experiences with his wife Mária Jančová, a teacher in Veľké Leváre. A daybook was written, that we present here today. There are not only his personal and intimate love confessions addressed to his beloved wife, but also number of his observations, remarks and comments on then current events, having their historical and documentary value. The daybook reflects the mobilisation, and the ways how people thought and behaved when torn apart from their peaceful family environment, fields, factories, offices, and dressed in military uniforms.

doc. Ing. František Vnuk (1926)

Absolvent štúdia na Vysokej škole banskej v Ostrave, neskôr v emigrácii absolvoval štúdium histórie v Adelaide. Napísal desiatky monografií, vedeckých štúdií a článkov. Vo svojom výskume sa venuje najmä problematike slovenských dejín 20. storočia s dôrazom na dejiny Cirkvi, jej prenasledovanie v čase socializmu, ako aj problematike 1. Slovenskej republiky. Bol spoluorganizátorom aktivít slovenských katolíckych emigrantov v Austrálii, kde v súčasnosti žije a pôsobí.

JÁN VALENT

OBEŤ KOMUNISTICKÝCH PROCESOV V 50. ROKOCH

MARGITA ZIMANOVÁ rod. VALENTOVÁ

Osud Pavla Valenta je jedným z mnohých, ktoré poznačila mašinéria komunistických politických procesov 50. rokov. Tohto roku, 28. marca, uplynulo 60 rokov od jeho popravy. Zanechal po sebe nešťastnú vdovu a tri malé siroty

Pavel Valent sa narodil 27. júla 1914 vo Zvolene. Pochádzal zo železničarskej rodiny z 10 detí. Základnú školu navštevoval vo Zvolene, v štúdiách pokračoval na Odbornej škole kovovýrobnej v Banskej Bystrici. Vojskú službu absolvoval ako letec na letisku v Nitre. Po jej skončení sa zamestnal u Západoslvenských spojov v Bratislave. Tu sa začal písať jeho zaujímavý príbeh. Keď po 2. svetovej vojne prešiel tento rezort pod Povereníctvo vnútra, začal preň pracovať ako skladník. Nebol funkcionárom ani kádom režimných organizácií. Ako skladník, radový štátny zamestnanec, nepožíval žiadne väčšie výhody. Veľmi dobre si uvedomoval zločinnosť komunistického režimu a rozhodol sa pomáhať ľuďom. Vo svojej pozícii pracovníka Povereníctva vnútra získal viaceré kontakty. Využil možnosti, ktoré mal a rozhodol sa pomôcť svojmu švagrovi a jeho priateľom pri úteku do Rakúska. Pri jednom pokuse ho zaistili a uväznili. Tým sa začína smutný príbeh otca troch detí, údajného rozvracača ľudovodemokratického zriadenia, ktorý nie je len tragickým príbehom jedného človeka, ale aj obžalobou neľudského systému, ktorý v krutých 50. rokoch poslal na smrť mnohých statočných Slovákov.

Pavel Valent bol zatknutý 14. januára 1952. Počas výsluchov bol kruto mučený. Vo väznici mu dokonca pre hrdzavý klinec amputovali nohu. Bol obvinený z viacerých trestných činov, napríklad z trestného činu vyzvedačstva. Bol tiež obžalovaný z napomáhania k úteku za hranice, čo vtedajšia vládna moc považovala za pokus zničiť

Ján Valent (Zdroj: Archív M. Zimanovej)

alebo rozvrátiť ľudovodemokratické zriadenie. Takáto „vina“ bolo v mnohých prípadoch trestaná azda i prísnejšie ako vražda. Štátny súd v Bratislave, ktorého predsedom senátu bol Ľudovít

Petráš, odsúdil Pavla Valenta na trest smrti 11. septembra 1952. Jeho rozhodnutie potvrdil 6. novembra toho roku aj Najvyšší súd v Prahe. Po odsúdení ho previezli do väznice v Ilave, odkiaľ

ho 27. marca 1953 previezli na pražský Pankrác. Tam mu v ďalší deň nadránom o 5.37 hodine dal kat na hrdlo povraz. O 5.50 hlásil, že výkon sa uskutočnil. Podľa vyhlásenia lekára zomrel o 5.55 hodine. Medzitým stihol ešte vykriknúť srdcervúce slová: „Zbohom, drahé deti, zbohom, Gitka!“

S Valentom bol na cele istý čas aj Silvester Krčméry. Spomínal si na neho aj vo svojej knihe *To nás zachránilo*, kde sa vyznal, že stretnutie s mladým mužom na ňom zanechalo hlboké stopy: „Po dlhom čase samoty som mal ďalšieho spoluväzňa Pavla Valenta. Išlo o psychiatrický prípad. Ale človek by po samote prijal kohokoľvek, len aby nebol úplne sám. Pavel Valent celé hodiny, niekedy aj celú noc len stál pri okne a hovoril, „Ja som Pavel Valent... som Pavel Valent... a ja som človek, ja som nie dobytok, ja som nie baran... ja som nikomu neublížil.“ Komunistickej

moci však bol osud jedného človeka, ktorý hoc aj nebol dobytkom, vo svojej snahe o upevnenie režimu ľahostajný. Dokonca ani jeho mŕtve telo nevydali rodine. Bol pochovaný bez rakvy, len vo vreci spoločne s J. Hikadom, J. Melkusom a G. Smetanom v neznámom spoločnom hrobe v Prahe-Ďábliciach.

Trestu sa nevyhla ani Valentova rodina. Zaistená bola aj manželka Margita, ktorú súd odsúdil na doživotie, s prihliadnutím na deti jej však trest skrátili na dvadsať rokov. Vo väzení strávila 7 a pol roka. Aj ju počas štvordňového vypočúvania fyzicky týrali. Viac ako bitka však bolo pre ňu trýznivé poznanie, že doma zanechala tri malé deti. Ako si neskôr spomínala, keď pre ňu prišli domov príslušníci Verejnej bezpečnosti, na jej otázku „Čo bude s deťmi“ odpovedali: „Tie my postrážime, veď sa hneď vrátite. Vrátila som sa až o vyše sedem rokov.

Obliekla som sa a dlho som prehltnúvala, aby moje deti, deväťročná Gita, šesťročná Helenka a trojročný Petrik nič nezbadali. Najstaršia dcéra GITUŠKA sa ma pýtala – mamička, kam ideš? Od napätia som mala hrdlo suché, jazyk akoby drevený. Čo som jej mala povedať? GITUŠKA moja, idem do nemocnice, oteckovi sa niečo po ceste stalo, dávaj pozor na Helenku a Peťka. Pobožkala som ich a neviem, ako som sa dostala z bytu von, keď mi muži hneď založili putá.“ O jej deti sa za ten čas starala jej matka. Zatknutý bol aj jej brat Imrich Danko, ktorý bol odsúdený na 8 rokov väzenia, ako aj jej otec, ktorý si z jedenástich rokov odsedel sedem a pol. Komunistický „ľudovodemokratický“ režim tak zničil celú rodinu. Jej príbeh, príbeh Jána Valenta a jeho rodiny, je trpkým svedectvom o hrôzach režimu, ktorý by sa už nemal zopakovať.

Pamätná tabuľa Jána Valenta a rodiny (Zdroj: Archív M. Zimanovej)

VELITELIA ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI NA SLOVENSKU 1945 – 1989

JERGUŠ SIVOŠ

Štátna bezpečnosť (ŠTB), ktorá viac ako 40 rokov chránila záujmy a monopol moci komunistickej strany, postupne stráca rúško tajomstva. Skúmanie organizačnej štruktúry a personálneho obsadenia, ale aj činnosti a metód ŠTB postupne odhaľuje jej charakter a aktivity v prospech totalitného režimu. Dnes predstavujeme 48 príslušníkov ZNB, ktorí v rokoch 1945 až 1989 viedli útvary Štátnej bezpečnosti na Slovensku.

V povojnových rokoch plnili spravodajské a štátnobezpečnostné úlohy na Slovensku odbočky Štátnej bezpečnosti (predtým aj oblastné bezpečnostné referáty), riadené odborom štátnej bezpečnosti a politického spravodajstva Povereníctva vnútra. Krátko po definitívnom prevzatí moci komunistami sa 15. marca 1948 vyčlenila štátnobezpečnostná zložka v podobe Zemskej úradovne ŠTB v Bratislave. Po zmene územnosprávneho členenia zabezpečovali od 1. januára 1949 štátnobezpečnostnú činnosť krajské veliteľstvá ŠTB (od júla 1952 krajské správy ŠTB) v Bratislave, Nitre, Banskej Bystrici, Žiline, Košiciach a v Prešove. Riadenie územných útvarov ŠTB zabezpečoval odbor štátnej bezpečnosti Povereníctva vnútra (odbor BA). V rámci centralizácie riadenia ŠTB krátko po vytvorení ministerstva národnej bezpečnosti, zanikol a jeho kompetencie prešli na Veliteľstvo ŠTB v Prahe. Podobné postavenie ako odbor BA mala neskôr už len Hlavná správa ŠTB Ministerstva vnútra Slovenskej socialistickej republiky v rokoch 1969 – 1970.

Po smrti Stalina a Gottwalda sa od jesene 1953 zložky ŠTB postupne reorganizovali. Zaniklo ministerstvo národnej bezpečnosti, bezpečnostné zložky sa opäť začlenili do ministerstva vnútra a z oficiálnej bezpečnostnej terminológie sa vytratilo pomenovanie Štátna bezpečnosť. Aj napriek tomu vznikli nové a mocné

teritoriálne útvary ŠTB. Do krajských správ ministerstva vnútra sa začlenili aj teritoriálne útvary Verejnej bezpečnosti a nápravných zariadení. Reorganizáciou územného zriadenia v roku 1960 sa znížil počet krajských správ na tri, so sídlom v Bratislave, Banskej Bystrici a v Košiciach. V polovici roku 1966 vznikli krajské správy Zboru národnej bezpečnosti. Ich integrálnou súčasťou sa stali správy Štátnej bezpečnosti riadiace oddelenia a skupiny ŠTB v okresoch.

V súvislosti so zavedením federatívneho usporiadania štátu vznikol začiatkom roka 1969 na Slovensku centrálny útvar ŠTB, ktorý predkladal informácie zo štátnobezpečnostnej problematiky najvyšším funkcionárom komunistickej strany na Slovensku. Hlavná správa ŠTB Ministerstva vnútra Slovenskej socialistickej republiky do roku 1970 riadila a koordinovala činnosť teritoriálnych útvarov ŠTB na Slovensku, v ďalšom období vykonávala najmä operatívnu činnosť. Počas reorganizácie útvarov československej kontrarozviedky v polovici roku 1974 ju nahradila Správa kontrarozviedky v Bratislave, ktorá až do pádu komunistického režimu pôsobila pod krycím názvom XII. správa Federálneho ministerstva vnútra, resp. XII. správa Zboru národnej bezpečnosti. Podobne ako ostatné útvary Štátnej bezpečnosti, zanikla rozkazom federálneho ministra vnútra Richarda Sachera 15. februára 1990.

Získať kontrolu nad formujúcimi sa bezpečnostnými zložkami štátu sa predstavitelia Komunistickej strany Československa cieľavedome snažili už od roku 1945. Kľúčové bezpečnostné útvary masovo obsadzovali sympatizantmi a členmi KSČ s nízkou kvalifikáciou, ale vysokou lojalitou k strane. Do vedúcich funkcií ŠTB na Slovensku sa už v tomto období dostali členovia KSS Rudolf Viktorin, Viktor Sedmík, Teodor Baláž a Jozef Ilčík. Po roku 1948, keď Štátna bezpečnosť mala už jednoznačne charakter politickej polície, prevzali vedúce funkcie aj ďalší komunisti – Michal Ivanič, Pavel Parobek, František Vidiečan, Jozef Tomašovič, Jozef Mosorjak či Jozef Balog. Členstvo v komunistickej strane sa stalo podmienkou na kariérny rast a dosiahnutie vysokých pozícií v Zbore národnej bezpečnosti. V rokoch 1950 – 1951 sa uskutočnila obmena veliteľských kádrov. Časť príslušníkov prepustili oficiálne z dôvodu „omladenia bezpečnostného zboru“ (v skutočnosti išlo o očistu zboru od ľudí, ktorí pôsobili v bezpečnostných zložkách predchádzajúcich režimov), časť z dôvodu podozrenia z nepriateľskej (buržoázni nacionalisti) alebo trestnej činnosti (Michal Sadloň). Odchod zo Zboru národnej bezpečnosti pre nich nebol začiatkom útrap (samozrejme s výnimkou uväznených príslušníkov), ale novej kariéry. Niektorí dostali iné miesto na Povereníctve vnútra, ďalším Strana zabezpečila

dobré zamestnanie (Jozef Ilčík pôsobil dve desaťročia ako vedúci Kancelárie Slovenskej národnej rady, Štefan Orlík ešte dlhší čas ako kvestor Vysokej školy výtvarných umení). Vo funkciách ich nahradili príslušníci českej národnosti (František Novák, Jaroslav Hrbáček, o čosi neskôr aj Bohumil Říha či Josef Houska), prípadne Slováci, ktorých vyslali z Prahy (Michal Králka). Nové slovenské kádre sa na vedúce miesta v ŠtB dostali až v polovici 50. rokov po ukončení ročného štúdia operatívnej školy KGB v Moskve (Bohuš Vavro, Jozef

Pobeha, Ondrej Dovina, či Eduard Pafčo). Od polovice 60. rokov obsadzovali veliteľské miesta príslušníci s vysokoškolským vzdelaním, hoci za vysokoškolské vzdelanie sa v rezorte vnútra uznával aj trojročný rezortný právnický kurz. Po intervencii vojsk Varšavskej zmluvy, vzniku federácie, ale aj normalizačných previerkach zavládol na veliteľských miestach pomerný pokoj. K výmene náčelníkov dochádzalo len v prípade odchodu do dôchodku (Michal Kasan, Emil Blaho, Jozef Vavro, Pavel Korbel'), v prípade smrti (Ján Haščák), prípadne menova-

nia do vyššej funkcie (Ján Kováč, Ján Hanuliak, Štefan Homola).

Prehľad veliteľov, resp. náčelníkov ŠtB na Slovensku je rozdelený podľa úrovne útvarov na dve časti. V prvej sa nachádzajú náčelníci centrálnych útvarov ŠtB pre Slovensko, v druhej náčelníci krajských útvarov ŠtB. K prevažnej väčšine týchto príslušníkov ZNB sa zachoval fotografický portrét aj personálny spis. Bližší pohľad na kariéru a život jednotlivých náčelníkov, ale aj éru, v ktorej útvary ŠtB riadili, pripravujeme v najbližšom období.

Rudolf Viktorin, povojnový veliteľ štátnej bezpečnosti a politického spravodajstva, väznený v rokoch 1952 až 1959 ako buržoázny nacionalista, preberá 11. júla 1973 z rúk 1. tajomníka ÚV KSS Jozefa Lenárta Rad Víťazného februára (Zdroj: TASR)

CENTRÁLNE ÚTVARY ŠTB PRE SLOVENSKO

ODBOR POLITICKÉHO SPRAVODAJSTVA A ŠTB POVERENÍCTVA VNÚTRA (1945 – 1949)

Rudolf Viktorin
1945 31. 12. 1948

Viktor Sedmík
1. 1. 1949 31. 3. 1950

Teodor Baláž
1. 4. 1950 31. 8. 1950

ZEMSKÁ ÚRADOVŇA ŠTB V BRATISLAVE (1948)

Jozef Ilčík
15. 3. 1948 31. 12. 1948

HLAVNÁ SPRÁVA ŠTB MINISTERSTVA VNÚTRA SSR (1969 – 1974)

Ján Pobeha
1. 1. 1969 31. 1. 1969

Ondrej Dovina
1. 2. 1969 30. 6. 1974

SPRÁVA KONTRARozVIEDKY V BRATISLAVE – XII. SPRÁVA FMV/ZNB (1974 – 1990)

Ján Kováč
1. 7. 1974 31. 5. 1979

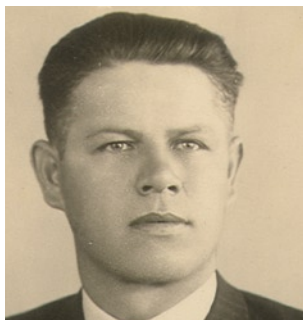
Jozef Vavro
1. 6. 1979 31. 7. 1986

Štefan Homola
1. 8. 1986 9. 2. 1990

TERITORIÁLNE ÚTVARY ŠTB NA SLOVENSKU

BANSKÁ BYSTRICA

Pavol Parobek
1. 1. 1949 20. 1. 1949

František Vidiečan
10. 2. 1949 28. 2. 1950

Michal Sadloň
1. 3. 1950 31. 7. 1950

Miroslav Vomáčka
3. 8. 1950 12. 10. 1951

František Novák
13. 10. 1951 31. 5. 1955

Ján Pobeha
16. 4. 1955 31. 3. 1960

Bohuš Vavro
1. 4. 1960 31. 8. 1962

František Garay
(dočasne)
1. 9. 1962 28. 2. 1963

Martin Benček
1. 3. 1963 14. 3. 1966

Matej Kubš
(dočasne)
1. 9. 1965 14. 3. 1966

František Garay
1. 5. 1966 30. 4. 1969

Emil Blaho
1. 5. 1969 31. 1. 1980

Pavel Korbeľ
1. 2. 1980 31. 12. 1989

BRATISLAVA

Jozef Ilčík
1. 1. 1949 19. 10. 1951

Štefan Orlík
(dočasne poverený)
19. 8. 1949 5. 4. 1950

Jaroslav Hrbáček
20. 10. 1951 4. 3. 1953

Michal Králka
5. 3. 1953 31. 12. 1953

Štefan Lohner
(poverený)
1. 1. 1954 31. 1. 1954

Josef Houska
1. 2. 1954 22. 11. 1961

Ferdinand Mílkvy
1. 12. 1961 14. 3. 1966

Michal Dudáš
1. 5. 1966 28. 2. 1969

Michal Kasan
1. 3. 1969 30. 6. 1983

Štefan Homola
1. 7. 1983 31. 7. 1986

Ladislav Horák
1. 8. 1986 9. 2. 1990

KOŠICE

Jozef Mosorjak
1. 1. 1949 31. 7. 1950

Jozef Balog
1. 8. 1950 4. 3. 1953

Jaroslav Hrbáček
5. 3. 1953 1. 6. 1953

Martin Benček
8. 7. 1953 28. 2. 1963

Ján Majer
1. 3. 1963 14. 3. 1966

Ondrej Dovina
1. 5. 1966 31. 1. 1969

Ján Hanuliak
1. 3. 1969 31. 7. 1970

Ján Haščák
1. 8. 1970 20. 4. 1981

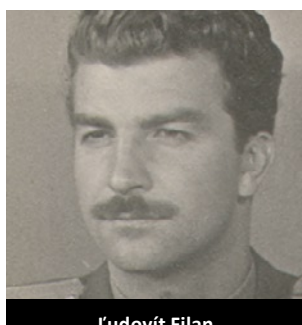

Štefan Sarnovský
1. 7. 1981 15. 1. 1990

NITRA

Michal Ivanič
1. 1. 1949 30. 5. 1949

Ľudovít Filan
30. 5. 1949 20. 4. 1950
1. 8. 1950 13. 11. 1951

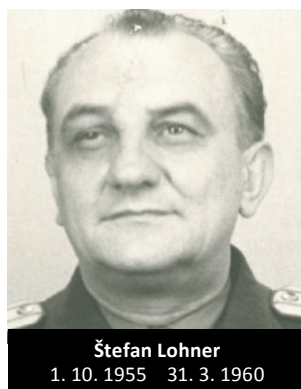
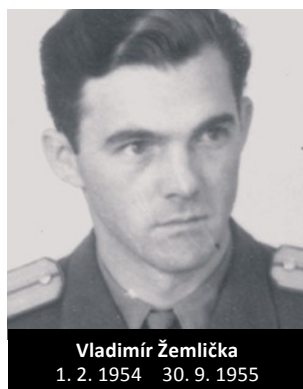
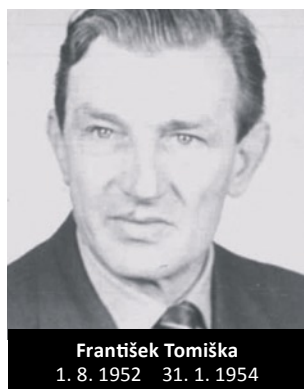
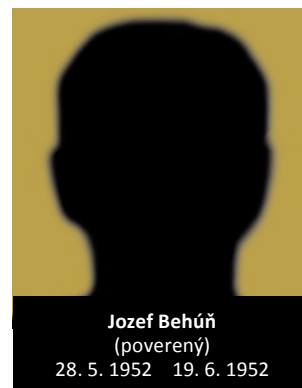
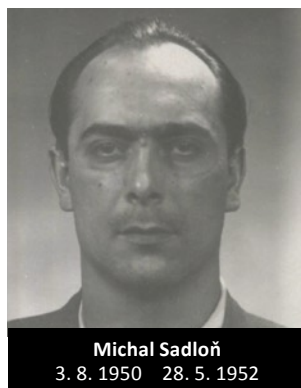
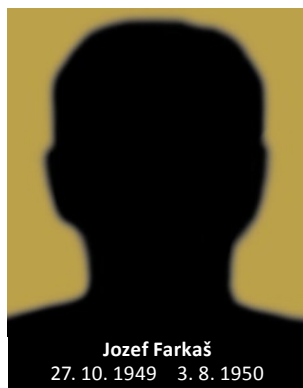

František Červenka
13. 11. 1951 31. 8. 1956

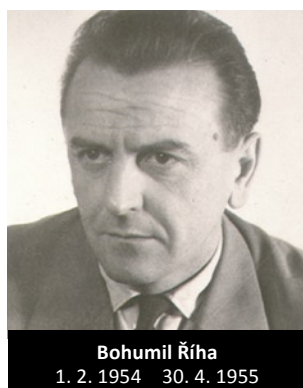
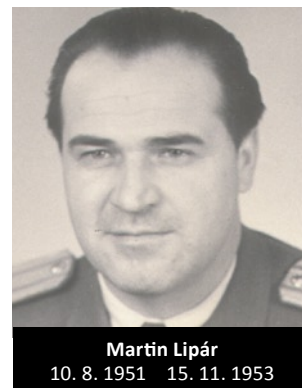
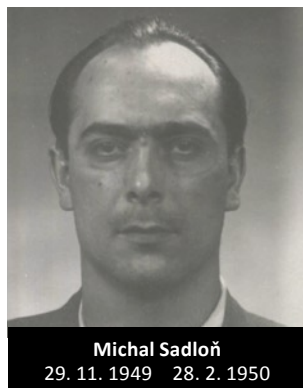

Eduard Paľčo
15. 8. 1956 31. 3. 1960

PREŠOV

ŽILINA

ROZHOVOR O PRAKTIKÁCH ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI A NOVINÁRSKEJ CENZÚRE S BÁSNIKOM A REDAKTOROM JÁNOM MOTULKOM

PETER SOKOLOVIČ

Obdobie komunizmu zasiahlo do života mnohých slovenských intelektuálov a spisovateľov. Jedným z nich je aj Ján Motulko, významný básnik a dlhoročný redaktor katolíckej tlače. Po nepríjemných kontaktoch so Štátnou bezpečnosťou a mašinériou komunistickej cenzúry pochopil, že v Československu chýbajú podmienky pre slobodu umeleckej tvorby a rozhodol sa nepublikovať svoje diela. Jeho život sa stal synonymom zápasu s nekultúrnosťou komunistických elít.

Ján Motulko sa narodil 12. januára 1920 v Malej Lodine. Od roku 1938 bol ako začínajúci autor v kontakte s dobovými literárnymi časopismi, neskôr sa stal redaktorom časopisu *Plameň*. V rokoch 1939 – 1942 študoval na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave. Štúdiá nedokončil, pretože povolávací rozkaz ho zaradil do Pracovnej služby, vzápätí do základnej vojenskej služby. Odvelili ho na východný front. Po niekoľkých mesiacoch strávených na Kryme ho prevetili k Technickej brigáde do Talianska, kde pracoval ako redaktor novín *Front a vlasť* a podieľal sa na príprave a vydaní talianskeho slovníka a frazeologickej príručky pre slovenských vojakov. Po vojne, v rokoch 1946 – 1959 pracoval ako redaktor v knižnej redakcii Spolku sv. Vojtecha v Trnave, v rokoch 1959 – 1987 ako redaktor *Katolíckych novín*. V predkladanom rozhovore si spomína na svoje kontakty so Štátnou bezpečnosťou a osobný zápas s ňou a v širších dobových súvislostiach aj zápas slovenskej tlače s cenzúrou, primitívnosťou a nekultúrnosťou komunistických elít, ktoré takmer polstoročie mocensky usmerňovali kultúrny život na Slovensku. Zároveň je to svedectvo o vnútornom zápase autora o uchovanie si svojej ľudskej i morálnej integrity. O nej svedčí aj fakt, že Ján Motulko patrí k tým nemnohým slovenským

Ján Motulko (Foto: J. Lofaj)

umelcom, ktorí sa rozhodli dobrovoľne mlčať, nepublikovať svoje diela, keď pochopili, že chýbajú základné podmienky pre slobodu umeleckej tvorby. V čase básnickej odmlky sa venoval fotografovaniu a jeho fotografické cykly tematickým výberom (rodina, príroda, krajina a stopy človeka v nej) potvrdzujú, že aj v tomto žánri sa prejavil ako jemný a citlivý lyrický pozorovateľ života. Zvláštne miesto v slovenskej literatúre patrí poéme *Čas Herodes*. Báseň o čase zloby, obavách z nástupu totality, začiatku vymývania mozgov je svedectvom pokrivenia doby, ktorá nedovoľovala iný, ako „jediný správny“ výklad dejín. Ján Motulko ju napísal ako mladý básnik v lete 1948

a už v tom čase prezieravo identifikoval prichádzajúcu dobu a brilantne analyzoval nástup totalitnej doby, zmenil sa z tichého lyrika na odvážneho poetu – proroka. Literárni kritici konštatovali, že básňou *Čas Herodes* Ján Motulko obrátil česť a mravnosť modernej slovenskej poézie. V čase napísania dielo nemohlo byť publikované. Knižne vyšlo v roku 2003. Svojou tvorbou, ktorá má meditatívny charakter a akcentuje kresťanský humanizmus, sa zaradil Ján Motulko medzi významných autorov slovenskej katolíckej moderny. Jeho svedectvo o kontaktoch kresťanského intelektuála so Štátnou bezpečnosťou a cenzúrou je o to závažnejšie, že sám respondent v rozhovore priznal, že agenti Štátnej bezpečnosti (ŠtB) ho aj za pomoci návykových látok prinútili podpísať dohodu o spolupráci. Bohužiaľ, na základe archívnych dokumentov nie je už dnes možné svedectvo J. Motulka konfrontovať. V registračných protokoloch sa síce jeho meno nachádza pod označením agenta, čo aj sám nepoprel, spisy k jeho osobe však boli skartované. Napriek tomu je zaujímavým dokumentom približujúcim zo subjektívneho pohľadu obeť totalitného režimu praktiky, ktoré používal na presadzovanie svojich cieľov. Rozhovor sa udial na pôde sekcie Oral history Ústavu pamäti národa. Ján Motulko text autorizoval.

Pán Motulko, aký bol váš prvý kontakt s ŠtB?

Na začiatku bola Trnava a poštár, ktorý mi priniesol lístok: Dostavte sa na Okresné oddelenie Ministerstva vnútra, miesto, dátum a na záver zdvihnutý prst: v prípade neuposlúchnutia budete predvedený. Tak som poslúchol a už sedím v miestnosti náčelníka. Teda náčelník, jeho zástupca a ja. Náčelník je zvedavý, čo sa hovorí medzi ľuďmi o vražde františkánskeho pátra Cubínka¹. Hovorím, čo viem, že niekto mohol mať záujem o farské peniaze, o väčší honorár, ktorý Cubínek práve dostal za preklad a možno mohlo to byť nedorozumenie alebo omyl a napokon... tu som zastal a rozmýšľam: Povedať? Nepovedať? Napokon sa predsa rozhodnem: hovorí sa aj to, že ho odpravila Štátna bezpečnosť. Čakal som, ako zareagujú. Nič. Kamené tváre. Vyčítal som z nich, že to už dávno vedia. To bol koniec výsluchu. Rozmýšľal som, čo toto pozvanie znamenalo. Iste vedeli, že sa s Cubínikom poznám. Bol som u neho na fare v Skalici i na fare v Jure. A bol som ako svedok pri sobáši v jurskom kostole. Zamknutom na kľúč. Vedeli toto všetko? Alebo mal to byť nejaký test? Návšteva u náčelníka² mi vyšumela z hlavy, ale o pár týždňov prišiel nový lístok. Zase: dostavte sa a potom ďalšie a ďalšie, prichádzali takmer tri roky. A návštevy už nie u náčelníka, ale v akejsi zasadačke. Tri roky obviňovania, vyhrážok, trýznenia, besnenia, psychického mučenia. Tu by som chcel povedať, že som nepočul ani nečítal, že by niekto zo „zákazníkov“ ŠtB chcel vypovedať o dejoch, ktoré prebiehali v klietkach tohto cirkusu. Prvý a tuším jediný som vyšiel so svojou kožou na trh, keď mi v *Národnej obrode* podvolili uverejniť (11. 5. 1992) moje zážitky a skúsenosti s ŠtB. Boli

stručné. Pre nedostatok miesta (či pre obšírnosť?) mi vypustili z textu viac ako polovicu. Ani ďalší môj príspevok v *Kultúre* nemohol obsiahnuť všetko, čo mi ostalo v pamäti a ešte stále sa vynáralo. Napokon, chcel by som sa aspoň dotknúť spôsobov, ktoré ŠtB vo svojej práci používala.

Aké spôsoby máte na mysli?

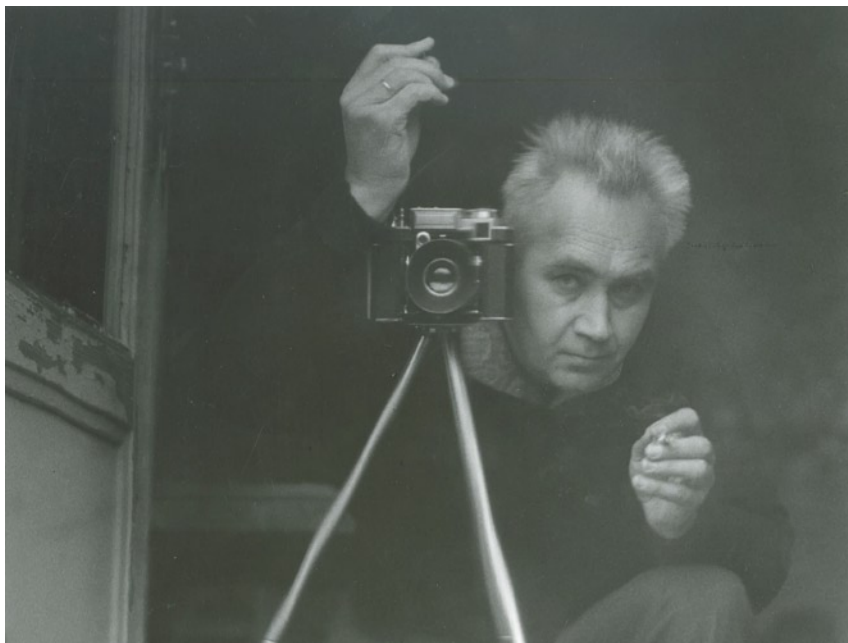
Psychické týranie, to bolo najbežnejšie. Potom drogy. Drogy som zažil na svojom tele za tie tri roky dvakrát. Zachytil som aj šumy o hypnóze, ale na to nemám priame dôkazy. A vynoril sa fenomén – parapsychológia. Toto sa nedá zistiť a vôbec už nie dokázať. Myslím výsledky.

Parapsychologickým fenoménom sa zaoberala v Trnave skupinka intelektuálov na čele so stredoškolským profesorom L. Boli tam historici, literárny historik, myslím aj teológ a viem o dvoch médiách. Ich primárny záujem bola história Slovenska, predovšetkým Nitriansky hrad ešte z čias predcyrilometodských a následne vypátranie Metodovho hrobu. Pri tejto skupine som priamo nebol. Správy mám však z prvej ruky, od osobného účastníka. Prakticky to vyzeralo takto: Prof. L. uspal médium a poslal ho na Nitriansky hrad v 7. storočí. Médium, v tomto prípade prof. Š., opísalo polohu stavby, jednotlivé obydlia, komory, pivnice atď.

Ako skaut v Košiciach (Zdroj: Archív J. Motulka)

- 1 P. Emanuel Jozef Cubínek OFM bol zavraždený v noci z 30 na 31. decembra ranou z pištole. Predpokladá sa, že dôvodom bolo jeho odmietnutie spolupracovať s ŠtB. Pozri napr. KAŇA, S.: *Legenda o pátrovi Emanuelovi*. Bratislava 1997.
- 2 V uvedenom období bol náčelníkom ŠtB v Trnave pplk. Ján Bzdúšek. Pozri SIVOŠ, J.: *Náčrt organizácie a zamerania Štátnej bezpečnosti v Trnave a okolí v rokoch 1948 – 1989*. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Trnava v rokoch 1939 – 1989*. Bratislava 2012, strana (s.) 244.

Autoportréty (Zdroj: Archív J. Motulka)

Najzaujímavejšie na tomto výskume je poznanie, že médium zanecháva po sebe aj stopy. Keď tam bol následne žiak profesora Š., opísal, že tade už chodil pán profesor a ako sa o všetko zaujímal. Toto médium však objavilo aj akúsi tajuplnú komnatu a oznámilo to. Prof. L. ho nabádal, aby tam vstúpil. Keď už chcel vstúpiť dnu, zdesene vykrikol: tam nemôžem ísť, tam nesmiem ísť, bojím sa, veľmi sa bojím! Médium hneď odvolal a do hradu sa neskoršie už ani nevrátili.

A čo ten Metodov hrob?

Druhým záujmom skupiny bol Metodov hrob. Na túto tému nasadili ako médium žiaka. Ten po dlhšom blúdení identifikoval presné miesto. Povedal, že telo leží pri oltári alebo pod oltárom, ale nevedel určiť presnú lokalitu. Vyzvali ho, aby hľadal a prečítal nejaký nápis, vôbec nejaké slová. Našiel nápis, ale nevedel ho prečítať. Keď mi to povedali, usúdil som, že to mohla byť stará nemčina a navyše štylizovaný švabach. Keby som tam bol býval ja, iste by sa mi bolo podarilo text prečítať, lebo v čase mojich gymnaziálnych rokov bol na nemčine písaný i čítaný švabach. Keď už boli tak ďaleko, či naopak

blízko, stalo sa čosi nečakané. Prišiel ktosi k skupine a poprosil prof. L., aby nasadil médium na človeka, ktorý sa správa akosi veľmi čudne a ide z neho strach. Prof. L. vyhovel a poslal za ním médium. Na veľké prekvapenie, či až zdesenie, médium po stopách tohto človeka sa dostalo do akejsi tajupľnej budovy v Moskve. Keď sa médium chcelo dostať dnu, zrazu skríklo: tu mi niekto cloní, tu mi niekto cloní. Médium hneď odvolali. Usúdili, že ide asi o ochranu budovy a stopa média môže ukázať cestu k skupinke v Trnave, preto sa rozhodli svoju činnosť ukončiť. Rozišli sa, už sa ani nestretali a zničili všetky dokumenty, ktoré z výskumov získali. Ale ešte sa vrátim k tomu švabachu. Svätosvete som mu veril. Ale odrazu akoby z ničoho nič, to po desaťročiach, prišiel som k poznaniu, že ten spis nemusel byť švabach. Mohli to byť grécke písmená. A tie by vtedajší stredoškólak tiež ne-prečítal! Takže Metodov hrob možno hľadať nielen v nemeckej oblasti, ale aj hodne inde.

Je to veľmi zaujímavé, čitateľov by však zaujímali aj vaše priame kontakty s ŠtB.

V deväťdesiatom druhom sa začalo o tých veciach rozprávať. V tom čase denná tlač vychytávala, čo sa len dalo. Nebolo toho veľa, málokto sa chcel postaviť na pranier. Už v mojom prvom článku som písal: drogy. Prvá skúsenosť: bolo horúce leto. Už ma macerovali tuším štyri hodiny. Treba povedať, že tie hrôzostrašné výsluchy trvali zhruba štyri až šesť hodín. Vždy v trojici. Zástupca náčelníka, toho druhého som si pomenoval Ten Druhý, lebo mená som si nezapa-mätal, a keby aj, iste boli vymyslené, a ja. Zástupca bol drak, Ten Druhý bol servis a ja obeť. Tak teda horúce leto, všetci traja spotení. Servis povedal: „Ale je horúco. Nenapijeme sa? Prinesiem sódu.“ Dostal som pohár sódy, perlivá, studená, vypil som naraz. Chvíľu sme len tak sedeli a potom som zacítil, že sa čosi so mnou deje. Nevedel by som povedať, čo to bolo. Taký pocit som v živote nemal. Treba povedať, že som bol málovravný, do hovorenia ma bolo treba siliť. A tu som odrazu pocítil potrebu hovoriť, hovoriť, hovoriť. Cítil som nutkanie hovoriť, aký bol deň v redakcii, kto prišiel do redakcie, že som posielal v liste známky napriek zákazu, že som objednal časopis z Belgicka

a platil zaň obálkami prvého dňa, že som posielal známky zalepené do kartónov do Francúzska, že som počul nový protištátny vtíp. Nútilo ma vysypať všetko, čo sa mi tlačilo na jazyk. Ale prišli mi na myseľ politické procesy a uvedomil som si, že tu všetci obvinení tiež hovorili všetky možné hriechy na seba, skutočné i naučené a odrazu prekvapujúce poznanie: ale Husák nehovoril!³ Nerozprával, neobviňoval sa. A ja mám byť horší? Možno som sa len zaťal, nevydal som slova, len som dychčal. Dnes si nahovárám, že to mohlo byť preto, že som asi zlé médium.

Skúste to objasniť bližšie

Bolo to dávno, ešte za masarykovskej republiky, spestrilo nám riaditeľstvo gymnázia vyučovanie tým, že pozvalo do školy kúzelníka. Naplnili sme telocvičňu a kúzelník s tajuplným indickým menom začal svoju produkciu tým, že nám prikázal zopnúť ruky nad hlavou. Povedal čosi tajuplné a nikto si nemohol dať ruky dolu. Až zase na jeho pokyn. Ale neplatilo to na niekoľkých, ktorí nepodľahli výzve kúzelníka. Medzi tou hŕstkou bol som aj ja. Dnes si hovorím, že to bol test, ktorý ma ubezpečil, že som zlé médium. Pravdepodobne aj toto poznanie mi pomohlo, že aj napriek nejakej „sóde“ som sa mohol zdržať obviňovania, sebaobviňovania či vynášania z pamäti, čo v nej bolo usadené. Nijakí protištátni ľudia okolo mňa, nijaký špión, nijaká podvratná činnosť, hoci indície na niektoré obvinenia boli až takmer očividné.

Čo konkrétne vám vyčítali?

Príklad ako uštrikovaný: Išiel som fotografovať kostol v Ružíne, zaniknutej obci.⁴ Ako som ho obchádzal, z ktorej strany bude najfotogenickejší a najlepšie osvetlený, prifrčal ku mne na motorke svalovec, kto som, čo sa

tu mocem, čo tu robím. Hovorím, že potrebujem do novín fotografiu tohto kostola. Nasledovala prehliadka. Predstavil sa ako pracovník ministerstva vnútra. Občiansky preukaz a potom všetky papiere a papieriky, čo som mal pri sebe. Povolenie na vstup do tlačiarne, električenka, ročný cestovný lístok a tajuplný lístok s číslami, ku ktorým potreboval vysvetlenie. V duchu som sa usmial. Boli to poznámky o vlakoch, čísla vlakov, odchody a príchody, ktoré som sa chystal použiť. Tento lístok skúmal veľmi starostlivo. Prehliadka filmov, mal som so sebou len nové, našťastie exponované nie. A potom ešte prehliadka – vrecká na obleku, na košeli. A napokon: „*odfotografujte si ten váš kostol, inšie tu už niet čo fotografovať. Ja dočkám, kým to spravíte.*“ Odišiel som, on za mnou až takmer k Malej Lodine. Všetko toto by bolo úsmevné, keby... Ale to som sa dozvedel až hodne neskôršie, že v horách nad Ružínom boli vraj rozmiestnené akési raketové systémy. No a ja som sa tam motal s fotoaparátom. Tak špión, či nešpión? Dokonca prichytený priamo pri čine! Správa o mne priletela do Bratislavy iste ako na krídlach. A zapadla do druhých indícií – teda fotograf špión, filatelista špión, korešpondencia so zahraničím – špiónážne správy, skaut, člen protištátnej skupiny, gymnazista z Prešova, rozbíjač republiky, esperantista – možno tajný jazyk na zasielanie správ a ideologický diverzant a ešte bohvie čo všetko k tomu, o čom som nemal ani poňatia.

Ako vás vyšetrovali?

Myslím, že sa to nedá hodnoverne opísať. Aby to niekto dokonale pochopil, musel by to zažiť na vlastnej koži. Spomínal som už to psychické trápenie, krik, búchanie na stôl, že pozrite, čo všetko v tomto hrubom

fascikli tu na vás máme, priznajte sa, bude to pre vás poľahčujúca okolnosť, štyri hodiny v kuse, šesť hodín v kuse a stále priznajte sa, priznajte sa. Spomínal som, že som pil „sódu“ a stal som sa po nej kýmsi iným. Tá druhá „sóda“ prebehla takto: zase – „*Ale je horúco, prinesiem sódu*“, to hovoril Ten Druhý. Priniesol tri poháre, každý inej farby. Tu sa mi vynoril zážitok zo študentských čias. Kamaráti ma vzali do vinárne. Pili sme červené víno. Na chvíľku som odbehol, poháre boli naliate doplna a pili sme „ex“. Z akéhosi nevedomeľého nutkania vymenil som si nenápadne svoj pohár so susedom. Toho sme potom na internát ťahali ako klát. Mňa chceli opiť, naliali do vína rumu. Tak teraz bol pohár predo mnou a ja som natiahol ruku za vzdialenejším pohárom.

Ako zareagoval?

Zástupca mi chytil ruku so zvolaním: ten nie, ten nie, ten je vyštrbený. Vycedil som teda pohár určený mne. Zase sme chvíľku hovorili len tak akoby o ničom a začal som si byť akýsi neistý. Akoby hmľa predomnou, predomnou dve rozostreté postavy, ale zachytil som ešte otázku Toho Druhého zástupcovi: „*Môžem už?*“ Ten tuším prikývol. A zjavil sa predomnou papier a pero. A potom som počul tuším zástupcu: „*Teraz napíšete vyhlásenie.*“ Začal diktovať a ja som písal. Uvedomoval som si, že píšem akosi inakšie než obyčajne, že inakšie držím pero, veľmi ho pritískam, ale čo píšem, som nevnímal. Tuším, že budem podporovať ľudovo-demokratické zriadenie, že budem proti neviem komu a že budem o všetkom mlčať. Myslím, že týmto vyhlásením sa tento večer skončil. Ďalej som si nepamätal nič. Ani ako som vyšiel z budovy, len sa mi zdalo, že domov mám ďaleko, obi-

3 Gustáv Husák na procese s tzv. buržoáznymi nacionalistami napriek nátlaku nevypovedal tak, ako mu to chceli nanútiť vyšetrovatelia. Pozri napr. KINČOK, B.: Trestnoprávne vysporiadanie s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami. Proces s Gustávom Husákom a spol. In: Pamäť národa, ročník (roč.) 8, 2012, číslo (č.) 2.

4 Ružín je zaniknutá obec, podľa ktorej bola pomenovaná priehrada, postavená na mieste obce v rokoch 1963 – 1970.

Datum	Podpisové číslo	Registr. číslo	Druh svazku	Jméno, příjmení, datum narození (názov skupiny alebo objektového svazku, meno ag. patr. svazku na ústredného poriadku)	U koho sa svazek nachádza	Podpis oper. prac., ktorý svazek prijímal	Poznámka
12.8.88		8781	1	ODBOBNIC	4. odd. G. u. d. d. S. D. G. u. d. d. S. D. G. u. d. d. S. D.	G. u. d. d. S. D. G. u. d. d. S. D. G. u. d. d. S. D.	Zväzok zrušený 10. V. 84. Dov. správa v 11/107.
9.8.88		8782	1	REDAKTOR MOTULKO	2. odd. ZNE	2. odd. ZNE	6. V. 88 Bratislava 3334
8.8.88		8783	1	LUBOŠ TATARA	20.3.1918	20.3.1918	3. V. 88 Bratislava 3327
11.8.88		8784	1	RITOMSKÝ	6.4.1963	6.4.1963	15. apríla 1984 Zväzok zrušený. Dov. správa v 11/96-104.
13.11.88		8785	1	GRITZ	24.3.1923	24.3.1923	22.12.64. 2529
14.10.88		8786	1	ALFRED NISTELBERGER	22.2.1918	22.2.1918	12.11.88 Bratislava 2850
15.11.88		8787	1	SZULO	22.1.1917	22.1.1917	30. V. 84 Zväzok zrušený. Dov. správa v 11/136-104.
18.11.88		8788	1	KUBA	9.12.1916	9.12.1916	13. V. 88 Bratislava 3406
1.12.88		8789	1	DRESCHER	8.1.1910	8.1.1910	6. XII. 1977. m. D. 12. 10. 1986
13.12.88		8790	1	BRLIT	19.4.1914	19.4.1914	8. XI. 88 12. 10. 1986

ŠtB registrovala J. Motulka ako informátora (Zdroj: AÚPN)

šiel som celý blok domov, doma bolo dávno po večeri, nikto sa ma na nič nepýtal. Hneď som si ľahol, detaily z toho večera mal som v hlave akoby uzamknuté. Na akýsi impulz sa mi začali vyjavovať až asi po desiatich rokoch.

To bola vaša posledná skúsenosť s vyšetrovaním?

Bol deň a bol večer, s krikom a búchaním a že: „Priznajte sa, priznajte sa, lebo...“ zase možno štyri hodiny. Zástupca sám musel byť veľmi unavený, už len miernejším hlasom ma vyzýval, aby som sa priznal, že to bude pre mňa lepšie, a fajčili sme. Ja som si pripaľoval cigaretu zápalkou z vlastnej škatuľky, on mal zapalovač. Po dlhšom čase z ničoho nič vypýtal si odo mňa zápalkovú škatuľku. Nechápal som prečo, veď mal zapalovač. Ani si nezapálil cigaretu zápalkou, len sa so škatuľkou

hral. Keď ma prepustil, vrátil mi ju. A ja som zistil, že jedna zápalka zo škatuľky vytŕča. To mi pripadalo, ako keby som obrátil novú stranu detektívky: čo to je, čo to má byť, čo to znamená? Prečo je to tak nachystané? Pre istotu na ulici som si zapálil cigaretu tou zápalkou a nedohorenú som ju odhodil do koša. Je to hlúpe, ale dodnes ma máta: bol to žart? Bol to nejaký zámer, náhoda? Nejde mi to do hlavy.

Vy ste však mali so štátnou bezpečnosťou iste bohatšie skúsenosti.

Áno, prípad, ktorý mi nejde do hlavy, je z Poľského kultúrneho strediska v Bratislave. Chodil som tam na kurz poľštiny a raz ma, to už bratislavský eškebák, došikoval do cukrárne naproti tomu Poľskému kultúrnemu stredisku. Nevie, čo so mnou chcel. V cukrárni ma posadil tak, že on bol nenápadný, ja som bol na očiach rov-

no všetkým zákazníkom, aj prichádzajúcim a odchádzajúcim. Namýšľal som si, že je to tak preto, aby som bol niekomu na očiach, či aby ma niekto mohol pozorovať. Možno si to naozaj len namýšľam, lebo prečo by aj? Len sme vypili kávu, ja som zaplatil, on odišiel, mňa nechal tam. Potom ma raz našiel v čítárni poľského strediska. Prišiel, neviem načo, prisadol si ku mne, bolo mi to trápne, lebo bol poriadne napitý, v čítárni narobil rozruch hlasitosťou i spôsobmi. Ešte pobľabotal a mrmľuc a potácajúc sa, odišiel. Netrúfam si povedať, že by to bol mohol byť z nejakého dôvodu dobrý herecký výkon.

Vlastne vás chceli dostať.

Ale nechápem, prečo a načo by to bolo dobré. Ako som povedal, indicie boli očividne proti mne. Všetko bolo až také jasné. Fotograf, filatelista špión, listy, fotografie do

zahraničia, špionáž, Holand'anka pani Boroekhuisen, s ktorou som si písal po esperantsky a ona s ďalšími dôchodkyňami zbrázdila cez leto možno celú Európu, napísal som, že aj Československo by bolo hodno navštíviť, lebo je tu nesmierne veľa prírodných krás... Tak bola špiónka, ktorú som volal k nám a esperanto vôbec bola kozmopolitná buržoázna ideológia. Keď som namietal, že sám veľký Molotov predniesol na medzinárodnom fóre reč v esperante, zástupca išiel ma skoro zabiť, že čo si dovoľujem ministra zahraničia SSSR takto špiniť. No a môj veľký zločin, rozbitie Československej republiky, nad slnko jasný. Ako gymnazisti v Prešove sme si v marci 1939 vyšli zmanifestovať. Raz som to opísal kolegovi v redakcii, že som bol medzi iniciátormi. Pokričali, pospievali sme si po meste a pri kostole nás zastavili ozbrojení vojaci. Keď sme na rozkaz, aby sme sa rozišli hneď nezareagovali, spustili paľbu. Bola vyše desiatka ranených. Bolo to 11. marca 1939⁵ a 14. marca bol vyhlásený Slovenský štát. Tak rozbil som Československú republiku, alebo nie? Treba ešte väčší dôkaz?⁶ Môj kolega od redakčného stola to odniesol na ŠtB. Tu môžem s istotou povedať, že som poznal všetkých, čo na mňa donášali. Robili to tak primitívne, že sa mi až sami núkali. Ja som potom potreboval veľkú mieru sebazaprenia, aby som im nedal najavo, že to viem. V rukopise svojich uverejnených článkov mal som výzvu k postihnutým čitateľom, aby sa mi ozvali, či mali skúsenosti napr. s drogami, hypnózou a pod. Redakcia mi túto výzvu škrtla. Ale ako odozvu na články sa mi pár ľudí ozvalo telefonicky, že aj oni boli v tom. Podrobnosti nechceli hovoriť. Žijúcich svedkov je už iste málo. Ešte tak dúfať, že sa u vás v archíve dačo nájde. A sám by som sa ešte chcel dožiť chvíle, keby sa našiel pôvodný

Na Kryme (jar 1943) (Zdroj: Archív J. Motulka)

text môjho „vyhlásenia“. Dať ho grafológovi, bol by som veľmi zvedavý, čo by z neho vyčítal.

Bili vás?

Nebili. Keď sa na to spätne pozerám, rozmýšľam, čo by bolo bývalo lepšie, či bitka alebo ten macerát, to lúhovanie, to totálne vynucovanie priznať sa k niečomu, keď sa priznať nebolo k čomu, tá hrôza, či môže prísť ešte niečo hroznejšie, keď hroznejšie som si už nevedel predstaviť.

A napriek tomu ste sa nedostali do väzenia, ani vás neodsúdili.

Presne tak. Keď som po jednom trýznivom výsluchu už celkom stratil nádej, vybral som sa na prokuratúru s tým, aby ma obvinili, keď majú prečo, alebo zavreli, keď treba. Prišiel som tam tesne po úradných hodinách, prokurátora som už nenašiel. Keď som zástupcovi povedal, že som bol na prokuratúre zavrčal, že naozaj len prokuratúra na mňa a tortúry pokračovali. Zakončili sa tým, že ma vyzvali, aby som si „zajtra“ sadol na promenáde na tú a tú lavičku, že ma zavedú do konšpiračného bytu. O tom som doteraz nikde nepísal, ani nehovoril. Sedel som tam na výslni,

5 J. Motulko má na mysli tzv. Homolov puč – snahu centrálnej československej vládnej moci o zmenu pomerov na Slovensku, ktorý sa začal v noci z 9. na 10. marca 1939.

6 Po roku 1945 bolo rozbitie Československej republiky ťažkým zločinom, ktorý sa dostal aj do paragrafov ľudového súdnictva.

pozoroval ľudí, kto by ku mne mal prísť a niekam ma odvieť. Nikto neprichádzal. Čakal som hodinu a nikto nič. Tak som šiel domov. Prešlo pár týždňov, trpol som, kedy príde ďalšie pozvanie. Ale mal som už pokoj. Aspoň som dúfal.

Takže vás už nekontaktovali?

V Trnave už nie. Ale presťahovali sme sa do Bratislavy. Tak som si myslel, že som už „za hranicou“, nikto na mňa už nesiahne. Ale odrazu začali sa okolo mňa diať čudné veci. Prišiel za mnou do redakcie, cielene za mnou, nie za niekým iným černocho, že potrebuje nejakú pomoc. Pred nejakými dňami som povedal kolegovi, že som bol v slovenskej armáde v Taliansku a čosi som sa z taliančiny aj priučil. A ten černocho začal na mňa hovoriť po taliansky. Bolo to pre mňa prekvapenie. Pýtal nejakú pomoc, nerozumel som akú, či finančnú alebo nejakú radu. Peniaze som nemal pri sebe, tak som ostal v rozpakoch. On tiež. A vysvetľoval, že jeho otec je neviem čím v diplomatických službách, tak som si pomyslel, peniaze iste nepotrebuješ, tak čo chceš? Ja som ešte zahabkal čosi po taliansky, on ešte troška postál a odišiel. Kolegovi som povedal, že chodím na kurz poľštiny. A ajhľa, prišla Poľka! Chcela, aby som ju zamestnal. V redakcii pre Poľku miesto nemáme, poslal som ju na úrad práce. Nie to nie, zamestnať len načierno, tak bez úradu. Nie je zamestnaná, nemá nič, je katolíčka, my sme katolíci, tak si myslí, že... a utierala oči ako po slzách, ale slzy som nevidel. Ešte postála a už som ju viac nevidel.

Chodili teda vyslovene za vami...

Tak. Tak ako „Talian“, tak ako „Poľka“, prišiel cielene za mnou mladší páňko, aby som mu vysvetlil politickú situáciu v Západnom Nemecku. Mal veľmi hrubé dioptrické okuliare, vyzeral ako takmer slepý.

Hmatkal mi rukami po stole po papieroch, ako keby niečo hľadal. Poslal som ho za kolegom z rozhlasu, ktorý sa venoval aj Nemecku. Znechutený odišiel. A prišli za mnou dvaja mládenci, svalovci, že idú na bicykloch do Talianska. Bolo to tesne po vysvätení poľského pápeža.⁷ Hovorili po poľsky a chceli odo mňa nejaký odkaz poľskému pápežovi. Ukázal som im články, ktoré sme o novom pápežovi uverejnili. Ale nie, toto nechcú, chcú taký odkaz, ktorý sa dá len ústne odovzdať a ukazovali mi ušmudlaný Wojtylov obrázok. Aha, hovorím si, už viem či sme. To ste sa mohli aj lepšie zakonšpirovať. Odišli znechutení. A prišla za mnou ešte jedna panička, aby som jej poradil, že má známeho, či má v tej známosti pokračovať. A ukázala tiež obrázok a tiež ušmudlaný. Tej som sa nevedel zbaviť niekoľko dní. Aj dve-tri hodiny modlikala, aby som jej povedal, či si ho má nechať, pokračovať v známosti alebo prestať. Musel som ju napokon vyprevadiť s tým, že už nemám na ňu čas. A prišla za mnou ešte ďalšia, ktorá tiež potrebovala pomoc. Trikrát bola za mnou. Nevedel som si z jej rečí predstaviť,

čo vlastne potrebuje, ona to tiež akosi nevedela, nedohodli sme sa. Keď sa ukázala už po tretí raz, neviem, čo mi napadlo, mal som pri sebe práve päťdesiatkorunáčku, dal som jej ju. Ostala prekvapená, zdráhala sa, nakoniec ju zobrala a viac sa neukázala. Čudné, veľmi čudné návštevy.

Myslíte si, že to organizovala ŠtB ako provokáciu?

Neviem si to vysvetliť. Skôr áno ako nie. Lebo to bolo vždy ako nadväznosť na to, čo som povedal medzi známymi či spolupracovníkmi. Tak som si to zaregistroval, aj som si vedel presne určiť, kto to na patričné miesto nosí. Čudoval som sa len, že sú takí hlúpi a robia to tak priehľadne.

Takže museli mať vo vašej redakcii nejakého spolupracovníka?

Spolupracovníka? Spolupracovníkov! Tu i vonku. A ja som ich mal všetkých zaevidovaných. A ako hovorím, hlúpych a až priesvitných. Predvediem to na jednom príklade. Stávalo sa, že kolega z redakcie kedy-tedy na telefonát odišiel, na hodinku, na dve a vracal sa s hŕbou tlačovín, exilovej literatúry, časopisy, knihy

Vianoce na východnom fronte (Zdroj: Archív J. Motulka)

7 Karol Wojtyła bol ako pápež Ján Pavol II. zvolený v roku 1978. Pozri HALKO, J.: „Nemohol som k vám prísť...“ (O pokusoch pozvať pápeža Jána Pavla II. do komunistického Československa). In: Pamäť národa, roč. 6, 2011, č. 3.

a začal mi ich vnucovať. Obozretne som odmietal. Ale raz medzi knižkami som zazrel zbierku veršov exilového básnika Karola Strmeňa *Znemenie ryby*. Neodolal som. Vzal som si ju a – chytila sa ryba na háčik. O pár dní ma už citovali na roh Ventúrskej a Sedlárskej, pred lekárňou. Bol tam Ten Druhý a ešte ktosi. Keď ma Ten Druhý odovzdával tomu novému ako štafetový kolík ďalšiemu bežcovi, ten mi takmer radostne povedal, že veď my sa už poznáme. Pozerám na neho, nikdy som sa s ním nestretol, nikdy som ho nevidel. Ale áno, hovorí, boli sme spolu v Michalovciach. Nikdy som v Michalovciach nebol, replikujem. „Ale áno, boli sme tam spolu na primíciách.“ Bác! Naozaj. Bol som tam. Pozvali tam môjho riaditeľa a ten ma vzal so sebou s tým, že napíšem o tej slávnosti pár riadkov do novín. Tak teda bol som tam. Slnecný deň, množstvo ľudí z mesta i okolitých dedín. Každý s každým sa rozprával, aká je to krásna slávnosť, tak aj ja. Možno ten nový bol stále v mojej blízkosti, možno sme sedeli vedľa seba aj pri obednom stole a rozprávali sme sa. O čom? O tých najvšeobecnejších veciach, ktoré patrili k tomuto dňu. Že je pekný deň, krásna slávnosť, že novokňaz už iste vie, kde bude kaplániť, že je málo kňazov, že starí umierajú a nových je nedostatok, že na teologickej fakulte je tiež málo poslucháčov a už to tu máte – informoval som, už som informátor neviem ktorého stupňa. Keď už sme pri tom informovaní, spomínam si, že aj pri predošlých výsluchoch sa ma pýtali na konkrétnych ľudí. Presne na tých, o ktorých hovorím, že som ich mal zmapovaných ako mojich donášačov. Tých som každého z nich vykreslil ako najoddanejšieho ľudovodemokratickej republiky, aktívneho pri budovaní socialistickej vlasti atď. Ktovie, či som im takýmito chválami nepomohol k nejakým benefítom.

A nemyslíte si, že z vás chceli urobiť spolupracovníka? V Trnave ste spomínali, že ste podpisovali spoluprácu pod vplyvom drog...

Na talianskom fronte (1944) (Zdroj: Archív J. Motulka)

Už nebolo treba, fakticky už som ním bol. V Michalovciach som „spolupracoval“, keď som „informoval“ a svojich donášačov som predsa pekne „prekádral“. Keď toto všetko domyslíme do konca zistíme, že v priebehu času mnohí ľudia s kýmisi hovorili, kohosi informovali a dodnes ani „šajnu“ nemajú, že sú kdesi zaregistrovaní ako informátori a spolupracovníci.

Aj nejako oficiálne chceli, aby ste niečo ďalšie podpísali?

To som podpísal už v Trnave. Bolo to po tej druhej „sóde“. Opakujem, boli tam asi tri body, tuším, že budem chrániť ľudovodemokratickú republiku, že škodcov štátu (strany a vlády?) oznámim patričným orgánom a o všetkom zachovám mlčanie. Na toto všetko som sa rozpomätal až po rokoch. Iste mi pomohol impulz zo stretnutia s Tým Druhým. Pred lekárnou na Sedlárskej. Ja som bol pred lekárnou, on práve vychádzal a zbadal ma. Bol totálne opitý a hneď sa

hrnul ku mne ako k starému priateľovi. Takmer ma vyobýmal. Smial sa, že v minulých dňoch naňho nadávali z londýnskeho rozhlasu. A ešte: bolo to krátko po „nežnej“, šiel som po Hviezdoslavovom námestí. Pretieram si oči: zástupca trnavského náčelníka! Vychádzal z budovy, na ktorej som potom prečítal, že tam je servis pre diplomatickú službu. Skoro ma šlak trafil. Tak už si sa dobre zašil, hovorím si. Obrátil som sa chrbtom, prešiel pár krokov popri mne, dúfam, že ma nezbadal. Nevie, ako by som bol reagoval na stretnutie.

Mená tých agentov si pamätáte?

Nepamätám, ani som si ich nechcel zapamätať, lebo som bol presvedčený, že sú vymyslené.

Dotklo sa Vás to ešte nejakým iným spôsobom? Údajne ste mali doma aj odpočívacie zariadenie.

Neviem, skôr nie. Hoci nebol problém to zariadiť. Manželka bola v robote, deti v škole, mama na posteli.

Doma sa o politike nehovorilo. Ani žarty nie. Ale... Mal som nejaké rukopisy, rozmnožované na režim posmešnú publicistiku, medzi rukopismi verše poetickej skladby *Čas Herodes*, o ktorej sa dodatočne hovorilo, že bola hodná na stránok a ešte pár drobností. Bolo to založené medzi hĺbou dennej tlače, *Čas Herodes* v konzerve v špajzke; raz som čosi z toho hľadal a nevedel nájsť, to vtedy som žil určitý čas vo veľkom napätí, pri myšlienke, čo keď... Ale to mohla byť len moja obyčajná zabudlivosť. Nič sa nedialo.

Dotklo sa Vás obdobie socializmu aj profesionálne, mohli ste po študentskom ôsmom tvoriť?

No, tvoriť ako tvoriť.

Dobre, povedzme publikovať.

Publikovať som mohol. V *Katolíckych novinách* alebo aj v časopise *Duchovný pastier*. Za ten čas som si v *Katolíckych novinách* uverejnil tuším tri básničky. Za celý čas som preferoval takých, ktorí nemohli inde, aj mladých nádejných básnikov. Niektorých pre istotu pod pseudonymom.

Predpokladám, že ako redaktor ste sa stretávali aj s cenzúrou.

Tak cenzúra bola. Bolo to sito s veľkými okami, cez ktoré prepadalo veľa toho najlepšieho. Rukopisy prichytné do tlače som nosil šéfovi. Ten ich čítal, vyradil a škrtal. Už takto pripravené rukopisy šli na ďalšiu inštanciu – Cirkevné nakladateľstvo. Aj tam ich selektovali a škrtali. Keď sa vrátili, bral ich znova do ruky šéf a keď videl škrtý z cirkevného nakladateľstva, škrtal smelo ďalej. Až potom mohli ísť do tlačiarne. Ale v tlačiarňi sedela ešte ďalšia, či najvyššia dozorná služba, bez ktorej podpisu nemohlo ísť na rotačku ani slovo.

Viete konkrétne nejaký príklad?

V *Katolíckych novinách* sme nemali službu tlačových kancelárií. Nemali pre nás vhodné materiály. Tak sme niekedy prebrali aktuálne správy z dennej tlače. Raz som jednu takú prevzal z *Rudého práva*. Tlačový dozor mi ju vyhodil. Pýtam sa: „Prečo, veď ju malo *Rudé právo*.“ Odpoveď: „*Rudé právo* môže, vy nie.“ Raz som hľadal neškodnú „ježiškovskú“ básničku do vianočného čísla. Čo som priniesol, šéf všetko odmietol. I našiel som vhodnú básničku, tiež z *Rudého práva*. Hovorím si: tá už bude na betón. A šéf nie. Ja: „Veď

bola v Rudom práve“. A šéf: „Keby sme my mohli, čo *Rudé právo*.“

Ako ste tam mohli pracovať?

Nemohol som, ale musel. Často to bolo len na zlosť, často aj na infarkt. Zase príklad: Osvald. Fr. R. Osvald, vysoký cirkevný hodnostár, redaktor, spisovateľ, historik atď. Umrel v roku 1926. Ako ilustráciu k článku o ňom odфотографoval som jeho náhrobný pamätník na starom cintoríne v Trnave. Prišiel som s obťažnutou stranou do kancelárie dozoru. Dozor pozrel na stranu a položil prst na fotografiu a výhražným hlasom sa spýtal: „A toto je čo?“ „*Fotografia náhrobného kameňa v Trnave*,“ hovorím. „A to už aj gardistov chcete propagovať?“ zručol na mňa.⁸ „Akých gardistov,“ pýtam sa. „No pozrite, gardistický dvojkríž!“ „Ale prosím vás, to je historický dvojkríž, známy už takmer dvetisíc rokov.“ „Nie, nie!“, kričal. „Gardistov von!“ „Dobre, vypustím fotografiu.“ „Nielen fotografiu, všetko von, všetkých gardistov von!“ „Ale ten človek umrel v dvadsiatych rokoch, keď o gardistoch nebolo ani chýru ani slychu.“ „Nie, nie! Gardisti von, všetci von!“ Po návrate do redakcie sekretárka zbadala, že som náramne bledý. „Čo vám je?“ „Ale nič,“ hovorím. Pani Terka však vedela čo to asi je, lebo to nebol môj prvý prípad. Utekala do najbližšej lekárne pre „dačo na srdce“.

Takže, čo si on zmyslel, tak to sa vlastne muselo realizovať.

Bez dišputy. Rotačka sa mohla spustiť, až keď on podpísal každú stranu.

Čo sa mu predovšetkým nepáčilo? Rozhodoval podľa ľubovôle?

Mali svoje predpisy. Podrobnosti neviem. Pravdepodobne boli zamerané na okruhy čitateľov. Čo v jednom periodiku mohlo byť, v inom mohol byť prehršok. Ale akokoľvek, vždy, keď som stál pred dverami kancelárie

Ako predseda klubu fotografů (Zdroj: Archív J. Motulka)

8 Hlinkova garda vznikla v roku 1938, iste teda nešlo o „gardistický“ dvojkríž. Podobný dvojkríž mala však Rodobrana zo začiatku 20. rokov 20. storočia, v prípade Fr. R. Osvalda však ide skutočne o slovenský historický dvojkríž. Pomník sa v Trnave „na kalvárii“ nachádza dodnes.

dozoru, vždy sa mi rozbúchalo srdce, lebo nikdy som dopredu nemohol vedieť, čo ma tam čaká.

Vy ste zažili aj šesťdesiaty ôsmy v *Katolíckych novinách*, prišlo k nejakému uvoľneniu?

Šesťdesiaty ôsmy bol čudný v tom, že sa z podzemia vynorili ľudia, ktorí si mysleli, že všetko treba naraz hŕfť hŕfť, lebo veľa sa zameškalo. Medzi nimi bolo nemálo takých, ktorí nemali ani štipku predvídavosti. To malo vplyv aj na redakciu, aj na prispievateľov. Zase použijem príklad. Prišla pani učiteľka, natešená z odmäku, bola v Ríme, priniesla nadšený príspevok. Prečítal som, páčil sa mi, ale hovorím jej: „Pani učiteľka, časy sú nejasné, nebolo by lepšie, keby ste miesto svojho mena k článku dali nejaký pseudonym, alebo len iniciálky mena?“ „Nie, nie, ja si za všetkým stojím čo píšem, ja sa nebojím.“

Tak dobre, článok išiel s jej menom. A pri zalamovaní v tlačiarňi telefón: „Pán redaktor, preboha vás prosím, nedávajte tam moje meno! Prosím, prosím.“ Ahá, myslím si, už ti to došlo. A vymyslel som jej pseudonym. Ako ďalší príklad bol článok spojený s Ministerstvom kultúry. Nepáčil sa mi a dal som to najavo. Z ministerstva: musí ísť. Tak išiel. A v tlačiarňi zase telefonát: „Pán redaktor, ten článok vyhodte.“ Boli s tým problémy, ale poradil som si. Pri návšteve generálneho riaditeľa z ministerstva spýtal som sa ho, prečo musel byť pre ten článok taký cirkus. Bol priamy: „Prišli sme na to, že by bolo lepšie, keby ten článok vo Vatikáne nečítali.“ A potom prišla normalizácia a tam sa pritvrdilo ešte viac.

Dotklo sa to aj vás?

Pritvrdilo sa. Vyhodili šéfredaktora. Ale stal sa šéfom všetkej svätovojskej tlače. To znamená, že ho vyhodili vyššie. Odišiel na liečenie do Karlových Varov, tam aj umrel na infarkt. Nemohli nájsť nového šéfredaktora. Tlačili na mňa. Rezolútne som odmietol. Ale nahovorili ma, že len dočasne budem a s menom

v tiráži ako zástupca šéfredaktora. Kým nebude nový. Ale odvolaný šéf, prv než odišiel, dal mi sériu článkov, napísal ich bratislavský kanonik, že musia byť uverejnené. Prečítal som ich a zistil, že to uverejniť nemôžem. Aby som to nebral len na seba, zavolať som profesora z teologickej fakulty, aby sa na články pozrel on. Po zoškrtaní dvoch strán zistil, že sa to uverejniť naozaj nedá. Tak nešli články ani v prvý, ani v druhý, ani v tretí týždeň. Prišiel dopyt: prečo tie články neuverejňujem. Opakujem: nemožno uverejniť. A tak po ďalšom týždni už ma citovali na Ministerstvo kultúry, cirkevné oddelenie. Keď som prišiel, sekretárka prevrátila oči, zalomila rukami a šepla: „Už čakajú“. Bol tam riaditeľ Spolku sv. Vojtecha, bol tam generálny riaditeľ cirkevného oddelenia, podšéf, ešte ktosi, tuším piati. Dostal som strašný pucung, ako si to predstavujem, bol to príkaz, aby to bolo uverejnené. Vysvetlil som, prečo to nemôžem urobiť. A pridal som, že kým bude moje meno v tiráži novín, články uverejnené ani nebudú. Bolo to koncom týždňa, pár mesiacov nemohli nájsť nového šéfredaktora a v pondelok, keď som prišiel do redakcie, na šéfredaktorskej stoličke sedel už nový šéfredaktor. Doktor teológie. A články išli postupne do tlače.

Pamätáte sa, čo to bol za text, prečo nemohol byť uverejnený?

Išlo o cirkevnú politiku, ale takú sekularizovanú, takú zosvetštenú, že by mi to cirkevný cenzor neodpustil, aj keby som sa kajal.

Čo bolo s vami ďalej?

Čakal som, že ma vyhodí. Ale nič sa nedialo. Ale asi po roku prišiel do redakcie generálny riaditeľ Sekretariátu pre cirkevné veci. Chodieval občas do redakcie, ale teraz zastal pri mne. A hovorí: „Pán Motulko, poviem vám, tie príspevky, ktoré ste nechceli uverejniť, naozaj nemali byť v novinách.“ Bolo to pre mňa veľké zadostučinenie, že takáto vysoká vrchnosť odobrila moje staré rozhodnutie. Tu

musím povedať, že z toho pána či pri osobnom styku, či pri telefonáte išiel strach. Báli sa ho nielen pracovníci našej redakcie, ale všetci cirkevníci na všetkých cirkevných postoch. Ja som bol asi výnimka. Ja som mu vedel oponovať, on sa zamýšľal pri mojich výhradách. Povedal som mu aj to, že komunizmus je vlastne veľké náboženstvo. Oponoval: „Keby sme my mohli to čo vy: nahnať svojich partajníkov ako vy veriacich každú nedeľu do kostola, my na schôdzu, na spoveď, kupovať stranícku tlač, vidíte, vy ste na tom lepšie.“ Rozišli sme sa so smiechom.

A meno toho šéfa? Pamätáte si?

Nepamätám si. Aspoň v tejto chvíli nie. Starému človeku ako prvé vynecháva pamäť na mená.

Vy ste však známy nielen ako redaktor, ale aj ako básnik. Ako vašu tvorbu zasiahol štyridsiaty ôsmy?

Tak dobre, môžeme hovoriť o veršíkoch. Po vojne som sa zamestnal v Spolku sv. Vojtecha. V jeho časopisoch som bol vítaný. Viaceré časopisy, ktoré ma dovtedy prijímali, boli zastavené. V tých druhých som bol nechcený. Nemal som nijaký zákaz, ale moja tematika sa asi nehodila do tých čias, tak som redakcie prestal svojimi prácami obťažovať. Ale vnútorne som veľmi vnímal ten tragický prerod. A tak to vo mne vrelo, že som na prelome júla a augusta vysypal zo seba poetickú skladbu *Čas Herodes*. Napísanú narýchlo, myslím si, že až kostrbato, s tým, že po čase, keď sa vnútorne upokojím, upravím ju do lepšej poetickej podoby.

Mohli ste ho niekde uverejniť?

Nemohol, naopak, musel som ho skrývať. Už som spomínal, že po „nežnej“, keď sa mohol predstaviť na verejnosti, mi viacerí povedali, že v predošlom čase bol som hodný na povraz. Keby sa bol objavil s mojím menom v čase vzniku. Od vzniku som ho skrýval tak, že sa mi aj dvakrát stratil, ale predsa sa zachoval. Ale aj v rokoch po „nežnej“

Odovzdávanie ocenení mesta Trnava (Zdroj: Archív J. Motulka)

Na prezentácii knihy (Zdroj: Archív J. Motulka)

bol akýsi nechcený. Vytlačil som ho v niekoľkých samizdatových vydaniach pre priateľov a priaznivcov, ale knižne vyšiel až po 65 rokoch od vzniku.⁹ V slovenčine i v češtine. Vydanie malo značný ohlas. Ale ten trval krátko. Ozvali sa hlasy, že sa už netreba vracat' do tých čias, treba na ne zabudnúť.

Niekde som čítal, že na váš text Herodesa mal vplyv aj Žarnov.

Žarnov nemohol mať na jeho vznik vplyv, čítal ho už napísaný. Žarnov bol do r. 1989 jediný čitateľ tohto textu. A jemu som túto skladbu dedikoval.

Mali ste pred rokom 1989 nejaký vyslovený zákaz?

No, zákaz som nemal, ani ústny ani písomný. Len som nebol vítaný. Tak som si za poéziu začal hľadať náhradu. A našiel som ju vo fotografii. Stala sa z nej náhradná láska za písanú poéziu. A odmeňovala ma tým, že na výstavách doma i v zahraničí mala úspechy.

Vy ste ale tvorili ešte aj pred štyridsiatym piatym, najmä rozličné protivojnové básne. A vtedy, počas obdobia prvej Slovenskej republiky ste pociťovali nejakú cenzúru?

V tom čase som sa, aspoň ja, s tým slovom ani nestretol. Ja som začínal v *Plameni*, ako jeho redaktor som nič necenzuroval. Jediné kritérium na uverejnenie bola kvalita. Sám v literárnych časopisoch som bol vítaný. Čo som poslal, uverejnili bez výhrad všetko. Nenanucovali, ani nevyžadovali nejaký štýl, ani tematiku. Do denníkov a týždenníkov som posielal v tom čase prozaické príspevky. Nestalo sa, že by mi boli niečo odmietli. Ba nepostrehol som ani najmenšie škrtky. To hovorím len za seba, svoje príspevky. Ako to bolo s inými, spisovateľmi, dopisovateľmi, novinármi, s tým skúsenosti nemám.

9 Kniha vyšla v roku 2003 vo vydavateľstve Petrus.

Dotklo sa obdobie socializmu aj vašej rodiny?

No, nebolo to celkom jednoduché. Manželka bola učiteľka. Chodila do kostola, deti chodili do kostola. Neskrývane. A Motulko bol zamestnaný v Spolku svätého Vojtecha. A to bol pre manželku druhý smrteľný hriech. Vyliali ju zo školstva. Nejaký čas ostala doma pri deťoch. Môj plat v zamestnaní v cirkevnom podniku mohol byť pre niekoho až smiešny. Manželke neskôr prišla vhod ponuka byť lektorkou, alebo čosi také, na Pedagogickej fakulte v Trnave. Ale to len na chvíľku, lebo bolo verejným tajomstvom, že jej manžel je zamestnancom Spolku sv. Vojtecha. Vyliali ju aj odtiaľ. Tak zas chvíľku bola doma, potom chvíľku ako robotníčka na zeleninárskej farme u „Bulhara“ a ďalej ako pisárka v komunále, potom u kominárov, až sa uvoľnilo miesto vychovateľky v detskom domove v Trnave. Ale zase: svätovojeťešská škvrna manžela. Ale tu prišla pomoc „zhora“: ministerstvo kultúry. Môj generálny riaditeľ Sekretariátu pre cirkevné veci „skrže mňa“ zaručil sa za ňu s tým, je ju do domova môžu vziať s podmienkou, že nebude vo vedúcom postavení. Tak sa starala o detičky v detskom domove a napokon takmer ako pestúnka o choré detičky v nemocnici – až do odchodu do dôchodku. Fajn, však?

Takže u Vás hralo úlohu to, že ste sa nezriekli kresťanských ideálov?

No, rodinný život bol u nás pomerne ťažký, niekedy i strastiplný, veď rodinná kasa stačila niekedy len na prežitie. Škola, dcéry, oblečenie také odlišné od spolužiakov, školské potreby, ale nestáňovali sme sa. Tu môžem vyhlásiť, že ja som sa v živote nikdy nestáňoval. Hovorí sa, že nešťastný je človek, ktorého ľutujú. Nedoprial som si, aby nás niekto ľutoval. Ani vtedy nie, keď sa ukazovalo, že pre kádrové posudky dcéry nemôžu ďalej. Ale aj tu sa našlo východisko.

S manželkou (1997) (Zdroj: Archív J. Motulka)

S manželkou a dcérou (Zdroj: J. Lofaj)

Hľadať nejakú školu tak, aby viera veľmi neprekážala. Tak sa hľadali školy mimo priameho socialistického či komunistického vplyvu. A to mohli byť školy výtvarného typu, v našom prípade hudobné. Možno tu by nebolo treba hľadať pomoc, ale: vďaka, pán generálny, za tichý súhlas! A tu by mohol byť koniec. „S pomocou Božou“ sme prežili časy a dožili sa čias „nežnej“. A žijeme ako dôchodcovia,¹⁰ ja s priemernou, manželka s hlboko pod životné minimum penziou. Žijeme v pokoji a zašlé časy zdajú sa nám byť až úsmevné...

Ale za všetkým tým spomínaním chcem položiť ešte osobnú bodku. Už veľmi starému človeku sa zdá, že všetko, čo som povedal, nie je ani pravda. Je to tak ďaleko, že rozum ako pravdu to nechce do dnešných čias prijať. „Už to toľko nespomíname, nechajme to tak,“ povedal mi pred rokmi jeden „výtečník“. A tak ten človek, ktorého ste oslovili a ste sa ho pýtali, môžem byť v tých spomienkach ešte ja? A čo tieto slová pre históriu? Zaprášený papier v archíve?

Ďakujem za rozhovor.

10 J. Motulko žije v bratislavskom Starom meste.

PRAVDU TREBA POVEDAŤ, AJ KEĎ NIEKTORÝCH ZABOLÍ

ROZHOVOR S PÁTRM ŠEBASTIÁNOM LABOM SJ

PETER SOKOLOVIČ

Šebastián Labo SJ je jedným z najvýznamnejších slovenských exilových kňazov a spisovateľov. Hoci s publikovaním začal až vo svojich päťdesiatich rokoch, dodnes napísal takmer dvadsiatu kníh, prevažne s cirkevnou tematikou. Rozhovor s ním je svedectvom o dobe, v ktorej žil, rozhodnutí stať sa kňazom, ktoré ho priviedlo až k nutnosti emigrácie, je však tiež svedectvom o živote slovenských exulantov a formovaní ich postojov a názorov, za ktoré by boli vo vtedajšom komunistickom Československu perzekvovaní.

Šebastián Labo, kňaz Spoločnosti Ježišovej, sa narodil 19. júna 1931 vo Valaskej Belej. Študoval na gymnáziu v Kláštore pod Znievom, neskôr ukončil štúdium archívniectva na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Vzhľadom na obdobie neslobody a nemožnosť kultúrno-duchovnej realizácie v roku 1963 emigroval na Západ. V Ríme študoval na Lateránskej univerzite a v Kolégiu svätého Jána Nepomuckého. Za kňaza ho vysvätil 1. marca 1969 biskup Pavol Hnilica, SJ v Ríme. Po vysviacke vstúpil do Spoločnosti Ježišovej a stal sa blízkym spolupracovníkom biskupa P. M. Hnilicu. V rokoch 1971 – 2002 redigoval v Nemecku časopis *Pro fratribus*, kde informoval o dianí v Cirkvi v (bývalých) komunistických krajinách.

Páter Labo vydal viacero knižných publikácií o pápežovi Jánovi Pavlovi II., ktoré vyšli v mnohotisícových nákladoch vo viacerých svetových jazykoch. Predovšetkým dielo *Zabijem pastiera* vyšlo v siedmich svetových jazykoch (nemecky 1982, taliansky a holandsky 1983, francúzsky 1984, poľsky 1988, portugalsky 1991, španielsky 1992). Na slovenský trh sa dostala nákladom 100 000 výtlačkov v rokoch 1990 a 1991. Okrem ďalších kníh si veľké zásluhy získal vydávaním viaczväzkovej obrazovej publikácie *Lietajúci pútnik 20. storočia*

Počas stretnutia s Jánom Pavlom II. v Ľubľane (Zdroj: Archív Š. Laba)

(8 zväzkov v r. 1997 – 2004), na ktoré nadväzuje obdobné dielo *Apoštolské cesty Benedikta XI.*, ktoré vychádza v súčasnosti.

Predkladaný rozhovor je zaujímavým svedectvom o dobe, v ktorej Š. Labo žil a ktorá ho prinútila v snahe o naplnenie svojho detského sna – stať sa kňazom – emigrovať z vtedajšieho Československa na západ. Pri spomienkach na svoje detstvo sa však nevyhýba ani reminiscenciám na obdobie 1. Slovenskej republiky. Jeho pohľad na uve-

dené obdobie je podfarbený osobnými skúsenosťami zo života v nej a pevným náboženským presvedčením. Napriek tomu, že pre istý okruh čitateľov sa môžu jeho odpovede zdať provokatívne, rozhodli sme sa rozhovor publikovať bez cenzúry. Je totiž zaujímavým svedectvom o živote a postojoch významného slovenského kňaza a intelektuála, ktorý bol režimom prinútený odísť z vlasti a celý život bojoval za lepšie postavenie Cirkvi a národa, ktorý tak miloval. Rozhovor autorizoval.

P. Labo, skúste nám priblížiť svoje detstvo. Aké bolo?

Narodil som sa, ako mi to neskôr povedali, v jedno teplé slnečné predpoludnie 19. júna 1931 v dedine Valaská Belá, v krásnej vrchárskej oblasti Strážovského pohoria. Vraj som pri narodení vyzeral čierny ako malé Cigánča, ktoré malo hneď po narodení vážne zdravotné problémy, takže mu ušili aj košielku do hrobu. Našťastie, ten odhad sa nesplnil. Najprv ale „zbožné“ babičky vyskúšali na mne zdravotné metódy, dnes už neznáme. Vzali ma za asistencie jednej príbuznej – vraj potrebujem čerstvý vzduch – a priniesli na blízky cintorín. Tu ma ohľaduplne zababušeného do vankúša viackrát po ňom pováľali. Dieťa malo uniknúť smrti. A div sa svete, uniklo a babky od radosti jasali.

Potom ste boli natrvalo zdravý?

Vôbec nie. Skôr naopak. Chorý som bol často a vážne. Po druhýkrát mi ušili do hrobu peknú bielu košielku, keď som ako šesťročný žiačik prvej triedy ľudovej školy, v januári 1938, dostal silný zápal pľúc a zdalo sa, že je to môj definitívny koniec. Sám lekár nedával veľkú nádej. Naopak. Vo vysokej horúčke si pamätám na nasledovnú udalosť. V jednu nedeľu popoludní zavolať otecko doktora, MUDr. Samuela Kríma. Bol to ukrajinský žid, emigrant zo šľachtickej rodiny pochádzajúci z polostrova Krym. Teda doktor Krim z Krymu. Pán doktor prišiel, vyšetril ma, počúval pozorne fonendoskopom, meral pulz a predpísal recept, pričom otecovi povedal: „Pán Labo, pošlite to zajtra po pánu Grambličkovi“ – to bol vlastník autobusu, vozil ľudí z Valaskej Belej do Prievidze a späť. „Večer už lieky máte.“ Otecko zronený, ustarostene ticho poznamenal: „Pán doktor, veď to dieťa do rána zomrie“. MUDr. Krim na to pohoto-

vo, lakonicky a trochu bezstarostne, akoby chcel otca potešiť, spokojne vyhlásil: „Pán Labo, netrápajte sa, veď máte ešte ďalšie deti.“

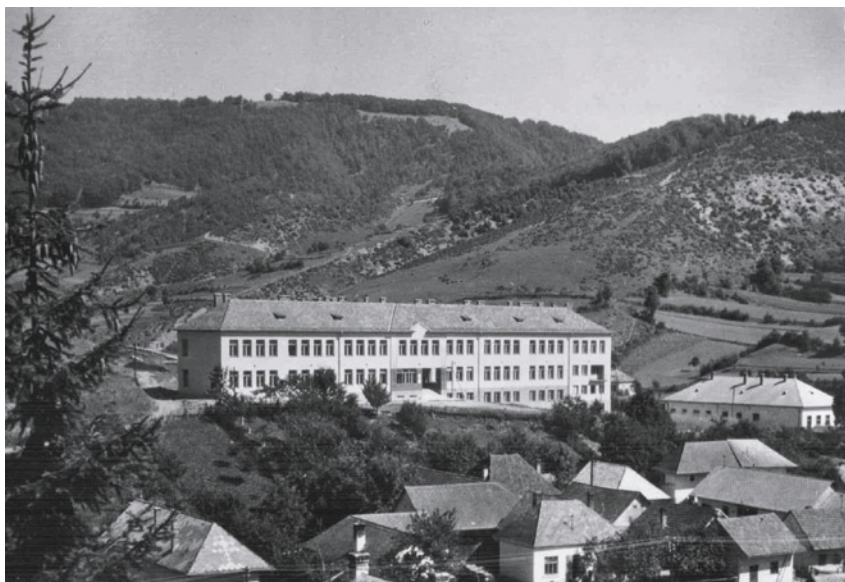
Našťastie otecko zavolať príbuzného mládenca, Šándorka, ktorý ako šofér z povolania vlastnil už vtedy motorku a so mnou sa ako s chlapcom rád bavil. Otecko ho požiadal, aby zašiel s receptom do Nitrianskeho Rudna pre lieky, „aby Šebko do rána nezomrel“. A vďaka Bohu, už o hodinu som mohol s chuťou užiť sladký sirup a dajaké menej chutné tabletky. Neskoro večer sa rodina tešila, že horúčka poklesla. Rýchlo som zaspal a dobre sa vyspal. Prvý dobrý znak pre malého pacienta. O niekoľko dní som bol mimo nebezpečenstva.

Viem o vás, že ste hrdý na svoje rodisko. Skúste nám o ňom niečo povedať.

Za prvej Slovenskej republiky mala Valaská Belá vyše 5500 obyvateľov, čiže o tristo občanov viac ako okresné mesto Prievidza. Dnes má niečo okolo 2500, kým Prievidza 60-tisíc

obyvateľov.¹ Z pôvodných 99 lazov sú z domov väčšinou takzvané chalupy alebo chaty pre mestských obyvateľov, ktorých dedinčania nazývajú chalupármi.²

Moja rodná obec bola vcelku proletárska, chudobná, a preto muži, tradične známi najmä ako oknári a sklenári, chodili na jar a na jeseň do sveta na zárobky. Z poľnohospodárstva dá sa ťažko vyžiť. Cez leto zas viacerí spolu s manželkami chodili na sezónne žatevné práce. Ako si pamätám, ich destináciami boli dve obce: Trnava blízke Bučany a Chynorany blízko Topoľčian. Napriek materiálnej chudobe ľudia nehľadovali, žili v starostiach i radostiach a v pokoji vyplývajúcom z hlbokej viery v Boha a z úprimnej zbožnosti.³ To si na svojich rodákoch vysoko cením a za to Bohu v modlitbe ďakujem. Zatiaľ každý rok, dva až tri krát obec navštívim, slúžim svätú omšu a aspoň takto sa s nimi k našej spoločnej radosti stretnem. Žiaľ, viac času mi neostáva, hoci by som každého z nich najradšej navštívil v ich príbytkoch.

Valaská Belá v 50. rokoch (Zdroj: Archív M. Lacka)

1 Podľa sčítania v roku 1910 mala Valaská Belá viac ako 4000 obyvateľov, podľa neskoršieho sčítania až 4426. Počet obyvateľov obce podľa sčítania z roku 2001 je dnes „len“ 2421.

2 Obec sa dnes delí na 6 častí, ktoré sa skladajú z viacerých lazov. Dnes ich má obec 77.

3 Podľa sčítania z roku 2001 sa k rímsko-katolíckemu vierovyznaniu hlási 96,7 % obyvateľov obce.

S otcom (Zdroj: Archív Š. Laba)

A čo vaši súrodenci?

Moji drahí rodičia, mamička Anna a otecko Vendelín, ako úprimní kresťania katolíci boli zástancami kultúry života, a tak s Božou pomocou darovali život desiatim deťom, ako poslednému mne. Pretože päť mojich súrodencov, z toho dve sestričky, obe Helenky, traja bračkovia Miško, Jožko a Števko sa nedožili viac ako dvoch rokov, nepoznal som ani jedného z nich. Jeden z nich odovzdal svoju nevinnú čistú dušu Pánovi krátko potom, ako bol prijatý svätým krstom do spoločenstva Cirkvi svätej, cestou z kostola domov. Zostali sme piati, dvaja chlapci a tri dievčatá. Najstaršia bola Štefinka, za ňou nasledoval brat a priateľ Vendelko, Marienka, Milka a moja maličkosť. Za všetkých môžem Pánovi iba pekne ďakovať.

Akú ste mali výchovu?

Boh bol pre rodičov a v rodine na prvom mieste. Rodičia nás k tomu

viedli najmä svojím príkladom. Ostatne, to je najlepšia a najúčinnější výchova, škola príkladu. Pochopiteľne, že svoje v pozitívnom zmysle slova urobila katolícka škola a obetaví príkladní vychovávateľia, osobitne kňazi. Pre mňa ako miništranta bolo rozhodujúcim popudom stať sa kňazom stretnutie s dp. kaplánom Jozefom Malovcom pochádzajúcim z Malženíc blízko Trnavy. Bol to zlatý človek, vždy veselý a milý ku každému a ku všetkým nám, deťom a malým chlapcom miništrantom, ale i k starým ľuďom. V tichu srdca som si opakoval: „čo keby si v živote robil aj ty to, čo robí tento náš pán kaplán“. Mat' rád ľudí, najmä im pomáhať a pritom byť vždy usmiaty a radostný. To bol v mojom detstve prvý, ale pevný krok k rozhodnutiu stať sa kňazom. Bolo to moje skryté, ale veľké tajomstvo, ktoré som nikomu neprezradil, ani rodičom. V priebehu rokov som si toto predsavzatie upevňoval.

Moji rodičia nemali ľahký život, najmä v jeho počiatkoch štádia, po svadbe v roku 1912. Po narodení prvého dieťaťa, Helenky, v roku 1913 a po vypuknutí prvej svetovej vojny musel otec narukovať. Mama zostala sama. Otec sa vrátil vďaka Bohu po troch rokoch zajatia, do ktorého padol veľmi rýchlo a to už v prvý deň nasadenia na front. Z jeho rozprávania som získal už ako dieťa silné presvedčenie, že „ruský človek je dobrý človek, ale beda ak k nám príde komunizmus“. Touto vetou končil každé svoje rozprávanie počas zimných večerov, keď nám zaujímavo vykladal o tom, čo všetko počas troch rokov v ruskom zajatí prežil.

Ako prežil otec zajatie?

Z časti dobre, z časti veľmi dramaticky. Ako zajatec sa dostal na prácu k jednému – ako hovoril – bohatému sedliakovi, kde ho zastihla aj boľševická revolúcia v októbri 1917. Sedliak mal troch synov, všetci ako „kulaci“ boli považovaní za nepriateľov revolúcie. Jedného dňa prišla skupina revolucionárov – boľševikov a pred očami ženy a matky sedliaka „kapitalistu“ s dvoma synmi postavili k stene a zastrelili. Hrozný pohľad, ktorý otriasol otcom a nútil ho k úteku domov. Tretiemu synovi sa podarilo ujsť, a tak unikol krvavej exekúcii. Otec spomínal rodinu ako čestnú, pracovitú a nábožnú. Boli to ľudia, ktorí odmietli revolúciu a boľševický teror, postavili sa proti, za čo traja zaplatili životom. Z týchto a z mnohých iných počutých udalostí si otec odniesol to „beda, ak k nám príde boľševizmus!“

Čo robil otec po príchode zo zajatia domov?

Po príchode domov dva roky chodil na zárobok ako okná. Mal podnikavého ducha a odvahu riskovať. Z peňazí a z pôžičky zakúpil od čestného a milého suseda – pána Hirša, žida, jeho krčmu a malý obchod s miešaným tovarom. Pomaly splatil dlhy, a tak si mohol zriadiť i malé hospodárstvo. Neboli sme bohatí, ale biedu

a hlad sme ani počas vojny nepoznali. Pochopiteľne, že obaja rodičia tvrdo pracovali.

Vy ste však neskôr ušli na západ. Boli ste ešte pri ich smrti?

Pri otcovej smrti som bol, pri matkinej nie. Otecko zomrel 8. augusta v roku 1963 ako 73-ročný. Bolo to päť týždňov pred mojím útekom do Talianska. V srdci som ďakoval Bohu, že som mohol byť pri jeho posledných dňoch a chvíľach, keď sa lúčil s týmto svetom. Predtým som bol už dvakrát telegramom zavolaný z Bratislavy domov, do Valaskej Belej so správou, že otecko umiera. Čas jeho úmrtia bol pre mňa z určitého hľadiska dôležitý. Ak by bol zomrel deň, dva, tri dni pred mojím odchodom, bol by som zostal na pohreb, neodišiel na zájazd a môj plánovaný útek by bol odložený. Či aj úspešný, kto vie? Ak by bol otecko zomrel iba niekoľko dní po mojom odchode, bolo by ma veľmi bolelo, že som nebol v hodine smrti pri ňom. Pán Boh to zariadil, že umrel v mojich rukách, za čo som Mu zo srdca ďakoval.

Takto to videla aj mama, ktorá o mojom pláne utiecť vedela a s pozhnaním ho odobrila. Mamička zomrela ako 80-ročná 19. júna 1970, v deň mojich 39. narodenín a vyše roka po mojej kňazskej vysviacke v Ríme, na ktorej bola šťastná a plná radosti. Po vysviacke, pri rozlúčke na stanici Termini mi šťastná povedala: „*Šebko môj, bolo to všetko krásne, si Božím kňazom a ja už teraz môžem spokojne zomrieť. Dovidenia v nebi.*“ Krásna rozlúčka.

Vy ste však známy nielen hlbokou zbožnosťou, ale ľudia vás poznajú aj ako ctiteľ'a slovenského národa. Z čoho to pramení?

Popri najdôležitejšom náboženskom faktore, viere v Boha a lásky k Nemu i človeku prišla na rad spontánne otázka úcty, lásky k národu. Obrázne povedané, túto lásku som sal do

svojej detskej bytosti spolu s materským mliekom. Moji jednoduchí, ale prezieraví rodičia boli príkladní patrioti, milovali svoj národ, boli hrdí na to, že sú Slováci. Pre nich heslo otca národa Andreja Hlinku „Za Boha život, za národ slobodu“ bolo vyjadrením ich úprimného a najprirodzenejšieho presvedčenia, aký máme mať k svojmu slovenskému národu. Obrazy otca národa, Andreja Hlinku a prezidenta Jozefa Tisa zdobili steny našich príbytkov a my sme s úctou a láskou pozerali na ne. Vo veľkej úcte sme mali aj generála Milana Rastislava Štefánika, ktorého nám nepriatelia nášho národa pripravili o život vo chvíli jeho príchodu do vlasti, ktorej mal a chcel byť svojím čistým srdcom a veľkým umom užitočný. V deň jeho tragickej smrti sme s pietou na neho v modlitbe úctivo spomínali. Naši rodičia nás pritom vychovávali k odmietnutiu šovinizmu a nadradenosti k iným národným či náboženským etnikám. Dve desaťročia žili moji rodičia so židovskými susedmi v dobrých a úprimných ľudských vzťahoch.

Osobne ste k židovským susedom mali aký vzťah?

Mal som s nimi dobrý vzťah, a to veľmi dobrý. Žiaľ, vzhľadom na môj vek bol som s nimi iba štyri roky, od malého chlapca až do roku 1937, keď naši milí susedia odišli do Bratislavy. Potom, žiaľ, ako mnohí ich súkmeňovci boli odtransportovaní do Osvienčimu, odkiaľ sa bohužiaľ viacej nevrátili. Nám zostali na nich veľmi pekné spomienky prevalcované smútkom nad tragickou smrťou, v rámci zločinného nacistického šoa. V modlitbách sme si na nich spomínali.

Spomenuli ste šoa. V súvislosti s tým sa ale musím spýtať na Jozefa Tisa, ktorého, ako ste sám povedali, máte v úcte. Ide to dohromady?

Ide. A ako krásne! Uvedomme si, že Dr. Jozef Tiso, prezident prvej Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945, nebol žiadnym vojnovým zločincem, ako ho komunistická propaganda a marxistická historiografia predstavovala národu a svetu. Pri vzniku Slovenského štátu som mal osem rokov, zažil som radosť a nadšenie celého národa, ktoré bolo neopísateľné. Počas šiestich rokov prezident Tiso dokazoval konkrétne svoju lásku k ľuďom, svojim múdрым vedením štátu v ťažkých časoch vojnového besnenia a národ odplácal túto lásku vernosťou, úctou a vďačnosťou svojmu prezidentovi. Takmer polstoročie lží a klamstiev urobili svoje.

Myslel som skôr na to, ako sa poveráte na otázku jeho zodpovednosti za tragédiu židov.

Šoa Tiso nenariadil, ani zaň nemohol, ale robil všetko čo mohol na zmiernenie tragického osudu našich židovských spoluobčanov, za čo mu oni úprimne ďakovali a žiadali, aby v úrade prezidenta zotrval. Taká je pravda o veľkom synovi nášho malého národa, prezidentovi Jozefovi Tisovi. Žiaľ, tie lži a klamstvá o ňom, ako „zločincovi“ u niektorých pretrvávajú. Po politickom teatrálnom procese s vynesением rozsudku potupnej smrti obesením v apríli 1947⁴ národ zosmutnel a zaplakal. Bol som vtedy 16-ročný a tragickú udalosť prezidentovej vraždy som prežíval veľmi živo, so smútkom v tvári, s bolesťou v srdci a s veľkým žiaľom v duši, ako ju vtedy prežívala absolútna väčšina slovenského národa.

Povedali ste, že ste osobne zažili vznik Slovenského štátu. Ako ste ho vnímali ako chlapec?

V marci 1939 som mal bez troch mesiacov 8 rokov, dosť na to, aby som všetko veľmi pozorne vnímal a si to vpísal hlboko do pamäti i srdca. My sme mali vo Valaskej Belej ob-

4 Jozef Tiso bol popravený 18. apríla 1947.

chod s miešaným tovarom a krčmu. Vlastnili sme rádioprijímač, druhý v dedine, a tak u nás bolo vždy plno ľudí, jednak si niečo vypiť, ale predovšetkým sledovať denne najnovšie politické udalosti.⁵ Keď prišli marcové dni, občania boli vzrušení udalosťami, ktorými vtedy žil celý náš národ. Naša dedina politicky patrila na 90 percent otcovi národa Andrejovi Hlinkovi. Keďže v marci neboli ľudia na prá-

cach, v tieto kritické dni bolo u nás v krčme stále veľa ľudí. Zaujímavé je, že u nás v dedine boli – ako vo väčšine slovenských dedín – i dvaja českí žandári, inak slušní ľudia. S tými sme sa pekne rozišli. V tých pohnutých marcových dňoch mali ešte dozerat' na prípadnú nepriateľskú, protištátnu činnosť, k čomu patrilo aj počúvanie slovenského vysielateľa.⁶ Dvaja českí žandári, pán Borecký, meno druhého

si už nepamätám, vo svojom povolaní sa správali ľudsky a ľudia nemali voči nim výhrady, až na pár fanatikov v posledných dňoch ich pobytu. Dva dni po 14. marci 1939 sa srdečne rozlúčili s občanmi a pokojne opustili našu dedinu.

Už niekoľko dní pred 14. marcom bol náš hostinec stále preplnený, kvôli počúvaniu rozhlasu. Aby nás, hoci slušní českí žandári predsa len neprichytili pri jeho počúvaní, vždy stál jeden z chlapcov pri vchode vo dverách, aby včas upozornil na príchod nežiaducich hostí.⁷ Raz sa aj mne ako 8-ročnému chlapcovi dostalo tejto cti. Bola to veľká lekcia pravého patriotizmu, byť ako chlapec na strážii pre národnú vec. To som si veľmi cenil. Keď som na obed 14. marca doslúžil, pán Jozef Jalakša, mlynár a hlavný hovorca toho politického zboru, sa mi pred všetkými poďakoval a prítomní mi zatlieskali. Priznám sa, že ma to naplnilo úprimnou radosťou a samozrejme posilnilo moje národné, slovenské povedomie.

Prešťastný otecko hovorí chlapcom v krčme: „*Dávam 50-litrový sud piva, chlapci potúžte sa, máme na to dôvod. Máme svoj samostatný štát, historická udalosť.*“ Takto sa vpísal môj obdiv i moja láska k národu do srdca už v útlom detstve. Mimoriadne dramatické udalosti pre náš národ boli marcové dni od nedele 11. do stredy 14. s krásnym historickým zakončením, vyhlásením samostatného Slovenského štátu. Krčma bola plná mužov každého veku, ktorí s napätím počúvali v rozhlase priamy prenos zo zasadnutia Slovenského snemu v Bratislave. Dozvedeli sme sa, že predseda vlády Dr. Jozef Tiso sa ráno vrátil

S priateľmi v rodnej obci (uprostred Š. Labo) (Zdroj: Archív Š. Laba)

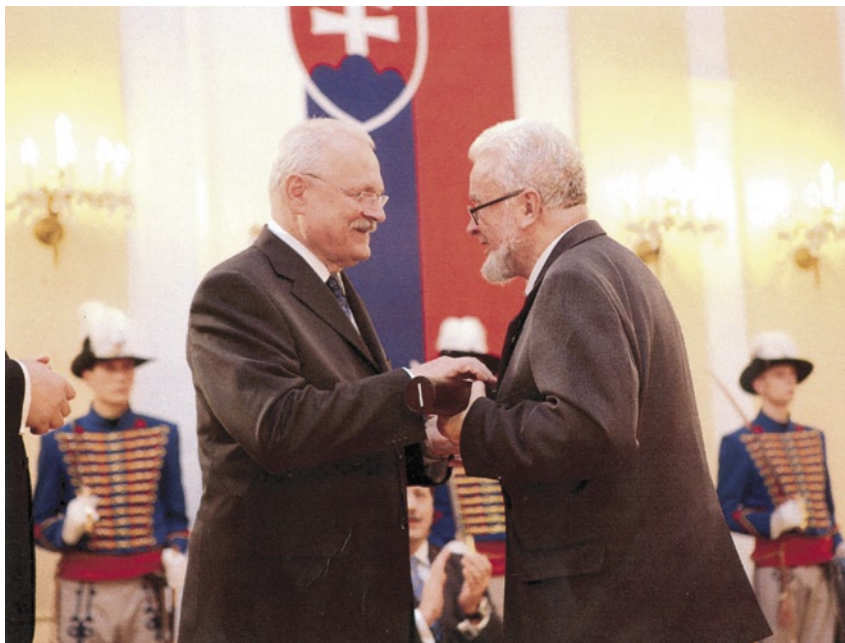
- 5 V uvedenom období rádioprijímač nevlastnilo mnoho ľudí, krčma bola preto vo väčšine dedín významným miestom, kde si mohli záujemcovia prečítať noviny či vypočuť rozhlas. Pozri PEKÁR, M.: Voľný čas a politika (Sonda do možností a podôb trávenia voľného času v rokoch 1939 – 1945 na príklade mesta Prešov). In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): Život v Slovenskej republike. Bratislava 2010, strana (s.) 70 – 84.
- 6 Š. Labo má na mysli pravdepodobne slovenské vysielanie Viedenského rozhlasu, z ktorého F. Ďurčanský horlil za okamžité vyhlásenie slovenskej štátnosti. Pozri Národný archív Českej republiky Praha, fond (f.) 136, škatuľa (šk.) 1, 17629. Henckeho telegram číslo (č.) 91 z 10. 3. 1939.
- 7 Počas tzv. puču bolo na slovenskom území vyhlásené stanné právo, bolo teda zakázané aj počúvanie slovenského vysielania. Pozri napríklad správy v kronikách HG v: SOKOLOVIČ, P.: Hektický marec 1939 v kronikách Hlinkovej gardy. In: Pamäť národa, ročník (roč.) 4, 2008, č. 1, s. 52 – 72.

z Berlína, kam odletel na nátlak vysokých nemeckých činiteľov z vôle samotného Hitlera. Ako sa blížila tá historická hodina okolo obeda, keď Slovenský snem mal rozhodnúť, či náš národ chce byť samostatný alebo nie, napätie sa dramaticky stupňovalo a v našej krčme bolo ticho ako v kostole. Reportér v rozhlase krátko po dvanástej hodine dojatým a jasným hlasom oznámil historickú správu, výsledok hlasovania: Naše malé, ale krásne Slovensko dosiahlo svoje veľké národné víťazstvo, dosiahlo štátnu samostatnosť! Slovensko sa stalo samostatným štátom. Prítomní prepukli v neutíchajúce nadšenie a v neobyčajnú, hlučnú radosť, pokrikmi na slávu národa a jeho samostatnosť. Mohutným hlasom sme spustili našu hymnu: Hej Slováci...

Takže podľa vás prijala väčšina Slovákov 14. marec s nadšením?

Zaiste. Po dvanástej hodine mal Šaňo Mach krátky, ale zápalistý prejav. V krčme nastalo ticho ako v kostole. Všetci boli úprimne a skutočne šťastní. Od radosti sa objímali. Medzi prítomnými v hostinci zavládla neopísateľná radosť, podobne ako v celom národe odhladiac od malého počtu čechoslovakisticky nalađených jedincov. Z obecného úradu sa rozletela správa po obci a o krátky čas zavládlo medzi ľuďmi nadšenie a radosť, podobné radosti nášho najväčšieho sviatku, vzkriesenia Krista Pána na Veľkú noc. O chvíľu zvonili zvony a zvolávali ľudí do Božieho chrámu poďakovať sa Bohu za túto historickú chvíľu, za tento, ešte pred časom nemysliteľný dar samostatnosti, po ktorej každý národ túži. Presne ako to otec národa Andrej Hlinka povedal raz jednému zahraničnému novinárovi na otázku, prečo tak bojujete za samostatnosť: „Kto by nechcel mať svoj vlastný dom?“

Otecko bol aktívnym členom Hlinkovej ľudovej strany. Na Pribinove oslavy v Nitre v roku 1933 išiel s veľkým dáždnikom na „sebaobranu“ a ako mi hovorili, patrili k tým niekoľkým šťastlivcom, ktorí vynies-

Pri preberaní štátneho vyznamenania (Zdroj: Archív Š. Laba)

li otca národa, pápežského preláta Andreja Hlinku na pleciach na trbúnu, aby mohol prehovoriť k národu. Tomu českí vládni činitelia a ich slovenskí prisluhovači, čechoslováci, chceli za každú cenu zabrániť. Hlinkova reč im naháňala strach.

V období Slovenského štátu bolo pre ľudí vo vašom veku povinné členstvo v Hlinkovej mládeži. Boli ste v nej?

Bol, ale v uniforme som nerád chodil. Nosil som niekedy len košeľu. Priateľ Števkó bol z chudobnejšej rodiny a mal celú uniformu. Ja som bol trochu alergický na uniformy. Žiaľ, nezúčastnil som sa žiadneho letného či zimného tábora. U nás v dedine to neorganizovali.

Ako ste ako chlapec vnímali život v Slovenskom štáte?

Pre nás bol Slovenský štát v čase európskeho vojnového požiariu pokojným ostrovom až do povstania. Samostatnosť vzbudila všeobecne nevšednú radosť, ale aj pracovné nadšenie – budovať vlastný a šťastný dom. A boli sme samostatní. Sme Slováci, tento kus zeme patrí nám. Ako to bolo vyhlásené, bola radosť, celá dedina jasala, plesala a pokiaľ

viem, to bolo takmer po celom Slovensku, azda okrem pár luteránskych dedín, kde to bolo spočiatku slabšie. Zaujímavé, o pár rokov neskôr, po vojne, po roku 1948 z okolitých luteránskych dedín južne od nás, smerom na Bánovce nad Bebravou, Kšinu a Zavadu, prichádzali k nám na nákupy chlapi a aj tí sa ponosovali: „Kde je náš Slovenský štát, kde je náš prezident?“ Dôvod bol jasný. Komunisti im brali polia, dobytok a pomaly sa stali pánmi všetkého.

Váš pohľad je zaiste ovplyvnený aj osobnou skúsenosťou. Zažili ste ale v tomto období aj menej pozitívne veci?

Život za Slovenského štátu sme pravdupovediac pocítili aj trochu neradostne. Najmä keď niekoľkí chlapi museli ísť na front. Traja z nich sa nevrátili, padli niekde pri Žitomíre. Ale inak my sme na vlastnej koži necítili z hrôz vojny až do povstania takmer nič. Mali sme síce lístky na potraviny, ale mali sme všetci čo jesť, nikto nehladoval. Pre mňa v hodnotení Slovenskej republiky bola dôležitá aj výchova v školách, v armáde a tá bola v tom čase v slovenskom a kresťanskom duchu. To bolo veľké plus.

Možno podľa vás Slovenský štát objektívne posúdiť?

Samozrejme, že možno. Prvá otázka pri hodnotení Slovenského štátu v rokoch 1939 až do augusta 1944 musí znieť, v akom historickom kontexte, v akej spoločenskej situácii sme sa vtedy, počas tých šesť rokov nacistického besnenia nachádzali? Ako sa tí naši zodpovední činitelia v tom čase, v tej zložitej situácii vojnou zachvátenej Európy zachovali? Poškodili tí naši vodcovia národu? Alebo sa úprimne snažili zabrániť väčšiemu zlu, keď už zlu zabrániť vôbec nemohli?

Je podľa vás pohľad na obdobie Slovenského štátu stále spolitizovaný?

To je pravda. Počiatkom októbra 1988 sme sa – priatelia profesora Ferka Vnuka – stretli u otca biskupa Pavla Máriu Hnilicu v Ríme, v jeho byte. Chceli sme sa s ním v bratskom posezení rozlúčiť pred jeho cestou domov, do Austrálie. Prítomný bol aj profesor Milan S. Ďurica, veľký priateľ Vnukov. V jednej chvíli som im ako historikom povedal: „*Priatelia, keď*

sa vrátíme domov, (osobne som nikdy o tom nepochyboval a o rok sa tak stalo) a vaše knihy budú môcť na Slovensku ľudia čítať, budú ľži komunizmu sa zosype ako domček z karát.“ Otec biskup Pavol ma trochu zabrzdil v mojom optimizme: „*Šebastián pozor, aby si sa nezmylil. Lož masívne vtieraná do mozgov ľudí desaťročia mnohých zaslepí a budú mať problém získať opäť jasný pohľad.*“ Žiaľ, mal pravdu a ja som sa vtedy mylil. Ale nielen ja.

Niekedy v roku 1992 som zachytil v Slovenskom rozhlase už bežiaci rozhovor redaktorky s vtedy pre mňa neznámym Dušanom Kováčom. Téma: Slovenský štát 1939 až 1945 a jeho prezident Tiso. Čudoval som sa, čo tento človek v niekoľkých minútach nabrzýgal doslova nezmyslov a lží. Ako navrátiliec z tridsaťročného núteného vyhnanstva vďaka boľševizmu som si kládol otázku, ako je to možné? Predsa národ žije už dva roky v slobode. Vtedy som netušil, že Dušan Kováč je úradne „najväčší“ historik na Slovensku. Pre človeka, ktorý žil tridsať rokov v nútenom

exile, či vo vyhnanstve, je ťažké pochopiť fakt, že človek, ktorý bol oficiálne poverený jedinou stranou klamať, zavádzať verejnosť, môže to robiť ďalej po páde červenej totality. V tom štáte nie je nič v poriadku.

Z rozhovoru spomeniem len jednu perličku. V závere debaty sa redaktorka spýtala svojho hosta Kováča: „*Čo si myslíte, nebolo by podľa vás lepšie, keby sme boli žili v Protektoráte ako Česi?*“ Mňa prekvapila už „inteligentná“ otázka redaktorky, ale šokovala ma odpoveď veľkého „historika“. Vraj: „*Určite!*“ „*Che imbecile, quel uomo,*“ som si v duchu v talianskej reči povzdychol. To robím v duchu spontánne vždy, a to iba keď počujem niekedy nezmysel, lož, ktoré človeka vnútorne doslova zabíjajú. Potom som pomaly poznával ďalej tohto „veľkého“ historika a nevychádzal som z údivu, ako ešte marxistická lož u nás bačuje.

Ďalej nemožno nespomenúť radu čechoslovakisticky naladených občanov, ktorí akoby z povinnosti ich krvnej skupiny museli byť proti Slovenskému štátu a jeho prezidentovi Tisovi. Sú to zmýšľaním a presvedčením čechoslováci, ktorí ronía krokodílie slzy za spoločným štátom a najšťastnejší by boli, keby sa ten štát už zajtra obnovil, stal sa skutočnosťou, slovom reštituoval. Je to smutné konštatovanie, žiaľ, pravdivé. Sotva ktorý iný národ má takých odrodilcov, duchom odpadlíkov od vlastného národa, ako náš slovenský. Zoberte si také postavenie malej sochy Milana Rastislava Štefánika na Dunajskom nábreží pod obľudným gigantickým českým levom. Či socha Masaryka v starom meste Bratislavy je tiež svedectvom národného sebavedomia? Toho Masaryka, ktorý Slovákov neuznával za národ a Pittsburskú dohodu vyhlásil za zdrať papiera? Toho Masaryka, ktorý v roku 1920 odmietol prijať Jozefa Murgaša pri návšteve z USA, toho Murgaša, ktorý Masarykovi v roku 1918 pred jeho odchodom domov odovzdal obálku s miliónom amerických dolárov na budovanie spoločnej vlasti.

Š. Labo a P. Sokolovič (Foto: Branislav Kinčok)

Myslíte si, že to bude tým, že ako národ máme slabé národné uvedomenie?

Bohužiaľ. Celkom určite. Pred rokmi Matúš Kučera, keď sa vrátil z Chorvátska po uplynutí jeho diplomatickej služby, v rozhlase okrem iného povedal: „*My, Slováci v porovnaní s Chorvátmi máme iba desatinu z národného uvedomenia, čo majú oni.*“⁸ Vedel o čom hovorí. Azda je to dnes u nás trochu lepšie, ale pred 20 rokmi, po páde totality sa mnohí ľudia báli povedať, že sú Slováci. Hotová národná katastrofa, človek, ktorý sa vrátil po 30 rokoch z núteného exilu domov, mohol nad tým iba nechápavo krútiť hlavou a žasnúť. Vraj, radšej zostaňme ticho, lebo nás budú považovať za nacionalistov, ak nie hneď klérofašistov.

Vy ste sa dostali s niektorými z kritikov obdobia 1. SR do osobného sporu?

Áno. Mimoriadne horlivým kritikom Slovenského štátu, Slovenskej republiky a Jozefa Tisa je istý pán Jaroslav Franek, hovorca Ústredného zväzu židovských náboženských obcí Slovenska. V júni 2011 bolo v poľskom kultúrnom stredisku v Bratislave predstavenie knihy: *Denníky Karola Sidora II.*, pripravené docentom Františkom Vnukom. Úvodné a zreteľné slovo k diskusii povedal Dr. Martin Lacko. Spolu s ním za vrchostolom sedeli Ferko Vnuk a Dr. Ivan Kamenec. Vyvinula sa živá diskusia, ktorá sa zásluhou jedného prítomného diskutéra mala zvrhnúť na prenasledovanie Židov počas Slovenského štátu. To prinútilo profesora Vnuka k energetickej a vecnej poznámke: „*Vážení, vy stále posudzujete Slovenský štát, obdobie druhej svetovej vojny ako by to bola doba pokojná, štáty demokratické s demokratickými vládcami, ktorí vládnu bez problémov. Zabúdate*

úmyselne alebo nechcete vidieť, čo sa vtedy v Európe dialo? Potom je s vami vecná diskusia nemožná.“ Mňa zrazu prekvapil názor jedného zúčastneného, veľmi angažovaného diskutéra, ktorý už na konci stretnutia sa pokúšal obviniť z fašizmu aj Karola Sidora s argumentom: „*predsa bol odsúdený riadnym súdom.*“ Občana som videl iba od chrbta, a preto som ho nepoznal. Keď sa obrátil tvárou mojim smerom, zistil som, že je to práve pán Franek. Pri východe z miestnosti, už vo dverách som mu veľmi pokojne povedal: „*Pán brat, hovorí vám niečo istý JUDr. Gustáv Husák a druhý, Vlado Clementis, súdny riadnym súdom a odsúdení jeden na smrť obesením, druhý roky týraní vo väzení, potom prezident. Čo vy na to?*“ Diskusia bola ukončená, pán Franek spomenul ešte vyvážanie Židov zo Slovenska do Ríše a ich vraždenie.

A tým sa to predpokladám skončilo.

Vôbec nie! Nadal mi do chrapúňov. Silný argument, však? Nadal mi, a to na moju veľkú radosť. Myslel som si, že hovorca Ústredného zväzu židovských náboženských obcí je iný duchovný kaliber. Ja mám Židov veľmi rád a vo veľkej úcte, veď Ježiš Kristus bol Žid, jeho matka Mária tiež. A Editka Stein, moja veľká duchovná láska. Na výroky pána Franeka o vyvážaní Židov som mu pokojne a so žiaľom poznamenal, že prvé transporty Židov išli z Maďarska už v roku 1941.⁹ Poznámka vyvolala u pána Franeka prudkú, nečakanú a nezdvorilostnú struchnú slovnú reakciu: „*Vy chrapúň!*“ Zostal som mimoriadne pokojný, dokonca s úsmevom, iba som ešte raz skromne zopakoval, že prvé transporty Židov boli vypravované z Maďarska už v roku 1941, za čo som si vyslúžil ešte najmenej dvakrát titul chrapúňa sprevádzaný jedovatým pohľadom a v bojovej nálade. Priatelia stojaci v blízkosti sledovali situáciu trochu s obavou. Môj pokoj ich upokojil

Š. Labo (druhý zľava) ako diakon pápeža Pavla VI. (Zdroj: Archív Š. Laba)

8 Rozhovor s M. Kučerom si čitateľ môže prečítať v predošlom čísle časopisu Pamäť národa 4/2012.

9 V roku 1941 bolo skutočne z územia Maďarska vyvezených 18 tisíc Židov z Podkarpatskej Rusi. Tí boli spoločne s ďalšími ukrajinskými Židmi zmasakrovaní v dňoch 27. – 28. augusta 1941 v meste Kamenec Podolsk na Ukrajine. Pozri LACKO, M.: Slovenská republika 1939 – 1945. Bratislava 2008, s. 74.

Sprava Š. Labo, P. M. Hnilica a F. Vnuk (Zdroj: Archív Š. Laba)

a pána Franeka odzbrojil. Priznám sa, že som sa sám čudoval svojmu pokojnému postoju. Vzal som to jednoducho s kresťanskou pokorou na vedomie, čo nezmenilo ani za mak môj srdečný postoj k židovským priateľom. Pána Franeka mi bolo iba trochu ľúto pre „silu“ jeho argumentu. Moji židovskí priatelia, keby ešte žili, by sa za neho ospravedlnili. Bolo mi jasné, že dialóg s ním nebol možný a zdá sa mi, že ani nie je možný.

Vy ste v rodnej obci zažili aj povstanie. Ako si naň spomínate?

Veľmi živo. Stále so miešanými pocitmi, ako 13-ročný chlapec s určitým osobným sklamaním. Moja dedina sa stala verejnosti zvlášť známou v auguste 1944, v čase vypuknutia povstania i počas jeho trvania, keď vrchársky terén bol akoby stvorený pre partizánov. Povstanie vzbudilo najprv nadšenie, lebo sa hovorilo, že máme brániť pána prezidenta pred Hitlerom a nemeckými nacistami. Keď sa ale rýchlo zistilo, že je to lož,

nadšenie splaslo, mnohí z povstania zutekali.¹⁰ K týmto „zběhom“ patrili aj môj brat Vendelín, hoci z inej príčiny. Vďaka priateľovi Vasilovi, ruskému partizánovi, unikol istej smrti. Povstanie ho zastihlo ako vojaka v topolčianskych kasárňach, odkiaľ sa dostal domov a prihlásil sa k partizánom. Brat bol človek otvorenej a úprimnej povahy, ľahko si získal priateľov a jeden z nich bol aj ruský partizán Vasil. Ten našťastie nebol žiadny komunista, pochádzal tiež z krčmárskej rodiny. Viackrát bratovi Vendelkovi dôverne a úprimne pripomínal: „*Vendelín Vendelinovič, uveď si, keď tu prídu komunisti k moci, vaša krčma nebude tvoja. Oni ti ju vezmú. Zaberajú vsjo, spomenieš si na to.*“

Prečo ušiel váš brat od partizánov?

Bol k tomu donútený, aby unikol istej a zločinnej smrti, žiaľ, zo strany samotných partizánov, rodákov. Jedného dňa ruský priateľ, milý Vasil, prekvapil brata návštevou už okolo

poludnia s dôležitou a veľmi smutnou správou. Normálne sa stretávali u nás v krčme, najmä podvečer a debatovali pri pive či víne. Na začiatku bola malá vodka. Vasil zrazu ohromil brata s dôležitou i zlou správou a s naliehavou výzvou: „*Drahý priateľ, Vendel Vendelinovič, ty musíš dnes večer čím skôr z domu utiecť, lebo v noci prídu pre teba. Nechcel by som mať nepokojné svedomie, že som ťa na to neupozornil, drahý môj brat.*“ Žiadna dobrá zvesť. Vasil bol zhodený na Slovensko vo funkcii dôstojníka. Nebol komunista, ako som už spomenul a jeho postoj k bratovi to iba potvrdil. Skôr naopak, veď sám bol svedok, ako im komunisti vzali hostinec a iný majetok. Poznal brata dostatočne a vedel, že smrť si nezaslúhuje. Niekomu z partizánov išlo o hostinec za každú cenu, i za cenu vraždy.

Brat sa Vasilovi úprimne poďakoval, bratsky sa objali a Vendelko, ako sa začalo stmievať, odišiel nebadane k päťsto metrov vzdialenému strýkovi, ktorý s úradným potvrdením chodieval na nákup potrebných vecí do Prievidze, okresného mesta. Povedal strýkovi o čo ide a ten hneď za tmy odišiel s konským povozom, polorebrniakom, na obvyklý nákup do Prievidze. Brat si ľahol do voza, kde ho prikryli na čas kaftanom a zahádzali senom pre prípad kontroly. Strýka partizáni nekontrolovali, lebo vedeli, že chodí pravidelne na nutné nákupy potrebného tovaru do okresného mesta s písomným povolením obecného úradu. Takto brat unikol vážnemu nebezpečenstvu, prakticky istej a brutálnej smrti. Keď ho potenciálni vrahovia prišli v noci vziať, už ho nenašli. Bol na ceste do Prievidze a odtiaľ do Nitry. V oboch mestách bola nemecká armáda a tam sa žilo, odhliadnuc od pomstivého bombardovania Nitry¹¹ vo Veľkom týždni pred Veľkou Nocou 1945, v mieri.

10 V prvých dňoch povstania skutočne mnohí Slováci pod dojemom falošnej správy o Tisovom zajatí vstúpili do radov povstalcov. Uvedenú pohútku však nemožno absolutizovať, povstalci vstupovali do povstaleckej armády z rozličných príčin. Š. Labo má v tomto prípade na mysli osobnú skúsenosť s oblasťou svojho rodiska.

11 Bombardovanie Nitry 26. marca 1945 si vyžiadalo takmer 350 zväčša civilných obetí.

Druhý, ešte neprijemnejší zážitok bol s otcom, ktorý opustil rodnú obec autobusom v pondelok o piatej hodine ráno 29. augusta 1944, v deň vypuknutia povstania a vrátil sa domov až o celých 14 mesiacov, začiatkom októbra 1945.

Prečo váš otec tak dlho nebol doma? Vojna sa už dávno skončila. Otázka je veľmi aktuálna. Odpoveď je nanajvýš zaujímavá a trochu napínava. Ako verný Hlinkovec a anti-komunista bol môj otec roky trňom v očiach miestnych komunistov. Počas Slovenského štátu pomáhal bratovi v obchode v Nitre, najmä keď brat na jar v roku 1943 po viacerých odkladoch musel definitívne narukovať. Z Nitry otecko dochádzal v sobotu na nedeľu domov, do Valaskej Belej, aby v pondelok ráno už o 5. hodine odchádzal autobusom do Novák a odtiaľ vlakom do Nitry. Keby ho boli miestni komunisti spolu s partizánmi dostali do svojich rúk, bol by skončil ako iný majiteľ hostinca, pán Andrej Chrumka so ženou Justínou, ktorých partizáni v noci odviekli a brutálne zavraždili. Spolu s nimi zabili i dvoch mladých mužov, synovca Petra i jeho priateľa, môjho dobrého učiteľa Štefka Novotku, ktorí strýkovi Andrejovi a tete Justíne mali byť akoby ochrankou. Žiaľ, ich snaha pomôcť ohrozeným starým ľuďom stala sa im osudnou. Jediná vina všetkých štyroch bol fakt, že boli uvedomelí Slováci a odporcovia komunizmu.

Preto bolo už po vypuknutí povstania otcovi jasné, že ísť v tejto situácii domov je nebezpečné. Postupom času ho však ostražitosť akosi opustila a na Vianoce 1944 chcel predsa len ísť domov, do rodiska, Valaskej Belej. Bola v tom ale aj túžba po rodine, keďže doma bola mama s jednou sestrou a babičkou. Povstanie našu rodinu bolestne rozdelilo. Našťastie, niekoľko dní pred Vianocami 1944 prišiel z rodiska do Nitry diskretné jeden príbuzný, odvážny a rozumný mladý človek s dôležitou správou a výstrahou priamo k otcovi: „Sváko Labo, nechod'te

S rodinou (Zdroj: Archív Š. Laba)

domov, lebo Tomáš Iskra chodí každý deň k autobusu a pýta sa Grambličku a cestujúcich: „Je tu Vendel Labo?“ Ak by ho bol Tomáš Iskra v autobuse našiel, bola by to jeho rýchla a isto brutálna smrť v blízkych lesoch. Otec pochopil vážnosť situácie, dal sa presvedčiť a domov necestoval. To bol veľmi neprijemný pocit, už len na to pomyslieť. Mám vedomosť aj o iných brutálnych činoch partizánov, to je však na dlhší rozhovor.

V súvislosti s tým už spomenutým smutným zážitkom s otcom a jeho prípadným pádom do rúk partizánov a miestnych komunistov som zažil aj veľmi radostnú a úsmevnú udalosť, vyše roka po vypuknutí povstania a pol roka po skončení vojny. Bolo to v prvé dni októbra 1945, skoro 14 mesiacov od 29. augusta 1944, keď otec opustil rodnú obec.

Čo sa vlastne stalo?

Otec sa z Nitry do rodiska nevracal hneď po skončení vojny, pretože ho z Belej, z domu upozornili, že miestni komunisti s radosťou čakajú na

jeho príchod, aby ho hneď postavili pred ľudový súd a aj „štedro“ odsúdili. A tie ľudové súdy fungovali na plné obrátky. Jeden rodák, tiež sklenár Tomáš Gabaš, ktorý bol síce v Hlinkovej garde, ale nespáchal žiadne zločiny, na ten ľudový súd išiel dobrovoľne skôr, aby to mal čím skôr za sebou. Na jeho nemilé prekvapenie mu namerali osem rokov väzenia. To bolo pre otca upozornením, hoci nemal nič na svedomí, za čo by mal byť potrestaný ešte vyčkať, až sa situácia trochu utíši.

V bratovom sklenárskom obchode v Nitre zasklievali okná aj autám Červenej armády. Jedného dňa sa zásoby skla vyčerpali a bolo treba ísť až do Žiliny, kde skla ešte mali dosť. Otec povedal sovietskemu dôstojníkovi, s ktorým o veci vyjednával a vzhľadom na znalosť ruštiny sa rýchlo zbližil, že potrebuje iba auto na dovoz skla z mesta vzdialeného asi 200 kilometrov. Ruský major na to s úsmevom: „*Gaspodin Vendelin, u nas mašinka, pajd'om.*“ Otec mu navrhol cestu z Nitry cez Nováky,

potom cez Nitrianske Rudno a Valaskú Belú, aby poznal jeho rodný kraj. Tam tiež prenocujú a oddýchnu si. Tak jedného slnečného popoludnia, počiatkom októbra 1945 sa objavil v dedine na veľké prekvapenie občanov a milé vzrušenie detí ruský nákladiak. Á propos, dar Američanov. V ňom major sovietskej armády, v krásnej uniforme a s ním Vendelín Labo, antikomunista, Hlinkovec v priateľskom pohovore. Čudné. Na otca čakali súdruhovia celý polrok, aby ho ako nepriateľa komunizmu súdili ľudovým súdom. Zrazu boli v pomykove. Nevedeli, čo to znamená, že Hlinkovec a nepriateľ komunizmu Vendelín Labo je zrazu v takom družnom, celkovo v priateľskom rozhovore a vzťahu s vysokým sovietskym dôstojníkom. Pýtať sa neodvážili. Od tohto dňa otec prichádzal opäť v sobotu večer z Nitry na nedeľu domov. Žiadny súd sa nad ním nekonal, nik z komunistov sa ho neodvážil spýtať, kto bol ten vysoký sovietsky dôstojník. Otecko mal od boľševikov raz navždy pokoj. Vďaka Bohu, ale vďaka aj majorovi Igorovi, inteligentnému ruskému človekovi, ktorý sa ukázal byť dobrým človekom.

Počas povstania ste boli v rodnej obci?

V čase vypuknutia povstania až do 14. septembra 1944 som bol doma. Zažil som jeho začiatok v rodisku. Bolo to veľmi rušné. Príchod a odchod na nákladných autách nových a neznámych tvárí. Neviem presne, za akým účelom bol ten frmol. Ktorýsi zo starších chlapcov poznamenal, že sa vraj grupujú do boja. Je pravdou, že boje sa odohrávali blízko, v Nitrianskej doline. Nitrou počnúc, ktorá padla bez boja, lebo nitrianska posádka sa k povstaniu nepridala.¹² Tu však proti nemeckej armáde nebojovali partizáni, ale regulárna slovenská armáda, ktorej bojaskopnosť a bojovú morálku samotní nemeckí vojaci hodnotili veľmi pozitívne.

Od polovice septembra až do 20. januára 1945 som žil v Nitre a chodil občas do školy. Na Vianoce bol školský rok ukončený, preto v nedeľu 20. januára som odcestoval do Prievidze k sestre. Jej manžel a môj švagor Ferko Kučera ako vojak slovenskej armády padol do nemeckého zajatia niekde v Turci. Sestra zostala sama s tromi malými deťmi. Vďaka Bohu, švagor zajatie prežil a v júni roku 1945 zdravotne oslabený sa vrátil domov.

Z Prievidze som sa počiatkom marca dostal domov, do Valaskej Belej, opäť do partizánskej oblasti, kde som prežil aj príchod Červenej armády. Cestou z Prievidze domov som sedel na tom istom polorebriniaku a s tým istým strýkom pohoničom, ktorý v októbri 1944 odvážal jednej noci tajne brata Vendelka do Prievidze.

Ako ste prežili Štedrý večer roku 1944? Rodina bola doma a vy v Nitre...

Ja som bol v tom čase v Nitre spolu s oteckom, bratom Vendelkom a sestrou Mariškou. Mama zas spolu s druhou sestrou Milkou a babkou boli v rodisku, vo Valaskej Belej. My v Nitre sme prežili Vianoce i Štedrý večer síce v pokoji, ale nie v radosť, lež v smútku a v obave, mysliac práve na nich doma a na mnohých, ktorí trpia vojnou a strachom pred partizánmi. Ako povedal brat, máme sa modliť za tých, ktorí sa majú skutočne zle, žijú v hlade, v chlade a sú v ohrození života, mysliac práve aj na najbližších, mamu, babku a sestru Milku. A oni zažili naozaj nepokojný a neobyčajne dramatický Štedrý večer.

Prečo? Čo sa im stalo?

Ako som už spomenul, do rodnej obce som sa vrátil po polročnom vzdialení počiatkom marca 1945. Pochopiteľne, bol som šťastný, že som našiel živú mamu, babku a sestru Milku. Zvedavý som bol na všetko,

čo sa medzičasom doma aj v obci odohralo počas bačovania partizánov. Žiaľ, boli to väčšinou tragické udalosti. Na otázku, ako prežili Vianoce mi mamička so smútkom v tvári a spravodlivým hnevom v srdci povedala, že mali veľmi smutnú Štedrú večeru. Spýtal som sa prečo? „Šebko môj, radšej sa nepýtaj.“ Mama pokračovala: „Počas Štedrej večere prišli traja partizáni, žiadali alkohol a cigarety, rozumie sa bez peňazí, iba na bumašku, čiže na zdrap papiera, písomné potvrdenie pre Červenú armádu, ktorá keď príde, všetko všetkým vyrovná.“ Tak im to aspoň hovorili. Z tých troch partizánov jeden, s hustými čiernymi vlasmi, okolo 25 rokov zrazu vošiel do vedľajšej izby, do spálne. Ako zazrel na stene veľké obrazy Andreja Hlinku a prezidenta Tisa, s veľkým krikom a jedom ich pažbou roztlkol. V izbe nastal rachot. „Ja som tam vbehla, ako som počula hrmot rozbitého skla, rozbitých obrazov a nebojácne, bez strachu som naňho skríkla: „Čo to robíš, ty bezbožník? Pána Boha sa nebojíš a ľudí sa nehanbíš? Šebko, to bol žid.“ Mama nebola žiadna antisemitka, iba konštatovala fakt z tváre s trocha typickým nosom. Pre ňu tie obrazy boli posvätné. Takto sa skončila naša Štedrá večera v roku 1944. Mamička si sotva uvedomila, že tí partizáni v hneve mohli ju keď nie odstreliť, tak pokojne postreliť alebo zmlátiť na smrť. Inak to bola veľmi odvážna žena, ktorá sa nebála ani červenoarmejca, keď s pištoľou v ruke žiadal od nej ako krčmárky alkohol s hrozbou, že ju odstrelí. Alkohol nedostal.

Ja som medzičasom získal silné presvedčenie, kto mohol byť v našom byte tým horlivcom a pôvodcom rozbitia obrazov Hlinku a Tisa po tom, ako som si prečítal so záujmom knihu Juraja Špitza *Nechcel som byť Žid*. Definitívne som si bol istý po náhodnom stretnutí s ním. Pár dní pred útekem do Talianska, niekedy okolo

12 Nitrianska posádka sa k povstalcovi nepridala. Veliteľ posádky za svoj postoj dostal po vojne trest smrti.

10. septembra 1963 som stretol Jura Špitza neďaleko archívu a jeho bytu. Býval na Križkovej ulici hneď oproti nášmu archívu. V lete často ráno vystrčený v okne ešte v pyžame fajčil. Ako som otváral v pracovni okná, som ho pekne pozdravil: „*Majstre, dobré ráno!*“ „*Dobré ráno, pán kolega,*“ odzdravil, hoci som vtedy tým kolegom nebol.

Pri našom poslednom stretnutí, ako sa tak rozprávame, zrazu sa ma spýtal, odkiaľ pochádzam. Ja hovorím, že z dediny, ktorú spoznal ako partizán, z Valaskej Belej. „*Ó, poznám, veľmi dobre a mám trvalé spomienky. Tam pod vrchom Okrúhle v krutom boji s Nemcami som mohol stratit' aj život. Z nemeckého obklúčenia sa nám niekoľkým podarilo prežiť a ujsť unaveným na smrť do Gápla. Nad ránom nás v horárni Nemci prepadli. Padlo nás viac ako polovica. To bolo peklo, strašné peklo, kde som unikol smrti.*“ „*Ale mám aj inú spomienku z Vianoc, priamo zo Štedrého večera,*“ začal sa mi chváliť tou návštevou v našom dome, na Štedrý večer 1944. Hovorí: „*Tam pri potoku bola krčma. Doma bola iba žena, s mamou a dcérou. Prišli sme traja. Zrazu som vo vedľajšej izbe zbadal na stene obrazy Hlinku a Tisa, tak som ich rozbil. Žena mi nadávala do bezbožníkov.*“ Potom sa ma pýtal, či náhodou nepoznám toho krčmára. Ja na to: „*Pána Laba som poznal veľmi dobre. Práve pred mesiacom umrel. Celá dedina, aj ja som mu bol na pohrebe. Milý a veselý človek. Mal rád deti, dával im z jeho obchodu cukríky, radostný človek, dobrý poľovník, takže mu ostatní, mladší závideli. Ľudia ho mali radi, najmä deti.*“ Bol to samozrejme môj drahý a dobrý otec. Po páde totality sme sa s majstrom Špitzerom osobne stretli, srdečne zvali. Na jeho partizánsku aktivitu v mojom rodisku a jeho návštevu v našom dome reč už neprišla.¹³ Načo aj?

To sme sa už ale dostali ďaleko. Po roku 1945 ste ďalej študovali. Nezačali ste mať na škole problémy?

Študoval som na gymnáziu v Nitre. V kvinte som dostal tuberkulózu, takže som rok stratil. Potom som pokračoval v štúdiu v Kláštore pod Znievom, kde som pobudol štyri roky a v roku 1951 som maturoval. Tam sa už začali ťažkosti. V Kláštore pod Znievom bolo katolícke gymnázium. Vtedy nám tam dali za riaditeľa luterána, ateistu. Museli sme byť v reči opatrní. Môj triedny, Jožko Šarlina bol tiež luterán, ale celkom iný človek. Raz mi povedal vetu, ktorá ma presvedčila o jeho pravom zmýšľaní. Nebol režimista. Asi dva mesiace pred maturitou sa ma pýtal, čo chcem robiť, či nechcem ísť za kňaza. Ja som zostal prekvapený a nič nepovedal.

Povedzte nám niečo o štúdiu na škole v tomto období.

Po maturite v júni 1951 som prišiel na univerzitu do Bratislavy. Nebola to radostná škola, vtíkali do nás marxizmus, mŕtvu vedu, proti našej vôli. Skrátka, komunistická indoktrinácia. Bol som spolužiak s Jurkom Kadlecem, známym futbalistom. On sa domnieval, že môže povedať všetko čo si myslí, ale vtedy sa to okamžite vypomstilo. Jeden večer, v novembri v roku 1952, sa zišla veľká filozofická vetva. Bolo nás asi 120 študentov. Práve jeho komunisti vyhadzovali. Zastali sme sa ho dvaja, spolužiak Kostický a ja. Kadlec ale povedal trochu nepremyslenú vetu. Inak, tým si sám podrazil nohy. Jemu na tom ale nezáležalo. Dalo sa ho vtedy v obmedzenej miere brániť. Bol známy, dobrý futbalista, ale keď povedal, že v jednej náboženskej knižke našiel viac múdrostí ako tu, vo všetkých knihách na univerzite, to bolo trochu prehnané, to nemalo význam. Ale od nás to bolo v tom čase ohromné svedectvo pre brata v ťažkostiach. Tak sme ho aj bránili.

Proti komu? Proti profesorom?

Proti spolužiakom. Tu bol aktívny najmä Jano Spišiak, zúrivý komunist. Vtom prišiel nakoniec „v najlepšom“ milý školník Svorad a ten na nás: „*čo sa tu hádate, čo nejdete spať?*“ Aj tí červení museli poslúchnuť a museli sme sa rozísť. My sme boli radi, že Jurka sme takto podržali, ale aj tak ho vyhodili zo školy. Potom sa dostal k smetiariom, upratoval mesto.¹⁴

Mali tí študenti – komunisti skutočne takú moc?

Tí fanatici, žiaľ, mali. Tí to hore navrhli a bolo. Po dvoch rokoch ho ale vojaci zobrali opäť hrať futbal. Mnohí sa vtedy čudovali, prečo to urobil, prečo nešiel hrať futbal. Treba ho pochopiť, to bolo jeho osobné a pevné presvedčenie.

Ako ste sa vy, veriaci či odporcovia režimu, na škole spoznávali?

Spoznávali sme sa pomaly a opatrne. Stretli sme sa napríklad v kostole, jeden poznal druhého a už sme boli akosi „naši“.

Spomínate si na vaše kontakty s marxistickým vzdelávaním?

Samozrejme. S tým mám veľa veselých spomienok, napriek nude pri počúvaní prednášok o mŕtvej vede, akou je marx-leninizmus. Tým marxistickým humorom bol zvlášť známy istý docent Szabó, povolaním učiteľ a od roku 1945 popredný komunist. Keď nám prednášal o kulte osobnosti, podal nám fantastické prirovnanie: „*Súdruhovia, predstavte si nebezpečne rozbúrené more, silná víchrica hádže vysokým vlnami. Na jednej z nich malý štupeľ vyhadzovaný do výšky, opäť padajúci nadol. Zrazu hrdo pozorujúcim na brehu vyhlási: „Pozrite a obdivujte moju silu. Vidíte, ako hádzem celým morom?“*“ Preplnená aula poslucháčov prepukla v úprimný a silný rehot.

13 O osude J. Špitza pozri viac ŠPITZER, J.: Nechcel som byť Žid. Bratislava 1994.

14 O živote J. Kadleca pozri viac KADLEC, J.: Lopta a kalich. Trnava 2002.

Pri hrobe rodičov (Zdroj: Archív Š. Laba)

Smrť Stalina v roku 1953 bola pre nás, študentov marxizmu-leninizmu niečo nezvyklé, čo stojí za zmienku. Človek sa smrti netešil, iba bol spokojnejší, že diktátor dokončil. Moja mamička sa vtedy za neho išla na námestie verejne modliť, pretože aj katolíkov vyzvali, aby sa za neho modlili. U nás na univerzite sa roz-

šírila správa: Bulletin hlási to a to. Jeden poslucháč neznalý reči vyslovil nahlas svoju nevedomosť, vrav: „*Kto je a kde je ten súdruh Buletín?*“ Niektorí prepukli v jemný a skrytý smiech nad súdruhom Buletínom. Stalin je na smrť chorý, hlásil rozhlas. Pri týchto slovných prestrelkách sme sa samozrejme tvárili smutne. Niektorí

aj plakali. Potom prišiel nový bulletin, ktorý nám oznámil, že Stalin zomrel.

My sme mali vtedy prednášky práve s veľkým marxistom Jankom Kvasničkom¹⁵. Údajne bol v Hlinkovej mládeži aktívny, skvelý herec. Zrazu niekto otvoril dvere a oznámil, že Stalin práve zomrel. Tu sa nám naskytla zaujímavá scéna. Kvasnička v prednáške okamžite prestal a smrteľne vážny, so smútkom v tvári a slzami v očiach dojatý hovorí: „*Súdrughovia, súdružky, v tejto situácii nemôžeme pokračovať v prednáškach, končíme.*“ Celá trieda sa samozrejme rýchlo rozletela. Ja som zostal na chodbe sám a zrazu prišiel nejaký súdruh, hodne rozčúlený s otázkou, prečo sme sa rozbehli preč. Dal mi príkaz zohnať všetkých a v štúdiu pokračovať. To bol rozkaz rektora, vyššieho pána ako Kvasnička. Vraj „*smrť sa oslavuje prácou*“. Ale pracujúci sa už rozbehli a pri najlepšej vôli a vnútornom smiechu som nikoho nezohnal. Vďaka Bohu, a odpočinitie večné daj Stalinovi, ó Pane.

Mali ste v škole nejaký problém pre vieru?

Vo štvrtom ročníku sme mali problém viacerí. Mali sme už v tom čase takú malú skupinku, stretávali sme sa, modlili. Raz sme boli spolu aj v Tatrách. Jeden z tejto skupiny, Štefan Knotek, neskôr profesor filozofie, trochu neopatrný si medzi šatami nechal modliacu knižku a aj korešpondenciu, ktorá prezrádzala naše spoločenstvo. Spolubývajúci eštebák získal lacno dôverné správy. Urobil z toho veľké haló. Chceli nás zo školy vyhodiť. Zachránil nás len 20. zjazd Komunistickej strany Sovietskeho zväzu. To bolo vo februári 1956. V tejto súvislosti som bol vypočúvaný asi štyrmi osobami. Bol medzi nimi aj profesor Mráz, ktorý mi položil nepríjemnú otázku: „*Súdruh, ty si súdružku X odhováraš, aby sa*

15 Ján Kvasnička bol v uvedenom období odborným asistentom na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského (UK). Neskôr od roku 1975 do roku 1979 riadnym profesorom vedeckého komunizmu Ústavu marxizmu-leninizmu a v rokoch 1979 – 1990 vedúcim katedry teórie vedeckého komunizmu Filozofickej fakulty UK.

nepriatelila so súdruhom Y, pretože je bolševik a ona veriaci katolíčka. Čo to má znamenať?“ Ja hovorím: „Súduh profesor, pochopte moju situáciu zaslepeného zaľúbenca. Bol som do nej skutočne slepo zaľúbený a keď som videl, že sa odo mňa odkláňa a k nemu prikláňa, bolo mi jasné, že ju strácam.“ Nebol taký hlúpy, aby mi to kúpil. Energicky mi odvetil: „Súduh, takéto rozprávky mi nehovor, ja som profesor literatúry.“ Našťastie, 20. zjazd Komunistickej strany Sovietskeho zväzu priniesol komunistom iné starosti. Dostali sme iba pokarhanie, to bolo OK.

Nebáli ste sa chodiť počas štúdia do kostola?

Musel som byť pri tom opatrný, ale chodiť do kostola som sa nebál, nikdy.

Nedali vám to napríklad učitelia v škole nejako pocítiť, povedzme pri skúškach?

Niektorí učitelia marx-leninizmu príležitostne svojimi posmešnými poznámkami, keď hovorili o náboženstve a viere, hej. To patrilo k ich remeslu.

Museli ste ale byť, predpokladám, opatrní aj pred spolužiakmi.

Pred niektorými veľmi. Ľahko sme ich rozpoznali a s nimi sme boli v reči opatrní.

A čo štúdium marxizmu? Hovorili ste, že ste na archívniectvo nastúpili preto, lebo vás presviedčali, že tam bolo menej marxizmu. Bolo to tak?

Marxizmus, táto mŕtva veda bola všadeprítomná v rovnakej miere. My sme mu ale neverili. Keď prednáša-

júci Janko Kvasnička, neuveriteľne nadšený marxistický učiteľ, vo svojej „homílii“ vyhlásil, že v ľadovom mori stroskotala akási študijná výprava a jej účastníci boli vyhodení na ľadovú kryhu, napriek 40 stupňovej krutej zime, prvé čo súdruhovia urobili, bola nástenka. V Moskve práve prebiehal zjazd strany, preto stroskotanci vyslali krásne heslo: „Súduhovia, sme s vami.“ Čo povedať na také geniálne marxistické nezmysly?

Janko Kvasnička mal aj zmysel pre humor. Raz si počas skúšania nechal kúpiť krémeše. Priznám, že boli trochu slabšej kvality, mierne vyschnuté. Na to on hovorí: „Súduh, keby naša robotnícka trieda takto pracovala, to by bolo smutné.“ Ja dodávam: „Súduh asistent, to by bolo veľmi smutné“ a v duchu som sa smial na plné obrátky. Takéto zá-

Maturitné tablo Š. Laba (vpravo dole) (Zdroj: Archív Š. Laba)

S priateľom Š. Košovanom (Zdroj: Archív Š. Laba)

bavné príhody boli s ním častejšie. Myslím, že bol dobrý človek, trochu taký marxistický komediant.

Vy ste s týmto Kvasničkom prišli do konfliktu?

S Kvasničkom som mal v druhom ročníku problémy, dokonca vážne. Stalo sa, že jeho asistent nebol až taký ortodoxný marxista a bral to tak trochu lážo-plážo. Ja tiež, takže som si prestal robiť pravidelné konspekty. Lenže raz prišiel na kontrolu práve Kvasnička a ja som konspekty nemal v poriadku. V poslednom momente som pozbieral trochu čudné papiere, čo Kvasničku primälo ku kritike: „*Súduh – toto sú tvoje konspekty?*“ Po druhýkrát som počul z jeho úst vážne slová o práci robotníka: „*Čo keby takto pracovala naša robotnícka trieda?*“ Mal som odvahu poznamenať: „*To by bolo veľmi zle*“ a ďalej: „*súduh asistent, viem, si nespokojný. Aj vy, súduhovia – ale ja som z toho nielen nespokojný, ale úplne nešťastný.*“ Vedľa mňa sedel Miško Babjak, s protézou na pravej ruke, s tou ma najprv jemne tlačil a v priebehu mojej úspešnej filipiky nepozorovane, ale silnejšie mlátil a dlaňou ľavej ruky

kryl smiech, akú reč som vystrúhal. Hovorím: „*Keď ráno vstávam a prichádzam na pôdu univerzity, som smutný, dokonca veľmi, pretože nie som tak pripravený, ako sa to na mladého socialistického študenta patrí. Ale to všetko má vážnu príčinu, sú to zdravotné dôvody. Mám problémy so zrakom. Mal by som ísť k očnému lekárovi, žiaľ, zanedbal som to. Moja vina! Súduh asistent, tvoje slová ma presvedčili o mojom omyle, aj povzbudili, aby som sa očného doktora nebál. Zajtra idem k nemu. Ver mi.*“ Keď som skončil, Kvasnička sa ujal vážne slova a so súcitom povedal: „*Súdužky, súduhovia, dávam vám sebakritiku súduhu za príklad...*“ Tak som ťažkosti prekonal. Mne vtedy ale nebolo všetko jedno, to bolo v novembri 1952. Myslel som, že ma zo školy vyhodia.

Verili ste tomu, čo vám vaši učitelia marxizmu hovorili?

Ako sme mohli tomu veriť, keď oni sami tomu neverili, iba to predstierali – divadlo.

Čo si myslíte o komunizme? Ako by ste ho definovali?

Prv než na vašu otázku odpoviem, vyhlasujem, že som nebol a nie som nepriateľ žiadneho komunistu, pretože mám v úcte a v láske každého človeka. Mal som a mám priateľov aj spomedzi nich. Mne ide o komunizmus ako spoločenský a politický systém. Preto radšej odcitujem doslova odborníka, povelaného človeka, ruského disidenta, roky obyvateľa Gulagu Andreja Amalrika, ktorý ho definoval nasledovne: „*Komunizmus je najneľudskejší systém v dejinách sveta.*“ Svoje tvrdenie dokladá množstvom faktov vo svojej senzačnej knihe *Prežije ZSSR rok 1984?* Ako vieme prežil, ale iba o šesť rokov, čiže o pol tucta.

Ako vysokoškoláka a neskôr pracovníka ministerstva vnútra vás nelenarili do strany?

Raz, takou náhodou hej. Jeden nový kolega ma po mesiaci nášho poznania navrhol do strany. Ja som sa s ním veľmi rýchlo spriatelil. Práve robili nábor do strany a on vyrukoval s tým, že súduhu Laba treba do strany. Oni však vedeli kto som a hneď mu trochu namrzení vyčítali: „*Súduh, ty si tu krátko, ty ho nepoznáš.*“ Mali pravdu. Mne zostal srdečný smiech.

Takže všetci vedeli, že ste veriaci človek a žiadny priateľ komunizmu.

To teda vedeli. Aj nadriadení. Ja som sa snažil byť priateľom všetkých, aj komunistov, čo mi raz prinieslo isté prevkapanie a zadosťučinenie. Môj spolužiak z takzvaných „robkorov“, čiže z robotníckych kádrov, bol aj už nebohý Karol Homola, komunista ako remeň, ktorý na ich schôdzi vyhlásil, že z nestraníkov sa k nemu „súdužsky“ správa iba súduh Labo.

Nerobili vám v práci pre váš profil nejaké problémy?

Mňa to v archíve vôbec nebavilo, chcel som byť kňazom. V archíve som sa zdržiaval 6 rokov. Nadriadení ma často vyzývali: „*Súduh Labo, píš, píš, píš...*“ Súduh Labo ale

nepísal. Ja som sa nemohol snúbiť s klamstvom. Posledné dva roky, ako šéf bádateľne, bolo to iné, dobré. Bádateľom som dával podpisovať ich názory do knihy hostí. Zostali krásne pamiatky na bádateľov, najmä hostí zo zahraničia. To bolo pre mňa už podstatne lepšie.

Ale vaša práca mala pri vašej veselej povahe iste aj svetlejšie stránky.

Mal som aj pekné zážitky. Jeden celkom zvláštny a pre mňa v jeho dôsledku životne dôležitý, z marca v roku 1963, na ktorý rád spomínam. 13. marca 1963 som dvom kolegom, Ferkovi Bielikovi a Sedlákovovi povedal: „*Chlapci, zajtra máme náš veľký národný sviatok, 14. marca.*“ Oni na to „*Premiéro – to bola moja prezývka – pozvi nás. Si slobodný.*“ Ja hovorím: „*Práve o to mi ide! Po štvrtej sa stretneme pri bráne. Ešte to povieť Sopkovi a Rákošovi.*“ Ako čakáme na posledného kolegu, Rákoša, zrazu sa objavil vo dverách náš náčelník Chreňo. Bielik mi hovorí: „*Premiéro, pozvi aj jeho.*“ Nemal ma príliš rád, ale ja som súhlasil a priamo mu hovorím: „*Súdruh náčelník, poďte s nami, ideme na víno.*“ „*Súdruh Labo, keď zaplatíte vy, idem.*“ „*Súdruh náčelník, som predsa grand, samozrejme, že zaplatím. Ideme.*“

Bola to trochu taká smiešna situácia. Spolu s politickým šéfom sme oslávili vznik Slovenského štátu, aj keď on o tom, samozrejme, nevedel. V ten večer sme si v Daxe sadli. Boli sme šiesti a chýbali nám dve stoličky. Pri vedľajšom stole boli dvaja čierni študenti z francúzskeho Konga. Poprosil som ich o dve stoličky. Niektorým poznamenal, pozvi aj ich. V poriadku a požiadal som ich: „*Podte k nám, ak máte chuť, dáte si s nami naše dobré víno.*“ Vzniklo pekné spoločenstvo, diskusia na „*vysokej politickej úrovni*“ až do polnoci, takže nás z podniku museli slušne vyhodiť. Títo študenti pochádzali z chudobných rodín, k nám boli poslaní,

So spolužiakmi na vysokej škole (Zdroj: Archív Š. Laba)

aby sa nielen odborne, ale aj politicky školili a stali komunisti. Opak sa stal.

Súdruh náčelník bol taký nadšený mojim rozhovorom s čiernymi študentmi a mojim tlmočením, že ma pozval aj s nimi, aby sme ho navštívili. Spolu vraj pôjdeme do Častej a na Červený Kameň. Na sľúbené pozvanie v noci síce zabudol, ale na druhý deň, 14. marca mi urobil niečo oveľa dôležitejšie. Slečna Marienka, sekretárka, mi ráno okolo pol deviatej s úsmevom oznámila: „*Labinko, Labinko, súdruh náčelník vám vrátil vašu žiadosť.*“ „*Marienka, to je pre mňa smutná správa a vy sa usmievate.*“ „*Labinko, nie, naopak, hneď to zistíte.*“ Trochu ma to znepokojilo, prečo vlastne? Pred týždňom som podal žiadosť na cestu do zahraničia, ktorú mal dr. Chreňo podpísať. Teraz, deň po našom stretnutí v Daxe sa k tomu rozhodol, navyše zistil v žiadosti určitú chybu z mojej strany a chcel, aby som ju napravil. Marienka mi s nadšením referovala: „*Boli ste dvakrát v NDR ako vedúci sväzáckej mládeže. Máte o tom aj dva posudky z ústredného výboru ČSM¹⁶. Tak to tam dopíšeme.*“ Tým bola moja žiadosť одобorená človekom, ktorého podpis bol zárukou, že do Talianska pôjdem.

Ako sa človek s takým „profilom“ ako vy dostal k dobrozdaniam od ČSM?

V tomto prípade bola to zjavná Božia pomoc. Prvýkrát som bol v NDR v roku 1959. V skupine bol aj jeden Pražák, Jirka, ktorému som pomáhal s tlmočením pri jeho rozhovoroch. Asi na siedmy deň nášho zázjazdu mi Jirka hovorí: „*Sebastián, dej mi adresu, môj brat ti pošle dobré svedectví, ty si taký hodný slovenský hoch.*“ Jeho brat občas ako študent ekonómie vypomáhal na ÚV ČSM. A skutočne, asi o tri dni po návrate domov som dostal to dobré svedectvo priamo od ÚV ČSM z Prahy. Prvá pozitívna správa v mojom kádrovom materiáli.

O tri mesiace neskôr, v polovici novembra ma telefonicky pozvali, či by som počiatkom decembra nemohol ísť na štyri dni ako vedúci do NDR. Šiel som druhýkrát a opäť mi poslal brat toho Jirku vynikajúci, politicky na úrovni posudok, ako vynikajúceho sväzáka. V duši som sa srdečne tomu smial. To bolo pre mňa hodné zlata, pretože na základe takýchto svedectiev môj predstavený a zamestnávateľ JUDr. Chreňo podpísal moju žiadosť o vycestovanie na západ bez váhania. V tom bola jasná Božia pomoc, osobná rčia Panny Márie.

Vy ste už vtedy plánovali, že utečiete?

Svoj útek som plánoval pri prvej vhodnej príležitosti, ktorá sa mi naskytla až v roku 1963. Tá oslava 14. marca, i keď deň predtým, mi pomohla k môjmu úteku do zahraničia.

Nemali ste doma nejaké záväzky? Nebáli ste sa úteku?

Nie. Po obdržaní povolenia podpísaného náčelníkom som si bol útekom istý.

Ako ste ušli?

Vlakom Blava, Odessa, odtiaľ do Soči a späť cez Čierne More do Palerma loďou...

Nemal nikto zo spolucestujúcich podozrenie, že sa chystáte utiecť?

Naopak. Podarila sa mi pekná hra. Mal som so sebou knihu vo francúzštine z predajne Sovietska kniha. Pre mňa v tejto situácii zvlášť užitočnú. Na farebnom obale bol na pol strany zobrazený s roztvorením náručím veľký S. N. Chruščov a pod ním masy ľudu, ktoré oslovuje: „*Pokoj*

a blaho národom Ázie.“ Vtedy navštívil krajiny východnej Ázie. Keď som sa išiel kúpať, knihu s určitým sebavedomím som pohodil na uterák, skočil do bazéna a nenápadne pozoroval reakcie ľudí. Každý, kto šiel okolo, hodil na knihu pohľad a trhol hlavou. Asi si myslel, že som tajný. Povedali mi to tí, čo so mnou ušli, napríklad Jana z Plzne: „*Sebastián myslíš, že si eštebák.*“ „*Zahral som to dobre?*“ „*Fantasticky! Ty si filmový eštebák!*“

Dali ste niekomu doma vedieť, že sa chystáte odísť?

Z rodiny, okrem mamy, nikomu. Krátko pred odchodom som sa rozlúčil s dvanástimi vernými priateľmi. Prvý bol dnešný arcibiskup Sokol, vtedajší kaplán v Blumentáli. Bol prvý, ktorý o tom vedel už rok dopredu. Vraj bol komplicom štátnej bezpečnosti. Nezmysel. Bol by ma udal. Všetkým tým verným priateľom som svoj plán prezradil a poprosil ich, aby v piatok ráno 27. septembra išli k Františkánom, kde bude o pol siedmej svätá omša na úmysel, aby

som šťastne utiekol. Všetci sa potom stretli v kostole a pozerali na seba s tichým úsmevom, v nádeji, že sa mi útek podarí. Nedúfali a nemodlili sa nadarmo. Útek sa mi podaril.

Pred cestou ste sa však iste rozlúčili aj s inými ľuďmi.

Pochopiteľne, že som sa rozlúčil so spolupracovníkmi. V tom čase som mal PN. Prišiel som iba dvakrát kvôli tej rozlúčke. Celkom posledná rozlúčka bola s riaditeľom archívu dr. Hubenákom. Pekne sme sa rozprávali, až na konci, vážne na mňa zahladený a trochu s nedôverou sa ma zrazu pýta: „*Súdruh Labo, dúfam, že tam nezostanete?*“ Priznám sa, že jeho prekvapujúca otázka ma na okamih citeľne zmrazila. Napriek tomu som zachoval pokoj a Duch svätý mi našepkal nevinnú, s pokojom Angličana vypovedanú vynikajúcu otázku: „*Súdruh riaditeľ, považujete ma za takého?*“ Ja som neklamal, iba som sa legitímne a úprimne spýtal, či ma považuje za takého. O dva roky neskôr bol prvý, čo ma pri ceste do Ríma s manželkou Irenkou navštívili. Fero Bielik mi odkázal, že krátko po mojom úteku sa ho spýtal: „*Laco, čo hovoríš na to? Premiéro je už fuč?*“ Lacko Hubenák poznamenal, že je to v poriadku, aspoň tam máme priateľa. Vedel, že odídem, ale nechal ma v pokoji odísť, za čo mu zostávam až do smrti zaviazaný vďakou.

Nebáli ste sa pri odchode, čo bude s rodinou?

Nie. Mamička zostala dva mesiace pred mojim útekom vdova, brat a sestry žili v Nitre. Z rodiny o úteku vedela iba mama a to hneď, ako som sa rozhodol utiecť, čiže rok dopredu. Mama bola skúsená života a duchom veľmi silná žena, bola by z nej dobrá špiónka. Nasledovná udalosť k tomu niečo napovie. Asi mesiac po úteku bola predvolaná na miestnu žandársku stanicu. Dvaja žandári ju slušne privítali. Jeden si sadol úradne k stolu a kládol otázky. Druhý sa posadil do otvoreného okna, hompálal nohami a s úsmevom sledoval krátky dialóg.

S priateľmi v Ríme (Zdroj: Archív Š. Laba)

Prvá otázka od vyšetrojúceho znela: „Milá pani, viete, že váš syn Šebastián zostal v Taliansku, čiže ušiel z našej vlasti?“ Na to mama pomerne energicky, ako neveriaca: „Čo mi to, prosím vás hovoríte o Taliansku, keď môj Šebko odišiel do Ruska a z Ruska niekto uteká? Počuli ste taký prípad? Povedzte mi, čo ste s ním urobili. Žije ešte? Ja už mesiac nespávam.“ „Pani Labová, verte mi, váš syn žije a asi dobre, keď sa tak rozhodol.“ „Neviem či vám to mám veriť. Povedzte mi pravdu, prosím, aby som sa upokojila.“ Policajt opäť svoje: „Váš syn žije, verte nám, aj kolega to prisvedčí.“ Ten sa vraj usmial a zopakoval mame, že žijem. Mama sa pozdravila, ubezpečila ich o modlitbe za nich, ale pochybnosť aspoň formálne u nej nezmizla: „Keď sa dozvieme niečo nové, tak mi to, prosím vás pekne, povedzte. S Pánom Bohom.“

Počul som úsmevnú historku o kontrole vašej izby štátnou bezpečnosťou. Čo je na tom pravdy?

To je naozaj do smiechu, do srdečného. Pán domáci počul niekoľko dní po mojom úteku od svojej manželky vetu: „Feri, pán Šebastián sa nevráti, ver mi.“ „Ako to vieš?“ „Viem. Pozri na jeho knižnicu. On mal predtým úplne iné knihy. Mal iba náboženskú literatúru a teraz?“ Pán Feri bol veľmi vtipný Záhorák, trochu herec, u ktorého som býval v podnájme v Bratislave. Jedného dňa prišli bez ohlásenia nemilí a nepozvaní návštevníci, eštebáci: „Pán K., chceli by sme vidieť izbu, kde býval občan Labo.“ Mal som takú strednej veľkosti paličkovú knižnicu, plnú jedine marxistickej literatúry. Knihy pekne poukladané, na obale s obrázkami. S kontrolou Štátnej bezpečnosti (ŠtB) po úteku som počítal, preto som to tak vyložil, aby videli v prvom rade zhora nadol najprv klasikov marxizmu-leninizmu v osvedčenom poradí: Marx, Engels, Lenin a Stalin. Bol to pre apoštolov komunizmu super

pohľad. Pozorne, priam úctivo brali knihu za knihu do ruky, v nádeji na úspech. Ich meniace sa výzory tváří, od radostných po pomaly zmrazené neveštili nič dobrého. Nenašli nič,

„Vzácní hostia“ boli z toho samozrejme nepríjemne prekvapení a veľmi sklamaní. Keď skončili svoju vysoko kvalitnú prácu, pán domáci sa prihlásil k slovu: „Súdruzi, ja som jednoduchý pracujúci proletár a rád bych sem se vás jako vysoko vzdělaných občanů spýtal, co si vy o tom myslíte, co o tom člověku soudíte? Můj podnájemník bol marxista skrz naskrz, ako to vidíte z jeho kníh, je to možné, že taký člověk, takto přesvědčený marxista-leninista zrazu so svojím komunistickým přesvědčením sa vyparí a zmizne ako gáfor? Ja to nechápu.“ Oni, hodne skormútení krútiac múdrymi hlavami, hovorili: „Viete, verte nám, to ani my nechápeme. To je záhada.“ Tak som si z nich pekne vystrelil, a so mnou aj pán domáci Feri.

Malý doplnok, tiež úsmevný, k histórii s knižnicou a či s knihami. V roku 1963 sme v archíve vyradňovali do zberu nepotrebné knihy, medzi nimi veľkú časť tvorila práve marxistická literatúra. Prežila sa. Mne padlo veľmi vhod, že som z kníh určených do zberu mohol spokojne brať, koľko som potreboval. Už od februára 1963 odnášal som si každý deň dve až tri knihy na výmenu. Svoju knižnicu som rozdal priateľom a na prázdne miesto v knižničke som umiestňoval tie komunistické, prinesené z archívu, určené do zberu.

S nebohým kolegom Ferkom Sedlákom sme chodili často z práce spolu domov, pretože sme bývali blízko seba. Raz, jedného augustového dňa, prišla reč na môj blížiaci sa zájazd do Tuniska. Ferko Sedlák udrhel ako blesk z jasného neba a prekvapil ma svojou opakovanou poznámkou: „Premiéro, ty prskneš, ty prskneš, nič som nepovedal.“ Pri tom si priložil rýchlo a fest dlane na

uši s tvrdením, nič som nepovedal a chcel ma presvedčiť, že nič nepovedal. Po malej chvíli som chápal jeho predpoveď pozitívne. Môžem byť pokojný, že on, hoci to tuší, nikomu nič ani nenaznačí. Ja na to: „Ferko drahý, čo ti to napadá, človeče, čo to hovoríš, prosím ťa? Vieš, že fyzicky som slabý, robiť nevládzem a žobrat' sa hanbím.“ On ešte zopakoval svoje: „Premiéro, prskneš.“ V duchu som sa čudoval, ako dokonale odhadol môj tajný plán. Keď sme sa po mojom návrate z núteného exilu, niekedy počiatkom februára, všetci spolupracovníci stretli na pohár vína, Ferko, hoci povahou človek mlčanlivý zrazu vstal a prítomným zvestoval, čo mi vtedy pred útekou povedal: „Premiéro, ty prskneš.“ Niektorí z prítomných sa čudovali, ako to odhadol. Ja som zas povedal, že som obdivoval jeho prorockú víziu a bol som si istý, že to zostane jeho tajomstvo. Podobne ma odhadol i Lacko Hubenák a tiež si to nechal pre seba.

Späť k vášmu úteku. Kto vám v Taliansku najviac pomohol?

V Palerme mi pomohol jezuitský páter Ajello, ktorý ma milo prijal, ako hladného dobre pohostil. Napokon mi dal peniaze na cestu vlakom do Ríma. Múdra a skúšobná jeho otázka pri našom rozhovore znela: „Chcete zostať na západe za každú cenu alebo len preto, že chcete byť kňazom?“ Ja hovorím, že doma nemám existenčné problémy, nehľadujem, ja skutočne chcem byť iba kňazom, na čo doma nemám šancu. Z Palerma som sa dostal do Ríma, kde sa o mňa postarali jezuita profesor Felix Litva a monsignor Jozef Tomko ako ekonóm kňazského seminára Nepomucenum, kde som nastúpil ako seminarista.¹⁷ V ňom som žil bezplatne celých šesť rokov, podporovaný rodinou Krúpa, amerických Slovákov, až do skončenia štúdia v júni 1969. Po vstupe k jezuitom to boli zas jezuiti, ktorým

17 V Nepomucene sa koncentrovali študenti z vtedajšieho Československa.

Pri rodnom dome pápeža Benedikta XVI. (Zdroj: Archív Š. Laba)

Na oslave 75. narodenín J. Hnilicu (Zdroj: Archív Š. Laba)

pripadla starostlivosť o mňa, dva roky. Počas noviciátu. Po ukončení noviciátu v auguste roku 1971 som nastúpil do služieb otca biskupa Hnilicu v rámci jeho diela *Pro fratribus*,¹⁸ a tak som sa nemusel starať o seba už sám.

Prečo ste sa v Ríme dostali práve k jezuitom?

Dva dni pred odchodom z domu, 13. septembra 1963, som dostal náhodou adresu pátra Litvu, jezuitu a profesora na Gregoriáne. Po príchode do Ríma som išiel najprv k Bazilike

svätého Petra, kde som ďakoval Panne Márii za cestu, ktorá sa skončila úspešným útekom. Sediac na múriku, jedol som hrozno a v tichosti pozeral na idúcich ľudí. Zrazu som oslovil po francúzsky jedného kňaza a opýtal som sa ho, či náhodou nepozná pátra Felixa Litvu. On na to akoby s radosťou, že mi môže dať pozitívnu odpoveď, hovorí: „Hej, poznám dobre, to je môj kolega“ a vysvetlil mi, ako sa k nemu dostanem. Keď som si neskôr uvedomil, že v Ríme je 10 000 kňazov a ja oslovím jedného z nich, ktorý dobre poznal pátra Litvu, svojho kolegu, vyrazilo mi to jednoducho dych, ako mi Boh a Panna Mária pri úteku pomáhali.

Keď som prišiel na vrátnicu Gregorians, vrátnik, brat Giuseppe, hneď zavolať pátra Litvu. Predstavil som sa a povedal, prečo som prišiel. „Už ste jedli?“, znala jeho prvá otázka. „Som trochu hladný,“ povedal som. Zobral ma hneď do reštaurácie, kde som niečo zjedol a pritom sme živo diskutovali, otázky a odpovede. Potom sme električkou išli do známeho Nepomucena, kňazského seminára pre českých a slovenských študentov. Ako sme mali prekročiť prah kolégia, povedal som pátrovi Litvovi, že doma som bol zasnúbený: „A už nie ste?“ – pýta sa. „Už nie,“ hovorím – „Tak ideme ďalej.“ Takto sa začala moja kňazská kariéra. V kolégiu bolo asi 8 seminaristov, všetko utečenci z ČSSR. Inak tam boli kňazi z rozličných krajín, čo si robili doktorát. Po chvíli prišiel k nám mons. Tomko, vtedajší minister či ekonóm seminára. Po srdečnom privítaní mi adresoval otázku: „Máš nejaké svedectvo?“ Zo zadného vrecka nohavíc som vytiahol a podal mu maturitné vysvedčenie... „Tak to je už niečo,“ hovorí. Na druhý deň som sa stretol s pátrom špirituálom Špidlíkom. S ním som mal prvý duchovný rozhovor a to bol začiatok môjho seminárneho života, ktorý trval celých šesť rokov.

18 P. M. Hnilica bol v roku 2012 pri príležitosti 10. výročia Ústavu pamäti národa za svoju činnosť ocenený ÚPN. O P. M. Hnilicovi pozri napr. VNUK, F.: Rozhovory o ľuďoch, udalostiach a Božej доброте. Bratislava 2001.

Pred budovou bývalej KS ZNB v Bratislave (Zdroj: Archív Š. Laba)

V Palerme ste požiadali o azyl?

Nie, až v Ríme. Tam ma mons. Tomko zobral úradne na políciu.

Mala na vás ŠtB dosah aj v exile?

Pokúšali sa o to. Ja som dostal vyhrážky hneď po roku mojej činnosti. Raz prišiel známy historik Chaloupecký na výskum do Viedne. Pochopte, musel ísť aj na políciu, kde dostal aj určité úlohy. Ivan bol úprimný a vo Viedni to povedal misionárovi pátrovi Číkovi: „Odkážte Šebastiánovi, že vedia o ňom, sú nazlostení a žiadajú, aby sa okamžite stiahol zo spolupráce s biskupom Hnilicom, nepriateľom nášho štátu, inak na to doplatí.“

A nejaké konkrétne vyhrážky voči vám neboli?

V Nemecku mi prichádzali anonymné výhražné telefonáty: „Wir bringen Sie um! – Zavraždíme vás.“ Telefóny brala sekretárka, pani Heinze. Veľmi

sa preľakla, a tak som to musel ísť zahlásiť na políciu. Asi o týždeň – dva prišiel z Meinzu z polície civil, veľmi slušný pán, vraj na základe mojej žiadosti o pomoc a pýtal sa, aká je vlastne moja pracovná náplň? Dal som mu moje zošitky *Pro fratribus*, knihu o atentáte na pápeža a po hodinovom rozhovore sme sa rozlúčili. Asi na tretí deň som sa v myšlienkach zaoberal otázkou, čo ak ten človek bol na teba nasadený? Zavolať som na políciu, pána Rudiho N., ktorý mi s radosťou hlásil: „Páter Šebastián, ja som cestou domov prečítal vaše časopisy, aj som si prezrel letmo knihu. Nečudujem sa, že vaši domáci ‚priatelia‘ majú na vás záľusk.“ „Kolegovia v Koblenzi budú na váš úrad Am Alte Hospital 7 častejšie dohliadať. Nech sa sekretárka nebojí, ani vy!“

Prečo ste sa mali báť?

Ja som vtedy už roky robil časopis *Pro fratribus* a chodil po farnostiach

v Nemecku, Rakúsku, Švajčiarsku, kázal i prednášal o prenasledovanej Cirkvi pod komunistickou diktátúrou. To bola moja práca, ktorá komunistov nemohla tešiť. Sledovali moju prácu a v roku 1980 objednali náš časopis v Leipzigu, v najslávnejšej nemeckej knižnici. To bola pre nás česť.

Šli teda po vás pre vašu činnosť?

Samozrejme, a ako rafinovane. Pán biskup Hnilica bol ich najväčší nepriateľ. Jeho by boli roztrhali. Svet sa dozvedel o krivdách páchaných komunistickým režimom na kresťanoch. Zvlášť o tých, ktoré sa páchali v Česko-Slovensku. Náš časopis vychádzal v piatich rečiach. Ja som bol zodpovedný za nemeckú a holandskú verziu nielen pre Nemecko, ale aj pre Švajčiarsko, Rakúsko a Luxembursko. Pán biskup chodil kázať a keď boli v Taliansku v roku 1975 voľby, jeho prednášky dostávali aj politický

charakter, hoci on sa o to nesnažil. Ale to vyšlo spontánne z jeho príhovorov. Volali ho na prednášky biskupí, kňazi. Hovoril: „*Nerobím politiku, ja hovorím len to, čo som zažil, ako vyzerá komunizmus v praxi.*“ Prichádzali za ním aj komunisti a pýtali sa: „*Monsignore, je toto pravda?*“ „*Je to tak, drahý priateľu, nerob si ilúzie. Komunizmus nie je med na lizanie.*“

V tomto kontexte ste o komunizme písali aj vo vašich časopisoch?

To bol náš cieľ, odhaľovať komunistické zločiny a v tejto súvislosti ich odporne klamstvá, ich lživé vyhlásenia pre svet. Čo bolo ale horšie – oni sa potom, keď nám v tom nemohli svojím spôsobom zabrániť, obrátili priamo na Vatikán, štátny sekretariát. A ten nám dával pokyny, čo môžeme a čo nie. My sme si z toho ale nerobili ťažkú hlavu. Nemohli nám do toho natoľko zasahovať. Horšie to bolo s Vatikánskym rozhlasom. Tam odvolali F. Vnuka pre jeho pravdivé príspevky. Komunistická diplomacia mala, žiaľ, dosah aj vo Vatikáne.

Spomenuli ste Františka Vnuka. Poznali ste viacerých exilových historikov?

Ja som sa zoznámil s Vnukom, Ďuricom a Ďurčanským, ale aj s inými slovenskými osobnosťami krátko po príchode do Ríma v septembri 1963 u pána biskupa Hnilicu.

V exile ste sa nejako organizovali?

Svetový kongres Slovákov, to bola hlavná organizácia. Ale aj tam sa „vlúdili“ špicli. Jeden lekár – Ivan, môj priateľ chcel veľmi môj list Casarolimu.¹⁹ Po stálom naliehaní som mu ho dal. Takto sa k nemu dostali naši eštecháci. V Ríme sme sa stretali na Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda. V Nemecku sme sa stretávali v Mníchove... ten duch žil. To boli všetko ľudia, ktorí trpeli, lebo boli verní myšlienke Slovenského štátu. A bolo len samozrejmé, že sme sa stretali. Zvlášť na 14. marca.

Stretli ste tam aj iných známych slovenských exulantov?

Postupom času som stretol všetkých slovenských exulantov, najprv rímskych, potom rad radom všetkých významných slovenských utečencov. Stretol som k mojej radosti aj bývalého hlavného veliteľa Hlinkovej mládeže Alojza Maceka a na jeho prevkapanie som ho pozdravil ako jeho podriadený, po našom. Stretol som sa tam a spriatelil ale napríklad aj s marxistickým ideológom, potom vážnom odsúdeným na smrť (zmenou výroku prežil), Eugenom Löblom. Ten nám v exile povedal, že Tiso zachránil Slovensko od najhoršieho. „*Pozrite sa na Poľsko, Protektorát, Ukrajinu, ako možno porovnávať s tým Slovensko? Pán prezident robil čo mohol na záchranu Slovenska od najhoršieho.*“ Löbl doslova vyhlásil: „*Dokiaľ sú u nás komunisti pri moci, budú Tisa iba lžou očierňovať, až do konca, ale raz príde čas, že sa povie o ňom pravda a tá bude pre národ veľmi radostným povzbudením...*“ Zblížil som sa s ministrom Ďurčanským. To bol zlatý človek, so svetovým prehľadom. Veľmi pomohol

Sľub do rúk pátra Aruppeho
(Zdroj: Archív Š. Laba)

Š. Labo po vysviacke udeľuje matke sv. prijímanie (Zdroj: Archív Š. Laba)

19 Pozri RYDLO, J. M. (zost.): List arcibiskupovi Agostinovi Casarolimu. Bratislava 2008.

v marcových dňoch 1939 prezidentovi a vláde svojou múdrou radou.

Boli ste údajne už v exile u neho aj na obede.

Osobne som sa s ním spoznal vďaka otcovi biskupovi Hnilicovi už v júni roku 1970, na kongrese „Kirche in Not“ čiže Cirkve v núdzi v Königsteine pri Frankfurte, organizovanom známym holandským pátrom Werenfriedom von Straatenom, priateľom biskupa Hnilicu a dobrodincom Slovákov. Otec biskup Pavol sa poznal s Ďurčanským už roky. Raz, keď sme boli spolu v Mníchove, nás pán profesor pozval k sebe na obed. Kto sa s ním prvýkrát stretol, získal o ňom okamžite ten najlepší dojem ako o človekovi múdrom, skromnom, dobrom a najmä veľkom vlastencovi, milujúcom svoj malý slovenský národ, pre ktorý žil i umrel.

Najprv to bol jeho ľudský profil. Človek mimoriadnej inteligencie, úprimne skromný, milo prívetivý, presvedčený kresťan, veľký vlastenec milujúci príkladne svoj národ a zároveň veľký vzdelanec. Preto tie reči proti nemu z úst bývalých komunistov, ako aj dnešných liberálov, no najmä zaslepených čechoslovákov vyznievajú ako zlomyseľné klamstvá. Pri obede vytvoril hosťiteľ úprimnú a priateľskú atmosféru, hovoril skromne jednoducho a láskavo. Spomínal na ťažké časy vzniku Slovenského štátu, vojny i po nej. Útek do zahraničia, život a prácu v ťažkých povojnových podmienkach, k tomu utečenec z vlasti pred komunistickým terorom a násilím. Predsa ho to všetko nezlomilo a svojou činnosťou, najmä svojou známou hrubou *Bielou knihou* vytvoril nezabudnuteľné dielo o ťažkom osude svojho národa. Príjemná atmosféra pri obede trvala vyše troch hodín a naše lúčenie bolo poznačené vedomím, že aj tento veľký syn malého slovenského národa, ako toľkí iní s ním, musel opustiť svoj národ práve pre lásku k nemu, aby si i s rodinou zachránil aspoň holý život pred leninsko-stalinským terorom.

Stretli ste sa osobne v exile s ďalšími známymi osobnosťami?

Pochopiteľne, veď sme sa ako Slováci stretávali pravidelne pri rôznych príležitostiach. Po mojom príchode do Ríma som sa asi po dvoch týždňoch stretol nielen so slovenskými kňazmi, profesormi, ktorí žili a pracovali v Ríme a v Taliansku. Medzi nimi boli náš veľký básnik Gorazd Zvonický, vynikajúci historici Michal Lacko, už spomenutí Milan Ďurica, František Vnuk... Najznámejší Slovák na Západe bol multimilionár Štefan Roman, ktorý sa v Ríme zdržoval ako laický pozorovateľ Koncilu. Poznal som i jeho. Z bývalých politikov som sa spoznal s Jozefom Kirschbaumom a pretože pochádzal z Vesteníc a ja z Valaskej Belej, hneď sa srdečne rozhovoril o tom, ako chodil ako gymnazista do našej obce v lete predávať čerešne a iné ovocie. Ďalej to boli profesor Polakovič, Zúbek a hlavný veliteľ HM Alojz Macek, ktorý neskôr, v roku 1975 počas zasadania SKS náhle zomrel. Stretol som sa ale napríklad aj s Umberto II., talianskym kráľom vo vyhnanstve. S pánom biskupom Hnilicom sme slúžili svätú omšu za jeho mŕtvu mamičku. Potom sme boli s ním na obede, aj s inými významnými osobnosťami. Nakoniec na osobnej audiencii.

Vy ste v exile boli aj vysvätený. Mohli prísť aj vaši príbuzní?

Áno. Prišla mamička, tri sestry a brat s rodinami. K tomu pol tucta kňazov, priateľov, medzi nimi najvzácnejší pre mňa bol dôstojný pán Ján Sokol, dekan v Seredi. Jemu vďačím za to, že som kňazom. Pomohol mi v ťažkej duchovnej situácii svojou múdrou radou a dennou modlitbou, ale aj presvedčivým povzbudením nebáť sa v živote ťažkostí.

Spomenuli sme Jána Sokola. Niekoľko ľudí vystupuje i v rámci Cirkvi proti Slovenskému štátu, čo pocítil aj on sám. Vy s tým nemáte problém v rámci Cirkvi, keď vyjadrite svoj opačný názor?

Nie, nemám. Mám problémy s tými, ktorí nepoznajú alebo nechcú poznať pravdu.

A čo s vašou účasťou v Altöttingu? Navštevovali ste ho?

Samozrejme, až do roku 1989 takmer pravidelne. Ale čo sa nestalo. Pán MUDr. Silvester Krčméry a Dr. Vlado Jukl spolu s biskupom Petrom Dubovským boli počas totality veľkí a hrdinskí apoštoli, ale, žiaľ, so slabším národným sebedomím, ako Slováci pravdu povediac so žiadnym, pretože sa verejne hlásili za čechoslovákov. A takými v duchu zostali aj po páde totality. Krčméry nahováral otca kardinála Jána Chryzostoma Korca, aby sa hlásil za stúpenca spoločného československého štátu. Bola to od Krčméryho a Jukla absurdná požiadavka, ktorú pán kardinál kategoricky odmietol. Neuveriteľná národná zaslepenosť a zrada vlastného národa, napriek ich apoštolskej nadšenej dlhoročnej činnosti.

Juklovi som raz v sakristii svätej Trojice v Bratislave pred svätou omšou povedal, že ho nechápem: „*Ako je možné, že ty sa nesnažíš poznať pravdu o pánu prezidentovi Tisovi, namiesto toho spokojne používaš marxistickú, komunistickú lož?*“ Jukl, tuhý čechoslovák, ostal ticho bez slov, iba lietel v okružle sakristii od steny k stene. Pán prezident Tiso bol pre neho iba fašista. Myslím, že Jukl mal otca Čecha, či Moravana, čo určite vplývalo na jeho národné sebedomíe, ale nie slovenské. Krčméry a Jukl sa, jemne povedané, v súvislosti s púťami do Altöttingu dopustili národnej zrady, keď použili biskupa Dubovského, spokojne možno povedať, na taký podlý čin. Jukl spolu s Krčmérym získali Dubovského, ktorý vo funkcii sekretára Konferencie biskupov Slovenska napísal farárovi do Altöttingu list, že slovenská biskupská konferencia s púťami nesúhlasí, pričom Dubovský jednal trestuhodne na vlastnú päsť, keď tento návrh prijal a žiadaný list podpísal. To je strašná historická lož, bola to len ich akcia.

Ja som chodil na púte skoro každý rok z Koblenzu. Keď už padla totalita, pomenej. Tie púte neboli pre nikoho nebezpečné, ako to adresáti listu tlmočili. Naopak. Keby boli pokračovali, mohol byť dnes Altötting pre Slovákov národné pútnické miesto. Prezident Jozef Tiso si právom zasluži úctu a vďačnosť Slovákov. To rozhodnutie Dubovského bola veľká a zlomyseľná nespravodlivosť voči roduverným a úprimným Slovákom. Určite sa niekto z mojich slov pohorší. Ale to nevaďí. Pravdu treba povedať, aj keď niektorých zabolí.

Na zamyslenie. Jeden katolícky kňaz, ktorý dobre poznal a vysoko si cenil Silva i Vlada ako nebojácnych a horlivých, mimoriadne úspešných apoštolov v dobe totalít, niekedy v roku 2000 v malom kruhu dôverných priateľov trpkopoznamenal: „*Najväčší dar malého Ježiška Slovensku na Vianoce 1989 by bolo povolanie si oboch do svojej nebeskej slávy. Dnes sme mohli byť v procese blahorečenia obidvoch.*“ Namiesto toho sa oni politicky angažovali a to úplne pomýlene. Horlivo agitovali za zachovanie spoločnej republiky a odmietali samostatnosť Slovenska. Škoda, veľká škoda pre Cirkev i národ.

Dobre. Oni sa angažovali. Ale čo vy? Začali ste sa po roku 1989 angažovať v nejakej politickej strane?

Dnes už nie je v móde, aby katolícky kňaz vstupoval do politickej strany. Byť sympatizantom i poradcom, to hej, ale nie viac. Tak mnohí kňazi stali sa úprimnými priaznivcami strany KDH, žijúci doma a tiež i navrátiť si sa z núteného exilu. Žiaľ, pomaly prišlo k určitému kritickému prehodnoteniu nášho postoja, kňazov i laikov, vrátiacich sa zo zahraničia. Pravdu povediac, nechápali sme sa navzájom. My zo zahraničia sme boli za slovenskú samostatnosť, vedenie KDH, zvlášť jej predseda, za československú republiku. To sme nemohli akceptovať, a tak rozchod bol logickým dôsledkom. Je to smutná kapitola, radšej o nej poml-

čím. Verím, že mladšia generácia to zmení.

Prečo ste sa po páde komunizmu vrátili?

V Nemecku som pracoval od októbra 1971 až do decembra roku 2003. V roku 2003 som definitívne prácu v Nemecku ukončil, z dôvodu veku i zdravia. Fyzicky to bolo nad silu.

Ako ste zobrali rok 1989? Tešili ste sa, alebo ste to brali ako nevyhnutný koniec neľudského režimu?

Nie som prorok, ale pád komunizmu som predpovedal s istotou. Už v roku 1963 som hovoril, že komunizmus padne. A v roku 1968 to bolo veľmi blízko, aj keď to celkom nevyšlo. Ja som vždy veril, že komunizmus raz musí skončiť. To sa nedalo dlho držať. Bol som o tom úplne presvedčený. Z hľadiska veriaceho katolíka a kňaza, ktorý bral vážne predpovede Panny Márie vo Fatime. My sme na tom budovali celú našu činnosť v rámci *pro fratribus*. Pán biskup Hnilica bol o tom, tak ako i ja sklopevne presvedčený.

Ako vnímate situáciu na Slovensku po roku 1989? Myslíte, že sa veci zmenili k lepšiemu?

Bohužiaľ, nepriatelia Slovákov nás ohlupujú, aby sme si sami nadávali, sami sa zosmiešňovali, sami sa dehonestovali a to potom tak vyzerá. K tomu horlivá aktivita niekoľkých nepriateľov Slovákov zvláštneho rázu, ktorí sa nás snažia predstaviť ako primitívov a tých najhorších. Pre takých „milovníkov“ vlastného národa, hoci som mierumilovný človek, mám ľudí v úcte a snažím sa každého človeka úprimne milovať, pomenujem ich veľmi stručne: Neuveriteľne odporní zradcovia vlastnej rodiny, otca i matky, nášho Slovenska. Napríklad Štefan Hríb, aj keď nie vo všetkom, takíto ľudia špinia Slovensko. A majú moc, médiá. Je to smutné, ale ja mám nádej vo vás, táto pravda sa už nedá zamlčať. Budúcnosť sú najmä mladí, čo prídu. Nezaťaženi. Ale niektorí sú, bohužiaľ, stále zastrašení.

Vy však nie ste len kňaz, ale aj spisovateľ.

To je veľká súčasť môjho života. Napísal som viacero kníh. Prvá bola *Zabijem pastiera!* Tá vyšla v náklade vyše pol milióna, 565 000 tisíc kusov v ôsmych jazykoch. Potom ďalšie, tie boli už len po päť tisícoch. Pod titulom: *Lietajúci pútnik dvadsiateho storočia*, tvorí dielo v ôsmych zväzkoch. Je to opis 104 pápežových ciest do všetkých kútov sveta. Sú to krásne a historicky vzácne veci. Svoju poslednú publikáciu: *Santo subito – Svätý hneď* považujem za najkrajšiu, pretože obsahuje vyše 80 krásnych farebných fotografií. Doteraz mám dve publikácie o Benediktovi XVI., v ktorých popisujem jeho doterajšie apoštolské cesty. Radosť mi robí aj malá, vyše sto stranová brožúrka o bulharskom mučeníkovi, blahoslavenom biskupovi Eugeniovi Bosilkovi.

Dostala sa vaša literatúra za socializmu aj do Česko-Slovenska?

Bohuďáka, dostala. Cesty sa našli a priatelia tiež. Nejaký Danihel písal proti nám, proti otcovi biskupovi Hnilicovi strašné veci. Pre neho sme boli zradcovia nášho ľudu, zločinci schopní všetkého, vraždy. Ale to bolo pre nás dobré. Mojej knihe *Zabijem pastiera!* urobil vlastne úžasnú reklamu a 50 000 exemplárov sa minulo za tri týždne, pred prvou návštevou pápeža v apríli 1990.

Ste známy najmä svojimi knihami o zosnulom pápežovi Jánovi Pavlovi II.

Ján Pavol II. je moja srdcová záležitosť. K láske k pápežovi som bol vedený už od mala. Rodičia mi dali lásku k Bohu, Cirkvi a k národu. Za to som im nesmierne vďačný.

Prečo práve Ján Pavol II.?

Už od roku 1956 som dostával od poľských priateľov časopis *Tygodnik Powszechny* – skvelý katolícky časopis. V ňom ma zvlášť zaujímali články autora „ks“. Karola Wojtyły. Najprv som si myslel, že je to autor sčítaný, starší a skúsený pán farár.

V roku 1958 som sa dozvedel, kto to je. Pri jeho menovaní za biskupa mal iba 38 rokov a bol profesorom, v roku 1967 kardinálom. V kruhu kardinála Rubina, ktorý bol zodpovedný za Poliakov v cudzine, som sa po voľbe Lucianiho za pápeža koncom augusta 1967 vyjadril: „*Eminencia, keby váš kardinál Wojtyła nebol taký mladý, bol by zvolený za pápeža.*“ „*Sebastián, ty falošný prorok,*“ hovorí. Po náhlejšej smrti Jána Pavla I. o dva týždne, v pondelok večer 16. októbra 1978, z konkláve vyšiel nový pápež Ján Pavol II. Stal sa ním aj preto, že nemeckí kardináli sa za neho plne postavili. Bol to ale aj dobrý politický ťah, veď nový pápež pochádzal z východného, z komunistického bloku.

ŠtB našla vo vašich knihách niečo, čo sa im mohlo nepáčiť?

Moje písané i hovorové slovo, kniha, časopis *Pro fratribus*, homílie, prednášky, čo platí aj pre pána biskupa Hnilicu, sa ŠtB nepáčili od A do Zet. Osobitne kniha *Zabijem pastiera!* V nemeckom origináli titul publikácie znel: *Das Attentat auf den Papst im Lichte Fatmas und im Schatten der Oktober Revolution 1917*. V slovenskom znení: *Atentát na pápeža vo svetle Fatimy a v tieni boľševickej revolúcie v roku 1917*. Naša činnosť sa niesla v znamení fatimského posolstva, ktoré sa končí nezvyčajným prísľubom, vetou: „*Na konci moje*

Nepoškvrnené Srdce zvíťazí, Rusko sa obráti.“ To značí, že komunizmus skončí svoju svetovládu. Nemá už titul knihy jasný program, čo sa týka komunizmu? Poznamenávam, že je dobré pozrieť si v Univerzitej knižnici články, ktoré o nás, ale predovšetkým proti nám písali komunistickí propagandisti až do konca roku 1989. Zvlášť v tom vynikal práve onen pán Danihel. Krásne nás titulovali, ako „*nepriatelia nášho socialistického a demokratického zriadenia, nášho pracujúceho ľudu, zradcovia schopní všetkého, aj zločinu*“ atď. Pekné, však? Tým nám zároveň robili úžasnú propagandu. Konkrétne, keď mi vyšla kniha po páde totality pod jemným titulom: *Zabijem pastiera!* 50-tisícový náklad sa rozpredal prvou, krátkou pápežovou návštevou v Bratislave, 22. apríla 1990, v priebehu troch týždňov. O tri mesiace neskôr sme pristúpili k druhému vydaniu s rovnakým nákladom 50-tisíc a v priebehu dvoch rokov zostali mi exempláre už len pre archivovanie. Nemecký originál vyšiel v ôsmich vydaniach v počte exemplárov 97-tisíc. V troch slovenských vydaniach vyšlo celkovo 103 000 kníh. Prvé tri tisícky vyšli v Ríme ešte za totality, v roku 1987, a ich distribúcia na Slovensko má svoju dramatickú históriu s policajnými zákrokmi. Celkový náklad knihy o atentáte na pápeža v ôsmich rečiach dosiahol 565 000 exemplárov.

Za to musím vysloviť úprimne a hlboké: Deo gratias. Môžete si predstaviť aký duchovný, ideologický ekrazit to predstavovalo, keď dokumentujem, že komunizmus sa zrúti? Myslíte, že za to nás ŠtB mohla chváliť? Asi sotva. Komunizmus bola lož. Pravda bola pre nich ako ohnivá voda.

Ako ste prežívali v Ríme v roku 1968 Dubčekovu jar?

Prakticky všetci sme boli živo zainteresovaní na udalostiach, ktoré sa tu, u vás odohrávali. Veď išlo aj o nás, našu spoločnú budúcnosť. V prípade pádu komunizmu vrátíme sa domov. V opačnom prípade budeme musieť ešte čakať desať či dvadsať rokov. Splnilo sa to druhé.

Inak, stojí za zmienku návšteva, ktorú som dostal v apríli. 1968. Do Ríma prišiel známy docent Fraňo s odkazom pre pána biskupa. Vraj: „*Monsignor Hnilica by mal dať Vatikánu na vedomie, že treba na uprázdnené biskupské miesta vymenovať čím skôr nových biskupov, na čo je teraz vhodná doba a situácia. Dubčekova éra uvoľnenia, socializmus s ľudskou tvárou síce potrvá ešte nejaké týždne alebo mesiace, ale jej koniec je len otázkou času. Treba navrhnúť vhodných kandidátov a naši činitelia momentálne nebudú mať žiadne výhrady proti, naopak, návrhy prijmu.*“ Ako bývalý účastník povstania a dôstojník československej armády bol vtedy v úzkom a stálom kontakte s jeho známym, Gustávom Husákom.

V tomto kontexte je zaujímavý váš list Casarolimu.

Monsignor Pavol Hnilica vybavil svoju úlohu promptne. Prečo ale neboli noví biskupi navrhnutí a menovaní, na to by dal odpoveď nebohý kardinál, v tom čase iba arcibiskup Agostino Casaroli, zodpovedný za „diplomatické“ vzťahy so štátmi Strednej a Východnej Európy, čiže s komunistickými režimami. Arcibiskup mons. Agostino Casaroli volil inú, vyčkávaciu taktiku. Vraj „*vyčkajme vhodný moment*“. Čakal

Po pravici Otta von Habsburga v Európskom parlamente v Štrasburgu (Zdroj: Archív Š. Laba)

Pri odovzdávaní knihy pápežovi Jánovi Pavlovi II. (Zdroj: Archív Š. Laba)

údajne na priaznivejšiu dobu. Tá však nikdy neprišla. K „diplomatickým“ vzťahom Vatikánu s komunistickými režimami biskup Hnilica poznamenal, že by bolo správnejšie hovoriť o pastoračných snahách Vatikánu smerom k týmto krajinám. Čo nasledovalo potom, vieme. Obdobie tvrdej Husákovskej normalizácie zasiahlo naplno aj Cirkev vo všetkých oblastiach života, jej činnosti. Tak aj v otázke menovania nových pastierov Cirkvi. Jedna šanca, ako sa konštatovalo, sa prepásala.

V knihách ste písali najmä o pápežovi. Stretli ste sa osobne s pápežom a či s pápežmi? S Pavlom VI. Áno. Spomeniem aspoň dve stretnutia s Pavlom VI. a stručne štyri s Jánom Pavlom Veľkým. Odhliadnuc od bežných a hromadných stretnutí pri spoločných audienciách alebo v bazilike svätého Petra, mal som možnosť 14. februára 1969, na sviatok našich vierozvestcov, svätých Cyrila a Metoda, počas národnej púte robiť Pavlovi VI. pri slávnostnej Eucharistii diakona. Páter Litva ma po omši mierne kritizoval: „Čítať si mal tak, ako Gusto Valach!“

S pápežom koncelebrovali všetci naši slovenskí biskupi z domu i zo zahraničia, s výnimkou otca Pavla Hni-

licu. Štátny sekretariát s Casarolim na čele ustúpil absurdnej požiadavke diplomatov z Prahy vylúčiť biskupa Hnilicu z tejto slávnosti, hoci práve on mal najväčšiu zásluhu na príchode vyše tisíc pútnikov z domu, zo Slovenska. Pri príležitosti sviatku solúnskych bratov svätopeterská bazilika patrila slovenským pútnikom, ich krásnemu spevu. Všetko bolo skutočne nádherné a mohlo byť aj veľmi radosťné, nebyť diktátu Prahy vatikánskej diplomacii, osobne arcibiskupovi Agostinovi Casarolimu, ktorý sa pred touto drzosťou nedôstojne sklonil.

Po svätej omši sme sa všetci, asi 12-ti seminaristi, čo sme pápežovi pri svätej omši asistovali, stretli s ním v sakristii. Pochopiteľne, že sme boli rýchlejší vo vyzliekaní nášho liturgického oblečenia ako Svätý Otec, ktorý sa pomaly a veľmi dôstojne za asistencie svojho sekretára tiež zbavoval svojho oblečenia. Ja som v jednom momente povedal v kruhu prítomných spolubratov: „Chlapci, pozdravme pekne Svätého Otca.“ Na to jeden Juhočech energicky zaprotestoval: „Sebastian, čo to chceš, prosím ťa? To sa nesmie.“ Ja na to: „Nesmieme robiť zle, ale pozdraviť nášho duchovného otca môžeme a máme využiť túto vzácnu príležitosť. To sa patrí,“ čo ostatní prijali

súhlasne. A v tom momente som skromne a s láskou vyriekol: „Santo padre... Svätý otče, sme seminaristi z Nepomucena a chceme vás srdečne pozdraviť a Pánovi sa poďakovať za milosť vám robiť pri oltári službu.“ On na to milo, ozaj otcovsky: „Cari miei figlioli... Moji drahí synovia, teší ma, že ste vy mali túto službu...“ Potom každý z nás prišiel k nemu, pobožkal prsteň, predstavil sa a niečo povedal. Všetci sme mali úprimnú radosť, ale asi najväčšiu mal z toho sám Svätý Otec.

O dva týždne neskôr som sa stretol so Svätým Otcom opäť. Po kňazskej vysviacke v sobotu 1. marca 1969 som mal milosť o štyri dni neskôr, v stredu 5. marca priviesť na audienciu aj 77-ročnú mamičku. Podobne so starou mamičkou bol kolega Štefan Škrobánek.

Príde Ján Pavol II., vlastným menom Karol Wojtyła. Nemýlim sa?

Presne tak. S ním som sa stretol osobne viackrát. Spomeniem aspoň tri alebo štyri stretnutia. Bola druhá nedeľa v júli v roku 1980. Za pekného, slnečného počasia som viezol priateľa, poľského kňaza Jureka do Castel Gandolfa na svätú omšu s pápežom. Celkom prirodzene pozvali i mňa na koncelebráciu a tiež na raňajky. Boli sme s pápežom štyria kňazi a jedna talianska rodina, celkovo desať osôb. Svätý Otec bol majstrom v rozhovoroch, ktoré viedol spontánne, s ľahkosťou jemu vlastnou s každým, a tak so všetkými účastníkmi. V jednom momente sa zrazu obrátil na mňa a po poľsky sa ma spýtal: „Ojcie Sebastiane, co tam na Slowaciji sluchac?“ Trochu prekvapený stručne som odpovedal: „Svätý Otče, viete, že prenasledovanie Cirkvi i veriacich ide ďalej, ale pevne dúfame, že raz sa to skončí.“ On na to tak samozrejme, že ma to prekvapilo, priam dojalo: „Système, ktorý sa postaví proti Bohu, stavia sa proti človekovi a jeho definitívny koniec je iba otázka času.“ Môj optimizmus a presvedčenie, že komunizmus sa zruší sa nesmierne posilnil.

Stretnutie s pápežom Benediktom XVI. (Zdroj: Archív Š. Laba)

Druhé stretnutie spomeniem z októbra toho istého roku. V Ríme sa konal kongres marxistov a kresťanov na tému spoločného boja za mier, čo ich spája, ako aj úsilie o spoločné a pokojné spolunažívanie týchto ideových protivníkov. Nakoniec nás prijal na audiencii sám pápež. Ako som k nemu prichádzal a jeden z talianskych organizátorov kongresu chcel prečítať moje meno, pápež ho predbehol ukazujúc rukou na mňa so slovami: „Tego znam, tego znam...“ Talian bezradne pozeral a bez slova počúval, o čom vlastne pápež so mnou hovorí. Boli to tri mesiace od stretnutia na spoločných raňajkách v Castel Gandolfo.

Ďalšie stretnutie bolo vo Varšave, v júni 1987, pri jeho tretej návšte-

ve svojej vlasti. Bolo veľmi krátke a pápež mi ani nič nepovedal, ani nepotreboval, iba svojím gestom, pohľadom potvrdil moju otázku, a to mi stačilo. Vzácní hostia po obede vychádzali z budovy PBK – Poľskej biskupskej konferencie, pomaly idúc chodbou v rade, obkolesení pozdravujúcimi kňazmi. Keď sa Ján Pavol Veľký blížil ku mne, vystrčil som mierne hlavu a hlasno som vyriekol: „Svätý Otče, Slováci čakajú a sa tešia na pápeža.“ On na okamih zastal, mlčky na mňa prenikavo pozrel a pomaly sa pohlol. Hoci mi nič nepovedal, od radosti mi išlo srdce puknúť. Jeho pohľad, jeho vnútorný pokoj, jeho skromné, ale isté sebavedomie mi jasne napovedalo, ten človek verí, že k nám príde. O dva a pol roka sa

tak stalo. V apríli 1990 priletel do Prahy iba na jeden deň a na druhý deň predpoludním na Velehrad. Popoludní a podvečer do Bratislavy. Na letisku vo Vajnoroch to bolo krásne stretnutie láskavého otca s milujúcimi deťmi.

Posledné a veľmi bolestné stretnutie som zažil vo štvrtok podvečer, 11. septembra 2003, pri návšteve Svätého Otca v Trnave. Jeho celková únava bola viditeľná, preto pri príchode do Baziliky na vozíčku, priviedli ho na chvíľu do sakristie si oddýchnuť. Bol som v sakristii v bezprostrednej blízkosti a videl zúboženú trpiacu tvár Kristovho námestníka, a tak som po poľsky vypovedal modlitbu: „Svätý Otče, blagam, čiže úpenlivo prosím Pána o zdravie pre pápeža.“ Jeho bolestný pohľad mi nutne vyvolal slzy do očí. To bolo moje posledné stretnutie s trpiacim Kristovým námestníkom na zemi, Jánom Pavlom Veľkým, Karolom Wojtylom. Verím, že naše stretnutie tam hore bude plné radosti a trvalého šťastia, na čo sa úprimne z hĺbky srdca teším.

Je ešte niečo, čo by ste chceli povedať čitateľom nášho časopisu?

Rád by som niečo povedal, najmä mladým. Chlapci a dievčatá, pri vašom fyzickom i duchovnom raste a dozrievaní nezvykajte si na klamstvo a odpornú, lož, ktoré znetvorujú charakter človeka a škodia iným. Zamilujte si pravdu, ktorou je Ježiš Kristus, Boží Syn a budete v živote trvalo šťastní, na osoh a radosť svojim najbližším, rodičom, priateľom a celému slovenskému národu. Nehanbite sa zaň. Náš národ potrebuje pevné charaktery a čestných ľudí. Naša história je bohatá na vzácnych, nezištných vlastencov. Drahí mladí priatelia, ako osemdesiatdva ročný starec, s láskou vám odovzdávam túto správu. Poznáajte pravdu a vaše srdcia zaplaví radosť i hrdosť, že patríte k národu, ktorý mal také veľké osobnosti.

Ďakujem za rozhovor.

**PETER JAŠEK, BRANISLAV
KINČOK, MARTIN LACKO**

**SLOVENSKÍ GENERÁLI
1939 – 1945**

Praha 2012, 394 s.

Problematike Brannej moci Slovenskej republiky v rokoch 1939 až 1945 sa po štyridsaťročnom období zamlčovania a ideologicky podmieneného prekrucovania, ktoré však do istej miery pokračovalo aj po roku 1989, v súčasnosti dostáva zaslúženej pozornosti profesionálnych aj amatérskych historikov. Vychádzajú diela, ktoré sa zaoberajú organizačno-technickými stránkami činnosti armády, jej nasadenia na rôznych frontoch po boku Wehrmachtu, no aj také, ktoré zachytávajú každodenné problémy a pocity jednoduchého slovenského vojaka. K vytvoreniu uceleného obrazu o fenoméne historickej prvej príležitosti, keď Slováci mali možnosť relatívne samostatne budovať vlastné ozbrojené zložky, neodmysliteľne patrí aj publikovanie informácií o mužoch, ktorí stáli na čele tejto inštitúcie a svojou funkciou alebo váhou osobnosti jej vtlačili špecifickú pečať. Kniha *Slovenskí generáli v rokoch 1939 až 1945* je dielom, ktoré sa snaží podať ucelený obraz o malej skupine dôstoj-

níkov, ktorí v hierarchii mladej Slovenskej armády získali najvyššie hodnosti a funkcie. Na úvod treba zdôrazniť, že je to prvýkrát, keď boli v jednej publikácii rovnocenne uvedení všetci držitelia generálskej hodnosti z obdobia jestvovania Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945. V doterajšej literatúre boli osudy Rudolfa Viesta, Ferdinanda Čatloša, Alexandra Čunderlíka, Antona Pulanicha, Augustína Malára, Jozefa Turanca, Štefana Jurecha a generála žandárstva Timothea Ištoka spracované navzájom veľmi nevyvážené, v prípadoch Čunderlíka, Pulanicha a Ištoka dokonca len torzovito. Najviac pozornosti sa doteraz, prirodzene, venovalo dvom najvýznamnejším a symbolicky protichodným postavám, Viestovi a Čatlošovi.

Rudolf Viest je v literatúre spracovávaný najmä cez prizmu jeho odbojovej činnosti vo Francúzsku ako veliteľa 1. Československej divízie, ministra exilovej vlády v Londýne a druhého vojenského veliteľa Slovenského národného povstania. Po roku 1989 nastalo, aj štátnymi inštitúciami intenzívne podporované, rehabilitovanie jeho osoby a zabezpečenie toho, aby zastávala zodpovedajúce postavenie v novobudovanom obraze moderných slovenských dejín. Vydania sa dočkali jeho zápisky z rokov 1939 – 1944, jeho činnosť bola rozoberaná v množstve vedeckých a popularizačných článkov, či už samostatne, alebo v tandeme s generálom Golianom. Prvému ministrovi národnej obrany, generálovi I. triedy Ferdinandovi Čatlošovi stojacemu v mnohých aspektoch na protichodnej pozícii voči Viestovi, sa v literatúre po roku 1989 dostalo zatiaľ ako jedinému toľko pozornosti, že o jeho živote bola vydaná samostatná monografia, aj životopisná črta. V ďalších štúdiách je kladený dôraz najmä na jeho úlohu pri budovaní armády, pozíciu „outsidera“ vo vláde štátu, kde zasadal ako jediný neľudák a evanjelik, konflikty s podriadenými, predovšetkým generálom Turanom a v neposlednom rade koketovanie s možnosťou uskutočnenia vojenského prevratu na Slovensku v roku 1944.

Ďalšia skupina slovenských generálov z rokov 1939 – 1945 je v literatúre zatiaľ spracovaná len nedostatočne. Životu generálov Turanca, Malára a Jurecha je venovaných niekoľko štúdií v odborných publikáciách mapujúcich najmä ich veliteľskú účasť vo vojne proti Sovietskemu zväzu, postoj k odboju, konflikty s Čatlošom a v prípade Jurecha aj jeho pôsobeniu na Kaukaze v roku 1942, keď sa pohrával s myšlienkou prechodu celej slovenskej Rýchlej divízie na stranu Červenej armády.

Poslednými a často prehliadanými generálmi sú Alexander Čunderlík, Anton Pulanich a Timotheus Ištok. Kým prví dvaja boli spracovaní aspoň vo forme bibliografií, resp. medailónov so základným životopisnými údajmi, o generálovi žandárstva Timotheovi Ištokovi nebolo širšej a často ani odbornej verejnosti známe donedávna takmer nič, okrem podobizne, niekoľkých základných faktov a dôvodov jeho odsúdenia na smrť zastrelením v roku 1947.

Publikácia *Slovenskí generáli 1939 – 1945* je určená širokej skupine čitateľov, záujemcov o slovenskú vojenskú históriu a mapuje obdobie štyridsiatich rokov dvadsiateho storočia všeobecne. Kolektív autorov Peter Jašek, Branislav Kinčok a Martin Lacko dáva tušiť, že (najmä v prípade posledného menovaného) spracovávané témy budú podchytené fundovane a s originálnym pohľadom na problematiku. Žiaľ, celkový dojem kazí grafická stránka spracovania. Zodpovedná osoba, pani Jana Pohanková sa zrejme dala príliš uniesť vojenským zameraním diela, alebo nemá skúsenosti s vizuálom tohto typu publikácie. Na pozadí obálky je farebná ilustračná fotografia vojakov. Ich výstroj dokazuje, že nepatria ani do historického obdobia, ani do geografického priestoru, ktorý publikácia obsahovo pokrýva. Pozadia strán majú hnedožltú farbu a štruktúru, ktorá má zrejme evokovať listy z archívnych materiálov, čo sa hodí skôr do výpravnej a silne popularizačnej publikácie a navyše pôsobí na čitateľa rušivo. Pri prípadnom opätovnom vydaní knihy by si mali autori a najmä vydavateľstvo dať viac záležať na

vizuálnej stránke, ktorá má korešpondovať s témou a jej závažnosťou. Obrazový materiál tvorený fotografiami (dobovými aj súčasnými), mapami a kópiami dokumentov je vnorený do textu a mal by ho informačne dotvárať, čo sa aj darí, no sľub o publikovaní doteraz nezverejnených fotografií ostal naplnený len čiastočne, pretože veľká časť materiálov už bola uvedená v iných prácach venujúcich sa problematike brannej moci Slovenskej republiky a ové tak ostávajú zväčša len osobné pamiatky na generálov, respektíve zábery z rodinných archívov. Nedá sa nespomenúť ani duplicita v prípade fotografie na stranách 95 a 174.

Vnútorne je kniha členená na kapitoly zhodujúce sa s osobami sledovaných generálov, zoradenými podľa dátumu ich povýšenia do generálskej hodnosti, pričom každá je spracovaná iným zo spoluautorov. Peter Jašek: Anton Pulanich, Jozef Turanec, Štefan Jurech; Branislav Kinčok: Alexander Čunderlík, Augustín Malár; Martin Lacko: Slovo na úvod, Rudolf Viest, Ferdinand Čatloš, Timotheus Ištók. Rozsah jednotlivých kapitol je približne rovnaký, čo treba vyzdvihnúť, pretože na jednej strane nie je jednoduché úsporne spracovať množstvo informácií, ktoré sú k dispozícii o generáloch Viestovi, Čatlošovi či Turancovi a na strane druhej rovnako hodnotne napísať kapitolu o Čunderlíkovi či Ištókovi. Pre väčšiu prehľadnosť, orientáciu čitateľa a ďalšiu prácu so zdrojmi by bolo zaiste vhodnejšie, aby pramene a literatúra k jednotlivým generálom neboli skryté na konci knihy, ale zaradené za každú kapitolu zvlášť.

Z pohľadu faleristiky, pomocnej vedy historickej o radoch, vyznamenaniach a čestných odznakoch, sú nevhodne, nekomplexne a zavádzajúco spracované vyznamenania udelené sledovaným osobnostiam, ktorých krátky zoznam je na konci každej kapitoly. Napriek tomu, že pri uvádzaní zoznamov radov a vyznamenaní, ktoré skúmaná osoba získala, sa všeobecne využívajú rôzne prístupy, je zarážajúce, že v publikácii, ktorá má pôsobiť uniformne ich pri rôznych generáloch

nachádzame raz zoradené chronologicky, inokedy podľa hierarchie. Vo väčšine prípadov sú uvedené pod plným pôvodným názvom, čo je metodicky správny prístup, ale niekoľko príkladov z tohto úzu nepochopiteľne vybočuje. Generál Turanec bol takto podľa publikácie držiteľom bližšie neidentifikovaného rumunského radu „Corona“ a pokračujúcim slovenským textom „s hviezdou v hodnosti veľkodôstojníka“ (s. 303), a generál Pulanich nositeľom gréckeho radu „Phoenix IV. triedy“ (s. 187). Pri iných držiteľoch rumunských vyznamenaní sú tieto vypísané plným názvom a príslušným stupňom, pri ďalších zas chýba časť oficiálneho pomenovania Ordinul (s. 339). Rovnaký terminologický chaos vládne aj pri radoch Nezávislého štátu Chorvátsko. Pod záhadným menom Phoenix, odpísaným z textu náhrobného kameňa generála Pulanicha, fotografia ktorého je v texte uvedená, je zrejme myslený grécky Rad Fénixa. Ten bolo možné, vzhľadom na špecifickosť gréckeho písma, uviesť v slovenčine alebo angličtine, ale nie v zvláštnom mixe oboch jazykov. Hrubou chybou už je uvedenie srbského vyznamenania „Orden Miloša Velikogo“ pri generálovi Viestovi (s. 51). V prvom rade sa správne píše Velikog a daný rad bol zrušený v súvislosti s dynastickou výmenou v Srbskom kráľovstve v roku 1903, teda Rudolf Viest jeho nositeľom byť nemohol. Naopak, generálovi Čatlošovi je prisúdený neexistujúci „Rumunský víťazný kríž II. stupňa“ (s. 125).

Je zarážajúce, že sa v čase, keď existuje odborná Slovenská faleristická spoločnosť (založená v roku 2010), nenašiel lektor, ktorý by sa zodpovedne chopil úlohy popísať jednotlivé rady a vyznamenania sledovaných osobností a vytvoril pre potreby publikácie ucelené a najmä terminologicky ustálené zoznamy. Táto výtka je o to dôležitejšia, že v tomto prípade ide o prameň, z ktorého bude informácie čerpať najmä laická verejnosť.

Jednotlivé životopisné kapitoly možno hlbšie charakterizovať cez prizmu ich autorov. Všetky uvádzajú základné údaje o pôvode, súkromnom živo-

te a činnosti generálov v zlomových obdobiach slovenských dejín prvej polovice dvadsiateho storočia. Keďže osudy každého z nich do veľkej miery ovplyvnili rovnaké historické udalosti (prvá svetová vojna, služba v československých ozbrojených silách medzi vojnami, druhá svetová vojna a eventuálne povojnové stíhanie), nemohli sa autori vyhnúť opakovaniu či duplicitnému uvádzaniu niektorých faktov a udalostí. Osudy slovenských generálov sú si navzájom podobné, tak ako museli nutne kopírovať dejinný vývoj, no zároveň odlišné, tak ako sa v ňom každý z nich musel orientovať podľa vlastného politického, morálneho a hodnotového presvedčenia. Spolu s uvedením doteraz nepublikovaných informácií z ich súkromia sa tak autorom podarilo vytvoriť pôsobivý obraz osmičky mužov, ktorí svoj osobný a rodinný život obetovali službe svojmu národu a do veľkej miery sa stali aktérmi jeho dejín, aby ich potom „veľké“ dejinné udalosti hýbajúce celým kontinentom a svetom zmietli do priepasti zabudnutia, alebo im aj priniesli predčasnú smrť bez ohľadu na ich politické presvedčenie. V tomto ohľade sú najprínosnejšími časťami publikácie kapitoly o najmenej známych generáloch – Čunderlíkovi, Pulanichovi a Ištókovi, kde sa, najmä v prípade posledného menovaného podarilo autorovi Martinovi Lackovi zhromaždiť doposiaľ nikdy celistvo nepublikované fakty z jeho života, a tak do veľkej miery poopraviť stereotypne negatívny obraz, ktorý jeho osobu sprevádza. Žiaľ, ani v texte jednotlivých kapitol sa autori nevyhli niekoľkým prešlapom, ktoré môžu viesť k domnienke, že obsahy rukopisov neboli dostatočne prediskutované, alebo že autori nedospeli ku konsenzu v interpretácii niektorých udalostí. Ako príklad môže slúžiť nevyjasnený konečný osud generálov Viesta, Malára a Jurecha. V záver kapitoly o generálovi Malárovi uvádza autor Branislav Kinčok svedectvo ich spoluväzňa z koncentračného tábora Flossenbürg, Armanda Monetta, ktorý bol údajným svedkom ich popravy v polovici marca 1945 (s. 242). Zároveň na rovnakom

mieste predstavuje aj druhú hypotézu načrtnutú Pavlom Mičianikom o ich možnom odvečení sovietskymi orgánmi do ZSSR. V časti práce venovanej generálovi Jurechovi uvádza Peter Jašek len Mičianikovu teóriu, ktorú opakuje aj Martin Lacko pri generálovi Viestovi, už však bez menovania jej autora a s tým, že „*Posledné rukopisné dôkazy o výsluchoch generálov pochádzajú z 28. decembra 1944*“ a „... *akékoľvek hodnoverné informácie sa strácajú*.“ (s. 42). Čitateľ je tak postavený pred závažnú dilemu, ktorá z troch uvedených verzií je pre osud konkrétnej osoby hodnoverná a do akej miery. Ďalším príkladom nevyváženosti je miera subjektívneho hodnotenia, rozdielna pri jednotlivých autoroch. Kým Peter Jašek a Branislav Kinčok sa

v túdiach pridržiavajú archívnych prameňov, respektíve spomienok zúčastnených, Martin Lacko ku kapitolám ním popisovaných osobností pripája podkapitoly s hodnotiacimi súdmi, respektíve zhrnutiami ich činností, v ktorých, tak ako aj v samotných textoch, sa nevyhýba ani vyslovene subjektívnym tvrdeniam a prehnaným paralelám so súčasnosťou. Príkladom sú sugestívne rečnícke otázky v závere kapitoly o generálovi Čatlošovi (s. 124), alebo normatívne tvrdenie, že Timoteus Ištók nebol politickým nominantom ako to poznáme zo súčasnosti, kde je princíp stránickej poslušnosti „... *zásadne nadradený odbornosti*“ (s. 349). Porovnávaním bojaskopnosti a počtov generálov armád dnešnej Slovenskej republiky s tou z rokov 1939 – 1945

(s. 7) už zachádza autor celkom mimo svoju odbornú kvalifikáciu. To, že nie je vojenským historikom vidno aj pri odbornej terminológii, kde označenie príslušnosti k nemeckej národnej skupine v brannej moci SR vo forme golierového odznaku pomenúva ako „*nákrčník so svastikou*“ (s. 91).

Publikácia však ako celok nemá za cieľ podať vyčerpávajúcu charakteristiku slovenských vojenských dejín prvej polovice dvadsiateho storočia, ale skôr na pozadí týchto dejín vykresliť málo známe osudy jej protagonistov, čo sa im aj podarilo a kniha *Slovenskí generáli 1939 – 1945* zapĺňa ďalšie biele miesto v slovenskej historiografickej literatúre.

Michal Ďurman

ANTON HRUBOŠ (ZOST.)

**MSGR. THDR. JÁN FERENČÍK
(1888 – 1950)
ŽIVOT, VEREJNÉ PÔSOBNIE,
KONTROVERZIE**

Bratislava 2012, 142 s.

Koncom minulého roku sa do rúk verejnosti dostal zborník z konferencie, ktorá sa uskutočnila 6. novembra 2011.

Konferencia venovaná kňazovi a politikovi Msgr. ThDr. Jánovi Ferenčíkovi sa uskutočnila v Ružomberku v mieste jeho bývalého pôsobiska. Podujatie zastrešovali občianske združenie Historia nostra a Ústav pamäti národa.

Zborník začína Predslovom zostavovateľa, v ktorom jasne prezentuje dôvod konania tejto konferencie, a to týmito slovami: „*Dlhodobá kampaň útokov proti Ferenčíkovej osobe v štýle príznačnom pre stalinistickú éru 50. rokov vyvrcholila v apríli 2011, keď primátor Ružomberka dal zo steny mestského úradu (a zároveň historickej budovy katolíckej fary) pamätnú tabuľu Hlinkovho nástupcu na farskom úrade sňať. Tomuto rozhodnutiu nepredchádzala žiadna odborná diskusia, len emotívne reakcie iniciátorov odinštalovania tabule a na druhej strane Ferenčíkových obhajovateľov.*“ Vedecká konferencia preto chcela objasniť a spresniť poznatky zo života a verejného pôsobenia Msgr. Jána Ferenčíka. Tento ich cieľ sa im danou konferenciou a následne vydaním tohto zborníka podarilo vyplniť.

Namiesto úvodu je uvedený článok „Msgr. ThDr. Ján Ferenčík – historický a spoločenský problém (nielen) regionálnych dejín Ružomberka“. Táto úva-

ha je upravenou a doplnenou podobou článku, ktorý bol uverejnený už skôr na portáloch www.postoy.sk a www.druhasvetova.sk. Anton Hruboš v rámci tejto úvahy rozoberá kauzu, ktorá sa okolo osoby Msgr. Jána Ferenčíka rozvinula v roku 2011. Ponúka aj krátky životopis nástupcu Andreja Hlinku na Farskom úrade v Ružomberku a objasňuje aj niektoré nezrovnalosti ohľadom jeho politického pôsobenia.

Jadro zborníka tvorí sedem príspevkov, z ktorých sa bezprostredne pôsobením J. Ferenčíka zaoberajú štyri štúdie. Ďalší obsah zborníka tvoria dve všeobecnejšie štúdie o postavení katolíckej cirkvi v medzivojnovom období a v období prvej Slovenskej republiky. Záverečným príspevkom predkladaného zborníka je úvaha o zhmotňovaní pamiatky tzv. kontroverzných osobností.

Prvým príspevkom v zborníku je štúdia Michala Pehra „Vztahy katolíckej cirkve a meziválečného Československa“. Autor tak mapuje komplikované vzťahy medzi katolíckou cirkvou a Československom. V úvode štúdie poukazuje na stav historiografie k cirkevnej problematike v Českej republike a tak tiež v Slovenskej republike, kde ale uvádza len mená slovenských historikov

venujúcich sa cirkevným dejinám, nie ich konkrétne diela. Autor postupne sleduje komplikované vzťahy medzi Československom a Vatikánom a poukazuje na základné problémy za pomoci odbornej literatúry, ale aj archívnych materiálov. Možno mu čiastočne vytknúť, že sa touto problematikou venuje predovšetkým so zameraním na situáciu v Čechách. Napriek tomu sa v texte objavuje aj niekoľko zmienok o cirkevných pomeroch na Slovensku.

Medzi všeobecnejšie príspevky môžeme zaradiť aj štúdiu Petra Borzu „Postavenie katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1939 – 1945“. P. Borza vo svojom príspevku predstavil organizačnú štruktúru katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1939 – 1945, postavenie rímskokatolíckej a gréckokatolíckej cirkvi v čase Slovenskej republiky (1939 – 1945). Poukázal v krátkosti na jej vývoj, spolkovú činnosť a katolícke školstvo. V závere štúdie sa nevyhol ani postojom jednotlivých cirkevných predstaviteľov (P. P. Gojdič, J. Vojtaššák, A. Škrábik) k židovskej otázke.

Matúš Demko priblížil vo svojom príspevku „Publicistickú činnosť kňaza Jána Ferenčíka v dobovej tlači“. J. Ferenčík bol publikačne veľmi činný, čo dosvedčuje viac ako 200 novinových článkov v rôznych slovenských denníkoch. Najaktívnejšie vystupoval v tlačovom orgáne Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, v denníku *Slovák*. Autor sledoval články a postoje J. Ferenčíka k sociálnym problémom, politickým témam a regiónu Liptova. Na základe analýzy publicistickej činnosti J. Ferenčíka poukazuje na fakt, že bol proti národnosocialistickému systému a proti ideológii nadradenosti jedného národa nad druhým. Poukázal aj na skutočnosť, že pochvalné slová ohľadom Adolfa Hitlera boli len slovami vďaka za to, že „... *Vodca Nemcov proti vôli Čechov a Maďarov vzkriesil a obnovil slovenský štát.*“

Veľmi zaujímavá a doteraz veľmi málo prebádaná je téma Petra Olexáka „Ferenčíkove krsty Židov“. Autor zistil, že práve J. Ferenčík v rámci Spišskej diecézy pokrstil najviac Židov a zachránil ich tak pred transportom

do koncentračných táborov v Poľsku. Ferenčík v rokoch 1938 – 1943 pokrstil celkovo 37 židovských občanov a v prípade viacerých ďalších intervenoval na vyšších miestach za ich pokrstenie. Stál aj za všetkými sobášmi pokrstených židovských občanov. Dokonca sa stal 20. decembra 1941 krstným otcom dvoch židovských manželov. Podarilo sa mu zachrániť aj ďalších Židov vďaka tomu, že ich počas vojny ukrýval v katolíckej škole a sirotinci. Títo na znak vďaka za záchranu života po vojne vypovedali pred súdom v jeho prospech.

J. Ferenčík pôsobil ako člen Snemu Slovenskej krajiny (neskôr Slovenskej republiky) a predseda župnej organizácie Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS). Práve toto členstvo v štruktúrach HSLS mu v neskoršom období, po nástupe komunistickej moci v Československu, značne priťažilo a dostal sa pred retribučný súd. Práve o tomto období referoval český historik Petr Kubík v krátkom príspevku „Vyšetrovaní Jána Ferenčíka ve světle dokumentů Archivu bezpečnostních složek“. Poukazuje na niektoré poznatky ohľadom jeho vydania z americkej zóny v Nemecku do Československa a jeho vyšetrovania orgánmi Národnej bezpečnosti v lete roku 1946. Nachádzajú sa v spisoch v Archíve bezpečnostných zložiek v Prahe a v Archíve Ministerstva zahraničných vecí v Ríme.

Príspevok P. Kubíka doplnil a podrobne rozpracoval Ivan A. Petranský v štúdiu „Perzekúcie Jána Ferenčíka po roku 1945“. Autor sleduje osudy J. Ferenčíka od roku 1945, keď sa zdržiaval v Kremsmünsteri a neskôr, keď bol umiestnený v internačnom tábore Moosburgu po zatknutí americkou armádou v júni 1945. Do Československa ho dopravili 27. apríla 1946 a následne po presunutí na Slovensko bol 20. mája 1946 zadržaný a zatknutý na Oblastnom veliteľstve Národnej bezpečnosti Bratislava I. Autor štúdie podrobne mapuje súdny proces s J. Ferenčíkom najprv pred ľudovým súdom v Bratislave v roku 1948, jeho neskorší neúspešný pokus o útek do Rakúska a následne z toho vyplývajúci druhý súdny proces

pred Najvyšším súdom v Prahe v roku 1950. Zo zločinu prípravy úkladov bol odsúdený na štyri roky straty slobody. Obidva súdne spory vyvrcholili v období po Februári 1948, takže boli politicky motivované. J. Ferenčík v novembri roku 1950 v leopoldovskej väznici umiera. Ide o hodnotnú štúdiu, opierajúcu sa o archívny výskum vykonaný v archívoch na Slovensku a v Českej republike, doplnenú o slovenskú odbornú a spomienkovú literatúru.

Na záver sa formou polemického príspevku historik Martin Lacko vo svojej štúdiu „Problematika tzv. kontroverzných osobností a zhmotňovania ich pamiatky“ zaoberá súčasnými komplikáciami pri vyzdvihovaní významných osobností a udalostí na Slovensku. Poukazuje na silu politikov pri tvorbe verejnej mienky pri takýchto udalostiach. Zamýšľa sa nad konkrétnymi formami zhmotňovania vybraných osobností a udalostí. Konštatuje, že „... *na Slovensku môžu byť tabule a sochy hocičoho a hocičoho, ešte aj vyfantazírovaných turulov. No problém vzniká v momente, keď ide o osobnosť spojenú s I. SR. V tom momente sa začnú sypať obvinenia.*“ Poukazuje aj na fakt, že sochy predstaviteľov komunistickej totality nikomu nevadia a sú dodnes v centrách miest. Napríklad pred Úradom vlády Slovenskej republiky v Bratislave stojí socha zakladajúceho člena Komunistickej strany Československa (KSČ) Marka Čulena alebo pamätné tabule funkcionára KSČ Štefana Majora (v blízkosti prezidentského paláca) a tabuľa Karola Šmidkeho (neďaleko Univerzity Komenského).

Na konci zborníka sa nachádza resumé z konanej konferencie v anglickom jazyku a tiež profesijné charakteristiky autorov jednotlivých príspevkov. V rámci obrazovej prílohy sú na tridsiatich dvoch stranách fotografie a kópie dokumentov z verejných, ale aj súkromných archívov. Na fotografiách sú zachytené rôzne momenty zo života a politického pôsobenia J. Ferenčíka. Uverejnené sú tu aj ukážky dobových prameňov z viacerých archívov, ktoré vhodne dopĺňajú predložené štúdie a príspevky v zborníku.

V zborníku sa v porovnaní s programom konferencie zo 6. decembra 2011 nenachádza príspevok Petra Dvorského: „Činnosť Jána Ferenčíka v rokoch 1938 – 1945“, čo ale viac menej nahradil úvod zostavovateľa A. Hruboňa a štúdia P. Olexáka. Každopádne v zborníku sa nachádza v rámci predkladaných štúdií viacero nových poznatkov, ktoré pomôžu

vyplniť biele miesta slovenskej historiografie a aj objasnia pôsobenie Jána Ferenčíka. Vďaka dvom všeobecnejším príspevkom sa dokážu aj laickí čitatelia zorientovať v danej problematike.

Na tomto mieste je potrebné oceniť snahu organizátorov konferencie a vydavateľov zborníka o objasnenie neopodstatnenosti a jednostrannosti

útokov na nástupcu A. Hlinku na Farskom úrade v Ružomberku. Snáď sa tak podarilo vyvrátiť tendenčné a niekedy nepravdivé informácie o Msgr. Jánovi Ferenčíkovi, ktoré boli často vytrhnuté z kontextu a prezentované len niektoré ich časti.

Eduard Laincz

HELENA PAŽUROVÁ

**VÝCHODOSLOVENSKÁ
ARMÁDA
HORÚCE LETO 1944
NA VÝCHODNOM SLOVENSKU**

Banská Bystrica 2012, 344 s.

Múzeum Slovenského národného povstania vydalo v auguste 2012 monografiu autorky odborných bibliografií a vedeckých štúdií PhDr. Heleny Pažurovej, CSc. s názvom *Východoslovenská armáda* s podtitulom *Horúce leto 1944 na východnom Slovensku*. Autorka sa podarilo na vysokej odbornej úrovni spracovať problematiku dvoch východoslovenských divízií, ktoré na slovenské pomery tvorili elitnú vojenskú jednotku. Svedčí o tom aj množstvo použitých archívnych materiálov, či už z vojenského historického archívu

vo Prahe a Bratislave, Slovenského národného archívu, Archívu Múzea SNP, Archívu Ministerstva obrany SR a regionálnych archívov na východnom Slovensku. Autorka využila aj súkromný archív historika Štefana Pažura, ktorý sa tejto problematike obsiahnejšie venoval. V práci sa nachádza aj 153 odkazov na dostupné publikované pramene, dobové publikácie a periodiká, pamäti, monografie a zborníky, štúdie a články. Podľa chronológie je práca rozdelená na štyri hlavné kapitoly, ktoré sa delia na menšie podkapitoly, významovo však rovnako dôležité.

Prvá kapitola nesie názov „Prípravy budovania obrany na severovýchodnom Slovensku“. V jej prvej podkapitole sa autorka venuje východiskovým pozíciám a organizačným prípravám, prijatím rozhodnutia o budovaní obrany na severovýchodnom Slovensku a vzniku veliteľstva opevňovacích prác. Približuje dianie v Slovenskej armáde po schválení druhého branného zákona snemom Slovenskej republiky v marci 1943. Autorka opisuje prijatie rozhodnutia o budovaní obrany na severovýchodnom Slovensku, vznik Veliteľstva opevňovacích prác v Prešove, pokus Ministerstva národnej obrany o koordináciu s Maďarskom vo forme styku a spojenia medzi slovenskou a maďarskou obranou vo Východných Karpatoch v súvislosti s prijatím opatrení proti Červenej armáde v tomto priestore. Nasleduje rozbor prieskumu a rekognoskácie priestoru obrany. S plánom obrany súvisí aj plánovanie poľných opevnení a materiálno-technická príprava budovania opevnení. Prípravy vojenských jednotiek a útvarov je názov druhej podkapitoly. Autor-

ka rozoberá reorganizáciu slovenskej armády po reforme vo februári 1944, formovanie poľných jednotiek a útvarov pre obranu na severovýchodnom Slovensku a ich následný presun do priestoru obrany. Tretia podkapitola je venovaná bezpečnostno-represívnym opatreniam na severovýchodnom Slovensku, ktoré boli prijímané v období januára až mája 1944. Týka sa zvyšovania počtu žandárskych staníc a vylepšenia ochrany Finančnej stráže na území Šarišsko-zemplínskej župy, zriadenia 3 motorizovaných pohotovostných oddielov na východnom Slovensku. Rozoberá sa tu aj vznik nových inštitúcií, ako boli Exponovaný správodajský orgán v Prešove a Exponovaný vyšší žandársky dôstojník štábu so sídlom v Prešove. Pripomína odsun židovského obyvateľstva z priestoru operačného pásma na stredné a západné Slovensko, či pokus ministerstva vnútra o dobrovoľnú evakuáciu občanov okresov východného Slovenska. V tejto kapitole sa autorka venuje aj zvyšovaniu intenzity aktivít občianskeho a komunistického odboja v roku 1943, vzniku a činnosti partizánskych skupín na východnom Slovensku. Druhá kapitola nesie názov „Organizácia a dislokácia východoslovenskej armády“. V rámci jednotlivých podkapitol vysvetľuje vznik a úlohy Armádneho veliteľstva so sídlom v Prešove, zriadeného 18. mája 1944 a jeho personálne obsadenie. Autorka sa venuje dislokácii armádnych jednotiek, následne prvej a druhej pešej divízie. Operačným pásmom 1. pešej divízie bolo územie okresov Giraltovce, Bardejov, Stropkov a čiastočne Vranov nad Topľou, so sídlom veliteľstva v Giraltovciach. V tejto

časti je podrobne spracované zloženie jednotlivých oddelení (Organizačné a mobilizačné oddelenie, spravodajské oddelenie, operačné oddelenie, materiálne oddelenie) a vytvorených správ (Zbrojná správa, Intendačná správa, Zdravotná správa, Veterinárna správa, Automobilová správa, Duchovná správa). Nachádza sa tu personálne obsadenie Delostreleckého pluku 1 a Jazdeckého priezvedného oddielu 2. Nasledujú informácie o dislokácii a personálnom zložení Peších plukov 1, 2, 3. Dielo pokračuje v ďalšej podkapitole, venujúcej sa 2. pešej divízii. Jej jednotky boli dislokované na území okresu Medzilaborce a severovýchodnej časti okresu Humenné. Zloženie oddelení kopíruje počet oddelení 1. pešej divízie, rozdiel je v zložení správ, (pribudla Pionierska, Spojová, Poštová, Kancelárska a Pracovná správa). Prehľadne je spracované zloženie Jazdeckého priezvedného oddielu 1, Delostreleckého pluku 2, Spojovacieho práporu 2, Pionierskeho práporu 2 a Peších plukov 4, 5, 6. Činnosti skupiny „Kanák“ je venovaná samostatná podkapitola. Na konci tretej kapitoly sa nachádza prehľadná tabuľka organizácie Východoslovenskej armády v roku 1944. V tretej kapitole pod názvom Východoslovenská armáda (Jún – August 1944) sa čitateľ dozvie, ako prebiehal proces etablovania sa poľných jednotiek na severovýchodnom Slovensku, výcvik a budovanie opevnení. O aktivitách Východoslovenskej armády v letných mesiacoch 1944 pojednáva podkapitola, v ktorej sa nachádzajú informácie o doplňovaní a odzbrojovaní Východoslovenskej armády. Autorka poskytuje prehľad o raste početného stavu armády a jej výzbroje v prehľadných tabuľkách, záujemca o túto problematiku tak nemá problém sa v nej rýchlo orientovať. Samostatná podkapitola je venovaná presunu ukrajinských utečencov cez operačné pásmo Východoslovenskej armády. V štvrtej kapitole sa čitateľ dozvie, ako prebiehal proces podriaďovania sa Východoslovenskej armády skupine armád Severná Ukrajina. Požiadavky nemeckej strany sú tu konfrontova-

né s následnými rozhodnutiami vlády Slovenskej republiky. Vojensko-bezpečnostnou situáciou v operačnom pásme v auguste 1944 sa autorka zaoberá v podkapitole, kde vysvetľuje, ako sa v dôsledku približovania frontu v polovici júla 1944 začala situácia na východnom Slovensku prudko meniť, čomu nasvedčovali aj príznaky alibizmu a defetizmu, či pokles výkonnosti správneho a bezpečnostného aparátu. Venuje sa zvýšenej aktivite partizánov v lete 1944 a následne prijímaným nariadeniam župnými politicko-bezpečnostnými orgánmi. Poskytuje obraz nadväzovania a budovania vzťahov medzi vojskom a partizánmi, ktoré naberali v tom čase na intenzite. Pochopiť vojenskú situáciu na predhorí Karpát v augustových dňoch 1944 má napomôť samostatná podkapitola. V tejto knihe sú podrobne spracované aktivity partizánov v operačnom pásme Východoslovenskej armády v auguste 1944. Chronologicky sú zoradené jednotlivé deštruktívne akcie a prepady partizánov zamerané na získanie zbraní a munície od 10. augusta 1944. V podkapitole Dynamika udalostí v operačnom pásme v poslednej augustovej dekáde 1944 autorka poukazuje na početné rozhovory generála Augustína Malára s predstaviteľmi občianskeho odboja, vládnej moci a miestnym odbojovým hnutím zoskupeným okolo Pavla Neckára, tajomníka ev. biskupstva v Prešove, ktoré viedol v nádeji, že sa mu podarí s poľnou armádou vysunutou na severovýchodných hraniciach štátu, nájsť také riešenie prechodu frontu, ktoré by Slovensku čo najmenej ublížilo. Predkladá aj nariadenie pre Župný úrad v Prešove, na základe ktorého sa mali zabezpečiť pracovné sily z radov civilného obyvateľstva na budovanie opevnení v Karpatoch, plus presné počty pracovníkov, ktorí majú byť zaradení k jednotlivým jednotkám. Do tohto času spadajú aj rokovania medzi zástupcami partizánskych jednotiek a generálom Malárom, kde ich žiadali, aby ustúpili od všetkých svojich akcií, lebo je nebezpečenstvo, že Nemci odzbroja slovenské vojenské jednotky a tým sa znemožní začať povstanie s dvoma

divíziami. V podkapitole „Predvečer osudových udalostí“ autorka poukazuje na chybu, že nebola prijatá dohoda o vytvorení zastrešujúceho orgánu partizánov pôsobiacich na našom území, ktorý by bol začlenený k Vojenskému ústrediu alebo k ilegálnej SNR. Všíma si tiež rozdielnosť zhodnotenia situácie pplk. Jánom Golianom a československým ministerstvom národnej obrany exilovej vlády v Londýne, keď sa pplk. Golian domáhal súhlasného stanoviska k prerušeniu akcií partizánov na Slovensku, s čím ministerstvo v Londýne nesúhlasilo, naopak, zaslalo podporné stanovisko na vykonávanie priameho ozbrojeného odporu s doplnením, že by sa takým stanoviskom medzinárodne zosmiešnili. Udaloť sa po odlete generála A. Malára do Bratislavy sa venuje posledná podkapitola, v ktorej nachádzame informácie o prípravách na odzbrojenie Východoslovenskej armády a ako prebiehalo samotné odzbrojovanie.

Dielo ukončuje Záver, kde sú v krátkosti zhrnuté najdôležitejšie fakty a medailón venovaný generálovi II. triedy Augustínovi Malárovi, veliteľovi Východoslovenskej armády. Publikácia obsahuje sumár v angličtine a nemčine, čím podáva stručné informácie aj pre bádateľov z iných krajín. Nájde tu použité skratky, menný register a odkazy na použité pramene a literatúru. V knihe sa nachádza aj bohatý obrazový materiál – fotografie pochádzajúce z archívu Múzea SNP.

Svoj dlhoročný výskum a odbornosť Helena Pažurová premietla do diela, ktorého problematika nebola historikmi hlbšie preskúmaná a isto sa zaradí medzi najhodnotnejšie príspevky k dejinám obdobia Slovenskej republiky (1939 – 1945), protifašistického odboja a SNP. Je veľkým prínosom pre regionálnu historiografiu a historickú vedu všeobecne, keď pomáha pri štúdiu nielen profesionálnym historikom, ale je o ňu značný záujem aj medzi širšou verejnosťou, o čom svedčí skoré vypredanie nákladu, len dva mesiace od uvedenia knihy na trh.

Štefan Balberčák

VEDECKÁ KONFERENCIA SO ZAHRANIČNOU ÚČASŤOU GUSTÁV HUSÁK A JEHO DOBA

Konferenciu otvoril predseda Správnej rady ÚPN Ivan A. Petranský (Foto: Ján Mitáč)

V dňoch 28. a 29. januára 2013 sa na pôde Právnickej fakulty Univerzity Komenského (UK) v Bratislave uskutočnila vedecká konferencia so zahraničnou účasťou *Gustáv Husák a jeho doba*, ktorú organizoval Ústav pamäti národa v spolupráci s Katedrou právnych dejín Právnickej fakulty UK. Konferencia, ktorá bola organizovaná pri príležitosti 100. výročia narodenia Gustáva Husáka, sa uskutočnila na miestach, kde sa formovala jeho ľudská a politická osobnosť.

Podujatie otvorili príhovory predsedu Správnej rady Ústavu pamäti národa Ivana A. Petranského a dekana Právnickej fakulty UK prof. JUDr. Pavla Kubíčka CSc. Obaja zdôraznili význam, ale aj kontroverznosť osobnosti G. Husáka. Prvý panel konferencie, ktorý sa venoval činnosti G. Husáka do roku 1945, otvoril Michal Macháček z Univerzity Karlovej v Prahe. M. Macháček v ňom priblížil cestu G. Husáka ku komunistickému

hnutiu. V ďalšom príspevku načrtnol Anton Hruboň z Univerzity Mateja Bela problematiku vzťahov Alexandra Macha a predstaviteľov komunistickej strany na Slovensku. Prvý panel uzavrel príspevok Mareka Syrného o činnosti G. Husáka a Komunistickej strany Slovenska v období Slovenského národného povstania.

Prednášajúci v druhom paneli sa venovali osobe G. Husáka v období rokov 1945 – 1948. Róbert Letz z UK v Bratislave vo svojom príspevku načrtnol nesmierne komplikovaný, no o to zaujímavejší vzťah G. Husáka ku katolíckej cirkvi. Slovenská demokratická a anti-fašistická štátnosť v rokoch 1943 – 1948 bola témou príspevku profesora Jozefa Beňu z Právnickej fakulty UK.

Posledný panel prvého dňa konferencie sa venoval politickej a súdnej perzekúcii G. Husáka a prvej fáze jeho rehabilitácie. Otvoril ho svojím príspevkom Branislav Kinčok z ÚPN, ktorý popísal činnosť Štátnej bezpečnosti

proti G. Husákovi do februára 1951. Ján Štefanica z Právnickej fakulty UK načrtnol trestnoprávne aspekty obžaloby a rozsudku v prípade G. Husák a spol. Panel uzavrel príspevok Zdeňka Doskočila z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR o prvej fáze rehabilitácie tzv. buržoázných nacionalistov. Prvý deň konferencie ukončil diskusný večer o G. Husákovi, ktorý organizoval ÚPN a ktorý sa za početnej účasti diskutujúcich a poslucháčov konal v Poľskom inštitúte v Bratislave.

Druhý deň konferencie otvoril panel venovaný pôsobeniu G. Husáka v 60. rokoch. Ako prvý zaznel príspevok Valentiny Marjiny z Inštitútu slavistiky v Moskve, pojednávajúci o Slovensku začiatkom 60. rokov a rehabilitácii tzv. slovenských buržoázných nacionalistov. Nadežda Lindovská z VŠMU v Bratislave poodhalila súkromný život G. Husáka a jeho vzťah k prvej manželke Magde Lokvencovej. Záver patril Jánovi Bobákovi z ÚPN a jeho nártu problematiky pôsobenia G. Husáka na zjazde KSS v roku 1968.

Posledné dva panely konferencie sa venovali G. Husákovi v období normalizácie. Na túto tému odznelo najviac príspevkov. Príspevok Beáty Katrebovej Blehovej z Viedenskej univerzity priblížil politické vzťahy medzi G. Husákom a sovietskym vedením na začiatku normalizácie a v období perestrojky. Profesor Vilém Prečan z Československého dokumentačného strediska v Prahe priblížil celkové pôsobenie G. Husáka a jeho miesto v slovenských a československých dejinách. Emil Voráček z Historického ústavu AV ČR v Prahe poukázal na vzájomné stretnutie G. Husáka a M. Gorbačova ako najvyšších predstaviteľov svojich

Prof. Viliam Prečan (Foto: Ján Mitáč)

Pohľad do publika (Foto: Ján Mitáč)

krajin. Peter Mulík z Matice slovenskej sa venoval otázke slovenskej cirkevnej provincie a úlohe G. Husáka pri jej vzniku. Program konferencie ukončil príspevok Petra Jaška z ÚPN, v ktorom priblížil politickú činnosť G. Husáka v záverečnej etape existencie komunistického režimu v Československu. Celkovo na konferencii vystúpilo 22 odborníkov z Ruska, Českej republiky a Slovenska. Celý priebeh konferencie sprevádzala živá diskusia, do ktorej sa zapojilo aj niekoľko rodinných príslušníkov G. Husáka, ktorí boli na konferencii osobne prítomní.

Konferencia poskytla ucelený obraz o osobnosti G. Husáka a mapovala všetky jeho dôležité životné etapy – od štúdií cez odbojovú činnosť, prvé veľké vzostupy a následné hlboké pády, až po jeho pôsobenie v najvyšších straníckych a štátnických funkciách v období normalizácie. Príspevky sa však nedotýkali iba jeho politickej kariéry, ale poodhalili aj jeho súkromný život a najmä ilustrovali dobu, v ktorej sa G. Husák formoval a pôsobil. Najväčšia pozornosť sa venovala obdobiu, keď bol G. Husák hlavnou postavou normalizácie v Československu. Práve v tomto spočíva veľký prínos konferencie, ktorá sa pokúsila poodhaliť dodnes jedno z najmenej známych životných a politických období G. Husáka. Jej význam podčiarkol aj fakt, že išlo vôbec o prvú konferenciu od roku 1989 venovanú osobe Gustáva Husáka. Treba veriť, že Ústav pamäti národa jej organizovaním naštartoval rozsiahlejší a hlbší vedecký výskum osobnosti G. Husáka a tým splatil jeden dlh slovenskej historiografie.

Branislav Kinčok

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA SI PRIPOMENUL 25. VÝROČIE SVIEČKOVEJ MANIFESTÁCIE

Ústav pamäti národa si dňa 25. marca 2013 sériou podujatí pripomenul okrúhle 25. výročie Sviečkovej manifestácie, ktorá bola prvým masovým verejným protestom proti komunistickému režimu v bývalom Československu po roku 1969. Na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave sa

25. marca 1988 zišli tisíce veriacich aj neveriacich občanov, ktorí so zapálenou sviečkou manifestovali za dodržiavanie náboženských slobôd a občianskych práv. Manifestácia pred celým svetom ukázala, že na Slovensku existuje aktívny odpor proti komunizmu a zároveň demaskovala

skutočnú tvár režimu, ktorý neváhal poslať príslušníkov bezpečnosti a vodné delá proti pokojne manifestujúcim vlastným občanom. Podujatia Ústavu pamäti národa sa uskutočnili v priestoroch Historického múzea Slovenského národného múzea na Bratislavskom hrade.

Príhovor predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka (Foto: Branislav Kinčok)

ODBOBNÝ SEMINÁR

Sériu podujatí odštartoval vedecký seminár, na ktorom pozvaní historici predniesli referáty nielen o samotnej Sviečkovej manifestácii, ale aj o širšom kontexte vtedajšej spoločensko-politickej situácie. Ako prvý vystúpil s príspevkom profesor Róbert Letz z Univerzity Komenského, ktorý analyzoval postavenie katolíckej cirkvi v komunistickom Československu v 80. rokoch. Zmienil sa aj o repre-siách, ktorými režim prenasledoval

predovšetkým aktivistov tajnej cirkvi ako najsilnejšej časti slovenského dis-sentu. V ďalšom príspevku Peter Jašek z Ústavu pamäti národa zhodnotil pozíciu zahraničných Slovákov a ich podiel na organizácii Sviečkovej manifestácii. Svoj príspevok zasadil do širšieho kontextu a priblížil aj ich predchádzajúce aktivity v boji proti komunistickému režimu. Po krátkej prestávke vystúpil s príspevkom Ján Šimulčík, ktorý zhodnotil aktivity Štátnej bezpečnosti v období pred Sviečkovou manifestá-

ciou, najmä to, čo všetko jej príslušníci o pripravovanej manifestácii vedeli a akú spravodajskú techniku využívali. Posledný príspevok predniesol Ľubomír Morbacher z Ústavu pamäti národa. Detailne zhodnotil represie režimu proti jednému z účastníkov manifestácie, Jiřímu Fajmonovi, ktorý ako jediný dostal za svoju účasť trest nepodmienečného väzenia. Seminár ukončila krátka diskusia s prítomnými historikmi.

OKRÚHLÝ STÔL AKTÉROV HISTORICKÝCH UDALOSTÍ

Po prestávke pokračovali podujatia ÚPN diskusiou aktérov historických udalostí. Zúčastnili sa jej autor idey zorganizovať manifestáciu, v roku 1988 výkonný podpredseda Svetového kongresu Slovákov Marián Šťastný, bývalý predseda Združenia Slovákov vo Švajčiarsku Pavol Arnold, ktorý s Mariánom Šťastným v exile blízko spolupracoval a aktivisti tajnej cirkvi a tajní spravodajcovia Hlasu Ameriky Július Brocka a Ladislav Stromček. Marián Šťastný a Pavol Arnold priblížili najmä zrod myšlienky usporiadať manifestáciu, ale aj celkový pohľad zahraničných Slovákov na vývoj Slovenska v období druhej polovice 80. rokov. Július Brocka a Ladislav Stromček pre zmenu hodnotili

Účastníci okrúhleho stola (Foto: Branislav Kinčok)

Vernisáž výstavy Sviečková manifestácia 25. marca 1988 (Foto: Štefan Badura)

priebeh manifestácie na Slovensku a ako priamo prítomní svedkovia manifestácie zároveň priblížili atmosféru panujúcu v onen historický večer na Hviezdoslavovom námestí. V podnetnej diskusii zodpovedali hostia niekoľko otázok a okomentovali viaceré postrehy divákov v auditóriu.

VERNISÁŽ VÝSTAVY SVIEČKOVÁ MANIFESTÁCIA 25. MARCA 1988

Podujatia ÚPN vyvrcholili vernisážou výstavy „Sviečková manifestácia 25. marca 1988“ autorov Pavla Jakubčína, Petra Jaška, Jána Pálffyho a Ondreja Podolca. Ide o prvú výstavu, ktorá sa venuje problematike Sviečkovej manifestácie komplexne. Výstava zachytáva nielen priebeh manifestácie a brutálny zásah bezpečnostných síl, ale aj širší dobovo-spoločenský kontext, v ktorom sa konala. Približuje spoločensko-politické pomery v druhej polovici 80. rokov aj perzekúcie, ktorými komunistický režim prenasledoval katolícku cirkev. Osobitné panely sú venované aktivitám zahraničných Slovákov či pôsobeniu tajnej cirkvi ako hlavnej súčasti disentu na Slovensku. Pozornosť je venovaná aj osobnostiam, ktoré manifestáciu pripravovali, ale návštevník sa môže zoznámiť aj s tvármi predstaviteľov režimu, ktorí sa podieľali na potlačení manifestácie. Návštevníci si môžu popri textovej časti pozrieť aj zaujímavé dobové exponáty, medzi ktorými nechýbajú zbierky samizdatovej či pašovanej literatúry, písací stroj používaný na písanie samizdatov a správ pre Hlas Ameriky, manifest švajčiarskych Slovákov použitý na ich manifestácii v apríli 1988, vyznamenania príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti či uniformu príslušníka Pohotovostného útvaru Verejnej bezpečnosti s helmou, štítom a obuškou. Súčasťou výstavy je aj audiovizuálna časť, v rámci ktorej si návštevníci môžu pozrieť výpovede hlavných aktérov dobových udalostí, dobové záznamy bezpečnostných síl zasahujúcich proti manifestujúcim a film ÚPN Sviečková manifestácia.

Peter Jašek

MEDZINÁRODNÝ WORKSHOP „NEPOKOJNÝ REGIÓŇ“

Ústav pamäti národa v spolupráci s Historickým ústavom Slovenskej akadémie vied a Historickým ústavom Centra humanitných vied Maďarskej

akadémie vied zorganizoval v dňoch 6. a 7. decembra 2012 v priestoroch Ústavu vzdelávania a služieb v Bratislave medzinárodný workshop „Nepokojný región“ – stredoeurópska politika Veľkej Británie a USA v rokoch 1918 – 1941. Realizácia podujatia, kto-

rého uskutočnenie umožnila Európska Sieť Pamät' a Solidarita je významným príspevkom k výskumu menej známych dejín 20. storočia v stredoeurópskom regióne, ktorý bol v jeho prvej polovici silne ovplyvnený politikou „západných veľmoci“.

Účastníci prvého panelu (Foto: Branislav Kinčok)

DISKUSNÝ VEČER V KOŠICIACH O HLINKOVEJ GARDE

Ústav pamäti národa v spolupráci s Verejnou knižnicou Jána Bocatia v Košiciach, kultúrnym zariadením Košického samosprávneho kraja a Dejepisným spolkom v Košiciach zorganizoval 15. januára 2013 v metropole východné-

ho Slovenska besedu o Hlinkovej garde. V príjemnej atmosfére priestorov Verejnej knižnice Jána Bocatia v Košiciach diskutovali Mgr. Vojtech Kárpáty, PhD. zo Slovenského historického ústavu Matice slovenskej v Martine a PhDr. Peter Sokolovič, PhD. z Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Podujatie sa nieslo v príjemnom duchu, ku

ktorému sa kladením otázok pričínili aj prítomní diváci. Dlhotrrvajúca živá diskusia a záujem prítomných divákov boli dôkazom, že problematika dejín 1. Slovenskej republiky napriek tomu, že Košice v tomto období boli súčasťou odtrhnutých slovenských území pripadnutých po Viedenskej arbitráži Maďarsku, je aj v tomto meste veľmi živá.

Zľava: Pavol Jakubčín, Peter Sokolovič a Vojtech Kárpáty (Foto: Knižnica Jána Bocatia v Košiciach)

VYHLÁSENIE IVANA A. PETRANSKÉHO K SVOJMU PÔSOBENIU VO FUNKCII PREDSEDU SPRÁVNEJ RADY ÚPN

Rokovanie Správnej rady ÚPN, v strede Ivan A. Petranský (Foto: Branislav Kinčok)

Pri príležitosti ukončenia môjho šesťročného funkčného obdobia na čele Správnej rady ÚPN by som chcel v krátkosti priblížiť môj pohľad na toto obdobie, na úskalia a úspechy, ktoré ho sprevádzali.

ÚPN bol podľa vzoru iných postkomunistických štátov založený zákonom zo septembra 2002, s činnosťou začal o pol roka neskôr. Iniciátorom jeho založenia a autorom zákona o pamäti národa bol Ján Langoš. Pán Langoš v roku 2006, žiaľ, tragicky zahynul a ÚPN pôsobil v nasledujúcich siedmich mesiacoch bez svojho predsedu. Za takýchto okolností som po zvolení v NR SR nastúpil 1. februára 2007 na post šéfa ústavu. Prvoradou úlohou sa pre mňa stala obnova štandardného chodu ÚPN.

Mojím cieľom vo funkcii predsedu Správnej rady ÚPN bolo nadviazať na všetko dobré, čo sa za dovtedajšie obdobie vykonalo, osvojiť si nosné projekty a ďalej ich rozvíjať. Do tejto kategórie patrilo odhodlanie poskytnúť verejnosti čo najskôr maximálne množstvo informácií o činnosti bezpečnostných zložiek komunistického štátu.

V tejto súvislosti sa stalo mojou osobnou prioritou zabezpečiť profesionálne zaobchádzanie s citlivými archívnymi materiálmi, aby sa predišlo ďalším prípadom ich straty či akéhokoľvek zneužívania. Zameriaval som sa na opatrenia, ktoré by do budúcnosti vylúčili všetky podozrenia z účelového narábania s informáciami a neumožnili už ani najmenšie podozrenia z manipulácií, či nebudaj obchodovania s dokumentmi Štátnej bezpečnosti.

Zároveň však bolo mojím osobným predsavzatím zabezpečiť najvyšší mož-

ný stupeň slobody informácií a prístupu k nim pre všetkých presne podľa ustanovení zákona o pamäti národa. Snažil som sa potláčať úsilie, ktoré by smerovali k postupnému okliešťovaniu tejto slobody. Daný postoj však nemal vždy len priaznivú odozvu, najmä keď sa zverejňovanie citlivých informácií dotýkalo konkrétnych osôb. V najkrikľavejších prípadoch vyprovokoval až politické snahy o zrušenie ÚPN, respektíve o jeho ovládnutie formou predčasnej výmeny jeho vedenia.

Napriek politickým turbulenciám, výmenám vlád a politických garnitúr, ktoré sa počas uplynulých šiestich rokov diali, som sa vždy riadil základným imperatívom – vytvoriť z ÚPN nezávislú inštitúciu odolávajúcu akýmkoľvek politickým či ideologickým tlakom, ktorej poslaním bude nezaujatý odborný výskum všetkých aspektov obdobia neslobody. Nebola to ľahká cesta, ale iná by nebola v súlade s mojím svedomím a presvedčením.

Pokračovalo sa v rozbehnutých aktivitách v oblasti dokumentácie, tvorby evidencií, sprístupňovania dokumentov žiadateľom podľa zákona o pamäti národa i bádateľom v Archíve ÚPN. Avšak nad rámec týchto základných činností som začal klásť väčší dôraz na dovtedy nedostatočne reflektované úlohy ÚPN. To vyústilo do založenia Sekcie vedeckého výskumu ÚPN, s čím je na jar 2007 spojený začiatok systematického historického vedeckého výskumu obdobia neslobody na pôde ÚPN. Viedlo ma úsilie zabezpečiť pluralitu názorov, ktorá nie je v historickej vede vždy taká samozrejmalá. Pôvodných odborných pracovníkov doplnili novoprijatí zamestnanci zaoberajúci

sa vedou a výskumom. Zásadne sa posilnila edičná činnosť ústavu a tvorba audiovizuálnych diel. Medzi priority sa dostalo aj organizovanie konferencií a diskusných podujatí.

Väčšiu pozornosť som sústredil na prípravu podnetov na Generálnu prokuratúru SR vo veci trestných činov spojených s pôsobením komunistického režimu. Taktiež došlo k zliberalizovaniu podmienok prístupu verejnosti k archívnym dokumentom prostredníctvom študovne Archívu ÚPN. Ústav sa viac zameriaval aj na odhaľovanie mien osôb zodpovedných za činnosť represívnych zložiek štátu, predovšetkým pracovníkov Štátnej bezpečnosti. Bezpredmetným sa tak stal dovtedy bežný argument, že sa ÚPN zverejnením registračných protokolov zaoberá len „malými rybami“ a nevenuje pozornosť skutočným vinníkom.

Na záver mi neostáva nič iné, ako poďakovať sa všetkým mojim spolupracovníkom, ktorí dokázali aj za neľahkej finančnej situácie robiť často na hranici svojich síl. Výsledkom sú stovky kvalitných podujatí, dotiahnutých projektov, publikácií, vyrovnaných krív, ocenení hrdinov, bohatá osvetová činnosť, rozvinutá spolupráca s relevantnými organizáciami doma i v zahraničí. Verím, že sa nám za uplynulých šesť rokov podarilo ÚPN stabilizovať, vymedziť mu jeho nepochybiteľné miesto a začleniť ho ako plnohodnotnú inštitúciu medzi všetky ostatné v rámci Európy. Pamäť národa je významnou hodnotou, poučením a kompasom na ďalších cestách. Želám môjmu nástupcovi, aby sa mu podarilo túto hodnotu ďalej nerušene pestovať a úspešne zveľaďovať na prospech Slovenskej republiky a jej občanov.

NA MARGO JEDNÉHO ČLÁNKU...

AD. MAREK VAGOVIČ: ÚSTAV DERAVEJ PAMÄTI (.TÝŽDEŇ 1–2/2013)

V prvom tohtoročnom čísle týždenníka *.týždeň* vyšiel článok Mareka Vagoviča *Ústav deravej pamäti*, v ktorom sa pokúsil o svoje zhodnotenie činnosti Ústavu pamäti národa v ostatných šiestich rokoch. S poľutovaním musím konštatovať, že článok je plný nepodložených a ideologizujúcich tvrdení. Svoje závery autor opiera predovšetkým o hodnotenie činnosti vedeckého výskumu, resp. veľmi malej časti jeho výstupov.

Výsledky výskumu na ÚPN je potrebné posudzovať aj z hľadiska jeho reálnych personálnych i materiálnych podmienok. Systematický vedecký výskum sa začal na pôde ÚPN až v roku 2007 založením osobitnej sekcie, pričom počet historikov zaoberajúcich sa vedeckým výskumom nepresahoval nikdy 13 z celkového počtu cca 60 až 70 pracovníkov ústavu. Tento počet je limitujúcim faktorom malého tímu, ktorý má ambíciu „pokryť“ výskumom najdôležitejšie, či doteraz neskúmané otázky obdobia neslobody, ktorým zákon o ÚPN vymedzuje obdobie rokov 1939 – 1989. S jednou výnimkou ide o mladých historikov do 40 rokov, nezaťažených žiadnym z totalitných režimov. Navyše v rozpore s dojemom, ktorý sa snaží navodiť autor článku, títo pracovníci zďaleka netvorí názorový monolit – reprezentujú široké názorové spektrum, ktoré svedčí o značnej názorovej pluralite, ktorá na pôde ústavu vládne.

Autor v článku píše (aj ironizuje) o organizovaní početných vedeckých konferencií. Pri väčšej znalosti kontextu by musel vedieť, že napríklad konferencie o prenasledovaní cirkví komunistickým režimom v strednej a východnej Európe (2009), protizidovskej legislatíve na Slovensku a v Európe, či protikomunistickom odboji v štátoch sovietskeho bloku (2011) boli poduja-

tiami, ktoré svojou odbornou úrovňou, šírkou medzinárodnej účasti i spoločenskou úrovňou sú výnimočné v kontexte celej slovenskej historiografie po roku 1989. Tieto veľké a náročné podujatia sa ústavu podarilo zabezpečiť iba vďaka získaniu prostriedkov z mimorozpočtových zahraničných zdrojov.

Najproblematickejšie tvrdenia článku sa zaoberajú vedeckými výstupmi ústavu v publikáciách a časopise *Pamäť národa*. Pokiaľ ide o hodnotenie vedeckej produkcie, je potrebné zdôrazniť, že v tomto prípade je jediným relevantným argumentom odborná kvalifikovaná recenzia. Ani jeden z historikov citovaných v článku však žiadnu recenziu na publikáciu ÚPN nikdy nenapísal. Čitateľ publikácií ÚPN môže z tiráže veľmi ľahko zistiť, že ich posudzovateľmi ešte pred ich vydaním sú pravidelne renomovaní historici (často napríklad z Historického ústavu SAV), pričom takmer pri všetkých výstupoch platí nepísané pravidlo, že ide o vedeckých pracovníkov, ktorí pôsobia mimo ÚPN.

Naopak, niekoľkoslovné všeobecné hodnotenia a štylistické floskuly (napríklad „*skryté neoludácke pozície*“, „*pochybnosti vyvolávajú...*“) o ktoré sa článok M. Vagoviča opiera, nemajú žiadnu reálnu relevanciu, nedá sa voči nim brániť a ani s nimi polemizovať (a preto ani nie sú od niektorých citovaných kolegov „z brandže“ celkom „fér“). Často sú postavené skôr na pocitoch ako faktoch („... z ich textov navyše cítiť, že sú na jej [1. SR] vznik hrdí...“). Partizáni sú vraj v časopise *Pamäť národa* opisovaní len ako vagabundi a podvodníci – toto ničím nepodložené tvrdenie vyvoláva pochybnosť, či autor článku, o ktorých s takou suverenitou píše, vôbec niekedy držal v rukách... Logickejšie by bolo asi zamyslieť sa nad otázkou, prečo až

časopis *Pamäť národa* narušil „tabu“ písania o partizánskych excesoch a iné slovenské vedecké periodiká o nich ani po roku 1989 vôbec nepísali.

Priekopníckej práci mladého historika Petra Sokoloviča o Hlinkovej garde vraj „mnohí“ historici (samozrejme nomenovaní – keďže recenzie so spomínanými výhradami neexistujú) vyčítajú jej nedostatky. Autor sa však nezamyslel nad otázkou, prečo vo výskumných inštitúciách, ktoré pôsobia na Slovensku desaťročia a s niekoľkonásobne väčším počtom pracovníkov ani takmer po štvrtstoročí, ktoré uplynulo po roku 1989, nevznikla komplexná práca zaoberajúca sa tak závažnou témou.

Osobitnú pozornosť venuje autor Martinovi Lackovi, jednému z najpredávanejších a najcitovanejších súčasných slovenských historikov. Je signifikantné, že po viacerých paušalizujúcich a až nemiestne urážlivých odsudkoch („... pán Lacko rýchlejšie píše ako rozmýšľa...“) autorovi článku ani nenapadlo dať mu priestor na vyjadrenie.

Celkovo je historická produkcia ÚPN pánom Vagovičom posudzovaná podľa troch – štyroch publikácií, ktoré netvorí ani 10 % jeho bohatej produkcie. Aj na základe vyššie spomínaných nepodložených tvrdení dospel autor nakoniec k záveru, v ktorom použil veľmi silné až urážlivé slová, keď píše o „*neprofesionálnom prístupe a neúcte k faktom*“ zo strany pracovníkov ÚPN.

Poctivá, kvalifikovaná a férová kritika je potrebná pre každú vedeckú inštitúciu, pretože prináša potrebnú spätnú väzbu a pomáha i motivuje neustále sa zlepšovať. Som však presvedčený, že článok M. Vagoviča tieto atribúty nespĺňa.

Ondrej Podolec

1/2012

NA ÚVOD

PETRANSKÝ, Ivan A.: Vážení čitateľa, s. 1.

ŠTÚDIE

MITÁČ, Ján – ŠTOFKOVÁ, Denisa: Udalosti v Lučenci po Viedenskej arbitráži a ich dopad na obyvateľstvo mesta a blízkeho okolia, s. 3 – 17.

MEDVECKÝ, Matej: K počiatkom československej rozviedky, s. 18 – 32.

KOVÁČ, Juraj: Procesy so slovenskými saleziánmi v 50. rokoch, s. 33 – 57.

MATERIÁLY

ŠABO, Dominik: Proces s Vincentom Drienovským a spol., s. 58 – 65.

DOKUMENTY

KLUBERT, Tomáš: Situácia na Slovensku počas procesu s Dr. Jozefom Tisom a spol. z hľadiska československých bezpečnostných orgánov, s. 66 – 79.

OBETE

PLACHÝ, Jiří: Smrt nadějněho filosofa a sociologa. PhDr. Josef Doppler (1910 – 1944), s. 80 – 87.

KARIÉRY V ŠTB

SIVOŠ, Jerguš: Závratná kariéra v ŠTB. Portrét Jána Majera, s. 88 – 95.

ROZHOVOR S PAMÄTNÍKOM

LACKO, Martin: Spomienky na učiteľskú a vojenskú službu. Rozhovor s Rudolfom Ďurišom, s. 96 – 107.

PREDSTAVUJEME

LACKO, Martin: Strana určila tézy a my sme písali. Rozhovor s historikom Karolom Fremalom, s. 108 – 117.

RECENZIE

VRÁBEL, Ferdinand: Simon, A.: Egy Rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban, s. 118 – 124.

MEDVECKÝ, Matej: Devátá, M. – Olšáková, D. – Sommer, V. – Dinus, P. – Kostolán, A. (zost.): Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948, s. 125 – 126.

LAINCZ, Eduard: Majeriková, M.: Nepokojná hranica, s. 126 – 128.

ÚPN INTERNE

s. 129 – 134.

PREHĽAD ČLÁNKOV UVEREJNENÝCH V ROKU 2011

s. 135 – 136.

2/2012

NA ÚVOD

SOKOLOVIČ, Peter: Vážení čitateľa, s. 1.

ŠTÚDIE

FIAMOVÁ, Martina: Štátny pozemkový úrad a jeho miesto v procese arizácie židovského pozemkového majetku, s. 3 – 16.

KÁRPÁTY, Vojtech: Zväz slovenských partizánov na východnom Slovensku v prvom roku svojej existencie (1945), s. 17 – 34.

KINČOK, Branislav: Trestnoprávne vysporiadanie sa s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami. Proces s Gustávom Husákom a spol., s. 35 – 51.

DOKUMENTY

SIVOŠ, Jerguš: August 1978. Bezpečnostné opatrenia Správy kontrarozviedky v Bratislave v období 10. výročia vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR, s. 52 – 70.

OBETE

JAKUBČIN, Pavol: Súdne procesy s Michalom Minárikom, s. 71 – 78.

KARIÉRY V ŠTB

SIVOŠ, Jerguš: 34 rokov v ŠTB. Portrét Michala Dudáša, s. 79 – 87.

ROZHOVOR S PAMÄTNÍKOM

ČERNÁK, Tomáš: Rozhovor s Ladislavom Šimovičom o študentskom hnutí, ilegálnej činnosti a Gustávovi Husákovi, s. 88 – 107.

PREDSTAVUJEME

SOKOLOVIČ, Peter: Kritika sa má prijímať pozitívne. Rozhovor s doc. PhDr. Ivanom Mrvom, CSc., s. 108 – 123.

RECENZIE

MITÁČ, Ján: Hetényi, M.: (Zjednotená) maďarská strana na Slovensku 1939 – 1945, s. 124 – 126.

KRIŠTOFÍK, Juraj: Ragač, R. – Zemene, M. R. a kol.: Stará Turá – naše mesto, s. 127 – 129.

MACEK, Václav: Sokolovič, P. (zost.): Život v Slovenskej republike, s. 129 – 130.

ÚPN INTERNE

s. 131 – 138.

SPOMÍNANIE

GULA, Marián: Za Vladimírom Juklom. Na okraj rozhovorov pre Pamäť národa, s. 139 – 142.

3/2012

NA ÚVOD

LETZ, Róbert: Milí čitatelia, s. 1.

ŠTÚDIE

LACKO, Martin: Zabudnutá povstalecká vražda. Prípady slovenských dôstojníkov v Ľubietovej z 13. októbra 1944, s. 3 – 32.

PETRANSKÝ, Ivan A.: Činnosť Jehovových svedkov a ich perzekúcie v Československu 1948 – 1953, s. 33 – 49.

JAŠEK, Peter: Mechanizmus perzekúcií normalizačného režimu. Prípady „Tibor Novotný a spol.“, s. 50 – 73.

DOKUMENTY

FIAMOVÁ, Martina: Metódy presvedčania roľníkov na vstup do jednotných roľníckych družstiev na prelome 50. a 60. rokov, s. 74 – 89.

OBETE

KÖRÖS, Zoltán: Päť stratených rokov. Osudy vojnového zajatca z južného Slovenska v ZSSR v rokoch 1943 – 1947, s. 90 – 104.

KARIÉRY V ŠTB

MIKLOVIČ, Michal: Kariéra v rozviedke. Jozef Blažek „GABRIŠ“, s. 105 – 115.

PREDSTAVUJEME

LACKO, Martin: Samostatnosť si nevážime, lebo sme za ňu nekrvácali. Rozhovor s historikom Františkom Vnukom, s. 116 – 139.

RECENZIE

JAŠEK, Peter: Pullmann, M.: Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu, s. 140 – 142.

VRÁBEL, Ferdinand: Molnár, I.: The life and martyrdom of János Esterházy, s. 142 – 147.

ÚPN INTERNE

s. 148 – 151.

REAKCIA

MRVA, Ivan: Deravá pamäť národa?, s. 152.

4/2012

NA ÚVOD

LACKO, Martin: Milí čitatelia, s. 1.

ŠTÚDIE

KÁRPÁTY, Vojtech: Symbolika Hlinkovej gardy, s. 3 – 24.

JARINKOVIČ, Martin: Zriadenie slovenského vyslanectva v Belehrade a jeho aktivity v oblasti propagácie 1. Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1941, s. 25 – 38.

GERBOC, Tomáš: Predohra likvidácie misijných domov Spoločnosti Božieho Slova na Slovensku. Náčrt problematiky v kontexte likvidácie kláštorov a rehoľného života v Československu, s. 39 – 53.

JAKUBČIN, Pavol: V mene mieru, s. 54 – 63.

DOKUMENTY

RYDLO, Jozef M.: Dokument k nástupnej audiencii slovenského vyslanca Dr. Bohdana Galvána u talianskeho kráľa Viktora Emanuela III., s. 64 – 66.

KARIÉRY V ŠTB

SIVOŠ, Jerguš: Michal Kočan. Príklad zákratnej kariéry v ŠTB, s. 67 – 76.

ROZHOVOR S PAMÄTNÍKOM

SABO, Ján – SIVOŠ, Jerguš: Ján Toriška. Moje roky v zbore národnej bezpečnosti (1958 – 1971), s. 77 – 99.

PREDSTAVUJEME

LACKO, Martin: Z bývalých komunistov sú dnes svetoobčania. Rozhovor s historikom Matúšom Kučerom, s. 100 – 122.

RECENZIE

OBŠITNÍK, Lukáš: Jehlička, L.: Křík koruny svatováclavské, s. 123 – 124.

MEDVECKÝ, Matej: Lacko, M. – Sabo, J.: Žandár troch režimov, s. 124 – 126.

KINČOK, Branislav: Formáčková, M.: V hlavní roli Gustáv Husák. Tragédie jednoho osudu, s. 126 – 127.

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta: Slepčan, P. – Letz, R.: Krížom k svetlu. Život a dielo biskupa Michala Buzalku, s. 128 – 130.

ÚPN INTERNE

s. 131 – 141.

SPOMÍNANIE

SOKOLOVIČ, Peter: Za Jozefom Porubským, s. 142.

MEDVECKÝ, Matej: Za Jozefom Jablonickým, s. 143.

REFORMA V ROKU 1953 -

MENOVÁ REFORMA V ROKU 1953

Postihli Vás, alebo niekoho z Vašich príbuzných, známych a priateľov dôsledky menovej reformy v Československu v roku 1953?

Menová reforma v júni 1953 mala dopad na životy miliónov občanov Československa. Ústav pamäti národa preto hľadá jej obeť, ako aj ich potomkov, rodinných príslušníkov, priateľov a známych, ktorí by sa chceli podeliť o svoj príbeh, či poskytnúť ÚPN dokumenty súvisiace s menovou reformou. V prípade záujmu kontaktujte Ústav pamäti národa.

Ďakujeme.

Kontaktná osoba:

Mgr. Branislav Kinčok

sekcia vedeckého výskumu ÚPN

Tel.: 02/ 593 00 333

E-mail: branislav.kincok@upn.gov.sk

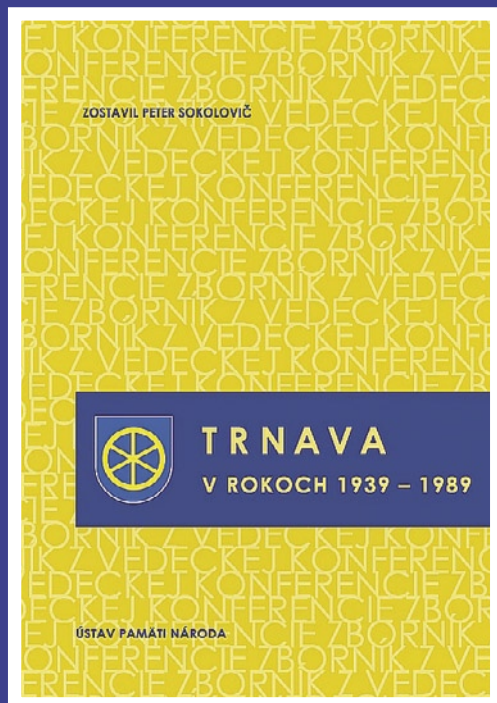

ELEKTRONICKÁ KNIŽNICA ÚPN

Chceli ste si zakúpiť knihu z produkcie Ústavu pamäti národa ale zistili ste, že je už vypredaná? ÚPN vám prináša možnosť, ako sa k nej môžete dostať ľahko a bezplatne.

Ústav pamäti národa sprístupnil na svojej stránke elektronickú knižnicu. Obsahuje publikácie z bohatej produkcie ÚPN, ktoré sú už vypredané a záujemcom o slovenské dejiny tak ponúka možnosť ich bezplatného stiahnutia. Ústav pamäti národa sa aj touto cestou snaží priblížiť svoju prácu širokému okruhu záujemcov. Elektronická knižnica je systematicky dopĺňaná o nové tituly.

NOVÁ KNIHA ÚPN

Ústav pamäti národa
Bratislava 2012
ISBN 978-80-89335-62-6

TRNAVA V ROKOCH 1939 – 1989

Peter Sokolovič (zost.)

Zborník z vedeckej konferencie „Trnava v rokoch 1939 – 1989“ je významným príspevkom Ústavu pamäti národa k poznaniu regionálnych dejín. Trnava ako centrum kultúrneho, spoločenského i cirkevného života, ktorým bola nielen v 20. storočí, si zaslúži, aby sa po viac ako dvadsať rokoch od pádu totalitného režimu a nástupu nových snáh o nové nazeranie na jej dejiny, pohľad na udalosti, osobnosti či fakty nedávnej minulosti, v minulosti často zahmlievanej a tendenčne spracovanej, zobjektívizoval. Viac ako štyridsať rokov trvania totalitného režimu nedovoľovalo nazrieť na dejiny, respektíve na mnohé rozhodujúce dejinné udalosti v mnohých prípadoch objektívne. Pravda bola tá, ktorú určovala vládnuca moc. Tá rozhodovala, akým spôsobom sa interpretovali dejiny, charakter predchádzajúceho, ale aj súčasného režimu. Aj z toho dôvodu sa autorský kolektív zborníka podujal vnieť nové impulzy do interpretácie slovenských regionálnych dejín. Jednotliví autori sa v zborníku snažia nielen nazerať na rozličné témy z nového uhla pohľadu, ale tiež priniesť nové témy, nové impulzy, o ktorých sa bolo v minulosti takmer nemožné otvorene vyjadrovať. Či je to inovatívne zhodnotenie významných medzníkov v regionálnych dejinách, pohľad na represívny aparát, snahy o vyrovnanie sa vládnej moci s politickými oponentmi či vplyv totality na bežný život ľudí v meste, mnohé z nich nájdú na jeho stranách svoje miesto. Ponúka odbornej i laickej verejnosti široké spektrum tém, ktoré pomôžu dotvoriť mozaiku o bohatej histórii mesta a tým aj Slovenska. Ambíciou konferencie a rovnomeného zborníka bolo najmä hlbšie zanalyzovanie vybraných aspektov, ktoré budú skôr doplnením či rozšírením obrazu o histórii mesta, o jeho živote a osobnostiach.